

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ
ЕКОНОМІКИ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

*За загальною редакцією доктора економічних наук, професора
Дубина Максима Вікторовича*

Чернігів 2022

УДК 336.76

P64

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 9 від 27 грудня 2022 року).

Рецензенти:

Коваленко В. В., д-р екон. наук, проф., проф. кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету;

Щур Р. І., д-р екон. наук, проф., проф. кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Тульчинська С. О., д-р екон. наук, проф., завідувачка кафедри економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

P64

Розвиток ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – 290 с.

ISBN 978-617-7932-38-2

У монографії досліджено особливості становлення та розвитку цифрової економіки, теоретико-методологічні та практичні засади розвитку ринку фінансових послуг, роль інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку ринку фінансових послуг, проблеми цього ринку в період трансформаційних зрушень національної економіки. Значна увага приділяється поведінковим аспектам розвитку ринку фінансових послуг у цифровій економіці.

Колективна монографія підготовлена в межах наукової теми дослідження «Трансформація поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг в умовах диджиталізації» (державний реєстраційний номер № 0121U107945) і розрахована на широке коло фахівців, науковців, студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти й усіх тих, хто цікавиться проблемами розвитку ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки.

УДК 336.76

ISBN 978-617-7932-38-2

© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	7
1.1. Цифрова трансформація як фактор підвищення конкурентоспроможності регіонів.....	7
1.2. Світовий досвід оподаткування в ІТ-індустрії та Startup	23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	37
2.1. Сучасний розвиток незабезпеченого споживчого кредитування в Україні.....	37
2.2. Засади макроекономічного відновлення країн та імпакт-інвестування у постконфліктне відновлення для досягнення стійкого миру (ЦСР 16)	60
2.3. Сутність, особливості та функції інфраструктури кредитного ринку.....	77
2.4. Розвиток ринку кредитних послуг України	126
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	152
3.1. Трансформаційні фактори глобального фінансового ринку в умовах розвитку інформаційної економіки	152
3.2. Світовий досвід диджитал-трансформації фінансових установ та можливості його імплементації в Україні	171
РОЗДІЛ 4. ЦИФРОВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	218
4.1. Методика експрес-оцінки ризику шахрайства з використанням банківських платіжних карток	218
РОЗДІЛ 5. ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	234
5.1. Поведінкові аспекти формування страхової культури в Україні.....	234
5.2. Використання шаблонів Microsoft Office для формування бюджетів домогосподарств і компаній	248
5.3. Теоретико-методичні основи формування поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки	266
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ	287

ПЕРЕДМОВА

Забезпечення соціально-економічного розвитку та інтеграція національної економіки у світовий економічний простір пов'язані з глибокими структурними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, трансформацією господарського комплексу України, розвитком інноваційних фінансових технологій і цифрової економіки.

Цифрова економіка на сьогодні формує основу розвитку системи управління, економіки, бізнесу, соціальної сфери й усього суспільства загалом. Прискорення переходу від традиційної економіки до цифрової супроводжується стрімким зростанням економіки знань, найважливішими факторами й результатами розвитку якої є людський капітал та інформаційні технології. Цифрові технології неминуче формують нову економічну реальність, доступ до якої можливий лише за наявності знань, навичок та їх ефективного застосування.

Вагомий вплив цифрової економіки спостерігається зокрема й у фінансовому секторі. Сучасні цифрові технології не тільки активно використовуються для забезпечення діяльності фінансових установ, але й самі вже давно визначили напрямки їхнього розвитку, формуючи технологічну основу нових фінансових інструментів і послуг, а також характер та форму взаємодії з клієнтами. Здатність власників і керівництва фінансових установ відстежувати інновації в цифровому технологічному просторі, передбачати тенденції та адаптувати власну інфраструктуру до інновацій значною мірою впливає на конкурентоспроможність цих установ.

Поява та розвиток інноваційних фінансових технологій вплинуло на роботу фінансових установ. Поряд із традиційними фінансовими посередниками, на ринку з'являється дедалі більше компаній, що надають послуги фінансового характеру і конкурують з банками та небанківськими фінансовими установами. Під впливом зовнішніх чинників та сучасних тенденцій розвитку ринку фінансових послуг розпочався і триває процес цифрової трансформації всієї світової фінансової системи.

Таким чином, питання, розглянуті в колективній монографії, є актуальними в умовах сьогодення і потребують оприлюднення та наукового обговорення.

Монографія складається з п'яти розділів, кожен з яких присвячено дослідженню певної наукової проблеми в межах наукового проекту «Трансформація поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг в умовах диджиталізації» (державний реєстраційний номер 0121U107945).

У розробленні першого розділу **«Особливості становлення та розвитку цифрової економіки»** брали участь д-р екон. наук, доц. О. В. Попело, д-р екон. наук, проф. І. О. Хоменко, канд. екон. наук, доц. І. В. Горобінська, асп. А.Г. Самойлович, студ. О. В. Брага. У цьому розділі розглянуто такі питання: цифрова трансформація як фактор підвищення конкурентоспроможності регіонів; світовий досвід оподаткування в ІТ індустрії та Startup.

Другий розділ **«Теоретико-методологічні та практичні засади розвитку ринку фінансових послуг»** містить результати наукових досліджень д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини, д-ра екон. наук, проф. О. Л. Пластуна, д-ра екон. наук, проф. І. О. Макаренко, канд. екон. наук, доц. І. В. Садчикової, асп. А. О. Кравченко, асп. Н. М. Чийпеш щодо: сучасного розвитку незабезпеченого споживчого кредитування в Україні; макроекономічного відновлення країн та імпаکت-інвестування в постконфліктне відновлення для досягнення стійкого миру; сутності, особливостей та функцій інфраструктури кредитного ринку; розвитку ринку кредитних послуг України.

Третій розділ **«Роль інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку ринку фінансових послуг»** містить наукові доробки д-ра екон. наук, проф. С. І. Ткаленко, д-ра екон. наук, проф. Н. І. Холявко, канд. екон. наук, доц. В. В. Тіпанова, студ. М. О. Колоток, які стосуються: трансформаційних факторів глобального фінансового ринку в умовах розвитку інформаційної економіки; світового досвіду диджитал-трансформації фінансових установ та можливостей його імплементації в Україні.

Результати, представлені д-ром екон. наук, доц. В. В. Боженко, студ. А. Д. Кільдей, у четвертому розділі **«Цифровізація банківської системи: проблеми та перспективи»**, відображують методики експрес-оцінки ризику шахрайства з використанням банківських платіжних карток.

Дослідження, представлені в п'ятому розділі **«Поведінкові аспекти розвитку ринку фінансових послуг»**, відбивають дослідження д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука, д-ра екон. наук, доц. О. Л. Тоцької, д-ра екон. наук, доц. О. В. Шишкіної, канд. екон. наук, доц. О. М. Кальченко, канд. екон. наук, ст. викл. Т. О. Шпомер, асп. І. А. Борисенко, асп. А. М. Шпомера щодо: поведінкових аспектів формування страхової культури в Україні; використання шаблонів Microsoft Office для формування бюджетів домогосподарств і компаній; теоретико-методичних основ формування поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки.

Колективна монографія підготовлена в межах наукової теми дослідження **«Трансформація поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг в умовах диджиталізації»** (державний реєстраційний номер № 0121U107945) і розрахована на широке коло фахівців, науковців, студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти й усіх тих, хто цікавиться проблемами розвитку ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Цифрова трансформація як фактор підвищення конкурентоспроможності регіонів

На сучасному етапі розвитку економіки, який характеризується пришвидшенням та поширенням процесів глобалізації та регіоналізації в контексті запровадження децентралізації, дедалі більшого значення набуває цифрова трансформація, яка виступає фактором підвищення конкурентоспроможності. В умовах поширення глобалізаційних процесів, які характеризуються зростанням рівня конкуренції та обмеженням фінансових ресурсів, завдання із забезпечення реалізації стратегічних завдань щодо покращення добробуту населення, соціально-економічного розвитку держави та її регіонів залежить від рівня конкурентоспроможності інших держав та регіонів. Отже, сучасний стан соціально-економічних перетворень потребує змін у сфері регіональної політики, подолання або принаймні зниження регіональної асиметрії соціально-економічного розвитку та забезпечення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Розвиток суспільних відносин залежить від ступеня розвитку економічної системи на будь-якому рівні: від світового до регіонального. Цифровізація економіки – це передусім особливий економічний спосіб, технологія, що має певні закономірності та напрями. Значна кількість країн у всьому світі застосовує її з метою підвищення конкурентоспроможності своїх регіонів. Сучасні інформаційні трансформації, які полягають у швидкому поширенні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у житті населення, бізнес-процесах підприємств, перманентному їх удосконаленні, покращенні та пристосованості здійснюють значний вплив на розвиток та рівень конкурентоспроможності регіонів.

В умовах цифрової економіки для успішного функціонування регіонів, одним із провідних завдань стає пристосування до постійних змін навколишнього конкурентного середовища. Розробка й запровадження стратегічних напрямів та управління змінами в сучасних умовах розвитку економіки сприятиме виявленню та використанню нових конкурентних переваг, забезпеченню стійкості регіонального розвитку, реалізації намічених цілей відносно ефективного застосування наявного економічного потенціалу регіонів та підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності.

Пандемія чітко відобразила значне місце та роль цифрової трансформації в усіх аспектах життя. Запровадження карантинних заходів та локдаунів змусило керівників як підприємницьких структур, так і органів влади регіонального рівня замислитися над особливостями їх подальшого функціонування в умовах значних змін.

Розглядаючи теоретичні підходи до розуміння сутності поняття цифрова трансформація слід зауважити, що воно виникло та існує в умовах сучасної пост-індустріальної економіки, яка сьогодні є провідним фактором економічного піднесення як національного, так і регіонального розвитку.

Цифровізаційні процеси мають глобальний вимір. Цифровізація певного суб'єкта господарювання або регіонального функціонування в більшості випадків призводить до підвищення рівня його ефективності, піднімаючи його на новий рівень та сприяючи відведенню цифровій трансформації провідної ролі у стратегічному розвитку.

Головною метою цифровізації слід визначити реалізацію цифрової трансформації, становлення нових видів економічної діяльності та перетворення в усіх сферах життєдіяльності на більш сучасні, оптимальні та ефективні. При цьому суттєве покращення стане відчутним в умовах, коли дії, ідеї та проєкти, пов'язані з цифровізацією, будуть враховані в національних та регіональних програмних та стратегічних документах їхнього розвитку. Під цифровізацією

слід розуміти певний механізм зростання економічного розвитку, що реалізується на основі спроможності сучасних технологій здійснювати позитивний вплив на якість, ефективність та результативність економічної діяльності [1]. Також можна говорити про те, що цифровізація – це об'єднання цифрових технологій у межах суспільного життя за допомогою оцифрування всього можливого для досягнення комп'ютеризації робочих місць та систем з метою підвищення рівня їх доступності та легкості [2]. Отже, виходячи з вищезазначеного, цифровізація спрямована на застосування цифрових технологій, суспільні зміни, цифрову трансформацію з метою підвищення рівня економічного розвитку країни та її регіонів. Таким чином, цифрова трансформація у свою чергу – це процес перетворення старих методів та способів роботи та нові, розгляд навколишнього середовища та всіх аспектів життєдіяльності під призмою застосування цифрових, інформаційних, соціальних новітніх технологій, що включає в себе зміну світогляду керівництва, мотивування впровадження інноваційних рішень та нових моделей бізнесу та адміністрування, оцифрування активів, активне застосування технологій для покращення досвіду та діяльності працівників та задоволення потреб клієнтів [3]. Отже, такі поняття, як «цифровізація» та «цифрова трансформація» не мають єдиного визначення та одного загальноприйнятого розуміння, проте стає зрозумілим, що ці категорії взаємопов'язані між собою. Якщо під цифровізацією загалом розуміють певні методики, і воно є більш загальним, то під цифровою трансформацією розуміють процес, спрямований на перехід певних економічних суб'єктів на новий рівень розвитку завдяки застосуванню цифрових технологій. У такому контексті цифровізацію слід вважати базою цифрової економіки.

Таким чином, під цифровою економікою слід розуміти таку економічну систему, яка ґрунтується на інтенсивному застосуванні різноманітних інновацій та новітніх технологій у всіх сферах життєдіяльності людини, видах економічної діяльності та включає в себе перманентно змінні компоненти з метою

підвищення ефективності, результативності та конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і національних та регіональних економічних систем [4].

Водночас під цифровізацією треба розуміти сучасний період інформаційних трансформацій, особливістю якого є поширення практики застосування певних даних та інформації в цифровій формі. Вона стосується різних аспектів розвитку суспільства та економічної системи. Отже, цифровізація стосується кожного економічного суб'єкта діяльності, перетворюючи їх на інші структури з новітніми управлінськими методами, принципами та цифровими технологіями. Головними чинниками ефективності й успішності функціонування соціально-економічних об'єктів є конкурентоспроможність – поняття, яке не має сьогодні єдиного підходу до свого розуміння. Здебільшого вивчення наукових джерел дає можливість виокремити такі підходи до його трактування: загальні порівняльні властивості, наслідок впровадження стратегії конкуренції, наслідок провадження ефективного функціонування суб'єкта господарювання, конкурентний потенціал [5].

На сучасному етапі розвитку економічної системи забезпечення діяльності можна досягати за рахунок підвищення конкурентного потенціалу, який ґрунтується на виявленні та використанні конкурентних переваг. Спроможність здобути перемогу в конкурентній боротьбі має залежність від можливостей соціально-економічного об'єкта та навколишнього середовища. Аналіз навколишнього середовища проводиться задля знаходження факторів та тенденцій, що впливають на спроможність дотримання певного рівня конкурентоспроможності на ринках. Отже, для знаходження потенційних переваг та перспектив підвищення конкурентоспроможності потрібно здійснювати оцінювання рівня його потенціалу конкурентоспроможності [6].

На основі вищезазначеного на рис. 1.1 зображено розуміння понять цифрової трансформації та цифровізації та їх взаємозв'язок в умовах цифрової економіки.

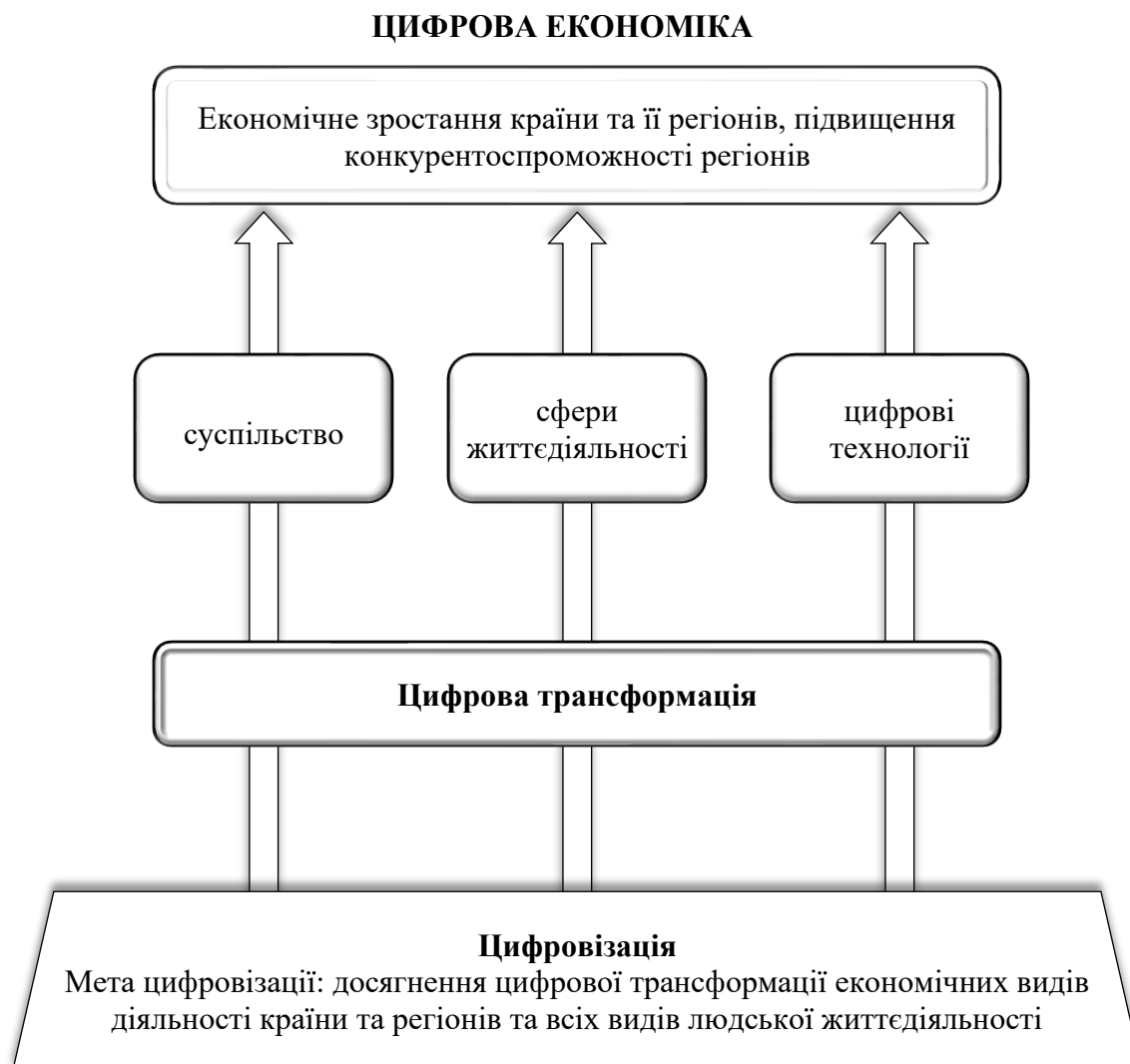

Рис. 1.1. Розуміння та місце цифрової трансформації та цифровізації в системі цифрової економіки

Джерело: сформовано авторами на основі [6-10].

Питання управління конкурентоспроможністю є одним із пріоритетних у межах цифрової економіки та базується на реалізації новітніх управлінських інструментів, які здійснюють значний вплив на внутрішнє середовище суб'єкта господарювання для покращення результативності функціонування в порівнянні з іншими операторами ринку, за умов рівності можливостей. Тому запровадження цифрових технологій сьогодні слід вважати важливим фактором підвищення рівня конкурентоспроможності соціально-економічних об'єктів, а отже,

потрібно розвивати вміння, культуру реалізації та продукування інновацій. Нехтування цим правилом може коштувати втрати конкурентоспроможності, тоді як цілеспрямований курс на інновації дозволить посісти провідне місце на ринку. Стан цифрової економіки та її розвиток, що забезпечує трансформацію даних у цифровий формат, є провідним чинником в усіх соціально-економічних системах і виступає необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності країни, її регіонів, добробуту населення та позитивних економічних зрушень.

Оцінка процесу формування та функціонування цифрової економіки відбувається як на глобальному рівні, так і національному та регіональному. Найпростіша методика оцінки – це визначення частки цифрової економіки у ВВП певної країни. За такими критеріями до країн-лідерів належать: Південна Корея – з часткою ВВП 8,0 %, Китай – 6,9 %, на третьому та четвертому місці – такі країни, як Індія та Японія з частками ВВП 5,6 %. США посідає шосте місце в рейтингу за цією методикою, маючи 5,4 % цифрової економіки у ВВП своєї країни, при цьому восьме місце посідає Німеччина – 4,0 %. А також такі країни, як Австралія, Мексика, Саудівська Аравія входять до десятки країн-лідерів [10].

Що стосується України, то в Глобальному інноваційному індексі в 2021 році вона посідає 49-е місце, тоді як у 2020 році – 45-е місце, а у 2019 році – 47-е [11]. Дослідження тенденцій показало позитивну динаміку України за зазначеним показником у цьому рейтингу. Проте спостерігається відсутність перманентного зростання позицій країни та повільне збільшення інноваційної частки в економіці України в порівнянні з наявним потенціалом. До основних причин такої ситуації, на наш погляд, слід віднести складний стан економічної системи країни та низький рівень інноваційних трансформацій, які відбуваються впродовж тривалого періоду. У підсумку дослідження показують, що Україна має суттєве відставання у процесах становлення та розвитку цифрової економіки від розвинутих країн світу. При цьому одним із суттєвих чинників, які мають негативний вплив на розвиток цифрової економіки в країні та її регіонах, є невелика чисельність суб'єктів господарювання, які працюють у секторі ІКТ відносно кількості

населення країни. З метою вирішення зазначених проблем органи державної та регіональної влади повинні ініціювати та займати активну позицію в програмах та проєктах цифровізації, інвестиційних процесах з формування цифрової інфраструктури із залученням новітніх методів, способів та моделей ведення бізнесу та управлінської діяльності. Великого значення для ефективності реалізації вищезазначених процесів набуває залучення приватних фірм та компаній.

До основних факторів, які сприяють використанню цифрових технологій на всіх рівнях, передусім належать: необхідність перманентного підвищення якості продукції, послуг та робіт; підвищення ефективності функціонування та зниження витратності діяльності; досягнення більш високого рівня продуктивності праці; проведення комплексної інтеграції різноманітних бізнес- та управлінсько-адміністративних процесів.

Швидке поширення цифровізації та цифрової трансформації в усіх сферах людської життєдіяльності та видах економічної діяльності пояснюється насамперед позитивними аспектами їхнього впливу на всіх рівнях, починаючи з суб'єктів господарювання та завершуючи регіональним та національним рівнями (рис. 1.2).

Одночасно з виявленими перевагами цифровізація та цифрова трансформація має певні недоліки, що можуть призвести до негативних наслідків. Процес становлення, розвитку цифровізації та реалізації цифрової трансформації національної економічної системи несе в собі труднощі та виклики, пов'язані з питаннями безпеки країни, конкурентоспроможністю на ринках, благополуччям та добробутом населення.

Стратегічні наслідки перманентного відставання України та її регіонів від розвинутих країн світу у частині розвитку цифровізації, цифрової трансформації, відповідності провідним цифровим тенденціям можуть проявитися в неможливості наздогнати та долучитися до передових розробок, трендів та проявів науково-технічного прогресу та назавжди залишитися країною з технологічним відставанням.

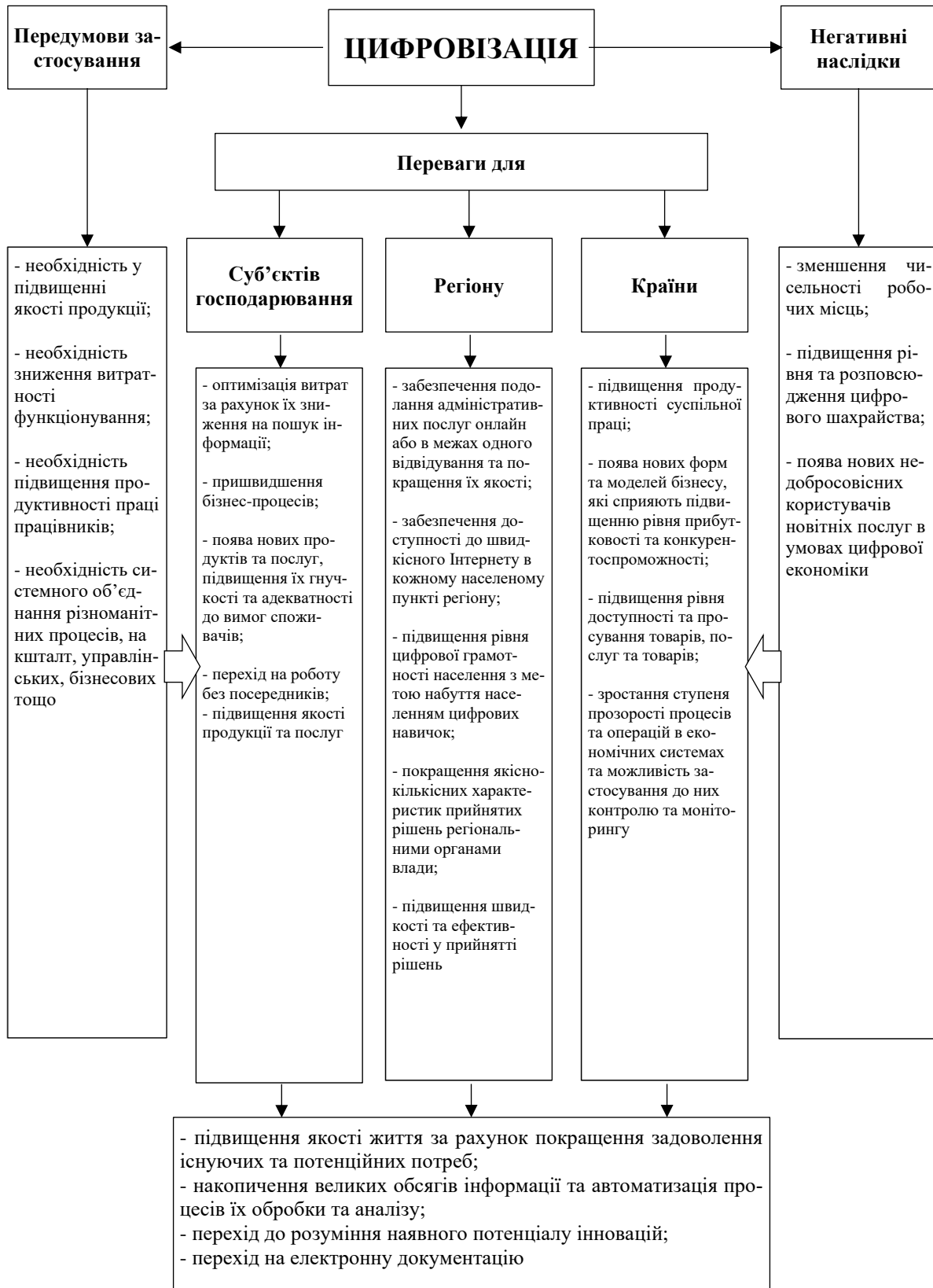

Рис. 1.2. Передумови застосування, переваги та негативні наслідки цифровізації

Джерело: сформовано авторами на основі [12-17].

Серед найбільш реальних негативних наслідків цифровізації виділяються:

- зменшення чисельності робочих місць, що обумовлюється трансформаційними процесами економічної системи;
- цифрова недоброчесність та шахрайство;
- поява як нових неякісних, недоброчесних послуг, так і їхніх користувачів у секторі цифрової економіки.

Зазначені вище наслідки – це ризики, які пов’язані з ймовірними втратами при його настанні.

Крім того, запровадження цифрових інновацій, технологій та набуття ними значного поширення можуть викликати ще й ризики, пов’язані з неготовністю, недосконалістю юридичних аспектів та невідповідністю інституційного середовища.

Останнім часом спостерігається певне підсилення цифровізації на регіональному рівні, проте для підтримки цього процесу та подальшого його розвитку наразі необхідно довести всім елементам регіону об’єктивну потребу в зміні традиційного формату функціонування на цифровий. Пришвидшення процесів цифровізації в Україні, які мають державну підтримку, спрямоване на покращення економічного стану та подальшого позитивного його розвитку за умов нормативно-правової підтримки та залучення наукових підходів [18, с. 84].

Переважає кількість регіонів реалізують концепцію цифровізації, формують стратегії, програми, проєкти для підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності та використання своїх конкурентних переваг.

З метою забезпечення сприятливих умов для здійснення успішної цифрової трансформації роль держави повинна не зводитися тільки до реалізації нею функції регулювання, але вона також повинна брати участь у створенні відповідної інфраструктури, залученні інноваційних технологій, оскільки саме цей інструментарій дозволяє генерувати нові види товарів та послуг із запровадженням ІКТ, що, безумовно, позитивно вплине на стан економіки, збільшить рівень дохідності бюджету та знизить рівень безробіття.

Суттєвого значення для цифрової трансформації набувають великі міста, які формують передусім провідні тренди розвитку суспільства, а також генерують нові ідеї, що стають базовими та провідними в концепціях сталого розвитку, таких як «смартміста», «зелені міста» тощо, у межах яких відбувається випробування новітніх складових урядування. Отже, напрям та ступінь розвитку того чи іншого міста суттєво впливає на конкурентоспроможність регіонів зокрема та країни загалом [19].

З цієї позиції важливим моментом є формування реальних напрямів та пріоритетних шляхів розвитку цифрової трансформації як країни, так і регіонів, які повинні включати в себе різноманітні сфери суспільно-економічної діяльності, такі як освіта, екологія, охорона здоров'я тощо (рис. 1.3).

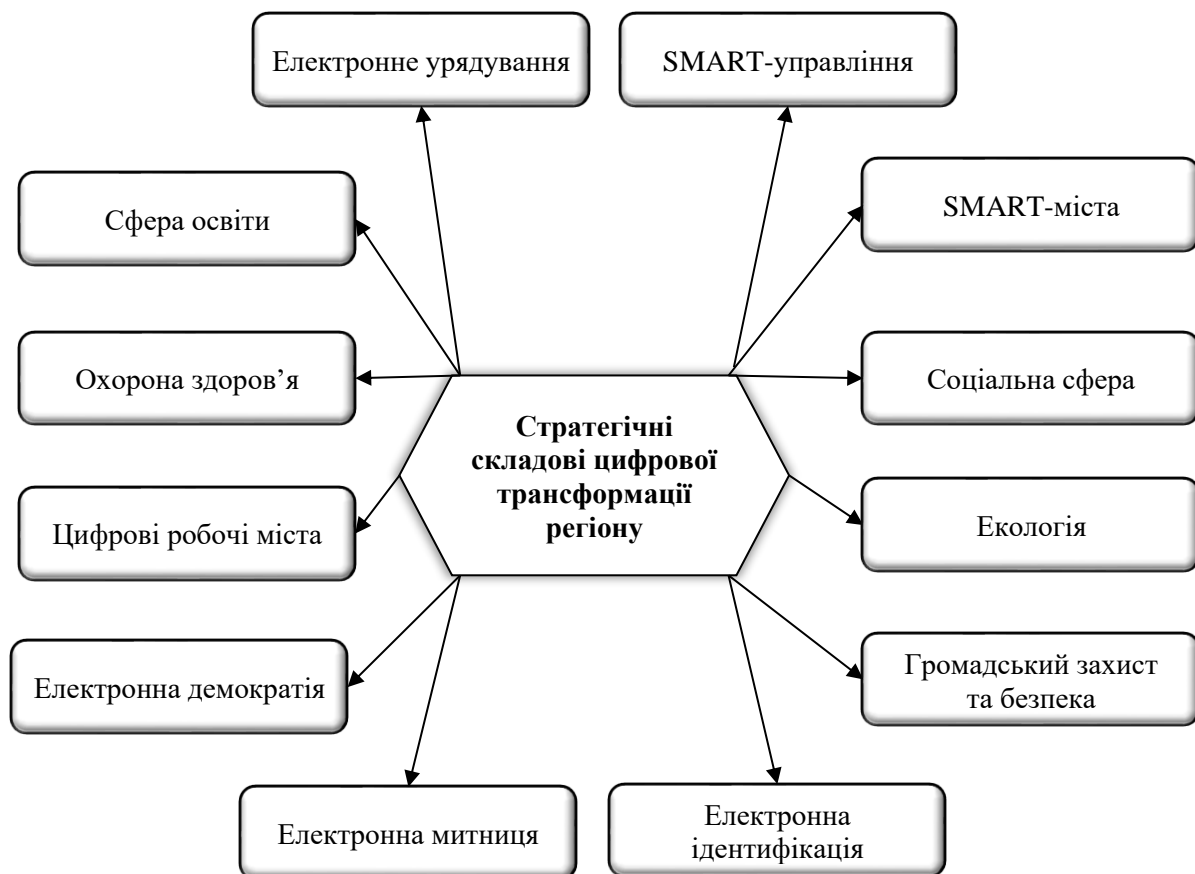

Рис. 1.3. Стратегічні напрями цифрової трансформації регіону

Джерело: сформовано авторами на основі [20-28].

Слід додати, що нині цифровізація вже повною мірою поширилася на такі сфери, як медицина, адміністрування, освіта, проте, на жаль, спостерігається відсутність легкого доступу на певних територіях та регіонах нашої країни до певних секторів через відсутність інфраструктури або її низьку якість. Найбільшої цифрової трансформації зазнала освітня сфера, бо освітній процес змінюється дуже швидко, і сьогодні включає в себе багато елементів онлайн-навчання, зокрема, конференції, семінари, курси, тестування [29, с. 67].

При цьому до головних переваг цифровізації для забезпечення сталого розвитку, якісного життя населення та підвищення конкурентоспроможності регіону належать [30, с. 218]:

- зниження рівня витратності;
- підвищення рівня доступності товарів та послуг за рахунок застосування Інтернету;
- підвищення якості продукції товарів та послуг;
- створення нових видів товарів та послуг;
- зміни пріоритетності в професіях та поява нових;
- підвищення якості медичної сфери;
- підвищення рівня мобільності, адаптивності та гнучкості освітньої системи та її процесів;
- вирішення екологічних проблем;
- збільшення тривалості життя населення через підвищення його якості.

Отже, інвестування в цифровізацію є досить ефективним, оскільки в майбутньому принесе значний економічний ефект. Серед основних перепон розвитку цифровізації в Україні слід назвати недостатню розвинутість цифрової інфраструктури через значну диференціацію доступності населення до ІКТ і тих новітніх можливостей, які вони дають, недостатній рівень покриття. Таким чином, пріоритетним завданням цифрової трансформації є розбудова цифрової інфраструктури.

З метою становлення та подальшого розвитку цифрової економіки необхідно приділити увагу розвитку таких успішно працюючих складових, як [20]:

- формування належної цифрової інфраструктури, яка зможе підвищити якість та збільшити територію покриття Інтернетом;
- створення ефективної системи розпізнавання та захисту приватних даних;
- формування дієвої юридичної бази та нормативно-правових норм у сфері цифровізації з метою визначення її принципів, умов функціонування, подолання перешкод та визначення мотиваційних аспектів розвитку;
- захист інтелектуальної власності як провідного чинника стимулювання генерування новітніх ідей, комерціалізації її результатів, отримання гарантій їх захисту;
- формування людського потенціалу та реалізацію людського капіталу, що відповідає критеріям, характеризується відповідними вміннями, навичками, знаннями для ідентифікації себе частиною цифрової системи;
- застосування різноманітних сервісів, додатків, програм, які є важливими елементами цифрового простору та належать передусім до тих сегментів, які функціонують здебільшого в аналоговому режимі: промисловий сектор, екологічна сфера та сфера громадського захисту та безпеки, транспортна діяльність тощо.

Реалізація вищезазначених задач та напрямів сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності регіонів та країни загалом.

Таким чином, було розглянуто умови формування та розвитку цифрової економіки, її особливості, а також теоретичні підходи до розуміння сутності понять цифрова трансформація та цифровізація. Проведені дослідження показали, що ці категорії не мають єдиного сталого визначення та розуміння, однак мають зв'язок. Дефініція «цифровізація» є більш широкою та загальною, що трактується як сукупність методик, тоді як цифрова трансформація – це певний процес, націлений на перехід систем на інший рівень розвитку за допомогою використання цифрових технологій.

Представлено переваги цифровізації як для країни загалом, так і для регіонів та суб'єктів господарювання, оскільки споживачами цифрових послуг та продуктів виступають саме люди, населення, яке має можливість доступу до Інтернету, завдяки чому життя стає простішим, зручним і відповідає сьогоднішнім умовам. Дуже

важливим завданням сьогодні постає перманентне об'єднання зусиль бізнес-структур та органів влади з метою застосування та реалізації процесів цифровізації, підвищення їхньої якості, досягнення виконання яких дає змогу вийти регіонам на новий щабель розвитку та новий рівень конкурентоспроможності.

Наведено стратегічні напрями цифрової трансформації регіону, які включають у себе перетворення таких сфер життєдіяльності, як охорона здоров'я, освітня сфера, екологія, громадська безпека тощо.

З метою покращення процесів цифрової трансформації регіону необхідно:

- сформулювати, затвердити та реалізувати стратегію розвитку регіону, яка буде акумулювати в собі всі підсистеми регіону та призведе до підвищення ефективності управлінської системи та її процесів;

- формувати інвестиційно сприятливий клімат з метою отримання інвестицій для розвитку цифрової інфраструктури;

- популяризувати цифрові комунікації населення з органами влади, підвищення його цифрової грамотності, навичок та пояснення характерних особливостей, правил застосування публічних, адміністративних послуг, сервісів тощо;

- спрямовувати зусилля на збільшення можливостей закладів вищої освіти регіону щодо збільшення кількості та покращення рівня підготовки здобувачів вищої освіти в ІТ-сфері, адмініструванні тощо, які потрібні для застосування, підтримки функціонування та обслуговування цифрових процесів у всіх видах економічної діяльності та сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Ткачук Г. О. Цифрові трансформації: взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Вип. 4, т. 11. С. 42-50.

2. Encyclopedia of Information Science and Technology. Fourth Edition (10 Volumes). IGI Global, June, 2017. 8104 p.

3. What is Digital Transformation? Theagileelephant.com. website. URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (last accessed: 20.08.2022).

4. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національних та міжнародних економік. *Фінансовий простір*. 2017. № 3(27). С. 13-21.

5. Korytko T., Kruk E. Theoretical Aspects defining of the potential competitiveness of enterprises. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3 (45). С. 141-146.

6. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. № 4, т. 3. С. 77-87.

7. Коритько Т. Ю. Оцінка факторів, що впливають на рівень потенціалу конкурентоспроможності підприємств. *Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі*: монографія / за ред. Ареф'євої О. В. Київ : ФОП Маслаков, 2018. С. 126-135.

8. Cayer M. Digital Transformation, a competitive advantage in all markets. Raymond Chabot Grand Toronto. URL: <https://www.rcgt.com/en/insights/digital-transformation-competitive-advantage-markets> (last accessed: 20.08.2022).

9. Reeves M., Whitaker K. The why of digital transformation. Boston Consulting Group Henderson Institute. URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/the-power-of-digital-transformation> (last accessed: 20.08.2022).

10. Earley S. The Digital Transformation: Staying Competitive. Earley. URL: <https://www.earley.com/knowledge/article/digital-transformation-staying-competitive> (last accessed: 20.08.2022).

11. Global Innovation Index2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (last accessed: 20.08.2022).

12. Мостіпака О. В. Синергетичне управління соціально-економічною системою України в умовах турбулентності та хаосу. *Університетські наукові записки*. 2017. № 64. С. 170-183.

13. Федулова Л. І. Цифрова трансформація (цифровізація) регіонів України. Аналітична записка. 2019. 16 с. URL: academy.gov.ua/pages/dop/198/files/4ba4c1b4-cefe-4f27-b58b-3aee7c8cf152.pdf (last accessed: 20.08.2022).
14. Загарій В. К., Ковальчук Т. Г., Синільник В. В. Пріоритетність розвитку цифрової економіки для України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 64-68.
15. Попело О. В., Холявко Н. І., Тарасенко А. В. Світові тенденції диджиталізації ринку фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 58-64.
16. Холявко Н. І., Попело О. В., Тарасенко О. О. Інноваційно-інформаційні технології в діяльності фінансових установ: світовий досвід. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 70. С. 151-157.
17. Пугачевська К. Й Цифровізація економіки як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 39-45.
18. Каргін Б. Б. Впровадження інноваційних інформаційних технологій у діяльність промислових підприємств: дис...канд. екон. наук / ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». Маріуполь, 2019. 242 с.
19. Інклюзивний вимір розвитку міст центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН країни»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2019. 55 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
20. Кубів С. Як Україні здійснити цифровий стрибок. URL: [https://nv.ua/ukr/opinion/kubiv/jak-zrobiti-tsifrovij-stribok-dlja-ukrajinskoji ekonomiki-1051272.html](https://nv.ua/ukr/opinion/kubiv/jak-zrobiti-tsifrovij-stribok-dlja-ukrajinskoji-ekonomiki-1051272.html) (last accessed: 20.08.2022).
21. The Concept of a “Digital Economy”. URL: <http://odec.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy> (last accessed: 20.08.2022).
22. Ковтонюк К. В. Цифровізація світової економіки як фактор економічного зростання. *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 27, ч. 12. С. 29-33.

23. Попело О. В., Холявко Н. І., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Вплив інноваційно-інформаційних технологій фінансових установ на трансформацію фінансової поведінки домогосподарств. *Проблеми економіки*. 2022. № 1(51). С. 105-112.

24. Дубина М. В., Холявко Н. І., Попело О. В., Тарасенко А. В. Концептуальні положення дослідження трансформації фінансової поведінки домогосподарств в умовах діджиталізації ринку фінансових послуг. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 62. С. 159-165.

25. Дубина М., Попело О., Тарасенко О. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1(25). С. 91-110.

26. Shkarlet S., Dubyna M., Shtyrhun K. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT*. 2020. Vol. 16. Pp. 413-422.

27. Дубина М. В., Козлянченко О. М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21-32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.

28. Холявко Н. І., Гонга С. В., Дубина М. В. Освітні детермінанти формування ментального простору трансформації структури національної економіки: монографія. Чернігів : Видавець Бригинець О. В., 2019. 344 с.

29. Загарій В. К., Ковальчук Т. Г., Синільник В. В. Пріоритетність розвитку цифрової економіки для України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 64-68.

30. Сімахова А. О. Соціальні перспективи розвитку науки та цифрової економіки в Україні. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 56. С. 216-221.

1.2. Світовий досвід оподаткування в ІТ-індустрії та Startup

У сучасних економічних умовах питання оподаткування нових перспективних галузей є дуже важливим для кожної держави. Зокрема, ІТ-індустрія є прогресуючою та прибутковою для економіки країни галуззю, спеціалісти якої дуже цінуються на ринку праці. Однак, не всі країни мають стабільне економічне становище, особливо після декількох хвиль пандемії коронавірусу, і через це, їхні системи оподаткування не достатньо стимулюють розвиток ІТ-галузі. Провідні країни світу мають особливі умови оподаткування для сфери ІТ-послуг, створюючи більш привабливі умови для її розширення, що своєю чергою позитивно впливає на їхнє економічне становище і прогресивність. Для України проблема недосконалості податкової системи є досить актуальною, тому дослідження світового досвіду оподаткування ІТ-індустрії в більш розвинених країнах дасть змогу орієнтуватися на сучасні світові стандарти і стимулювати розширення цієї важливою галузі на території нашої країни. Нові перетворення в політичній та економічній сферах, зміна правових та бюджетних відносин між рівнями й гілками влади, процес інтегрування вітчизняної економіки у світову, вимагають реформ у податковій політиці, побудові ефективної, справедливої, стабільної податкової системи, а також чіткості в регламентуванні повноважень податкових органів. Усі ці перетворення обґрунтовують доцільність запровадження змін у всю систему оподаткування, що буде сприяти змінам в інституціональному середовищі й у регулюванні діяльності самих податкових органів.

Дослідженням питання світового досвіду оподаткування займалися такі відомі вчені, як Є. С. Крисоватий, О. Д. Василик, І. М. Вишневський, П. В. Мельник, А. Соколовська та інші.

Хоча ІТ індустрія є дуже важливою складовою економіки держави, питання розробки заходів щодо її стимулювання та створення особливих умов оподаткування залишається невирішеним.

Мета дослідження полягає в аналізі та порівнянні умов оподаткування в провідних країнах світу, виявлення основних провідних напрямів стимулювання ІТ індустрії та можливості їх застосування в Україні.

Сьогодні ІТ індустрія справедливо вважається дуже важливим фактором стимулювання економіки, тому не дивно, що більшість країн намагаються створити якомога сприятливіші умови для її функціонування, зокрема за допомогою особливих умов оподаткування. Вагомою перевагою фахівців цієї сфери є те, що вони дуже мобільні й можуть працювати з будь-якої точки світу, при цьому знання англійської мови дає їм можливість працювати в будь-якій компанії, незалежно від її територіального розташування, тому боротьба за видатних фахівців здійснюється на міжнародному рівні. На міжнародному ринку конкурують також за інвестиції, без яких розвиток сфери ІТ неможливий [1]. Рівень витрат на ІТ вказує на рівень економічного розвитку країни (рис. 1.4).

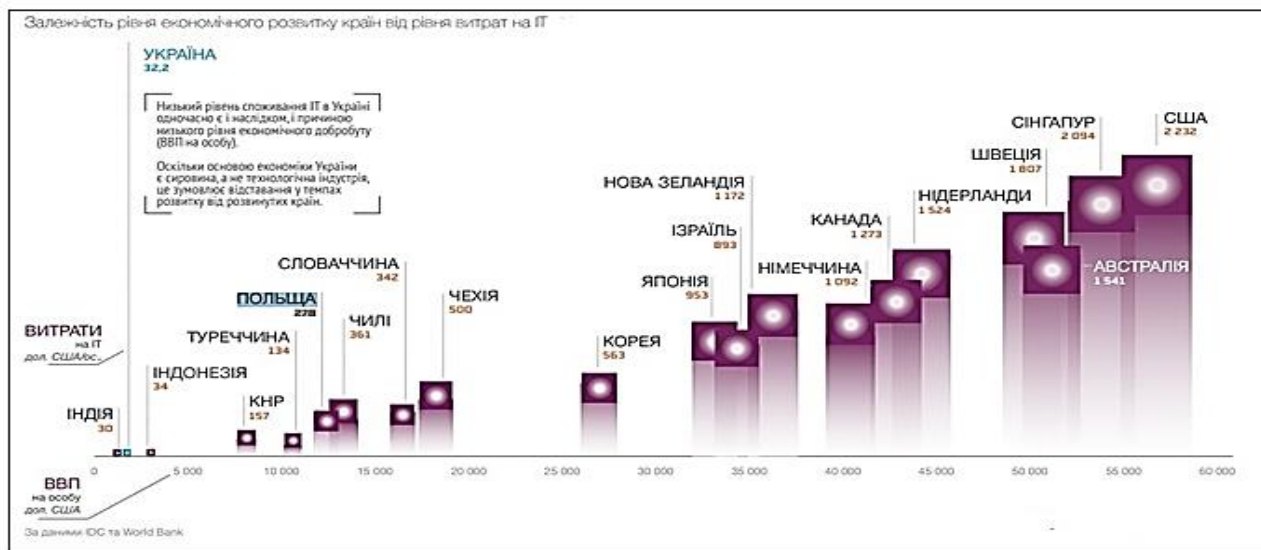

Рис. 1.4. Залежність рівня економічного розвитку країн від рівня витрат на ІТ

Джерело: [2].

Як ми бачимо, провідні позиції посідають США, Сінгапур, Швеція та Австралія, однак у цих країнах не досить привабливі умови оподаткування для ІТ-індустрії [3].

Розглянемо на прикладі стимулювання ІТ в Індії. У 2006 році в Індії з'явилася програма підтримки, розрахована на 20 років, саме тоді країна вступила в боротьбу за розвиток ІТ-індустрії на своїй території.

Для певних економічних зон Індія впровадила пільги на податок на прибуток. У перші п'ять років існування компанії податок на прибуток становив 0 %. У наступні п'ять років існування ставка податку для компанії була вдвічі менша, а якщо компанія вкладала гроші в оборот і займалася реінвестуванням, то і протягом наступних п'яти років могла розраховувати на знижену ставку податку на прибуток. Також країна не стягала податків з експортованого програмного забезпечення.

Однак, у 2020 році програму підтримки скасували. Індія вирішила зосередитися на збереженні бізнесу всередині країни, а не стимулювати експорт як раніше. Сьогодні в Індії діє програма підтримки стартапів, згідно з якою компанії отримують податкові канікули, звільняються від перевірок і сплати податку на приріст капіталу.

Компанії, що працюють в ІТ-сфері, не сплачують ввізне мито, однак податок на прибуток для них становить 22 %. Крім того, з'явився й новий податок на надання цифрових послуг для іноземців – його ставка становить 2 %. Ставка податку роялті та на одноразові платежі становить 10 %, телекомунікаційні та інформаційні послуги – ПДВ за ставкою 18 %.

ПДФО В Індії фізична особа сплачує в тому разі, якщо перебуває на території Індії протягом 182 днів. Ставка ПДФО при доході до 250 тис. рупій (приблизно 3500 \$ США), ставка податку – 5 %. Якщо дохід сягає 1 млн рупій (приблизно 13600 \$ США), ставка ПДФО буде вже 30 %. У тому разі, якщо резидент отримує заробітну плату в іноземній валюті, ставка ПДФО становить 9 %. Збір на охорону здоров'я та освіти – 4 %.

Ще одна країна, що має дуже зручні умови для стартапів – Естонія. Це невелика країна з населенням 1,3 млн осіб. Для цієї держави важливим є приплив інвестицій і робочої сили, тому податкова політика країни спрямована на всіляке стимулювання ІТ-сектору.

Вона має прозоре оподаткування, систему лояльності, відрізняється простотою в роботі з державними органами – усе це дає позитивний ефект. Але головна конкурентна перевага - оподаткування. Країна стимулює експорт, тому звільнила від сплати ПДВ країни, що експортують свої послуги за кордон.

Ще одна перевага оподаткування в Естонії – ставка податку на прибуток складає 0%. Отже, державна політика спрямована на стимулювання реінвестування: якщо компанія вкладає гроші в оборот, то може не сплачувати податок на прибуток. Водночас, якщо власники хочуть отримати дивіденди, то доведеться сплатити податок на розподілений прибуток у розмірі 20 %.

При цьому в Естонії дозволяється управління компаніями нерезидентам країни, що мають право не нараховувати собі заробітну плату, а також, якщо працівники компанії не перебувають на території Естонії, підприємство може не сплачувати податок на їхню заробітну плату.

Для працівників, що перебувають на території країни, діють такі податки: ПДФО для резидентів Естонії – 20 %; соціальний податок – 33 %, внесок до пенсійного фонду (для співробітників-резидентів) – 2 %.

Варто приділити увагу Білорусі, що взялася за стимулювання ІТ ще у 2005 році. Тоді був створений спеціальний податково-правовий режим – Парк високих технологій (далі ПВТ). А 2017 року було ухвалено Декрет № 8 «Про розвиток цифрової економіки», згідно з яким резиденти Парку звільняються від сплати великої кількості податків до 2049 року.

Для резидентів ПВТ діє спеціальний податковий режим, зокрема вони звільняються від сплати податку на прибуток, ПДВ, а також на митні збори (в разі ввезення на територію країни технологічного обладнання).

Якщо нерухомість розміщено на території Парку високих технологій і не надається в оренду, то резидент звільняється від сплати податку на нерухомість. Резидентів звільнено від сплати податку на землю, якщо ділянка розташована в межах парку та використовується під будівництво (не більш ніж 3 роки).

До 2021 року резиденти ПВТ також мали пільги на податки для своїх співробітників, ставка ПДФО становила всього 9%, однак через пандемію COVID-19 держава Білорусь вирішила до 2023 року встановити для співробітників-резидентів Парку високих технологій ставку ПДФО на рівні загальнодержавної, тобто 13 %, але залишилася пільга на сплату внеску до Фонду соціального захисту населення. Так, резиденти Парку сплачують внесок у розмірі 34 % від розміру середньої зарплати в країні, а не реальної заробітної плати працівників.

Також у 2021 року змінилося податкове законодавство Польщі: податок на прибуток був замінений податком на виведений капітал (СІТ). Тепер невеликі компанії, які займаються реінвестуванням і прагнуть розвиватися, можуть не сплачувати податок, бо вони не виплачують дивіденди. Це нововведення стане додатковим стимулом до розвитку ІТ-індустрії в країні.

До того ж Польща вирішила скористатися погіршенням умов у Білорусі й запропонувати білоруським фахівцям кращі умови роботи, спрощений механізм отримання візи, юридична підтримка, а також гранти.

Податок на прибуток у Польщі становить 0 %, СІТ – від 10 до 25 %, ПДФО – 32 %, соціальний внесок – 27 %, а також Польща активно впроваджує неподаткове стимулювання до переїзду або релокації ІТ-компаній пострадянських держав.

Для порівняння розглянемо умови стимулювання розвитку ІТ у більш розвинених державах. Економіка Канади є досить сильною, а державна політика спрямована на всебічну підтримку ІТ-індустрії. Так, у Канаді є Startup-візи, які дають змогу жити і працювати в країні. У країні діє система повернення податкових виплат Гроші, які власник компанії витратив на себе, а також на членів своєї сім'ї, він може повернути, якщо вони були використані на харчові продукти, оренду житла або іпотеку, освіту й медичні послуги.

У Китаї для компаній, які працюють у сфері ІТ, ставку податку на прибуток знижено до 10-15 % замість 25 %. Також підприємства, що займаються науково-дослідною діяльністю, можуть не сплачувати ПДВ, їх звільняють від сплати митних зборів у разі придбання імпортного обладнання.

Підтримує розвиток ІТ індустрії й Англія. Так, малі та середні компанії можуть розраховувати на податкову компенсацію витрат за умови, що компанія здійснює діяльність у сфері R&D і ще не почала торгувати або торгує в збиток. Країна повертає втрачені кошти в розмірі 33,35 £ на кожні 100 £. Великі компанії можуть повернути податкові кредити в розмірі 10,5 % від технологічних витрат [3].

Щодо України, тут ІТ індустрія почала зароджуватися наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років з виходом на ринок перших аутсорсингових ІТ-компаній: ELEKS, SoftServe, Miratech.

Тоді іноземні корпорації тільки починали відкривати для себе Україну, тому віддавали на аутсорсинг в Україні лише окремі функції, які не вимагали глибокої технічної експертизи.

Українські розробники зарекомендували себе як професіонали, які надають ІТ послуги високої якості. Тоді іноземні корпорації почали передавати українцям і розробку інноваційних технологій із цілісними рішеннями.

Відтоді кількість ІТ фахівців у країні постійно зростала: з 38 тис у 2011 році до 191,8 тис у 2020 році (рис. 1.5).

Відповідно до дослідження асоціації ІТ Ukraine, зараз понад 50 % замовлень українським ІТ компаніям надходять із США. На другому місці – Велика Британія, де середня зарплата програміста з податками становить 5 тис. дол. [4].

Однак, незважаючи на те, що на цей момент ІТ-індустрія активно розвивається, на міжнародному ринку умови нашої країни поки що недостатньо конкурентоспроможні. Влада зробила велику помилку, коли скасувала десятирічний режим оподаткування сфери ІТ (з 1 січня 2013 року по 1 січня 2023 року), на другому році існування на підставі закону № 71-VIII від 28 грудня 2014 року. У 2020 році сектор ІТ формував близько 4 % ВВП країни, а експорт послуг галузі перевищив 4 млрд дол., що вивело ІТ-індустрію в лідери разом із АПК та металургією.

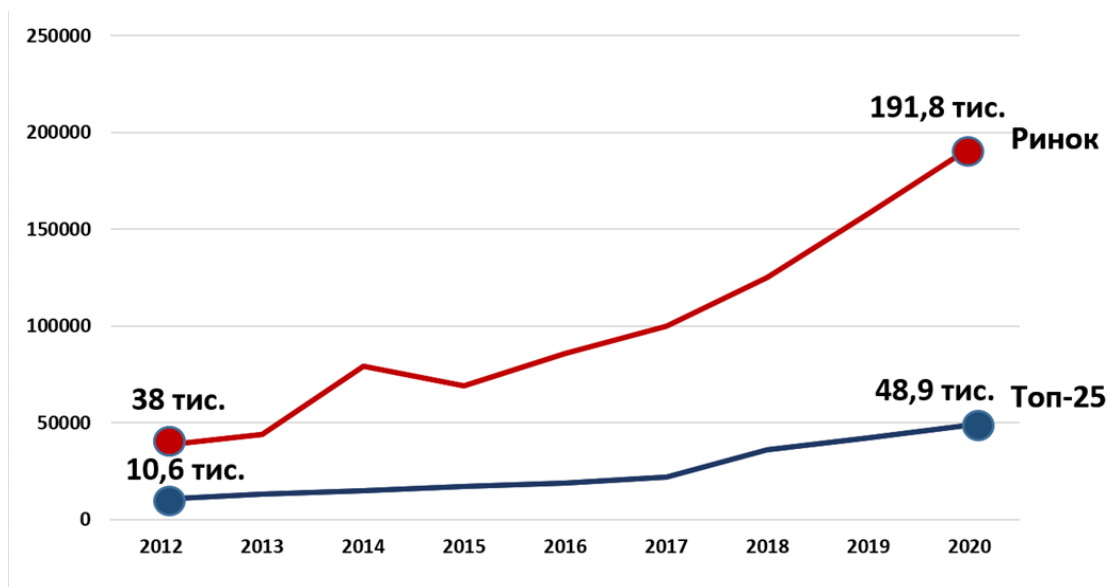

Рис. 1.5. Зростання ринку праці й кількості ІТ-фахівців у 25 провідних ІТ-компаніях України

Джерело: [4].

При цьому більшість працівників галузі зареєстровані як ФОП на спрощеній системі оподаткування, а це означає, що максимальна ставка податку для них – 5 %. Це дуже суттєва конкурентна перевага, якщо порівняти це з тим, що платять працівники та роботодавці на загальній системі оподаткування. Саме тому виходить, що програмісти, зарплати яких значно вищі за зарплати вчителів чи лікарів, платять менше податків. Однак за законопроектом № 10094 пропонується створити окрему п'яту групу ФОП, спеціально для спеціалістів, що провадять діяльність винятково у сфері інформаційних технологій (випуск комп'ютерних ігор та іншого програмного забезпечення, комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з цим діяльність, обробка даних, розміщення даних на вебвузлах та пов'язана з ними діяльність, вебпортали), та поступово, до 2025 року, довести ставку єдиного податку для цієї групи до 10 % від сукупного доходу від підприємницької діяльності [5].

15 квітня 2021 р. Парламент ухвалив у першому читанні доопрацьований законопроект № 4303, який закладає основи для запровадження в країні спеціального правового режиму для ІТ галузі – Дія City [6].

Для запуску Дія City в Раді зареєстровані 2 законопроекти. Вони стимулюють створення першої цифрової бізнес-країни та розвиток ІТ.

Законопроекти:

- 1) № 3979 – Про заходи щодо стимулювання розвитку ІТ індустрії в Україні;
- 2) № 3933-1 – Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України (щодо заходів стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій в Україні).

Профільним законопроектом № 3979 передбачено:

- особливий режим оподаткування ІТ-компаній;
- спеціальну модель оподаткування доходів працівників ІТ-індустрії;
- можливість оформлювати трудові відносини за контрактом [7].

Умови для резидентів Дія City:

- діяльність компанії має бути виключно в ІТ-індустрії;
- середньомісячна заробітна плата – мінімум 1200 €;
- витрати компанії на оплату праці становлять не менше за 70 % від загальних витрат.

Резидентство буде доступне стартапам, які:

- отримали не менше 50 тис. € фінансування від 1 або декількох венчурних фондів, інвесторів,
- брали участь в акселераційній програмі та отримали документ про її успішне проходження [8].

Законодавча база Дія City складається з трьох частин:

1. Загальної – основні принципи роботи Дія City, викладені в законопроекті. Перехідним положенням проекту Закону пропонується внести численні зміни до низки законів, зокрема Цивільного кодексу України, Кодексу законів про працю, Закону України «Про авторське право і суміжні права», Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю» та ін.

2. Податкової – нові спеціальні режими оподаткування для ІТ-компаній та працівників ІТ-індустрії. Нині відповідний законопроект про внесення змін до Податкового кодексу України не зареєстрований у Верховній Раді, тож поки незрозуміло, яким чином нововведення будуть врегульовані в Податковому кодексі.

3. Правоохоронної – нова процедура взаємодії правоохоронних органів з резидентами Дія City. Готується так званий законопроект «Маски-шоу стоп-3», спрямований на захист ІТ спільноти від свавілля та тиску з боку правоохоронних органів.

Зміни до Податкового кодексу передбачають:

- оподаткування заробітної плати ІТ-працівників у розмірі 5 % податку на доходи фізичних осіб та 5 % єдиного соціального внеску (якщо сума ЄСВ буде не меншою за подвійний розмір мінімального страхового внеску);

- введення податку на виведений капітал за ставкою 18 %.

Податкові пільги отримають ІТ компанії, які відповідатимуть вимогам профільного законопроекту та будуть включені до спеціального реєстру.

Що передбачає законопроект:

- свобода діяльності (всі резиденти мають право самостійно здійснювати господарську діяльність, а також обирати форми її організації та форми співпраці з третіми особами);

- невтручання держави;

- презумпція правомірності діяльності резидентів;

- стабільність – режим запроваджується мінімум на 15 років;

- формальний характер процедури набуття статусу резидента.

Документ передбачає запровадження нової форми співпраці між компаніями та фахівцями – гіг-контракти, а також додаткові механізми захисту прав на інтелектуальну власність та інвестицій [9].

Спецрежим передбачає звільнення резидентів від сплати податку на прибуток, замість цього вводиться податок на виведений капітал у розмірі 9 %. Якщо ж дивіденди не розподілялися 2 роки і більше, то ставка податку на такий дохід

для фізичної особи становитиме 0 %. Пропонується і податкова пільга для власників часток у стартапі. Ставка податку на дохід від продажу частки в стартапі становитиме 0 % (якщо володів більше ніж 1 рік).

Також зміниться і оподаткування праці: ставка податку на доходи фізичної особи, одержані від компанії-резидента Дія City, пропонується в розмірі 5 %, ЄСВ становитиме 22 %, але від мінімальної заробітної плати, і ще 1,5 % військового збору.

Податкові пільги спецрежиму Дія City відповідають міжнародному досвіду й повністю вкладаються в загальносвітову тенденцію. Сьогодні конкуренція в галузі ІТ є першочерговим завданням багатьох держав. Важливою вона є і для України, оскільки дасть змогу перейти від сировинного типу економіки до високотехнологічного [8].

Щоб продемонструвати, наскільки в Україні велика і неконкурентна ставка оподаткування ІТ бізнесу, автори законопроекту наводять порівняльну таблицю податкового навантаження на рівні компаній ІТ галузі в окремих країнах світу (рис. 1.6) [10].

Порівняння податкового навантаження на рівні компаній ІТ-галузі

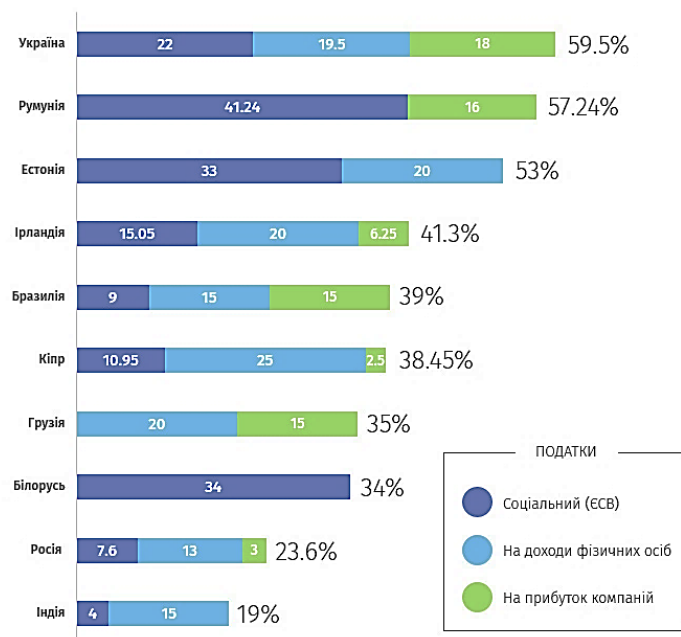

Рис. 1.6. Порівняння податкового навантаження на рівні компаній ІТ-галузі

Джерело: [10].

Для того щоб порівняти оподаткування в різних країнах світу, для прикладу візьмемо ІТ-компанію, яка обирає країну для ведення бізнесу з найбільш вигідними податковими ставками. Припустимо, що прибуток компанії за рік становив 100 тис. \$, з них 25 тис. \$ чистого прибутку, що включає 18 тис. \$ розподіленого прибутку. У компанії працюють 10 фахівців із зарплатою 1000 \$ у кожного. Розрахунки наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Розрахунок податків компанії за рік у різних країнах

Розрахунок податків за рік	Україна	Індія	Білорусь	Естонія	Польща
Податок на прибуток:	0	\$5500	0	0	0
Податок на виведений капітал:	\$1620	0	0	\$3600	\$1800
ПДФО:	\$4500	\$4500	\$11700	\$18000	\$28800
Соціальні внески:	\$2350	\$3600	\$3500	\$31500	\$24300
Разом:	\$8470	\$13600	\$15200	\$53100	\$54900

Якби компанія обрала для ведення свого бізнесу Індію, їй довелося б за рік заплатити податок на прибуток у розмірі 22 % (5500 \$), ПДФО – 5 % (4500 \$) – така ставка діє тільки при обсязі прибутку, що не перевищує 250 тис. рупій, та соціальний внесок – 4 % від реального доходу (3600 \$).

За умови, що компанія працює в Естонії, вона повинна за рік заплатити 20 % ПДФО (18 000 \$), соціальний внесок – 35 % від реального доходу (31 500 \$). У країні також діє податок на виведений капітал у розмірі 20 % (3600 \$).

У Польщі компанія за підсумками року заплатила б ПДФО в розмірі 32 % (28 800 \$) і соціальний внесок – 27 % від реального доходу (24 300 \$). Податок на виведений капітал становитиме від 10 до 25 % (мінімум 1800 \$).

Якщо компанія працює в Білорусі, то для неї діє ставка ПДФО в розмірі 13 % (11 700 \$), соціальні внески – 35 % від середньої зарплати (3500 \$).

В Україні компанія-резидент Дія Сіті заплатить ПДФО в розмірі 5 % (4500 \$), соціальний внесок – 22 % від мінімальної зарплати, включно із 1,5 % військового збору (2350 \$). Також діятиме податок на виведений капітал у розмірі 9 % (1620 \$).

Отже, як ми бачимо, найбільшу суму податків компанія сплатить, якщо буде працювати в Польщі, а найменше при знаходженні в Україні, за умовою оподаткування за програмою Дія Сіті (рис. 1.7).

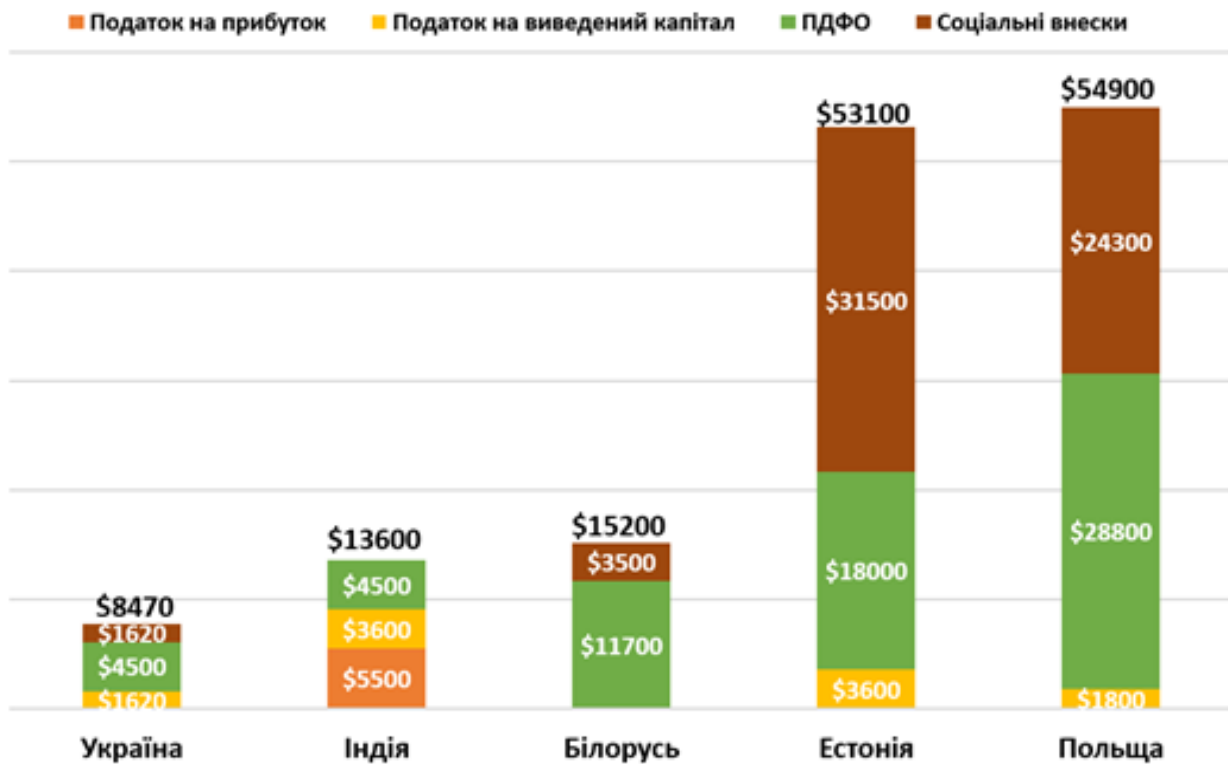

Рис. 1.7. Підсумкові дані розрахунків по оподаткуванню ІТ-компанії в різних країнах

Для кожної країни дуже важливими є реальні результати від їхньої дії, такі як створення сприятливого середовища для вітчизняних товаровиробників, для розвитку їх конкурентоспроможності; забезпечення високого рівня соціальних стандартів життя населення; відлагоджена та компетентна робота податкових органів; економічний розвиток країни [11-14].

Таким чином, при впровадженні програми Дія City Україна стане значно привабливішою за умовами оподаткування для галузі ІТ, що призведе до економічного зростання і значного прогресу країни загалом і зробить її більш конкурентною на міжнародному рівні. Постановою Уряду від 29.03.2022 внесено зміни до цих вимог: усунуто вимоги щодо кількості найманих працівників та розміру середньої винагороди всіх працівників/гіг-спеціалістів не нижче ніж еквівалент 1200 євро на кожного, відсутність застосування критерію «кваліфікований дохід від спеціальної діяльності становить щонайменше 90 % від загального доходу».

ІТ-індустрія та стартапи в сучасних умовах займають дуже важливе місце і сприяє економічному розвитку країни, тому її стимулювання є важливим завданням для всіх країн світу. Одним із головних інструментів для досягнення цієї цілі є особливі умови оподаткування і пільги для ІТ-компаній. Нині Україна не має достатньо конкурентних умов на міжнародному ринку, щоб стимулювати розвиток ІТ-галузі на своїй території, однак, завдяки досвіду інших країн, уряд держави прийняв законопроект, що зможе значно змінити ситуацію на краще. Посиленням стимулюючої функції податкової системи, спрощенням адміністрування податків та застосуванням режимів пільгового оподаткування дадуть можливість розширення ІТ галузі на території України.

Список використаних джерел

1. Круковська О. В. Ключові зміни в реформуванні податкової системи України: реалії та перспективи. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Сер.: Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 702-709. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/125.pdf.
2. Проскура К. П. Зарубіжний досвід організації податкового адміністрування. *Економічний часопис – XXI*. 2012. № 7–8. С. 30-34.
3. Приклади пільгових умов для ІТ у світі. URL: <https://eba.com.ua/ne-podatkom-yedynum-pryklady-pilgovyh-umov-dlya-it-u-sviti>.

4. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/04/14/672990>.
5. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/264.pdf>.
6. Проект Закону про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні (4303 від 02.11.2020). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70298.
7. Офіційний сайт Дія City. URL: <https://city.diia.gov.ua>.
8. Про законопроекти Дія City. URL: <https://diia.gov.ua/news/dlya-zapusku-diya-city-v-radi-zareyestrovani-2zakonoprojekti>.
9. Аналітика Дія City. URL: <http://kmp.ua/uk/analytics/infoletters/diia-city-what-is-it-all-about>.
10. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/08/10/663812>.
11. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Шаргородський І. С. Податкове навантаження суб'єктів господарювання як об'єкт державного регулювання. *Науковий вісник Полісся*. 2021. № 1 (22). С. 102-113.
12. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Матяш Л. М. Ухилення від податкового оподаткування як наслідок фіскальної спрямованості податкової системи в Україні. *Вісник НТУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 2 (44). С. 161-170.
13. Кичко І. І. Елементи системного підходу до управління та фінансування соціальної сфери. *Україна: аспекти праці*. 2006. № 2. С. 17–21.
14. Кичко І. І. Трансформація соціальних функцій держави: фінансовий аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 1, вип. 200. С. 132-137.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

2.1. Сучасний розвиток незабезпеченого споживчого кредитування в Україні

У сучасних умовах функціонування національної економіки кредитний ринок являє собою одну з основних і необхідних підсистем у забезпеченні стабільного її розвитку, що зумовлюється здійсненням розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів у межах такого ринку та підвищенням рівня їх використання. Однією з найбільш поширених кредитних послуг, яку пропонують банківські установи сьогодні своїм клієнтам, є надання незабезпечених споживчих позик.

Загалом сутність незабезпеченого споживчого кредиту можна охарактеризувати як сукупність відносин між кредитною установою та фізичними особами щодо надання позики в національній грошовій одиниці на придбання споживчих товарів тривалого користування або на фінансування споживчих потреб позичальника на умовах, які зазначено у складеному в письмовій формі кредитному договорі, та з урахуванням дотримання принципів строковості, платності, цільового використання та повернення [1].

Основними видами продуктів у межах окресленого виду кредитування є цільові кредити (на купівлю побутової техніки, меблів, ремонт і т. ін.), надання яких підтверджується товарними чеками або іншими документами, нецільові кредити, у межах яких позичальнику видають готівкою або переховують на його рахунок суму позики, та використання платіжних карток із кредитним лімітом [10].

Суб'єктами ринку незабезпеченого споживчого кредитування виступають кредитори (банки та небанківські фінансові установи) та позичальники (фізичні особи). Відносини між цими суб'єктами оформлені у вигляді договору про кредит та врегульовані на законодавчому рівні.

Незабезпеченому споживчому кредитуванню належить вагоме місце в розвитку банківської системи та економіки загалом, оскільки цей вид кредитування стимулює одночасно зростання як споживання, так і виробництва товарів і послуг. Саме тому головною метою розвитку такого виду кредитування є як зростання доходів кредиторів, так і підвищення купівельної спроможності та задоволення споживчих потреб їхніх клієнтів за рахунок використання кредитних коштів на купівлю необхідних їм товарів і послуг.

В Україні протягом останніх років популярність незабезпечених споживчих кредитів серед населення постійно зростає, а для окремих видів фінансових установ вони стали однією з головних статей доходів. Основною причиною такої тенденції є те, що велика частина населення України не в змозі одразу придбати дороговартісний товар за рахунок власних коштів і тому використовує для цього кредит.

Традиційно в Україні найбільшими кредиторами на ринку незабезпеченого споживчого кредитування є комерційні банки. Слід зауважити, що всі ці установи так чи інакше надають відповідні позики. Для одних банків здійснення такого кредитування є пріоритетною діяльністю відповідно до стратегії розвитку банку, у той час як інші банки додатково випускають кредитні картки або надають овердрафт на рахунок, фокусуючись при цьому на отриманні доходів від здійснення інших активних операцій.

Отже, аналіз незабезпеченого споживчого кредитування розпочнемо з дослідження основних, базових тенденцій функціонування ринку фінансових послуг. У табл. 2.1 представлено кількість банківських установ, які здійснювали свою діяльність в Україні у 2011-2021 рр.

Таблиця 2.1

Динаміка кількості банківських установ в Україні, од.

Рік	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т. ч. зі 100% іноземного капіталу
2011	176	53	22
2012	176	53	22
2013	180	49	19
2014	163	51	19
2015	117	41	17
2016	96	38	17
2017	82	38	18
2018	77	37	23
2019	75	35	23
2020	74	33	23
2021	71	33	23

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

З динаміки, наведеної в табл. 2.1, спостерігаємо негативну тенденцію, оскільки за період 2011-2021 рр. кількість діючих банків в Україні зменшилася практично у 2,5 раза – зі 176 банків у 2011 р. до 71 банку у 2021 р. Зменшення загальної кількості банків спостерігалось в кожному році протягом обраного для аналізу періоду, крім 2013 року, коли цей показник зріс на 4 одиниці. Цілком логічним є те, що найбільше падіння кількості діючих банків було зафіксовано у 2014-2017 рр. – за цей період було ліквідовано 81 банківську установу, що відбулося в результаті економічної і політичної кризи з подальшим глибоким реформуванням банківської системи країни.

Аналогічною є ситуація і з динамікою кількості банків з іноземним капіталом. З табл. 2.1 бачимо, що протягом аналізованого періоду їх кількість зменшилася з 53 банків у 2011 р. до 33 банків у 2021 р. Водночас кількість банків зі 100 % іноземного капіталу за обраний період зросла на 1 банк і становить 23 банки за підсумками 2021 року. Зауважимо, що кількість таких фінансових установ також зменшувалася протягом 2014-2016 рр., але на відміну від загальної чисельності банківських установ, кількість банків зі 100 % іноземним капіталом

зросла на 6 од. протягом 2017-2018 рр. і досі залишається незмінною. Це свідчить про те, що в іноземних інвесторів, які вклали кошти в розвиток банківських установ в Україні, є впевненість у тому, що вони зможуть у майбутньому забезпечити ефективну роботу власних установ на вітчизняному ринку фінансових послуг.

Розглянемо тепер поточні тенденції розвитку незабезпеченого споживчого кредитування, яке здійснюється банківськими установами в Україні. На рис. 2.1 наведено інформацію про обсяги загальних активів, які сформовані банківськими установами, та обсяги кредитного портфеля цих установ.

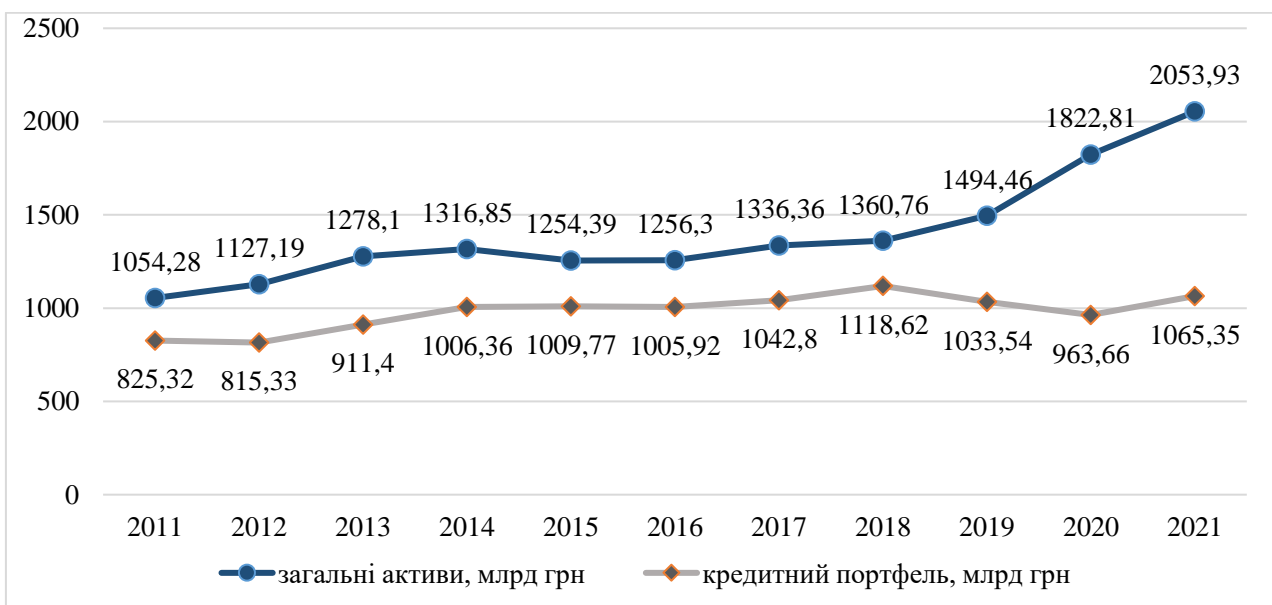

Рис. 2.1. Динаміка сукупних обсягів активів та кредитного портфеля банків України у 2011-2021 рр. у млрд грн

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

З рис. 2.1 бачимо, що як загальна сума активів, так і кредитний портфель українських банків мали тенденцію до зростання протягом 2011-2021 рр. Загалом за цей період загальні активи зросли на 94,82 %, а кредитний портфель – на 29,08 %. На перший погляд, окреслена тенденція здається такою, що має позитивний характер, але не слід забувати про трагічні події, які розпочалися у 2014 році та спричинили не тільки політичну нестабільність, а і значний спад

економіки, що призвів до значного рівня девальвації національної валюти та високих темпів інфляції. Беручи до уваги ці зміни, пропонуємо також як обсяги активів, так і кредитного портфеля українських банків визначати в євро. Такий підхід дозволить отримати комплексне явлення про реальний стан розвитку комерційних банків в Україні. Зважаючи на зазначене вище, наведемо динаміку окреслених показників у млрд євро (рис. 2.2).

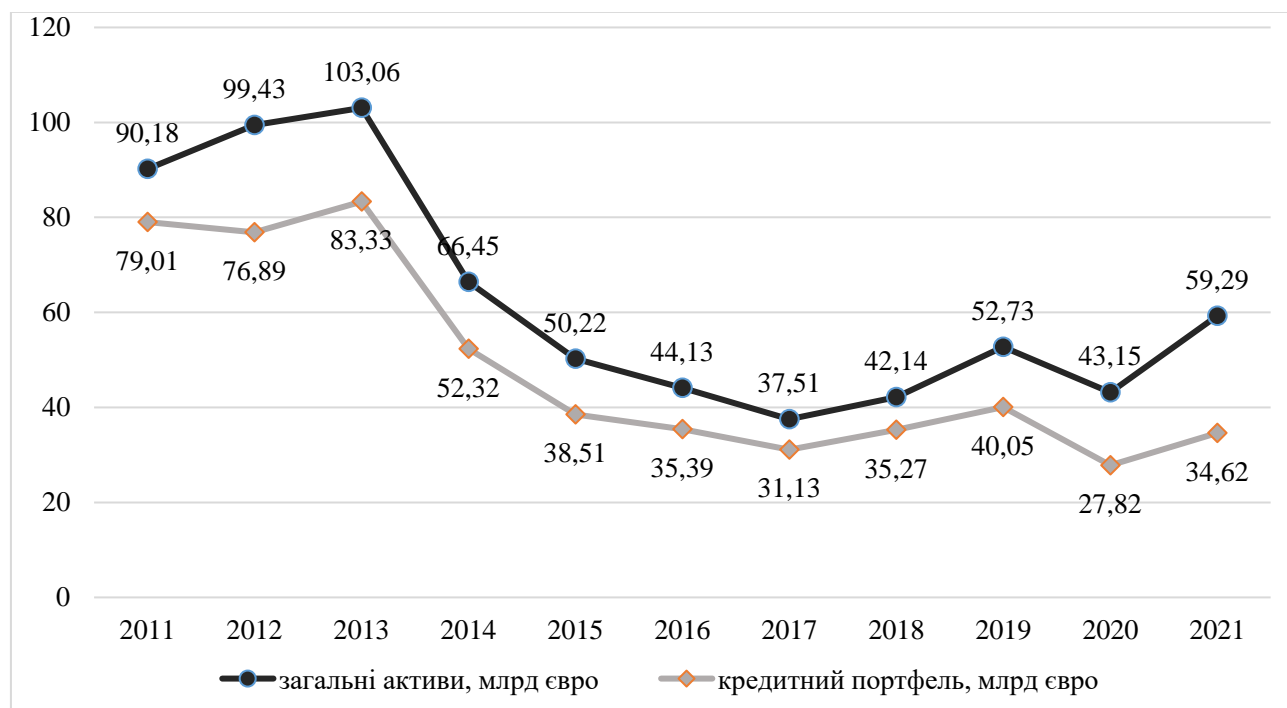

Рис. 2.2. Динаміка сукупних сум активів та кредитного портфеля банків України за 2011-2021 рр. у млрд євро

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 7].

З рис. 2.2 бачимо, що динаміка зміни обсягів сукупних активів та кредитного портфеля банківських установ, які номіновані в мільярдах євро, має прямо протилежний характер до аналогічних показників, які визначені в національній валюті. Передусім треба зазначити, що найбільші значення як загальних активів, так і кредитного портфеля за весь обраний період спостерігаються у 2011-2013 рр. Логічним є те, що з початком економічної кризи у 2014 році спостерігається падіння обох показників, яке закінчилося лише у 2017 році, що може бути пов'язано з поступовим відновленням розвитку економіки, яке спостерігалось і у 2018 р.

Більш цікавою видається динаміка 2019 року. У цьому році спостерігалось зростання активів банків на 9,83 % та падіння суми кредитного портфеля на 7,61 %. Проте, відповідно до рис. 2.2, у євро спостерігалось суттєве зростання обох показників – на 34,96 та 13,55 % відповідно в порівнянні з 2018 роком. Таке зростання показників пояснюється високим рівнем активності держави з продажу власних цінних паперів на зовнішньому ринку в той рік, що також призвело до підвищення курсу національної валюти на 18,62 %. Однак із динаміки бачимо, що зазначена ревальвація перевищує зростання обсягів кредитного портфеля, але менша за зростання обсягів сукупних активів. Зважаючи на окреслене вище та динаміку показників у національній валюті можемо констатувати, що протягом 2019 року вітчизняні банки активно нарощували обсяги своїх активів за рахунок інших складових – здійснення інвестицій, збільшення обсягів основних засобів та накопичення готівкових коштів.

Відповідно до рис. 2.2 у 2020 році порівняно з 2019 роком сукупні активи та кредитний портфель у євро зменшилися на 9,12 та 30,54 %, що пов'язано з двома факторами: короткочасним ефектом від продажу державою власних боргових зобов'язань та початком пандемії коронавірусу. Обидва фактори в сукупності призвели до девальвації гривні на 34,21 % порівняно з 2019 роком. Крім цього, відповідно до рис. 2.1, кредитний портфель у гривні в цей час також зменшився на 6,76 %, незважаючи на девальвацію та зростання активів на 21,97 %, що пов'язано з пандемією та карантинними заходами (наприклад, закриттям магазинів, зупинкою туристичної сфери, погіршенням фінансового стану як фізичних, так і юридичних осіб та зростанням безробіття). У свою чергу, у 2021 році вже спостерігалось зростання обох показників, що пояснюється адаптацією держави, населення та бізнесу до функціонування в умовах карантинних заходів.

Для глибшого аналізу показників сукупних активів та кредитного портфеля українських банків представимо динаміку частки кредитного портфеля в загальних активах. Відповідна інформація представлена на рис. 2.3.

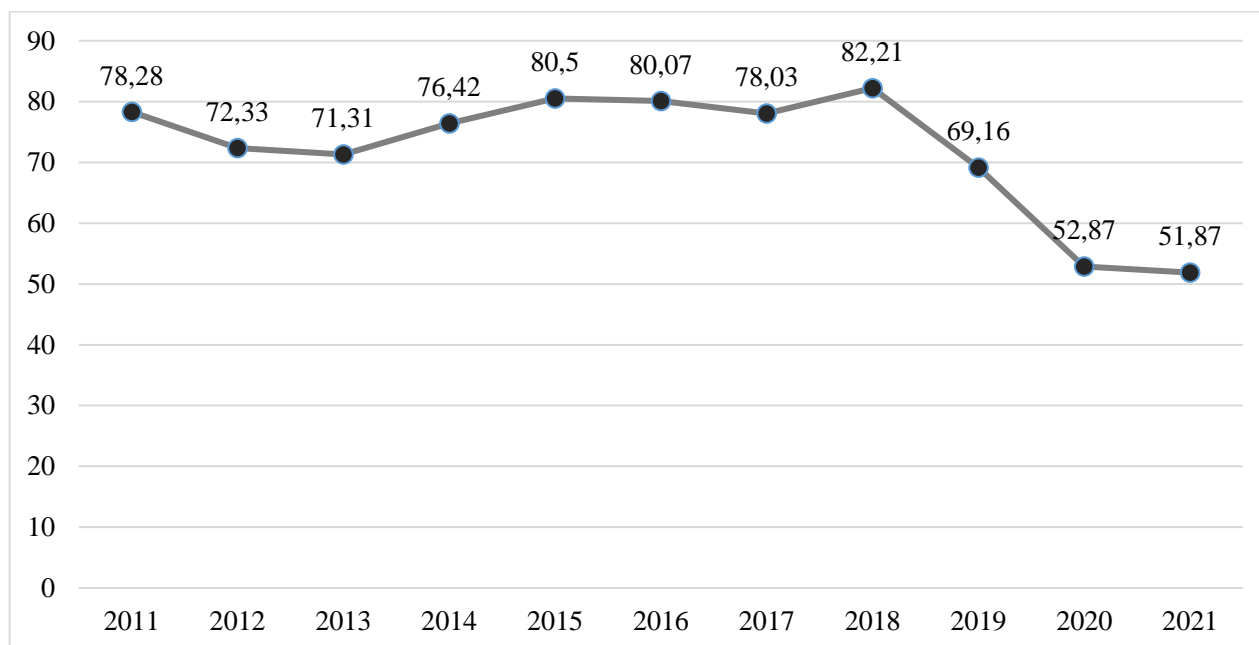

Рис. 2.3. Динаміка частки кредитного портфеля в загальних активах банків України за 2011-2021 рр., %

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

З динаміки, яка представлена на рис. 2.3, видно, що протягом 2011-2018 рр. частка кредитного портфеля в активах мала порівняно однакове значення і коливалася в діапазоні від 71 до 83 %. Проте починаючи з 2019 року українські банки почали скорочувати таку частку і за підсумками 2021 року її значення становило 51,87 %. Як ми вже зазначали раніше в ці роки спостерігалось зменшення обсягів кредитного портфеля та одночасне зростання банківських активів, що свідчить про те, що банки скорочують свою кредитну активність і диверсифікують свої активи, надаючи перевагу іншим джерелам отримання доходів. Слід зауважити, що цю тезу підкріплює той факт, що протягом 2019-2021 рр. облікова ставка центрального банку знизилася з 18 до 9 %, а кредитна діяльність банків не зазнала поживлення.

У складі кредитного портфеля банків одне з важливих місць посідає незабезпечене споживче кредитування, яке структурно належить до кредитів, які надані фізичним особам. Популярність такого виду позик, як зазначалося, зумовлена простотою їх отримання, короткими термінами погашення, невеликими

сумами та відсутністю жорсткої прив'язки до ситуації на зовнішніх ринках, на відміну від іпотечного та автомобільного кредитування. Проаналізуємо динаміку обсягу наданих банківськими установами в Україні незабезпечених споживчих кредитів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

*Динаміка обсягів кредитів, наданих фізичним особам,
та незабезпечених споживчих кредитів у 2011-2021 рр.*

Рік	Курс валют (грн за 1 євро)	Кредити, надані фізичним особам		Незабезпечені споживчі кредити	
		млрд грн	млрд євро	млрд грн	млрд євро
2011	10,4457	201,22	19,26	126,19	12,08
2012	10,6035	187,63	17,70	125,01	11,79
2013	10,9376	193,53	17,69	137,35	12,56
2014	19,2329	211,22	10,98	135,09	7,02
2015	26,2231	174,87	6,67	104,88	4,00
2016	28,4226	163,33	5,75	101,53	3,57
2017	33,4954	174,18	5,20	122,07	3,64
2018	31,7141	201,10	6,34	151,63	4,78
2019	25,8085	212,52	8,23	173,71	6,73
2020	34,6375	206,47	5,96	170,72	4,93
2021	30,7760	254,39	8,27	214,13	6,96

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Аналіз інформації, яка представлена в табл. 2.2, дає змогу виокремити кілька етапів у розвитку споживчого кредитування фізичних осіб в Україні.

1. Період підйому (2011-2013). У цей період було видано найбільший обсяг позик для фізичних осіб, включаючи незабезпечені споживчі кредити. Незважаючи на спад обох показників у 2012 році, за підсумками 2013 року обидва показники зросли, а обсяг незабезпечених споживчих кредитів був максимальним за весь період аналізу й через те, що він зростав швидше, ніж сума кредитів, наданих фізичним особам, можемо констатувати, що у 2013 році банки віддавали перевагу видачі саме незабезпечених кредитів фізичним особам перед заставним кредитуванням (іпотечним або автокредитуванням).

2. Період спаду (2014-2017). Аналізуючи цей період, пропонуємо в ролі контрольних значень брати дані показників у мільярдах євро, оскільки нестабільність валютного курсу національної валюти не дає змоги провести об'єктивну оцінку. З табл. 2.2 бачимо, що в цей період спостерігався спад обох показників, а єдина позитивна тенденція була лише у 2017 р., коли обсяг незабезпечених споживчих кредитів почав зростати.

3. Період поживлення (2018-2021). Протягом цього періоду часу спостерігаємо зростання обсягів кредитування економіки. Це підтверджує тезу про те, що банківська система почала відновлюватися і зростати після кризи саме в 2018 році. Спад показників у 2019 році пояснюється наслідками пандемії коронавірусу та девальвацією національної валюти. Своєю чергою, у 2021 році порівняно з 2020 роком спостерігалось суттєве зростання обох показників. Кредити, надані фізичним особам, зросли на 23,21 % у національній валюті і на 38,76 % в євро, в той час як сума незабезпечених споживчих кредитів зросла на 25,43 % в гривні та на 41,18 % в євро. При цьому зростання курсу в цей рік становило лише 11,15 %, що свідчить про те, що таке зростання зумовлено активним нарощенням банками кредитів фізичним особам, причому насамперед за рахунок розширення обсягів незабезпечених споживчих кредитів.

Зважаючи на отримані результати вже проведеного аналізу, можемо констатувати, що, з одного боку, наявне зростання обсягів незабезпеченого споживчого кредитування протягом останніх років, але при цьому спостерігається значне падіння частки загального кредитного портфеля в активах банків. Для аналізу цієї ситуації, причин її виникнення дослідимо динаміку зміни показника питомої ваги як незабезпечених споживчих, так і загальному кредитів, наданих фізичним особам у загальному кредитному портфелі банків. Відповідна інформація представлена на рис. 2.4.

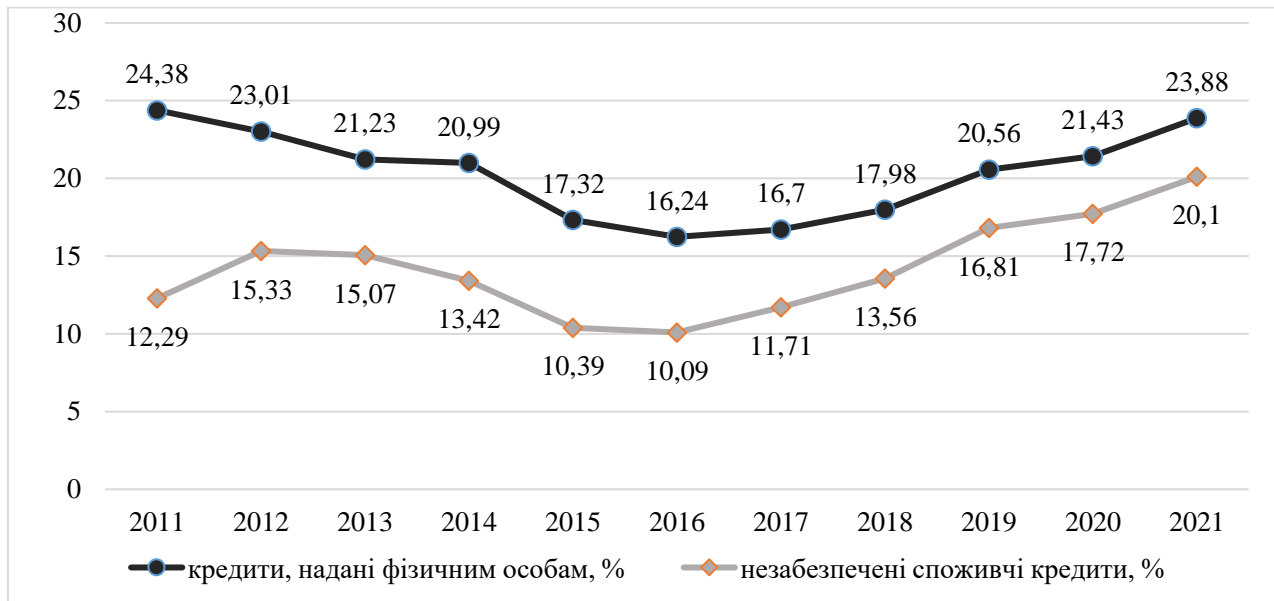

Рис. 2.4. Динаміка частки кредитів наданих фізичним особам та незабезпечених споживчих кредитів у кредитному портфелі банків, %
Джерело: розроблено авторами на основі [7].

З рис. 2.4 бачимо, що частка кредитів, наданих фізичним особам, у кредитному портфелі банків протягом 2011-2016 рр. зменшилася на 8,14 % і становила 16,24 % на кінець 2016 року. Зазначене зменшення показника свідчить про те, що в той період банки трансформували свій кредитний портфель у напрямку активнішого збільшення обсягів кредитування юридичних осіб. Протягом 2017-2021 рр. спостерігаємо абсолютно протилежну тенденцію – протягом цього періоду вітчизняні банки знову почали нарощувати обсяги кредитування фізичних осіб. Загалом за 2017-2021 рр. цей показник зріс на 7,64 % і становив 23,88 % на кінець 2021 року, проте його значення все ще залишається меншим за значення 2011 року.

У свою чергу, частка незабезпечених споживчих кредитів у сукупному кредитному портфелі, відповідно до рис. 2.4, має схожу тенденцію до зміни динаміки обсягу кредитів, який видали банківські установи, у 2011-2016 рр. – за цей період значення показника зменшилося на 4,90 %. Темп спаду цього показника ідентичний до темпу спаду частки кредитів наданих фізичним особам, що свідчить про те, що банки в цей період однаково чиним скорочували як незабезпечені, так і забезпе-

чені кредити фізичним особам. У період з 2017 по 2021 рік спостерігається щорічний приріст частки незабезпечених споживчих кредитів у кредитному портфелі банків. Станом на кінець 2021 року цей показник має своє пікове значення за весь період аналізу і становить 20,10 %, а загалом такий приріст за 2017-2021 рр. становить 10,01 %. Треба зауважити, що частка незабезпечених споживчих кредитів зростала в цей період більшими темпами, ніж частка кредитів наданих фізичним особам.

Далі перевіримо тезу про підвищення зацікавленості банків України до незабезпеченого споживчого кредитування та активного нарощення його обсягів протягом останніх років. Для цього порівняємо динаміку частки незабезпечених споживчих кредитів та загалом кредитного портфеля в сукупних активах банків. Відповідна інформація представлена на рис. 2.5.

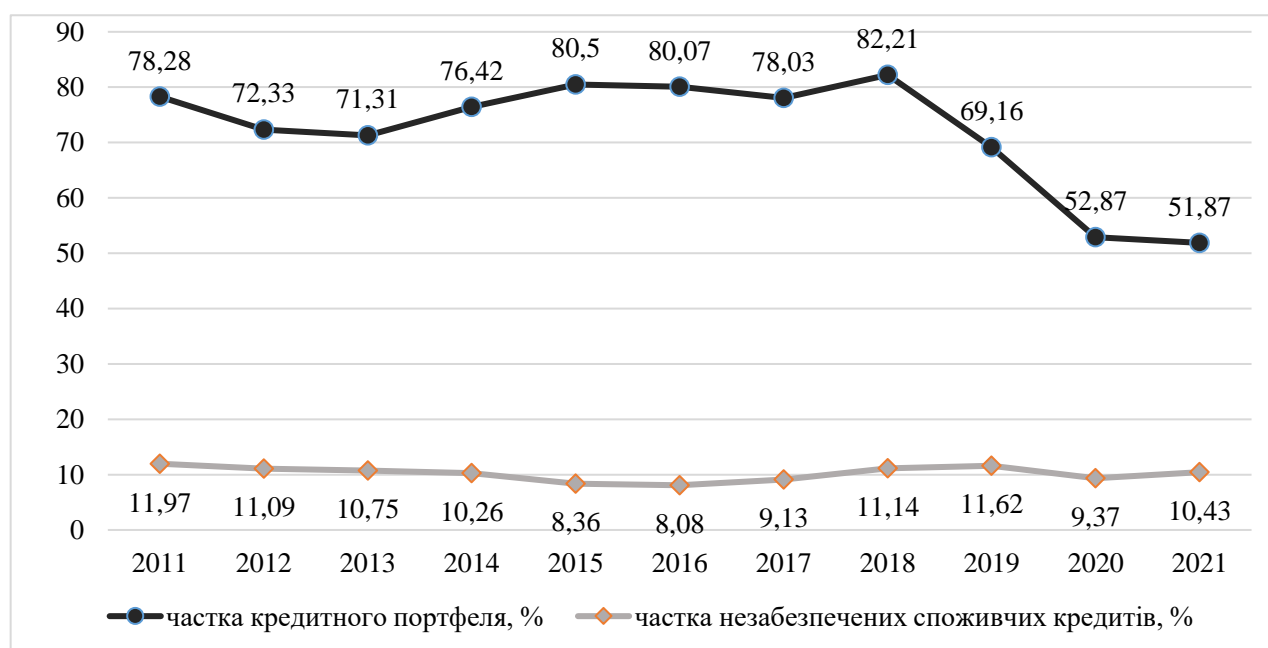

Рис. 2.5. Динаміка частки незабезпечених споживчих кредитів та кредитного портфеля в сукупних активах банків, %

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

З динаміки на рис. 2.5 бачимо, що на відміну від сукупного кредитного портфеля питома вага незабезпечених споживчих кредитів у складі активів банків протягом 2011-2021 рр. зазнавала невеликих коливань у різних роках,

проте завжди залишалася на приблизно сталому рівні (середнє значення показника за цей період 10,2 %). Така ситуація є свідченням того, що вітчизняні банки зацікавлені в цьому виді кредитування. Підтвердженням цієї тези є, що протягом 2018-2019 рр. частка кредитів в активах банківських установ значним чином знизилася, проте частка незабезпечених споживчих кредитів залишилася на приблизно однаковому рівні.

Безумовно, будь-яка кредитна діяльність є ризиковою і банки мають у своєму розпорядженні високоефективні методи оцінки позичальників, які, проте, не можуть застрахувати банки від проблемних кредитів. Банки завжди матимуть у складі своїх активів непрацюючі кредити, а такі методики здатні лише знизити кількість зазначених кредитів. Пропонуємо проаналізувати динаміку обсягу проблемних роздрібних позик у межах банківської системи України у 2011-2021 рр., беручи до уваги при цьому темпи зміни незабезпечених споживчих кредитів у євро через нестабільність національної грошової одиниці в цьому періоді. Результати представимо у вигляді рис. 2.6.

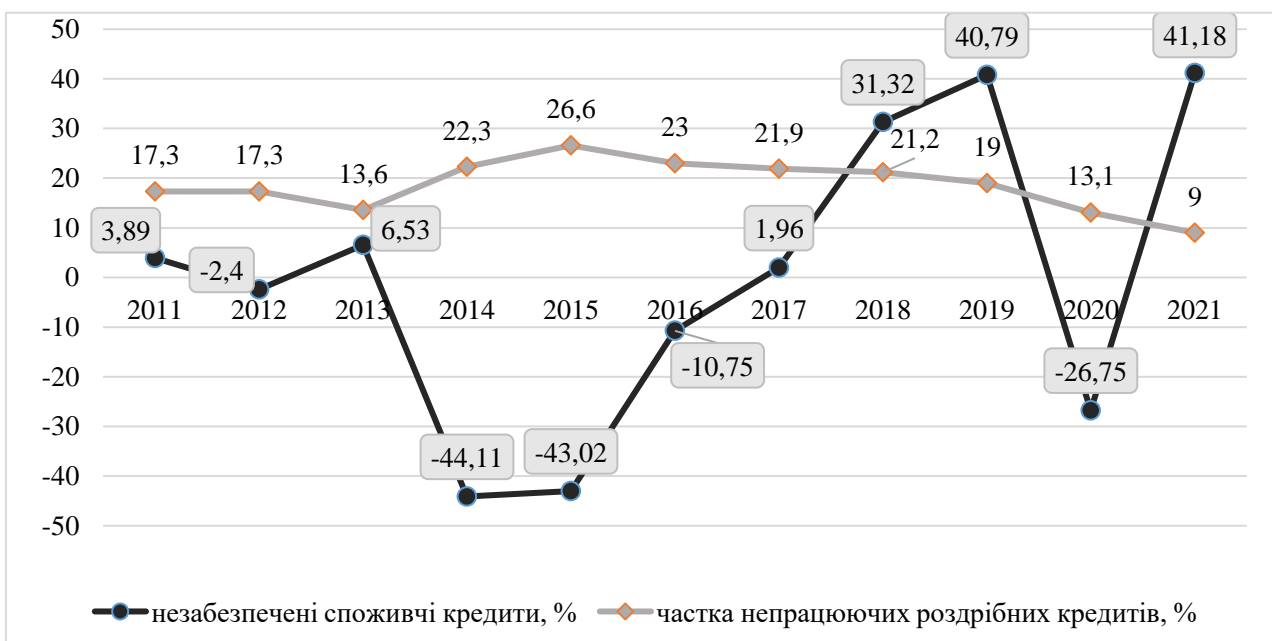

Рис. 2.6. Зміна суми незабезпечених споживчих кредитів та частка непрацюючих роздрібних кредитів протягом 2011-2021 рр., %

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Аналізуючи дані, які наведені на рис. 2.6, можемо спостерігати позитивну тенденцію – за весь період аналізу частка непрацюючих роздрібних кредитів безупинно зменшувалась, виключенням є лише кризові 2014 і 2015 роки. Загалом за період 2011-2021 рр. цей показник зменшився на 8,3 % і становив 9 % на кінець 2021 року. При чому, як ми бачимо з даних рис. 2.6, показник цей постійно зменшується, незважаючи на зміни загального обсягу незабезпечених споживчих кредитів. Такі тенденції є позитивними і свідчать про зниження ризиків незабезпеченого споживчого кредитування для вітчизняних банків і є підтвердженням ефективності їх методик вибору позичальників. Це також і в майбутньому може призвести до подальшого нарощення банками обсягів цього виду кредитування за умов його прийнятної дохідності.

Також, крім банків, незабезпечені споживчі кредити видають і небанківські фінансові установи. В Україні до установ, які проводять діяльність із видачі таких позик, належать кредитні спілки та фінансові компанії. Важливо зауважити, що до небанківських фінансових установ, які мають право надавати споживчі кредити населенню, належать також ломбарди, однак вони надають кредити на умовах застави, тому їхні кредити не можна віднести до незабезпечених.

Законодавство України визначає кредитну спілку як неприбуткову організацію, засновану фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [8].

У сучасному вигляді перші кредитні спілки з'явилися в Україні в 1992 році. Незважаючи на те, що обсяг позик, які видані кредитними спілками, є набагато меншим у порівнянні з обсягами позик, які були видані банками, фінансовими компаніями, вони відіграють важливу роль у розвитку ринку фінансових послуг. Особливо це простежується в розвитку такого ринку в малих містах і селах, які не мають відділень великих комерційних банків [3].

Представимо динаміку кількості кредитних спілок в Україні у 2011-2021 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка кількості кредитних спілок в Україні, од.

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість	613	617	624	589	588	462	378	358	337	322	278

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

З табл. 2.3 бачимо, що в Україні поступово з кожним роком зменшувалась кількість кредитних спілок – загалом за період з 2011 по 2021 рр. їх чисельність знизилася на 338 одиниць, або в 2,2 раза. Така тенденція пояснюється не тільки кризою, а й тим, що за цей період відбулося розширення мережі відділень банків та швидкими темпами проходила диджиталізація банківського сектору, через що великий спектр банківських послуг (у т. ч. кредитні) став доступнішим клієнтам у будь-якому місці.

Для аналізу тенденцій розвитку кредитних спілок розглянемо динаміку їхніх активів та обсягів виданих незабезпечених споживчих кредитів. Відповідна інформація представлена на рис. 2.7.

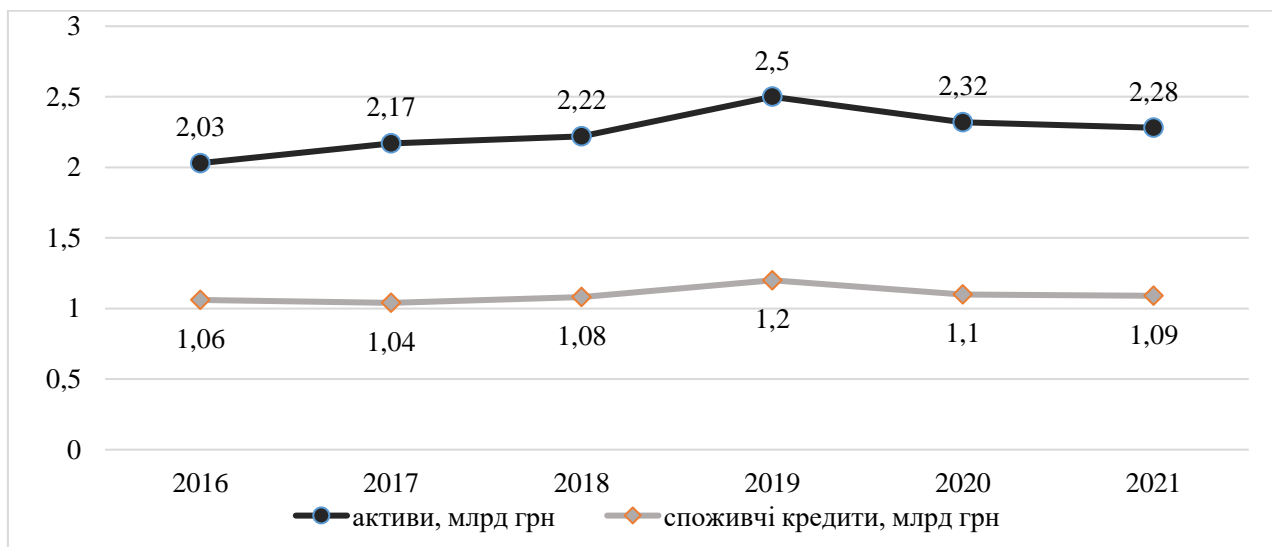

Рис. 2.7. Динаміка обсягу активів та незабезпечених споживчих кредитів кредитних спілок

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Аналіз даних рис. 2.7 засвідчує, що обсяги активів та виданих незабезпечених споживчих позик кредитними спілками зазнали доволі незначних коливань у 2016-2021 рр. Активи зросли на 12,32 %, або 0,25 млрд грн, а обсяг виданих незабезпечених споживчих кредитів збільшився на 2,83 %, або 0,03 млрд грн. Такі тенденції пояснюються впливом інфляції та перманентним зменшенням кількості кредитних спілок. Загалом слід констатувати, що ринок кредитних спілок залишається доволі вузьким і підстав констатувати розвиток цих установ у майбутньому в Україні поки що немає.

Ще одним видом небанківських фінансових установ, які можуть надавати незабезпечене споживче кредитування в Україні є фінансові компанії, які являють собою юридичні особи, метою створення яких є здійснення діяльності з надання фінансових послуг і які відповідно до закону надають одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором [9].

Динаміка кількості фінансових компаній в Україні представлена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка кількості фінансових компаній в Україні, од.

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість	251	312	377	415	571	650	677	940	986	960	922

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Дані табл. 2.4 показують, що за загалом за 2011-2021 рр. кількість фінансових компаній суттєво зросла – на 671 од., або у 3,67 раза. Така ситуація є протилежною до динаміки кількості комерційних банків та кредитних спілок в Україні, а окреслене зростання кількості фінансових компаній відбувалося щорічно протягом 2011-2019 рр., незважаючи навіть на гостру кризу у 2014-2016 рр. Зменшення кількості таких компаній мало місце лише у 2020 та 2021 роках, коли загальна їх кількість скоротилась на 64 од. Окреслена тенденція свідчить про високу ефективність роботи цих фінансових установ та привабливість цього бізнесу в Україні.

Дослідження активності фінансових показників пропонуємо розпочати з аналізу обсягів активів таких компаній. Відповідна аналітична інформація представлена на рис. 2.8.

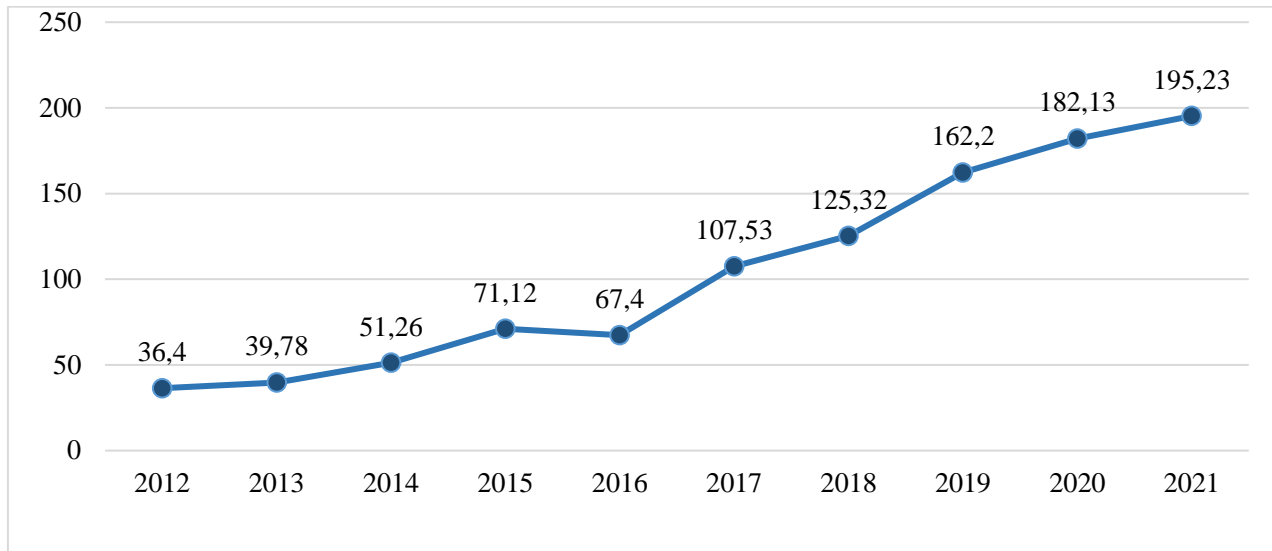

Рис. 2.8. Динаміка обсягів активів фінансових компаній в Україні, млрд грн

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

Відповідно до даних рис. 2.8 бачимо, що сума активів фінансових компаній з 2012 року зросла у 5,36 раза і становила на кінець 2021 р. 195,23 млрд грн. Таке зростання відбулося в останні роки. З 2017 по 2021 рр. сума активів фінансових компаній зросла на 127,83 млрд грн, а середній щорічний їх приріст у цей період становив 25 %. Подібна тенденція підтверджує тезу про зростання популярності таких установ в Україні, а окреслене зростання пояснюється як появою нових фінансових компаній, так і збільшенням обсягів інвестицій у розвиток їхньої діяльності.

Аналіз суми незабезпечених споживчих кредитів, які видані фінансовими компаніями, на наше переконання, доцільно здійснювати за двома показниками — сумою незабезпечених споживчих кредитів на кінець періоду та сумою таких кредитів виданих за весь період. Це пов'язано з тим, що такі позики, на відміну від банківських кредитів, є короткостроковими та являють собою мікрокредити

з терміном погашення лише в кілька місяців. Наприклад, серед усіх виданих фінансовими компаніями кредитів (як фізичним, так і юридичним особам) у 2020 році понад 40 % становили кредити з терміном погашення до 93 днів. Саме тому за такої ситуації доцільно аналізувати також суму виданих за весь період кредитів, оскільки балансова сума залишків по таких кредитах на кінець періоду не враховує надані та вже погашені позики за цей період. На рис. 2.9 представлено інформацію про кредитну активність фінансових компаній в Україні.

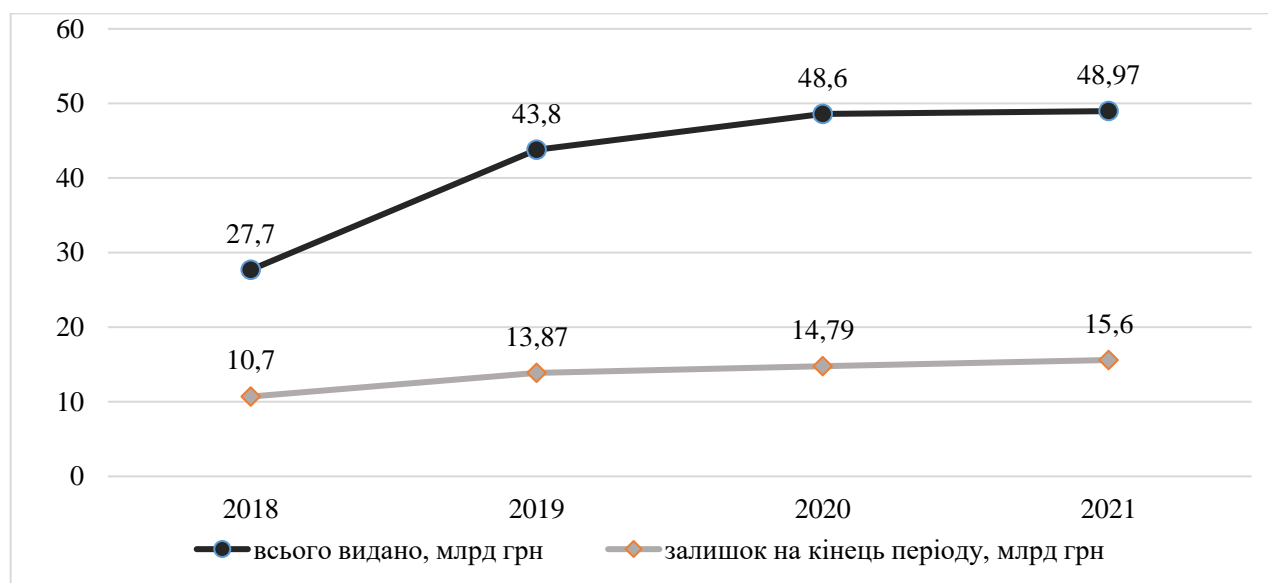

Рис. 2.9. Динаміка незабезпечених споживчих кредитів, наданих фінансовими компаніями у 2018-2021 (за III кв.) рр.

Джерело: складено авторами на основі [5; 7].

Представлена на рис. 2.9 інформація дозволяє констатувати зростання протягом 2018-2021 рр. обсягів виданих фінансовими компаніями незабезпечених споживчих кредитів, причому досить високими темпами. Результати аналізу свідчать про те, що за три квартали 2021 року зазначеними установами вже було видано зазначених позик на суму, більшу, ніж у будь-який із попередніх років.

Мікрокредити, які надають фізичним особам фінансові компанії, відрізняються невеликими сумами, короткими термінами позики та великим розміром відсотків та фінансових санкцій у випадку несвоєчасного їх погашення. Напри-

клад, в одній із найпопулярніших фінансових компаній України Moneyveo типовий кредит являє собою суму в розмірі 5170 грн на 21 день під 475 % річних. Саме тому зростання обсягів подібних позик є потенційно небезпечним з позиції забезпечення стабільного функціонування фінансових компаній в Україні, довіри до їхньої роботи з боку клієнтів та загалом ефективного розвитку ринку фінансових послуг [11].

У межах проведеного дослідження нами було встановлено, що незабезпечені споживчі кредити в Україні має стабільний попит серед населення. У видачі цих позик зацікавлені й фінансові установи – комерційні банки та небанківські фінансові установи. Аналіз сучасного розвитку ринку кредитних послуг в Україні дозволяє зробити такі висновки.

1. В Україні досі відбувається поступове відновлення банківської системи України після економічної та політичної кризи 2014-2015 рр.

Політичні зміни, активна фаза воєнних дій на Сході України в 2014-2016 рр. та анексія Криму справили суттєвий негативний вплив як на вітчизняну економіку загалом, так і на банківську систему. За цей період майже вдвічі скоротилася кількість банківських установ та приблизно на 60 % зменшилися як їх активи, так і кредитний портфель. Банківська система почала відновлюватись у 2018 році, проте пандемія коронавірусу у 2020 році загальмувала подальше відновлення діяльності банківських установ. Попри позитивні тенденції останніх років, показники функціонування банківської системи все ще нижчі за докризові роки (з 2011 по 2013 рік).

2. Банки поступово скорочують частку кредитного портфеля у своїх активах.

У результаті дослідження було виявлено, що протягом останніх років банки України істотно скоротили обсяг кредитного портфеля у своїх активах – у 2018 році цей показник становив 82,21 %, а за 2019-2021 рр. скоротився на 30,34 % і становив 51,87 % на кінець 2021 року. Така тенденція супроводжувалася тим, що в цей період мало місце одночасне нарощення суми активів банків, що свідчить про зростання активів банківських установ за рахунок інших джерел – основних засобів, інвестиційної діяльності тощо. Скорочення частки кредитного портфеля

зумовлено тим, що кредитна діяльність є ризикованою для банків України, а частка непрацюючих кредитів загалом у кредитному портфелі становила 31,72 % за підсумками 2021 року [12].

3. Серед кредитів фізичним особам банки надають перевагу незабезпеченим споживчим кредитам.

Проведений аналіз показав, що у структурі кредитів, наданих банками фізичним особам, суттєву частку займають саме незабезпечені споживчі кредити. Наприклад, за підсумками 2021 року 84,17 % у складі кредитів, наданих фізичним особам, становили саме такі позики. Одночасно з цим було виявлено, що незважаючи на зменшення частки кредитного портфеля в активах банків, у складі самого кредитного портфеля банки активно протягом останніх років нарощують обсяги кредитів фізичним особам і насамперед за рахунок надання незабезпечених споживчих кредитів. Така ситуація пов'язана тим, що незабезпечене споживче кредитування є менш ризиковим, ніж забезпечене, навіть попри необхідність застави як обов'язкової умови видачі останніх.

4. Частка незабезпечених споживчих кредитів залишається стабільною в активах вітчизняних банків.

Як уже було зазначено, банки України протягом останніх років активно скорочували частки кредитного портфеля у своїх активах, проте частка незабезпеченого споживчого кредитування протягом усього періоду аналізу з 2011 по 2021 рр. залишається стабільною, а її середнє значення становить 10,2 %. Така тенденція підтверджує тезу про важливість незабезпеченого споживчого кредитування і тому банки, здійснюючи реструктуризацію своїх активів, враховують та намагаються підтримувати на порівняно стабільному рівні частку таких кредитів у своїх активах. Це дає підстави стверджувати, що незабезпечені споживчі кредити приносять банкам стабільний дохід, причому частка проблемних кредитів серед них стабільно щорічно зменшується і є значно нижчою порівняно з іншими видами кредитів – за підсумками 2021 року частка непрацюючих роздрібних кредитів становила 9 %.

5. Диджиталізація банківської сфери сприятиме розвитку незабезпеченого споживчого кредитування і банківської системи загалом.

В останні роки українські банки активно займалися покращенням своїх сервісів надання послуг клієнтам і розвивали інтернет-банкінг. Прикладом успішних кейсів у цій сфері є повністю мобільний банк Monobank та онлайн-сервіс Приват24 від ПриватБанку. Уже сьогодні будь-який клієнт завдяки інтернет-банкінгу може здійснювати платежі за своїми рахунками в будь-якій точці світу з доступом до інтернету. Це ж стосується і незабезпеченого споживчого кредитування. Наприклад, за допомогою інтернет-банкінгу вже можна оформити кредитну карту, підвищити кредитний ліміт по вже існуючій, оформлювати товари в кредит безпосередньо в додатку, вносити платежі та повністю закрити такі кредити без фізичного відвідування відділення банку. За умов подальшого розвитку цієї сфери та появи все більшої кількості нових кредитних продуктів обсяги незабезпеченого споживчого кредитування будуть тільки зростати.

6. Обсяги незабезпечених споживчих кредитів, які видані кредитними спілками, є незначними, а тому ці установи не складають конкуренції банківським установам у цьому напрямку кредитування.

У межах аналізу діяльності небанківських фінансових установ було виявлено, що обсяг незабезпечених споживчих кредитів, наданих кредитними спілками, кардинально не змінювався протягом періоду, за який проводився аналіз. Така ситуація, враховуючи досить значні темпи зниження активності кредитних спілок на ринку фінансових послуг, свідчить, що ці установи не відіграють ключової ролі в розвитку зазначеного виду кредитування і не можуть розглядатися як конкуренти банкам.

7. Фінансові компанії стали джерелом потенційної нестабільності в розвитку ринку фінансових послуг

Дослідження показало, що протягом останніх років в Україні значно збільшилася кількість фінансових компаній, відповідною є і динаміка їх сукупних активів – середній щорічний темп зростання активів у 2017-2021 рр. становив

25 %. Суттєвим чином зростають і обсяги виданих ними незабезпечених споживчих кредитів – відповідно до останніх звітів лише за три квартали 2021 року було видано таких кредитів на суму близько 49 млрд грн, що вже більше за аналогічний річний показник 2020 року. Описана вище тенденція є загрозовою, оскільки такі кредити є мікрокредитами, або кредитами “до зарплати”, тобто позиками на невеликі суми під високий щорічний відсоток з коротким терміном погашення. Наприклад, відповідно до дослідження USAID, відсоткова ставка за мікрокредитами в першій половині 2021 року була в діапазоні від 164 до 912 % річних, а при використанні стандартної для банків формули складних відсотків ставка досягала десятків тисяч відсотків [6; 11].

Такі мікрокредити надають майже всім, хто звертається до фінансових компаній, тому нерідко трапляються випадки, коли такі кредити отримують люди, які не мають стабільного доходу, що впливає на обсяги проблемних позик у портфелі фінансових компаній, та лише збільшує заборгованість зазначеної групи клієнтів.

Важливо зазначити, що органами державної влади в Україні здійснюються заходи для запобігання кризовим ситуаціям у сфері функціонування фінансових компаній з подальшим їх перенесенням на інші сфери ринку фінансових послуг. З переходом функцій нагляду та регулювання діяльності фінансових компаній до Національного банку України, останній почав більш жорстко регулювати діяльність таких компаній. Зокрема було встановлено, що із січня 2021 року кредитори не можуть змінювати відсоткові ставки за вже виданими кредитами, стягувати одночасно штраф і пеню за те саме порушення та забороняти дострокове погашення. Для позик до 6000 грн сума штрафів та пені не може перевищувати 50 % «тіла» кредиту, для більших – перевищувати «тіло» вдвічі [11].

Зрозуміло, що велика частка людей, які звертаються за кредитом до фінансових компаній мають низький кредитний рейтинг, який не дозволяє їм отримувати кредити в банках. Як вирішення цієї проблеми можна було б скористатися закордонним досвідом. Наприклад, у комерційних банках США існують спеціальні кредитні картки, які видають людям з поганим кредитним рейтингом. Такі

картки мають вищий щорічний відсоток та невеликі суми кредитного ліміту й нерідко вимагають від клієнта внесення страхового депозиту при випуску такої картки, проте за умов недопущення прострочених платежів такий депозит повернеться клієнту при закритті картки. Саме за умови відповідального користування клієнтом такою картою його кредитний рейтинг підвищується, що дозволяє в майбутньому отримувати кредити на більші суми в банках. Такі картки як пілотний проєкт можна було б запустити в державних банках або загалом стимулювати всю банківську систему до введення такого продукту [2].

Підсумовуючи, можемо зауважити, що сфера незабезпеченого споживчого кредитування доволі успішно розвивається у складних умовах функціонування економіки України. Вітчизняні банки активно нарощують обсяги таких кредитів, дедалі більша кількість громадян схильна брати такі позики для задоволення своїх поточних потреб. При цьому обсяг проблемних позик за таким типом кредитів не є значним, що приваблює банківські установи виходити на ринок з новими кредитними продуктами.

Отже, можна констатувати, що в майбутньому незабезпечене споживче кредитування в Україні буде активно розвиватися, збільшуватиметься кількість кредитних продуктів у цій сфері й поступово буде зростати нагляд з боку органів державної влади за діяльністю фінансових установ, які надають відповідні послуги своїм клієнтам.

Список використаних джерел

1. Дубина М., Кравченко А. Сутність та основні риси незабезпеченого споживчого кредитування. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3(27). С. 165-175.
2. Кредитные карты в США. URL: <https://blog.svoi.us/>.
3. Кредитні спілки: як вони працюють і в чому їхні переваги. URL: <https://finance.ua/ua/credits/kreditnye-souzy-kak-oni-rabotaut>.
4. Курс євро гривні. URL: <https://minfin.com.ua/ua/currency/eur>.
5. Майже 50 млрд за три квартали: українці встановили новий рекорд у мікрокредитах. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/mfo-2021-3>.

6. Мікрокредити: досвід споживачів. Звіт за результатами дослідження ринку мікрокредитування. Квітень 2021. К. : Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/04/Payday-Lending-Consumer-Experience_Report-April-2021_ua.pdf.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>.
9. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.
10. Споживче кредитування: чи є зростання небезпечним? URL: <https://voxukraine.org/spozhivche-kredituvannya-chi-ye-zrostannya-nebezpechnim>.
11. Українці беруть 1,2 млн мікрокредитів на місяць. URL: <https://forbes.ua/news/ukrainsi-berut-12-mln-mikrokreditiv-na-misyats-khto-zaroblyae-na-tsomu-rinku-ta-shcho-zagrozhue-industrii-groshey-do-zarplati-10112021-2752>.
12. Non-performing loans – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/nonperforming_loans.

2.2. Засади макроекономічного відновлення країн та імпакт-інвестування в постконфліктне відновлення для досягнення стійкого миру

Після Другої світової війни та припинення «холодної війни» вважалося, що людство ХХІ століття буде глобалізованим, неконфліктним і впевнено рухатиметься до миру та процвітання. Замість глобальної стабільності у світі все ще присутній тероризм, етнічні конфлікти, громадянські війни, гібридні та спеціальні операції.

Збройні конфлікти не припиняються, особливо на територіях, де є нафта. Характер війн став більш локальним і найчастіше переходить у фазу замороженого, який інколи вдається локалізувати чи припинити мирним шляхом (рис. 2.10). На додаток, локальні конфлікти стали частіше набувати інтернаціоналізованого характеру, бо здебільшого зовнішні сторони намагаються втрутитися в їх вирішення, а міжнародні організації забезпечують фінансову та гуманітарну підтримку таких країн [17].

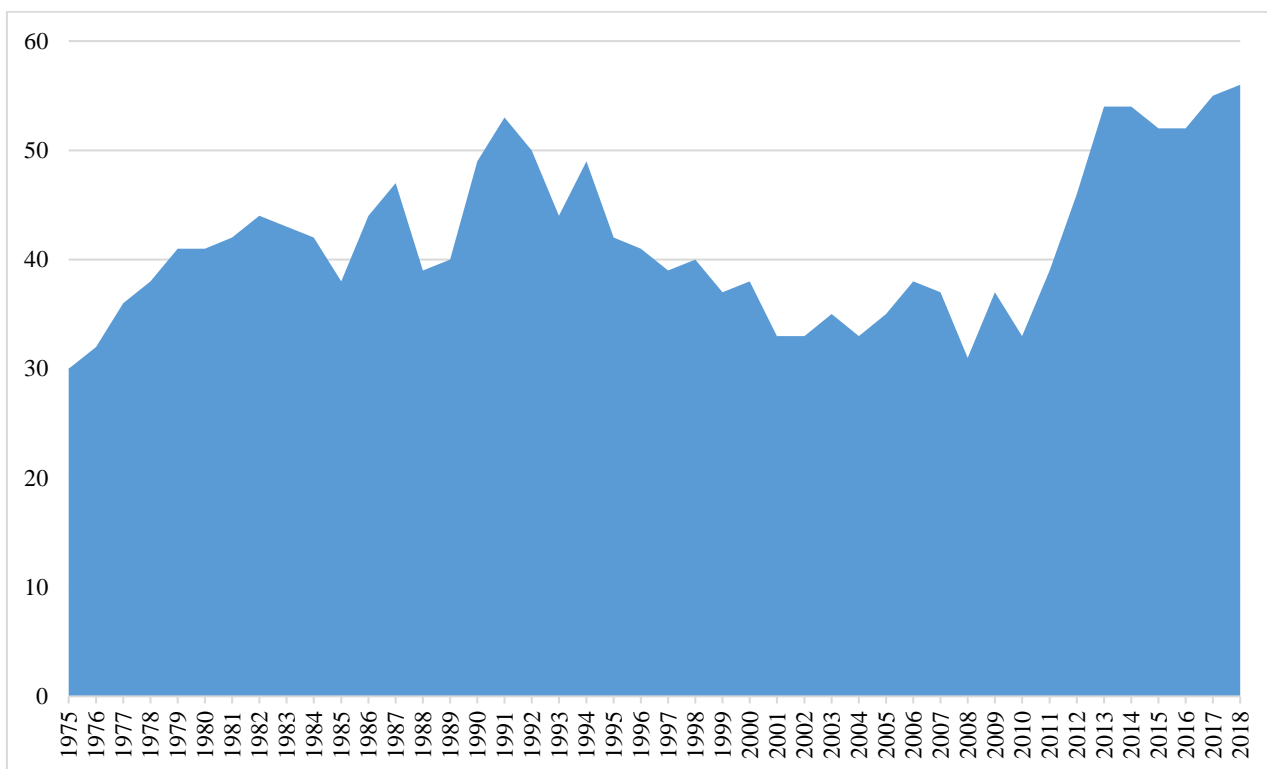

Рис. 2.10. Світова динаміка збройних конфліктів, 1975-2018 рр.

Джерело: Упсальська програма даних про конфлікти [6].

За підрахунками, з 1900 р. по теперішній час 187 млн людей загинуло внаслідок війн. Проте справжня «неофіційна» кількість набагато вища [16]. За підрахунками Упсальської програми даних про конфлікти (The Uppsala Conflict Data Program, UCDP) станом на 2020 р. у світі було зафіксовано 56 активних конфліктів за участі майже 40 країн, що становить рекордно високий показник за період 1975-2022 рр. (рис. 2.10) [6]. Загальна кількість загиблих у всіх конфліктах зросла на 53,6 %, приблизно з 53 000 за 2018 р. до 81 447 за 2020 р.

Сучасна кількість збройних конфліктів викликає занепокоєння. У табл. 2.5 їх згруповано за 7 типами: громадянська війна, територіальний конфлікт, політична нестабільність, міждержавний конфлікт, секти, транснаціональний тероризм та кримінальне насильство з описом негативних гуманітарних наслідків.

Таблиця 2.5

Класифікація діючих збройних конфліктів, травень 2022 р.

Тип	Країни	Період	Гуманітарні наслідки
1	2	3	4
Громадянська війна (6)	Афганістан	з 1978	10 993 людей – жертви серед цивільного населення тільки за 2018 р., а загальна кількість з 2009 р. перевищує 1 млн
	Ірак	з 2003	понад 2 млн ВПО і майже 9 млн потребують гуманітарної допомоги; за прогнозами відновлення країни потребує щонайменше 88 млрд \$
	Сирія	з 2011	з початку війни в Сирії було вбито понад 400 тис. людей; за даними ООН понад 5,6 млн людей покинули країну (до Йорданії та Лівану), а 6 млн – ВПО, 3,4 млн втекли до Туреччини або шукають притулку в Європі
	Лівія	з 2012	217 000 ВПО і приблизно 1,3 млн потребують гуманітарної допомоги
	Судан	з 2013	збройні групи нападають на цивільних за етнічною ознакою, чинять насильство, руйнують майно, грабують села
	Ємен	з 2014	гуманітарна криза; за оцінками ООН, 131 000 із 233 000 смертей у Ємені з 2015 р. є результатом відсутності продовольства та доступу до медичних послуг; 25 млн єменців потребують допомоги, 5 млн перебувають під загрозою голоду, а спалах холери вразив понад 1 млн людей

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4
Територіальні конфлікти (6)	Ізраїльсько-палестинський конфлікт	3 1948	у 1979 р. представники Єгипту та Ізраїлю підписали Кемп-Девідські угоди, які завершили 30-річний конфлікт між Єгиптом та Ізраїлем, але самовизначення Палестини залишалося невирішеним
	Східнокитайське море	3 1970	Китай заявляє про свої історичні права на острови Сенкаку/Дяююй; безрезультатність переговорів призвела до того, що Китай оголосив про створення зони протиповітряної оборони
	Південнокитайське море	3 1970	претензії Китаю щодо суверенітету над морем, а також 11 млрд барелів невикористаної нафти та 190 трлн кубічних футів природного газу; Китай посилює зусилля з повернення землі шляхом фізичного збільшення розмірів островів або створення нових
	Туреччина та збройні курдські угруповання	3 1978	напруженість між турецькою владою та курдськими угрупованнями; турецькі війська продовжують погрожувати нападами на контрольовані курдами території
	Нагірнокарабаський конфлікт	3 1988	30 000 тисяч жертв і 100 000 біженців; на початку квітня 2016 р. сталися найжорстокіші бойові дії з 1994 р., у результаті яких загинули десятки
	Україна	2014	Анексія АР Крим; через 2 місяці проросійські сепаратисти в Донецькій та Луганській областях провели референдум, щоб проголосити незалежність від України, що призвело до збройного конфлікту між Росією та українськими військовими; з 24 лютого 2022 р. на території України повномасштабна війна; бойові дії призвели до загибелі майже 3000 мирного населення, понад 7 млн ВПО, 5 млн втекли до сусідніх країн (дані не остаточні); після деокупації українських міст мирні жителі підтверджують факти воєнних злочинів, скоєні російськими силами

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4
Політична нестабільність (5)	Конго	3 1994	слабке управління та функціонування багатьох збройних угруповань здійснюють насильство проти мирного населення, масові порушення прав людини та крайня бідність.
	Ліван	3 2005	невирішені міжконфесійні розбіжності громадянська війна у 1975-1990 рр.; конфесійна напруженість між Хезболлою та сунітськими угрупованнями; через політичну нестабільність та сирійську громадянську війну країна прийняла понад 1,5 млн біженців
	Єгипет	3 2011	діє терористична організація на Синайському півострові; масові протести проти «Братів-мусульман»; численні напади на мечеті, церкви; напади на урядові об'єкти поблизу кордону Єгипту з сектором Газа та Ізраїлем.
	Венесуела	3 2015	3,4 млн венесуельців покинули країну; регіональна гуманітарна криза, бо уряди сусідніх країн не можуть прийняти біженців; уряд не надає соціальні послуги й населення має серйозну нестачу продуктів харчування та ліків
	Ефіопія	3 2018	масові звірства зі сторони військових; найтяжча криза голоду у світі (900 000 людей голодують) із-за навмисного знищення продукції с/г; триваюча криза біженців (понад 60 000 людей втекли до Судану, 1 млн ВПО); мільйони людей, відрізані від гуманітарної допомоги й не мають доступу до житла, води, їжі та предметів першої необхідності.
Міждержавний конфлікт (3)	Індія та Пакистан	3 1947	сторони звинувачують один одного в порушенні режиму припинення вогню і стверджують, що стріляють у відповідь на напади; зростання прикордонних сутичок з 2016 р. призвели до загибелі десятків мирних жителів
	Північна Корея	3 1950	80 000-120 000 політичних в'язнів
	Іран	3 1979	у 2003 р. Іран продовжував створювати ядерну зброю, унаслідок Рада Безпеки ООН ввела економічні санкції у 2006 р.

Закінчення табл. 2.5

1	2	3	4
Секти (3)	Конфлікт з Боко Харам в Нігерії	3 2011	терористичні атаки на релігійні та політичні групи, місцеву поліцію, військових та мирних жителів; нерівномірний розподіл доходів від нафти, високий рівень корупції та насильство
	Центральноафриканська Республіка	3 2012	мусульмансько-християнська боротьба («Селека» – бойовики проти уряду ЦАР та угруповання «Анти-балака» – коаліція християнських бійців); тисячі людей були вбиті, майже 575 000 біженців до Камеруну та Конго; 75 % населення країни за межею крайньої бідності
	М'янма	3 2012	переслідування та дискримінація з боку уряду групи Рохінджа; функціонування буддистських націоналістичних груп (MaBaTha) і антимусульманських рухів (969); регулярний бойкот мусульманських магазинів та напади на мусульманські громади; понад 100 000 мусульман-рохінджа ВПО, а сотні були вбиті
Транснаціональний тероризм (3)	Малі	3 1960	численні групи, включаючи ісламістських бойовиків, користуються нездатністю уряду встановити контроль над територією на півночі, постійно заявляють територіальні претензії та нападають на уряд Малі
	Аш-Шабаб в Сомалі	3 2006	терористична група контролювала великі ділянки некерованої території, частину столиці Могадішо і порт Кісмайо; 150 нападів у Кенії, бо кенійські війська намагалися витіснити терористів;
	Пакистан	3 2014	у країні погоджено національний план дій по боротьбі з тероризмом та екстремістською ідеологією; скасовано мораторій на смертну кару; 500 пакистанських солдатів загинули в ході очисних операцій, вбито близько 3 500 бойовиків; ТТП та бойовики продовжують діяти та здійснювати великі атаки.
Кримінальне насильство (1)	Мексика	3 1980	велика кількість вбивств, пов'язаних з наркотиками (понад 20 000 людей);

Джерело: Britanica, НАЦ «Українські студії стратегічних досліджень», Центр превентивної діяльності [1-3; 13; 14].

Як бачимо, більша частина збройних конфліктів нині відбувається в контексті громадянських війн (Афганістан, Ірак, Сирія, Лівія, Судан, Ємен), значною мірою через експансію ісламських держав (ІД) та їхніх терористичних угруповань. Загалом природа ІД та їхні політичні претензії досить унікальні. У той час як більшість повстанців борються за те, щоб стати урядом країни (як у Ємені), ІД прагне об'єднати всіх мусульман у нове політичне утворення, що визначається екстремальною прихильністю до ісламу [17]. Характер конфліктів у цих країнах важко розв'язати, і він майже не піддається політичному врегулюванню, головним чином через:

- організовану злочинність, що підриває легітимність держави;
- інтернаціоналізацію війни робить її тривалішою;
- зростаючу присутність терористичних груп ускладнює діяльність миротворців [5; 15].

Сьогодні територіальні конфлікти, пов'язані передусім із ресурсами – нафта і газ, що зосереджені в таких районах, як Перська та Гвінейська затоки, Каспійське, Південнокитайське і Червоне моря [19]. Суперечки щодо території є центральним фактором розгортання більшості міждержавних військових конфліктів, бо держави не готові йти на мир.

На сьогодні найбільш тривожними територіальними конфліктами є російсько-українська війна, що почалася з анексії Криму у 2014 р., боротьба за Східнокитайське море і Тибет, на яке претендують як Японія, так і Китай.

Тим часом у деяких країнах відчутне значне зниження політичної стабільності, включаючи Конго, Ліван, Єгипет, Венесуелу та Ефіопію. За даними Світового банку, Ліван зазнав найстрашнішого економічного колапсу у світі з 1850-х рр. (The Great Denial). У країні було штучно створено кризу в післявоєнний період, на фоні великого притоку капіталу та міжнародної підтримки [15].

Конфлікти на основі сект поширені в Нігерії, Центральноафриканській Республіці та М'янмі. Особливістю даного типу конфлікту є те, що зазвичай це політичний або культурний конфлікт між двома конфесіями релігії (суніти проти мусульман-шиїтів, мусульмани проти християн, буддисти проти мусульман), етнічними групами, що супроводжується дискримінацією.

Транснаціональний тероризм становить загрозу для всіх країн, оскільки насамперед це напади на цивільне населення. На сьогодні транснаціональні терористичні угруповання діють у Малі, Сомалі, Пакистані. Наприклад, Пакистан був головним союзником Талібану з моменту його заснування і брав участь у війні в Афганістані. На жаль, попри активну світову антитерористичну діяльність, ризик транснаціонального тероризму не знижується швидко й досягти його викорінення є надважким завданням.

Вище було охарактеризовано різні типи збройних конфліктів, що відбулися за останні 50 років. Всі вони відрізняють за терміном, масштабами, негативними гуманітарними наслідками, але для всіх спільним є те, що післявоєнні країни постають перед проблемою відновлення економіки та запобігання повторення конфлікту.

Відповідно до результатів дослідження USAID «Керівництво з економічного зростання в постконфліктний період країни» (Guide to Economic Growth in Post-Conflict Countries) [17], 40 % країн, які перебувають на стадії постконфліктного відновлення, повертаються до війни протягом перших 10 років миру. Головна причина такої тенденції:

- макроекономічна та політична нестабільність, невизначеність;
- небезпечне середовище для життя;
- відсутність заощаджень у населення та обмежений доступ до кредитно-фінансових послуг;
- неефективний ринок праці;
- високий ризик для інвесторів.

За визначенням Ноефлера А. [8], післявоєнні країни – крихкі (fragile), і рівень крихкості визначається спроможністю країни досягти ЦСР 16 (мир, справедливість і сильні інституції). У 2020 р. ОЕСД [11] визначила 57 країн із високим рівнем небезпеки для життя, що супроводжується збройними конфліктами, бідністю, міграцією, екологічною та політичною деградацією. 13 країн (Ємен, Південний Судан,

Сомалі, Центральноафриканська Республіка, Демократична Республіка Конго, Сирійська Арабська Республіка, Чад, Афганістан, Гаїті, Бурунді, Ірак, Судан, Конго) є надзвичайно крихкими та небезпечними.

Загалом досвід постконфліктного відновлення показує, що не всі країни досягають позитивного економічного зростання після громадянської війни. Південноазійські країни (Індія, Непал, Пакистан), незважаючи на тривалі за терміном конфлікти, підтримували економічне зростання протягом воєнного, післявоєнного періоду, тоді як африканські (Чад, Бурунді) зазнали слабкого післявоєнного відновлення (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Результати постконфліктного відновлення в країнах

Характер постконфліктного відновлення	Країни	ВВП на душу населення до війни (дол. США)	ВВП на душу населення після війни (дол. США)	Δ, %
1	2	3	4	5
Зростання протягом воєнного, післявоєнного періоду	Колумбія	1964 – 328,7 1971 – 355,4	1991 – 1456,7 2020 – 5334,6	+343,1 +266,2
	Індія*	1947 ≈ 82,2	2020 – 1927,7	+2245,1
	Непал	1996 – 204	2006 – 346,9 2020 – 1155,1	+70,04 +232,9
	Пакистан*	1947 ≈ 83,3	2020 – 1188,9	+1327,2
	Судан	1983 – 390,8	2005 – 914,2 2020 – 486,4	+133,9 -46,7
Слабке післявоєнне відновлення	Чад	2005 – 914,2	2010 – 1338,4 2020 – 486,4	+46,4 -63,6
	Грузія	2008 – 3324,7	2020 – 4256,7	+28,03
	Нікарагуа	1961 – 131,5	1990 – 241,9 2020 – 1905,3	+83,9 +687,3
	Бурунді	1993 – 161,9	2005 – 151,7 2020 – 239	-6,3 +57,5
Сильне післявоєнне відновлення	Ангола**	1975 ≈ 711	2002 – 872,5 2020 – 1776,2	+22,7 +103,5
	Азербайджан***	1988 ≈ 60,5	2020 – 4221,4	+6877,5
	Сальвадор	1979 – 326,8	1992 – 1073,3 2020 – 3798,6	+228,4 +253,9

Закінчення табл. 2.6

1	2	3	4	5
	Сьєрра-Леоне	1991 – 179,4	2002 – 252,4 2020 – 509,4	+40,6 +101,8
	Сирія	1973 – 366,5	2010 – 11820,6 2020 – 1334,4	+3125,2 -88,7
	Боснія і Герцеговина****	1992 ≈ 319	1995 – 487,5 2020 – 6079,7	+52,8 +1147,1
	Ліван	2005 – 4575,1	2008 – 8058,4 2020 – 4649,5	+76,1 -42,3
* дані для країн наявні з 1960 року ** дані для країн наявні з 1980 року *** дані для країн наявні з 1992 року **** дані для країн наявні з 1994 року				

Джерело: Світовий банк [15].

Післявоєнна стагнація, з припиненням конфлікту, є неминучою і міжнародний досвід показує, що для стимулювати внутрішнього споживання у країні передусім мають розроблятися програми зі стимулювання зайнятості із залученням інвестицій для відбудови соціальної інфраструктури.

Для згладжування всіх вищенаведених дисбалансів постконфліктним країнам необхідні чіткі таргети щодо економічного відновлення за такими напрямками:

1. Фіскальна політика та інститути (таргет – вивести країну на рівень бюджетної самостійності).
2. Монетарна політика (таргет – контроль за пропозицією грошей для стабілізації цін та валютного курсу).
3. Зайнятість (таргет – створення більших можливостей для працевлаштування протягом перших кількох постконфліктних років).
4. Інфраструктура (таргет – відновлення інфраструктури, яка є критично важливою для відновлення економічної діяльності та життєдіяльності населення).
5. Приватний сектор (таргет – знизити ризик і підвищити передбачуваність середовища, у якому ведеться бізнес для збільшення ділової активності та інвестування).

6. Сільське господарство (таргет – нормалізація виробництва с/г продукції, а також повернути с/г сектор на шлях зростання).

7. Банківська система та фінанси (таргет – забезпечити підприємствам і домогосподарствам базові можливості для здійснення платежів, безпечного переказу коштів та захисту своїх заощаджень; створення ефективної та безпечної системи платежів).

8. Міжнародна торгівля та захист кордону (таргет – забезпечити зростання торгівлі товарами та послугами; досягти максимально ліберального торговельного режиму, враховуючи постконфліктні ризики).

У табл. 2.7 узагальнено класифікацію інструментів забезпечення постконфліктного відновлення країн. За основу взято підхід USAID [18] як головного світового агентства з міжнародного розвитку. Варто зазначити, що реалізація будь-яких реформ по кожному з інструментів потребує залучення інвестицій, але з різним рівнем інтенсивності на кожному етапі постконфліктного відновлення.

Відновлення фіскального управління є однією з головних передумов постконфліктного відновлення. У деяких країнах унаслідок військового конфлікту зникають державні інститути, як, наприклад у Боснії і Герцеговини [4]. Тому фіскальна реформа почалася зі створення нового децентралізованого уряду та правової бази з метою встановлення негайного управління бюджетом та досягнення фіскальної дисципліни.

За інституційною організацією, запроваджуються податкові реформи, регулювання тарифів, акцизів для поступового заохочення інвестицій. Наприклад, у Лівані тарифна реформа 1995 р. спростила структуру зборів, а для збільшення надходжень було підвищено акцизи на тютюн.

В аспекті монетарної політики, гіперінфляція та високі процентні ставки, як правило, стримують інвестиції та послаблюють економічне зростання. У багатьох постконфліктних країнах це найперший виклик. Другий виклик – це відновлення валютно-курсової стабільності. Так, наприклад, у Нікарагуа, інфляція досягла 13 000 % у 1987 р. (за 5 років до закінчення війни), у Мозамбіку та Уганді – 50 % і 25 % відповідно (протягом 4 років після конфлікту) [7].

Таблиця 2.7

Класифікація інструментів забезпечення постконфліктного відновлення країн (на основі USAID)

№	Інструменти	Етап постконфліктного відновлення	
		Негайно	Поступово
1	2	3	4
1. Фіскальна політика та інститути			
1	Контроль витрат державою		
2	Тарифи, акцизи, податковий контроль		
3	Фінансовий контроль за державними підприємствами		
4	Податкові реформи		
2. Монетарна політика			
5	Контроль за ціновою стабільністю		
6	Регулювання валютного курсу		
7	Посилення секьюритизації міжбанківської платіжної системи		
3. Зайнятість			
8	Зайнятість населення в реконструкції інфраструктури		
9	Повернення населення в сільську місцевість		
10	Професійне навчання населення		
4. Інфраструктура			
11	Відновлення об'єктів гуманітарної інфраструктури		
12	Відновлення об'єктів економічної інфраструктури		
5. Приватний сектор			
13	Пом'якшити регулювання бізнесу		
14	Діалог між державою та приватним сектором		
15	Земельна реформа		
6. Сільське господарство			
16	Продовольча допомога населенню (насіння, обладнання)		
17	Відновлення сільських доріг та інфраструктури		
18	Відновлення сільськогосподарських ланцюгів поставок		
19	Посилення підготовки, освіти та дослідження в сфері с/г		
7. Банківська система та фінанси			
20	Ліцензування міжнародних комерційних банків		
21	Посилений контроль за комерційними банками		
22	Спрощення процедури грошових переказів		
23	Надання банківських кредитів підприємствам		
24	Фінансова допомога стартапам		
25	Мікрофінансові позики		

Закінчення табл. 2.7

1	2	3	4
8. Міжнародна торгівля та захист кордон			
26	Контроль митниці з метою виявлення контрабанди		
27	Спрощення торговельної політики (зниження тарифів)		
28	Посилення регіональній торгівлі		
29	Диверсифікація експорту		
30	Створення двосторонніх угод або зон вільної торгівлі		
Інтенсивність залучення інвестицій: висока, середня, низька			

Джерело: USAID [18].

З метою стабілізації інфляції в країнах посилювалося валютне регулювання, зокрема встановлювалися режими валютного курсу з прив'язкою до іншої валюти або валютним коридором (currency board), як у Боснії і Герцеговині, що призвело до зростання резервів у боснійському центральному банку вдвічі у 1995-2000 рр. і знизило інфляцію. У Конго, навпаки, застосували м'яку прив'язку (soft peg).

Щодо впливу інвестицій на валютно-курсову динаміку, то немає доказів, що він є значущим для постконфліктних країн. Так, у Сальвадорі, Нікарагуа та Бурунді обмінний курс укріпився тільки через 7-8 років після конфлікту, коли фінансова допомога почала зменшуватися.

Коли війна закінчується, у країні загострюється проблема масового безробіття, а також знижується рівень людського капіталу внаслідок загибелі або міграції населення. З одного боку, протягом війни деяка частина населення за відсутності достатньої фінансової та гуманітарної починає тіньову діяльність. Наприклад, в Афганістані до кінця 1990-х рр. близько 20 % населення залежало від продажу маку для виробництва опію.

З іншого боку, перехід від конфлікту до миру створює і можливості для соціальних та економічних змін. Саме в цьому аспекті забезпечення зайнятості населення має принести мирні дивіденди постраждалому населенню. Проте на практиці це вдається не завжди. Наприклад, у Косово і в Боснії та Герцеговині створення робочих місць стало центральним таргетом уряду в межах постконфліктного відновлення. У результаті, у Косово рівень безробіття становив 45 % через 6 років після закінчення війни, а у Боснії було створено лише 8300 робочих

місць при демобілізації 450 000, а через 20 років після закінчення конфлікту рівень безробіття становив 44 % [12].

Прикладом успішної післявоєнної політики зайнятості є Непал. Уряд та зовнішні донори сприяли залученню населення у неформальний сектор після громадянської війни, впроваджуючи програми розбудови інфраструктури, орієнтуючись на найбільш бідні регіони та касты. Враховуючи кастову та етнічну напруженість, що передувала конфлікту, уряд розробив схеми працевлаштування саме для цієї групи населення із гарантованою 100-денною роботою на домогосподарство [7].

Інвестиції у відновлення інфраструктури є наймасштабнішими, капіталомісткими та тривалими в реалізації, що серйозно обмежує здатність до відновлення економіки в постконфліктний період. Наприклад, під час громадянської війни в Мозамбіку було знищено близько 40 % інфраструктури, $\frac{2}{3}$ у Східному Тиморі.

У результаті конфлікту в Ліберії все населення не мало доступу до водопостачання. З метою вирішення цієї проблеми в червні 2005 р. у країні було реалізовано програму розвитку громадської інфраструктури Ліберії «Cash for Work» (LCIP), що передбачав відновлення інфраструктури і створення робочих місць за шістьма напрямками: відновлення доріг і мостів; ремонт шкіл; с/г та агробізнес; ремонт адміністративних будівель; реабілітація в оздоровчих центрах; екологічна санітарія. У результаті LCIP було реалізовано:

1. Будівництво рисових млинів та заводів з переробки маніюки.
2. Будівництво доріг (Бонг-роуд, Гбарма-Весуа та ін.).
3. Встановлено обладнання для переробки пальмової олії.
4. Завершено будівництво великих мостів.
5. Будівництво міської дамби для підтримки 250 акрів рисових полів.
6. Навчання 447 людей, що працюють на 59 підприємствах.
7. Проєкти розвитку громад (будівництво ринків, вбиральнь, розчищення громадських місць, відкриття шкіл) [10].

У табл. 2.8 узагальнено інструменти постконфліктного відновлення, показано їх взаємозв'язок та місце інвестицій у всій системі. Варто зазначити, що імплементація жодного з них не відбувається без залучення донорів, але з різною інтенсивністю.

Таблиця 2.8

Матриця інструментів постконфліктного відновлення країни

Група інструментів	Фіскальна політика та інститути	Монетарна політика	Зайнятість	Інфраструктура	Приватний сектор	Сільське господарство	Банківська система та фінанси	Міжнародна торгівля та захист кордону
Фіскальна політика та інститути		×		×	×			×
Монетарна політика	×						×	×
Зайнятість			×	×		×	×	×
Інфраструктура	×					×	×	
Приватний сектор	×		×	×		×	×	
Сільське господарство			×	×			×	×
Банківська система та фінанси			×	×	×	×		×
Міжнародна торгівля та захист кордон	×	×		×		×	×	
Інвестиції	×	×	×	×	×	×	×	×

Передумова: досягнення стійкого миру (ЦСР 16)

Джерело: Офіс координатора з питань реконструкції та стабілізації у Вашингтоні [9].

Наприклад, на самому початку постконфліктного відновлення для встановлення контролю за ціновою стабільністю, посиленням секьюритизації міжбанківської платіжної системи, відновлення ключових об'єктів гуманітарної та економічної інфраструктури потребується негайна та інтенсивна інвестиційна підтримка. Тоді як відновлення сільських доріг та сільської економічної інфраструктури, сприяння зайнятості населення в реконструкції інфраструктури країни потребують фінансової підтримки пізніше, але також у великих обсягах.

За реалізацію земельної реформи, створення нових двосторонніх угод або зон вільної торгівлі та податкові реформи відповідальні певні інститути держави, тому залучення зовнішньої фінансової допомоги в цьому аспекті є мінімальною. У підсумку, кожний із цих інструментів може бути ефективно реалізованим за умови досягнення стійкого миру (ЦСР 16).

Отже, можна зробити висновок, що імпакт-інвестування у період воєнного конфлікту є помірним унаслідок високого ризику. Масштабне імпакт-інвестування можливе лише після підписання мирних угод та остаточного припинення воєнних дій. Міжнародний дослід показує, що обсяги фінансової підтримки перш за все направляються на вирішення поточних життєзабезпечувальних потреб як тимчасове працевлаштування. Лише після цього з'являється зелене світло на реалізацію більш масштабних імпакт-інвестиційних проєктів у середньо- та довгостроковому періоді.

Список використаних джерел

1. Війна Судного дня. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1006M/>.
2. Індекс війни. Моніторинг воєнних конфліктів у світі 2020 року. *НАЦ «Українські студії стратегічних досліджень»*. URL: <https://ussd.org.ua/2021/01/21/indeks-vijny-monitoring-voyennyh-konfliktiv-u-sviti-2020-roku/>.
3. Які збройні конфлікти виникали у світі після Другої світової війни та до чого вони призвели. *«Сила» благодійний фонд віри*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/13/infografika/polityka/yaki-zbrojni-konflikty-vynykaly-sviti-pislya-druhoyi-svitovoyi-vijny-ta-choho-vony-pryzvely>.

4. Background Paper for Rebuilding Fiscal Institutions in Post-Conflict Countries. International Monetary Fund, 2004. 25 с. URL: <https://doi.org/10.5089/9781498329958.007>.

5. Civil War Trends and the Changing Nature of Armed Conflict / S. Einsiedel et al. *United Nations University Centre for Policy Research Occasional Paper*. 2017. Vol. 10. P. 10. URL: <https://cpr.unu.edu/research/projects/civil-war-trends-and-the-changing-nature-of-armed-conflict.html#:~:text=Among%20the%20key%20trends%20we,at%20an%20all-time%20high>.

6. Countries in conflict view. *Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflict Research*. URL: <https://ucdp.uu.se/>.

7. From War to Work. *United Nations Human Development Report*. URL: <https://hdr.undp.org/content/war-work>.

8. Hoeffler A. Growth, aid and policies in countries recovering from war. Centre for the Study of African Economies, University of Oxford, 2012. 23 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/growth-aid-and-policies-in-countries-recovering-from-war_5k49dfg138wb.pdf.

9. Post Conflict Reconstruction Essentials Tasks Matrix. *Office of the Coordinator for Reconstruction and Stabilization Washington, DC*. URL: <https://2001-2009.state.gov/s/crs/rls/52959.htm#infrastructure>.

10. Private Participation in Infrastructure (PPI). The world bank, 2021. 36 p. URL: <https://ppi.worldbank.org/content/dam/PPI/documents/PPI-2021-Annual-Report.pdf>.

11. States of Fragility 2020. *OECD library*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ba7c22e7-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/ba7c22e7-en&_csp_=89578a182071559ff79c670c40753038&itemIGO=ocd&itemContentType=book.

12. The private sector's role in the provision of infrastructure in post-conflict countries (English). *The world bank*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/619941468141576377/the-private-sectors-role-in-the-provision-of-infrastructure-in-post-conflict-countries>.

13. The troubles Northern Ireland history by Jeff Wallenfeldt. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/event/The-Troubles-Northern-Ireland-history>.
14. The U.S. War in Afghanistan. *Council on foreign relations* of the Center for Preventive Action. URL: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>.
15. The World Bank In Afghanistan. *World bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/overview#1>.
16. Timeline Of 20th And 21st Century Wars. *Imperial war museums*. URL: <https://www.iwm.org.uk/history/timeline-of-20th-and-21st-century-wars>.
17. Trends in Armed Conflict, 1946–2018 / H. Strand et al. *Peace Research Institute Oslo (PRIO)*. 2019. P. 4. URL: <https://reliefweb.int/report/world/trends-armed-conflict-1946-2018#:~:text=The%20number%20of%20state-based,and%2049%%20fewer%20than%202014>.
18. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/>.
19. Zhao H. Chapter Six - Energy Diplomacy: From “Bilateral Diplomacy” to “Global Energy Governance”. *The Economics and Politics of China's Energy Security Transition*. 2019. Pp. 121–149. URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815152-5.00006-3>.

2.3. Сутність, особливості та функції інфраструктури кредитного ринку

Фінансова стабільність держави залежить від ефективності функціонування фінансового ринку, який складається з різних структурних елементів, ключовим з яких виступає кредитний ринок, оскільки він безпосередньо впливає на фінансову систему будь-якої країни, а також сприяє її економічному розвитку.

На розвиток кредитного ринку в сучасних умовах функціонування впливають різні чинники, серед яких є воєнно-політична ситуація, пандемія, пов'язана з COVID-19, а також рівень розвитку фінансових технологій, які поступово змінюють самі принципи функціонування цього ринку. Також у результаті трансформації кредитного ринку під впливом процесів глобалізації відбуваються структурні зміни, які пов'язані зі стійкістю комерційних банків, а також зі платоспроможністю всіх учасників ринку.

Протягом останніх років у нашій країні набирають оберти процеси формування та розвитку різних елементів кредитного ринку, що, у свою чергу, потребує створення відповідної інфраструктури. Дослідження інфраструктури кредитного ринку з позиції системності та багатоаспектності, а також взаємозв'язків між його окремими складовими є визначальним фактором для досягнення оптимальної відповідності та ефективного функціонування на фінансовому ринку.

Роль інфраструктури кредитного ринку проявляється в забезпеченні фінансової стабільності та досягненні позитивних зрушень у національній економіці. Наявність інфраструктурних інституцій, таких як депозитарії, рейтингові агентства, брокери, що функціонують та виконують свої функції для фінансового ринку загалом, або діють лише в межах кредитного ринку, наприклад, як бюро кредитних історій, фонд гарантування вкладів, останнім часом значно посилилася. Ці організації сприяють залученню довгострокових інвестиційних ресурсів та зменшенню вартості запозичень, впливають на зниження ступеня ризику кредитування та достовірну оцінку позичальників.

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів формування, функціонування та розвитку кредитного ринку присвячені праці як закордонних, так і вітчизняних науковців. Серед них варто відзначити наукові здобутки таких учених: В. Базилевич, П. Бечко, Н. Височанський, О. Вовчак, А. Гальчинський, О. Гудзь, С. Глущенко, О. Дзюбалюк, М. Дубина, С. Маслова, В. Маргасова, Г. Миськів, О. Непочатенко, О. Олійник, М. Савлук, В. Ходаківська, О. Шевцова, В. Федосова та ін.

Серед закордонних дослідників, які займалися вивченням питання ролі інститутів інфраструктури кредитного ринку, – Дж. Ферраріні, П. Саджето, Дж. Моліна-Борбоа, Б. Браво-Бенітец та ін.

Що стосується наукових досліджень у сфері інфраструктури кредитного ринку, то варті уваги праці таких дослідників, як С. Котляров, О. Наумов, О. Митяй, І. Ракуненко, С. Стоянова-Коваль, С. Ходакевич та ін.

У працях закордонних економістів Д. Даймонда, Х. Ліленда, Д. Пайла, Р. Раджана, Д. Стігліца висвітлено питання виникнення та функціонування інфраструктурних інститутів кредитного ринку. Дослідження окремих елементів інфраструктури кредитного ринку висвітлені в працях таких авторів, як Е. Девідсон, Е. Сандерс, А. Чинг, Т. Скляр, Ф. Кейт, М. Міллер, М. Пагано, М. Стейтен та ін.

Проте незважаючи на численні напрацювання у сфері дослідження особливостей функціонування кредитного ринку, актуальним залишаються питання розкриття змісту щодо сутності, основних складових інфраструктури кредитного ринку та їх характеристика.

Метою цього дослідження є вивчення, систематизація та визначення сутності категорії «інфраструктура кредитного ринку» для виділення і характеристики основних складових та особливостей її розвитку.

Згідно зі Стратегією розвитку фінансового сектору України до 2025 року ключовим пріоритетом розвитку фінансового сектору є розбудова кредитного

ринку й банківського сектору, оскільки масштаби діяльності цих суб'єктів є основною часткою національного фінансового ринку [74]. Реалізація цього пріоритету дозволить оновити як у кількісному, так і у якісному відношенні кредитний ринок, а також його інфраструктурні складові.

Взагалі кредитний ринок – це специфічний та особливий вид економічної діяльності, у якій об'єктом виступають тимчасово вільні грошові ресурси, що надаються іншим суб'єктам на певних умовах. Для функціонування кредитного ринку необхідно, щоб були суб'єкти – кредитори, які мають тимчасово вільні грошові кошти, а також позичальники, які потребують цих коштів і готові їх повернути за певних умов.

Для визначення сутності та складових інфраструктури кредитного ринку необхідно спочатку з'ясувати основних учасників, що представлені на цьому ринку, визначити функції та проаналізувати місце кредитного ринку в системі кредитування за ринкових умов.

Основними учасниками кредитного ринку виступають: держава, юридичні особи (фінансово-кредитні установи, великі та середні компанії, підприємства малого бізнесу, громадські організації), фізичні особи (резидента та нерезиденти) тощо. Усі вони виступають суб'єктами кредитного ринку, від активності яких залежить розвиток ринку на відповідному етапі економічного циклу [8; 38].

У зарубіжній практиці розвинених країн оптимальна структура кредитного ринку визначається такими ознаками: часовою (або терміновості) та інституційною. Серед науковців, які за часовою ознакою поділять кредитний ринок на ринок грошей та ринок капіталів, слід виділити таких: І. Трахтенберг [76], Г. Вознюк, А. Загородній [20], В. Ходаківська [81] та інші. Проте існує й інша позиція, за якою грошовий ринок виступає як самостійна частина фінансового ринку, такої думки дотримуються ряд вчених, а саме: М. І. Савлук [11], А. С. Гальчинський [6], О. Гриценко [10], С. М. Еш [19] та інші. Таким чином, можна стверджувати, що не існує єдиного підходу щодо класифікації кредитного ринку, тому ми схилиємось до думки, що кредитний ринок являє собою єдність та цілісність, у

складі якого діють ринок грошей і капіталів як структурні елементи. При цьому ринок грошей обслуговує поточні потреби в грошових ресурсів і являє собою місце укладання короткострокових кредитних угод, а ринок капіталів призначений для довгострокового інвестування.

Основні складові кредитного ринку наведені на рис. 2.11.

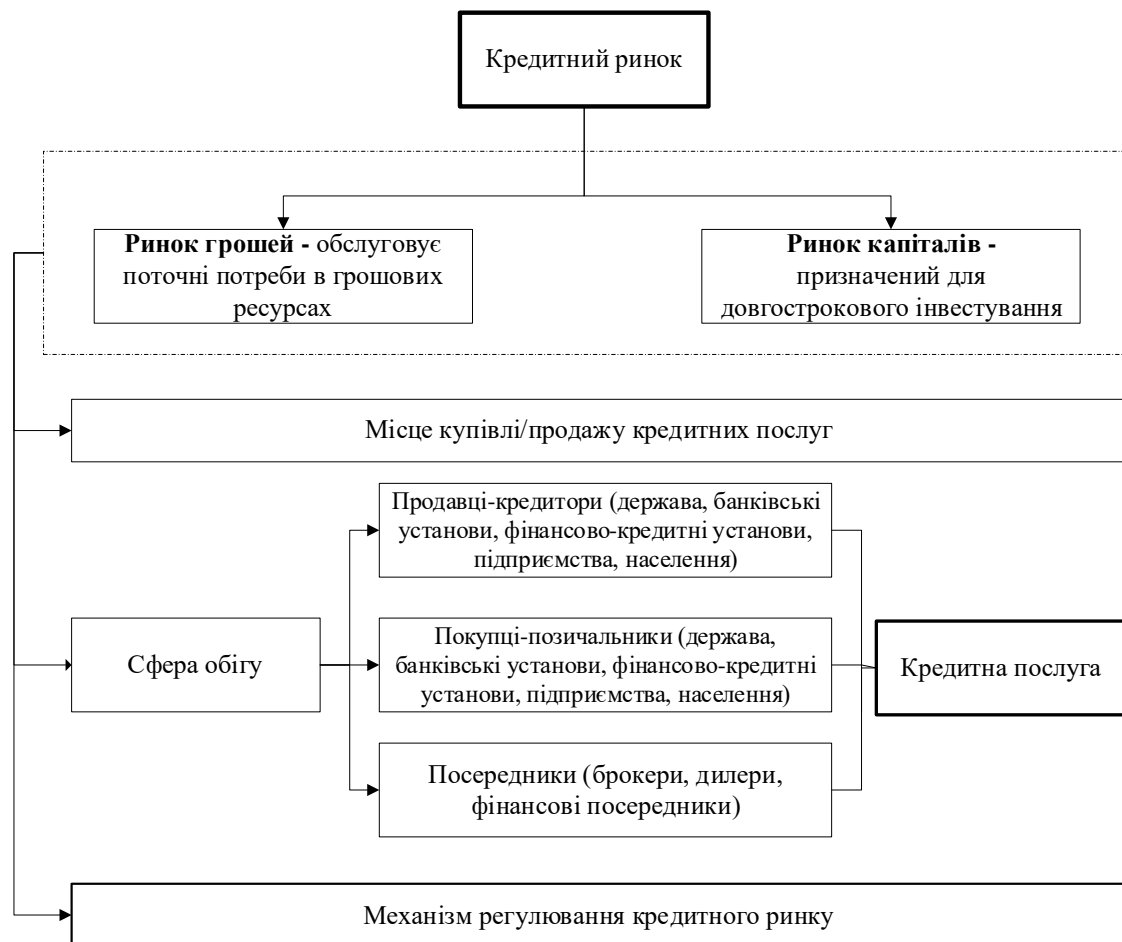

Рис. 2.11. Сутність та складові елементи кредитного ринку за часовою ознакою

Джерело: побудовано автором з використанням [32; 82].

Отже, кредитний ринок – специфічний економічний простір, де відбувається взаємодія між кредитором і позичальником з приводу купівлі-продажу позичкового капіталу для задоволення суспільних та власних потреб через систему банківських і небанківських фінансово-кредитних інститутів на основі базових принципів [73].

Оскільки кредитний ринок перебуває в тісній взаємодії із зовнішнім економічним середовищем та соціальною сферою, а також активно впливає на них, то головні прояви цієї взаємодії можна визначити через його окремі функції, які дозволяють виокремити кредитний ринок як економічне явище та об'єкт дослідження [35]. Взагалі функцією визначається роль або призначенням чого-небудь та доводиться доцільність його існування, тобто це своєрідний практичний спосіб реалізації призначення об'єкта дослідження.

Функції, як прояв впливу кредитного ринку на навколишнє економічне середовище, характеризують його суспільне покликання, тобто ту діяльність, яку він виконує в суспільстві, а саме: кредитний ринок забезпечує зростання виробництва й підвищення товарообігу, пришвидшує рух капіталів усередині країни, трансформує грошові заощадження в капіталовкладення, дозволяє реалізувати науково-технічні новинки, оновити або модернізувати основний капітал та ін. Функції кредитного ринку сприяють його консолідації як цілісного явища й виокремленню кредитного ринку з-поміж інших економічних явищ у самостійну категорію [39].

Розглянувши функції кредитного ринку через призму ринкових умов господарювання, можна їх поділити на три умовні групи, а саме: ринкові, фінансові та специфічні. Ринкові функції кредитного ринку витікають із загальних функцій, які притаманні будь-якому ринку. Фінансові функції випливають із того, що кредитний кредит є частиною фінансового ринку. А специфічні функції – це ті, які притаманні лише кредитному ринку (рис. 2.12).

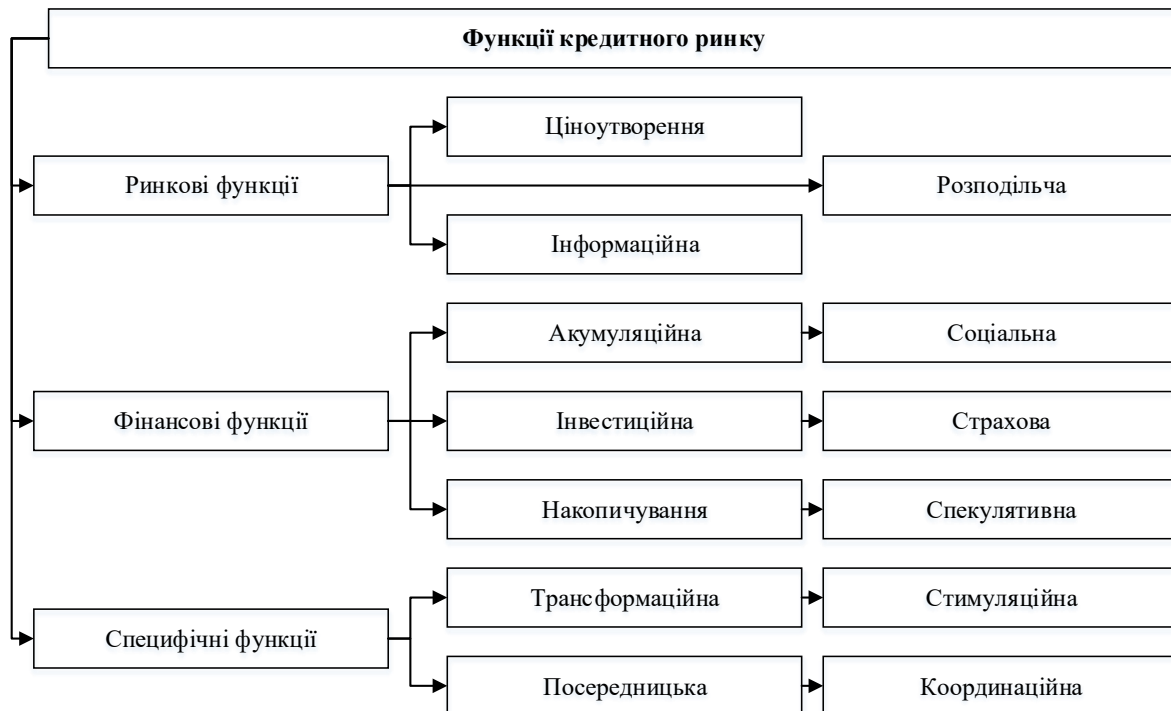

Рис. 2.12. Функції кредитного ринку

Джерело: узагальнено авторами з використанням [3; 8; 38; 39].

Для визначення меж функціонування кредитного ринку було виокремлено такі ринки: страховий, валютний, депозитний, похідних інструментів, цінних паперів та товарний. Таке виокремлення пов'язане насамперед з видами угод, які проводяться на цих ринках. Взаємозв'язок кредитного ринку як частини фінансового ринку наведено на рис. 2.13.

Передусім кредитний ринок є залежним від функціонування депозитного ринку, залучені ресурси у вигляді депозитів формують обсяги кредитних ресурсів, які можуть бути надані, при цьому термін депозитного розміщення коштів безпосередньо впливає на терміни надання позик.

Тісний взаємозв'язок є і між кредитним та валютним ринками, який проявляється в процесі здійснення обмінних операцій з валютними цінностями, з практичного погляду можна розцінювати такі операції, як валютні кредитно-депозитні операції.

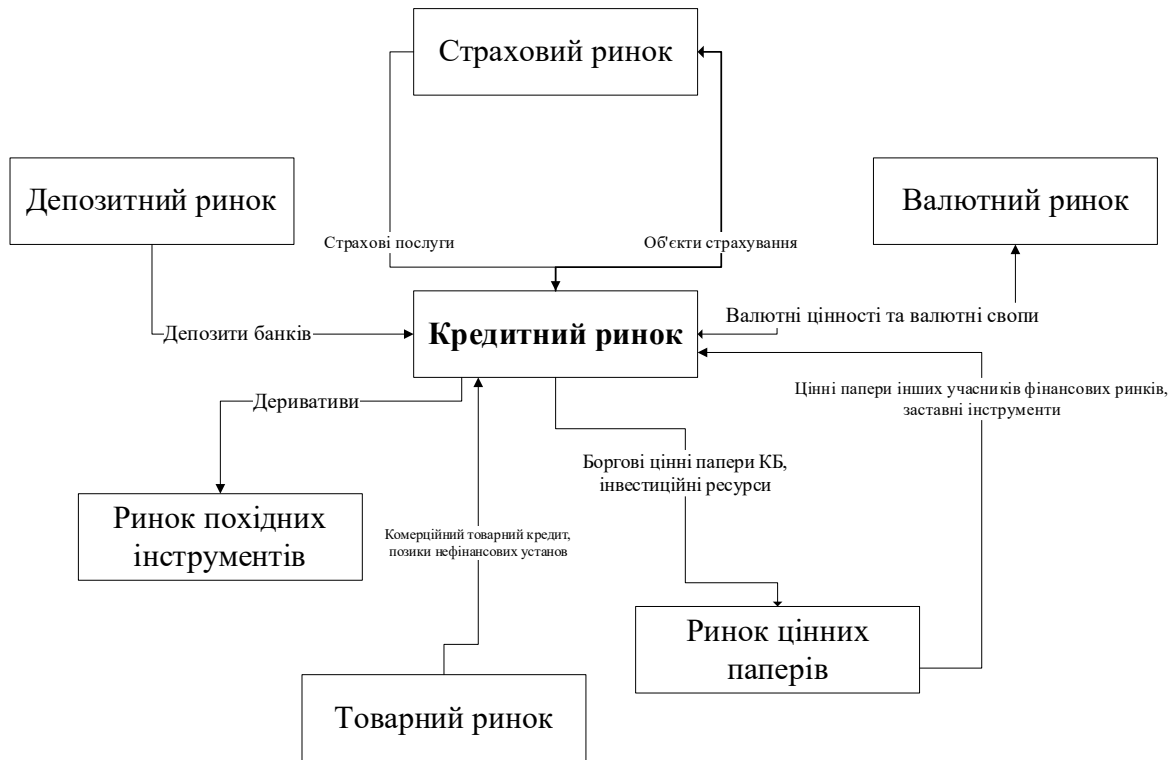

Рис. 2.13. Взаємозв'язок кредитного ринку з іншими складовими фінансового та товарного ринків

Джерело: побудовано авторами з використанням [3; 38].

Взаємозв'язок між кредитним ринком і ринком цінних паперів проявляється у здійсненні операцій з купівлі-продажу цінних паперів, що своєю чергою дозволяє залучити нові кредитні ресурси.

Страховий ринок взаємодіє із кредитним шляхом надання послуг зі страхування об'єкта кредитування, що проявляється в тісній співпраці. При цьому страхові компанії мають змогу розширювати клієнтську базу та надавати нові страхові послуги.

Напрямок взаємодії ринку похідних цінних паперів та кредитного ринку є використання кредитних деривативів, як інструменту зменшення кредитних ризиків шляхом їх перерозподілу.

Між товарним і кредитним ринками взаємодія проявляється у вигляді надання господарських кредитів, а саме: комерційні кредити та позики нефінансових установ. Проте цей сегмент ринку найменше відчуває зміни у функціонуванні кредитного та фінансового ринків.

Отже, після дослідження основних елементів кредитного ринку, а також визначення його функцій і взаємозв'язків між різними видами ринків доцільно провести дослідження сутності інфраструктури кредитного ринку та описати її складові.

Інфраструктура ринку – це система установ і організацій, які обслуговують і забезпечують злагоджену й ефективну роботу суб'єктів ринкових відносин. Вона включає такі елементи: аукціони, банки, брокерські компанії, товарні, фондові та валютні біржі, торгові дома і торгові палати, інвестиційні компанії, інформаційно-консультативні та розрахункові фірми, наукові інститути й інші специфічні навчальні заклади, інжинірингові компанії, холдингові, транспортні компанії, засоби оперативного зв'язку, різні фонди, ярмарки тощо. Складові елементи інфраструктури можуть бути державними, громадськими або приватними. Органи державної влади відіграють важливу регулюючу роль у ринкових відносинах. Це передусім податкові інспекції, служби майнового страхування, контролю та ціноутворення [42]. Тобто інфраструктура ринку – це сукупність різноманітних інститутів ринку, що обслуговують і створюють вигідніші умови для ефективного функціонування різних видів ринків [77].

У деяких дослідженнях використовується декілька споріднених понять, таких як: «інфраструктура ринкової економіки», «ринкова інфраструктура» та «інфраструктура ринку». Більшість учених висловлюють думки щодо ототожнення даних понять, проте вчені Л. Мельник та С. Носова розглядають ці поняття окремо, виділяючи при цьому відмінності, які визначаються характером і обсягом обслуговування економічних відносин [36; 45].

Варто зауважити, що для кожного типу економічної системи характерна своя інфраструктура, а саме: для адміністративно-командного типу економічної системи властива планова інфраструктура, а для ринкового типу – ринкова інфраструктура. Таким чином, інколи поняття «ринкова інфраструктура» вживається у широкому розумінні як інфраструктура ринкової економіки [71, с. 181], а інколи – у тому ж розумінні, що й «інфраструктура ринку». Так, В. Д. Базилевич наводить таке визначення інфраструктури ринку: «комплекс інститутів, служб,

підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперебійного функціонування ринку» [17, с. 200]. У свою чергу, І. І. Рекуненко під інфраструктурою ринку розуміє «...сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування ринку як особливої економічної системи, а також взаємодії його суб'єктів на основі купівлі-продажу товарів» [69, с. 22–23].

У дослідженнях вітчизняних учених дефініції «інфраструктура ринкової економіки» та «ринкова інфраструктура» виступають як тотожні поняття за своїм змістом щодо обслуговування функціонування економіки ринкового типу. Однак є різниця між поняттями «ринкова інфраструктура» і «інфраструктура ринку», яка полягає в тому, що «ринкова інфраструктура» складається з усіх зв'язків між елементами економічної системи, побудованої на ринкових принципах, а «інфраструктура ринку» – це зв'язки ринку, який розглядається як особлива окрема економічна система. Отже, інфраструктуру ринку слід *розглядати як певний набір елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для безперебійного, ефективного та багаторівневого функціонування ринку як особливої економічної системи, а також взаємодії його суб'єктів на основі купівлі-продажу різних видів товарів та послуг.*

Перш ніж перейти до трактування категорії «інфраструктура кредитного ринку», доцільно проаналізувати різні підходи щодо визначення сутності поняття «інфраструктура ринку» різними дослідниками. Попри значний науковий інтерес до категорії інфраструктури ринку, на сьогодні не існує загальноприйнятого підходу до розуміння сутності цієї категорії. Розглянемо більш детально вже сформовані в науковому просторі концептуальні положення пізнання змісту цієї дефініції. Основні підходи щодо визначення дефініції «інфраструктура ринку» наведені на рис. 2.14.

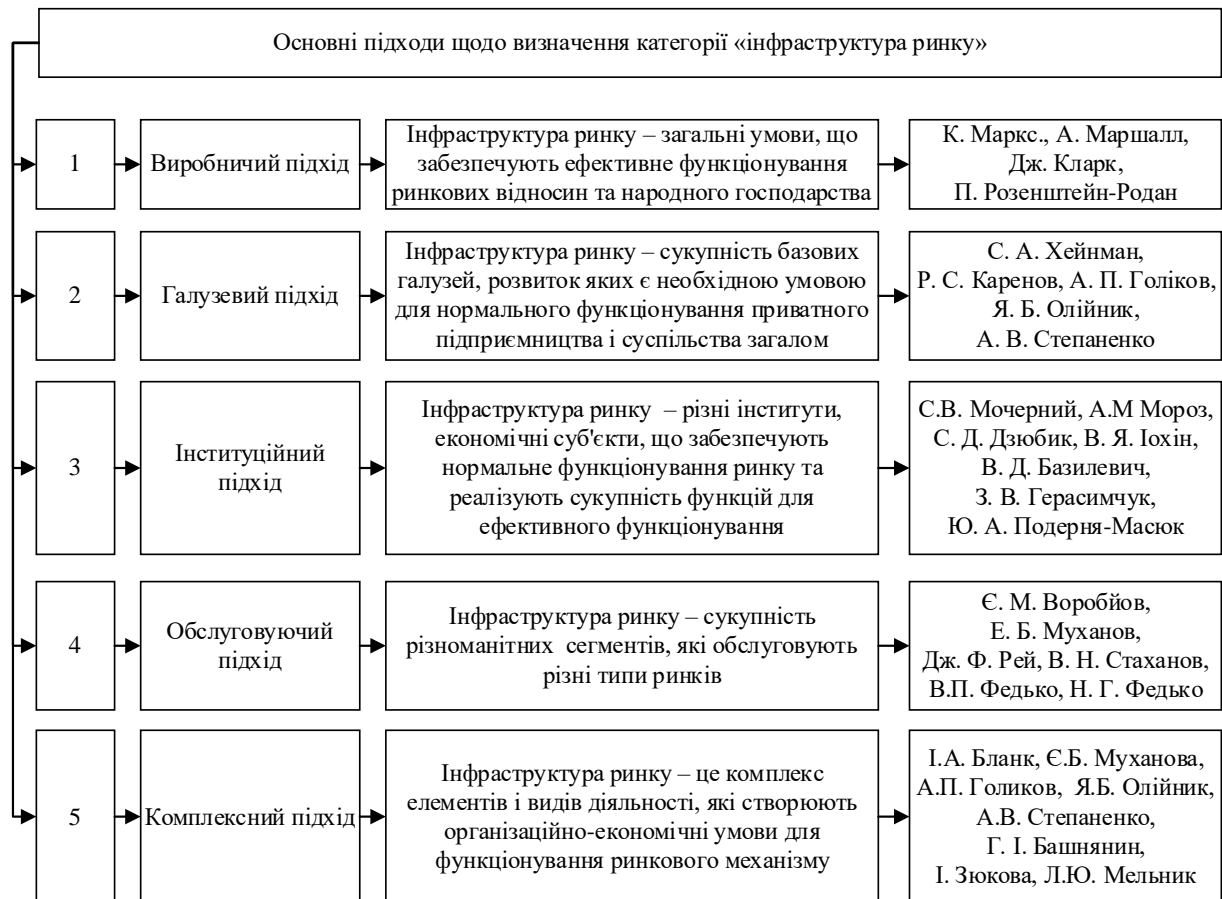

Рис. 2.14. Основні підходи щодо визначення поняття «інфраструктура ринку»

Джерело: побудовано автором з використанням [2; 5-7; 9; 14; 17; 18; 21; 23; 34; 40; 41; 45; 46; 48; 69; 86; 88].

Відповідно до наведених підходів щодо тлумачення поняття «інфраструктура ринку» можна зробити висновок, що інфраструктуру ринку доцільно доглядати всебічно і комплексно, спираючись на наявні дослідження та з урахуванням сучасного економічного розвитку національної економіки.

Щодо трактування сутності поняття «інфраструктура кредитного ринку», то серед науковців не існує єдиного підходу. Саме тому доцільно у фокусі дослідження також проаналізувати сутність таких понять, як «банківська інфраструктура», «інфраструктура банківської системи» та «кредитна інфраструктура». Систематизація наукових концепцій щодо трактування цих понять представлена в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

*Наукове тлумачення сутності понять: «банківська інфраструктура»,
«інфраструктура банківської системи», «кредитна інфраструктура»
та «інфраструктура кредитного ринку»*

Автор (джерело)	Визначення
1	2
Наумова Т. В. [43]	Банківська кредитно-інформаційна інфраструктура – сукупності інститутів, що виступають суб’єктами економічних відносин з приводу надання комерційним банкам необхідного інформаційного забезпечення їхньої діяльності як кредиторів
Кашпрук Ю. А. [25]	Інфраструктура банківської системи – охоплює мережу організацій, інститутів, підприємств та служб, які забезпечують нормальну діяльність кредитних установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв’язків банків з іншими суб’єктами економічних відносин, що діють у різних секторах народного господарства
Дробязко А. О. [15]	До банківської інфраструктури мають бути віднесені дві групи установ. Першу складають ті, що функціонують у сфері торгівлі грошима, формуючи, як і на ринку цінних паперів, відповідні умови довіри між банками та їхніми клієнтами. До них належать фонди гарантування вкладів в установах банків і бюро кредитних історій. Другу групу складають установи, що надають підтримку банкам у їхній діяльності: кредитні брокерські компанії; оцінювачі вартості заставного майна; страхові компанії; колекторські фірми; компанії, що спеціалізуються на міжнародних переказах коштів, валютна біржа, що на сьогодні в Україні втратила свої важелі
Ходакевич С. І. [80]	Сутність банківської інфраструктури визначається через її «елементи, які створюються згідно з різними завданнями, серед яких автор виділяє «організації, що допомагають учасникам ринку в пошуку необхідного продукту та послуги з найкращими умовами (рейтингові агентства, кредитні брокери); організації, що знижують ризики й оптимізують діяльність банків (бюро кредитних історій, колекторські агентства, фірми, що здійснюють технологічні новації і технічне обслуговування кредитних організацій, рейтингові агентства, страхові компанії)»
Лаврушин О. І. [29]	Банківська інфраструктура – самостійний елемент банківської системи, що включає в себе різного роду підприємства, агентства і служби, які забезпечують життєдіяльність банків, у тому числі інформаційне, методичне, наукове, кадрове забезпечення, засоби зв’язку, комунікації

Продовження табл. 2.9

1	2
Гудзь О. Є. [12]	Фінансово-кредитна інфраструктура – особливе багатогранне економічне утворення, яке виступає як сукупність специфічних видів діяльності господарюючих суб'єктів на фінансово-кредитному ринку. Ці суб'єкти, здійснюючи кожен свій вид діяльності, вступають в економічні відносини між собою, і реалізація цих відносин відбувається в процесі руху активів на фінансовому ринку, оскільки фінансово-кредитна інфраструктура уособлює в собі сукупність чинників матеріального, фінансово-економічного, методичного характеру та організаційно-правових форм, що опосередковують фінансово-кредитні відносини і пов'язують їх у єдине ціле, виступаючи підвалинами їх функціонування і розвитку
Казакова Е. П. [22]	Кредитна інфраструктура – це важлива інституційна складова ринку банківських кредитів, яка забезпечує розвиток кредитних відносин, мінімізацію кредитних ризиків, а також створює організаційне, технологічне та правове середовище з метою підвищення ефективності системи банківського кредитування. Кредитна інфраструктура забезпечує цілісність та зв'язок кредитного ринку та ділового середовища.
Афанасьєва О. Н. [1]	Кредитна інфраструктура є простір, у якому відбувається забезпечення ефективної діяльності кредитної системи
Афанасьєва О. Н., Дубова С. Е. [33]	Кредитна інфраструктура – сукупність інститутів, з яких забезпечується чи полегшується діяльність кредитних організацій, і навіть інших елементів банківської системи на систематичній основі (стосовно банківської системи)
Карташов К.А. [24]	Під кредитною інфраструктурою розуміється сукупність фінансових інститутів, кінцевою макроекономічною метою діяльності яких є фінансово-кредитне забезпечення економіки в цілому та надання суб'єктам господарювання фінансово-кредитних послуг.
Прокопенко В. Ю., Дубина М. В. [66]	Кредитна інфраструктура – складна, динамічна система, яка має конкретно визначену мету функціонування, що і полягає у формуванні та реалізації різнобічних заходів (включаючи надання супутніх послуг) з метою створення сприятливих умов функціонування кредитного об'єкта, такого, який реалізує кредитні відносини
Пілевич Д. [57]	Інформаційна інфраструктура кредитного ринку – окрема складова його загальної інфраструктури, яка складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з кредитною інформацією, що сприяє розвитку такого ринку через створення умов для функціонування механізмів формування, обробки, збереження, передачі, використання та захисту відповідної інформації, яка продукується позичальниками та кредиторами.

Закінчення табл. 2.9

1	2
Шишкіна О. В. Дубина М. В. [16]	Інфраструктура кредитного ринку – складна, динамічна система, мета функціонування якої полягає у формуванні та реалізації різнобічних заходів (включаючи надання супутніх послуг) з метою створення сприятливих умов функціонування кредитних установ у процесі виникнення та реалізації кредитних відносин між ними та їхніми клієнтами
Осипов А. А. [47]	Інфраструктура кредитного ринку – сукупність інститутів, що виконують торгово-організаційні та інформаційні функції для підтримки сталого функціонування кредитного ринку та сприяють його розвитку й адекватному регулюванню як складової частини економіки держави
Топчій Ю. В. [75]	Інфраструктура кредитного ринку – комплекс кредитно-фінансових інститутів, які забезпечують його функціонування. При цьому інфраструктура кредитного ринку є ланкою, що зв’язує кредиторів і позичальників

Джерело: виокремлено та систематизовано авторами.

Як видно із табл. 2.9, у наукових джерелах існує велика кількість споріднених понять, які зустрічаються при визначенні сутності інфраструктури кредитного ринку. Так, автори [15; 25; 29; 43; 80] виділяють поняття «банківська інфраструктура», яка розглядається як самостійний елемент банківської системи, до якої належать організації, інститути, підприємства та служби, які забезпечують нормальну діяльність кредитних установ. У свою чергу, автори [1; 12; 22; 24; 33; 57; 66] виокремлюють поняття «кредитна інфраструктура», яка представлена сукупністю інститутів, які б забезпечували та полегшували діяльність кредитних організацій, а також впливали на фінансово-кредитне забезпечення економіки загалом та надання суб’єктам господарювання фінансово-кредитних послуг. Науковці [16; 47; 75] зосереджують увагу саме на понятті «інфраструктура кредитного ринку», під яким розуміють систему фінансово-кредитних інститутів, які забезпечують реалізацію кредитних відносин та зв’язують кредиторів і позичальників. Таким чином, після детального і ґрунтовного вивчення зазначених понять можна стверджувати, що існують певні наукові дискусійні положення, які зумовлюють необхідність визначення та уточнення сутності категорії «інфраструктура кредитного ринку» як економічної категорії.

На нашу думку, *інфраструктура кредитного ринку – це складна динамічна, багатоаспектна відкрита система, яка забезпечує функціонування різних фінансово-кредитних установ у процесі здійснення кредитної діяльності шляхом взаємодії його суб'єктів (кредиторів та позичальників) на основі купівлі-продажу кредитних послуг та впливає на розвиток усього кредитного ринку.*

До ключових сутнісних характеристик інфраструктури кредитного ринку належать:

- виступає необхідною умовою для розвитку та створення сприятливих умов функціонування кредитного ринку;
- забезпечує процес створення, купівлі-продажу і споживання кредитних продуктів;
- сприяє координації взаємодії всіх учасників кредитного ринку;
- приводить до економії витрат кожного окремого учасника кредитного ринку, в тому числі і витрат часу;
- виступає окремою ланкою кредитної системи;
- сукупність об'єктів, які входять до її складу, можуть змінюватись залежно як від економічного розвитку суспільства загалом, так і банківської системи зокрема.

На рис. 2.15 наведено схему компонентів інфраструктури кредитного ринку, до якої входить найважливіші складові, які забезпечують створення та розвиток сфери кредитних відносин в країні, основними з яких є:

- 1) нормативно-правове забезпечення;
- 2) інституційне забезпечення;
- 3) інформаційне забезпечення;
- 4) обслуговуюче забезпечення;
- 5) платіжне забезпечення;
- 6) кадрове забезпечення;
- 7) програмне забезпечення.

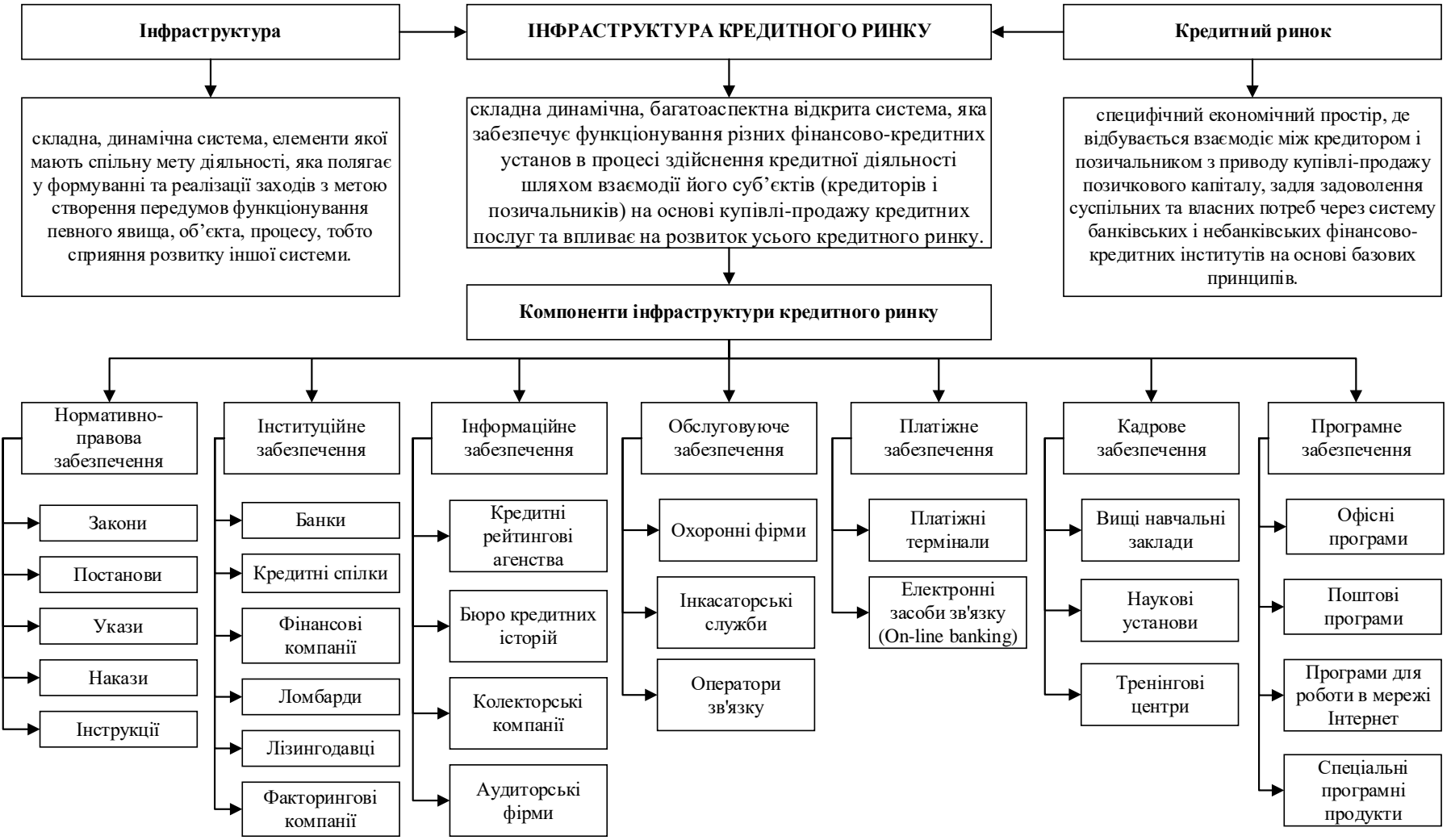

Рис. 2.15. Компоненти інфраструктури кредитного ринку

Джерело: власна розробка автора.

Після визначення складових інфраструктури кредитного ринку, доцільно дати їхню характеристику та розкрити сутність кожної компоненти у становленні й розвитку кредитного ринку.

Нормативно-правове забезпечення як компонента інфраструктури кредитного ринку являє собою сукупність законів, постанов, указів, наказів, інструкцій та інших нормативних документів, які створюють правове поле функціонування кредитних установ у країні, регулюють відносини кредиторів і позичальників. Без чинного правового поля розвиток кредитних відносин і кредитного ринку неможливий за ринкових умов господарювання економіки.

Інституційне забезпечення інфраструктури кредитного ринку представлено сукупністю інститутів, на які покладено роль забезпечення сприятливих умов для його функціонування і розвитку, за умов відсутності таких інститутів функціонування та розвиток кредитного ринку буде неможливий. В інституційному забезпеченні ми виділили таких суб'єктів господарювання: банки, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, лізингодавці та факторингові компанії.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банк – це «юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги» [58]. Станом на 01.01.2022 р. в Україні налічується 73 діючих банки, з них 33 банки з іноземним капіталом, з них 23 банки зі 100 % іноземним капіталом [55]. Банки виконують ключову роль на кредитному ринку, вони надають найбільший перелік фінансових послуг, основні з них – розміщення коштів на депозити, кредити, грошові взаєморозрахунки та перекази, банківські сейфи, рахунки в цінних паперах, платіжні картки тощо. Банки шляхом залучення коштів фізичних та юридичних осіб розміщують їх на депозитних рахунках після чого можуть використовувати ці ресурси для своєї комерційної діяльності. Основним джерелом доходів банку є проценти від надання кредитів бізнесу та домогосподарствам, а також комісії за грошові перекази всіх видів.

Згідно із Законом України «Про кредитні спілки», кредитна спілка (КС) – це «неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки» [59]. Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, має статус юридичної особи, самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує згідно із законодавством у самостійно обраних банківських установах, а також може мати печатки та бланки, власну символіку.

Кредитна спілка діє на основі статуту, що затверджується членами спілки. Надання кредитній спілці статусу установи здійснюється Національним банком України шляхом внесення відповідного запису до державного реєстру фінансових установ. Основними принципами діяльності кредитних спілок згідно із Законом є: добровільність вступу та свобода виходу з кредитної спілки; рівноправність членів кредитної спілки; самоврядування; гласність. Органами управління кредитної спілки є загальні збори членів кредитної спілки, спостережна рада, ревізійна комісія, кредитний комітет та правління. Рішенням загальних зборів членів кредитної спілки можуть бути створені й інші органи управління. Кредитна спілка припиняє свою діяльність, шляхом її реорганізації або ліквідації [59].

Створення кредитних спілок дає змогу сформувати резерв коштів на основі власних внесків та використовувати його для надання кредитів учасникам цієї спілки. Поява перших кредитних спілок в Україні датується з 1992 р., а піковий розвиток припадає на 2008 рік, коли кількість КС була 829, а кількість їхніх членів становила 2,7 млн людей. Станом на 01.11.2021 р. в Україні є 286 кредитних спілок. Кількість їхніх членів – приблизно 380 тис. осіб, а активи становлять 2,4 млрд грн, з яких майже 2,2 млрд припадає на кредитний портфель [72]. Найбільша кількість КС знаходиться у м. Києві, Харківській, Херсонській, Івано-Франківській та Харківській областях. Що стосується функціонування КС у світі, то нині їх нараховується близько 50 тис. од. у 96 країнах, які об'єднують 177 млн осіб, загальний актив КС становить 1,2 трлн дол. [28].

Якщо порівнювати діяльність кредитної спілки й банківської установи, то КС мають менше поширення ніж банки. Попри це вони відіграють важливу соціальну роль у суспільстві. У табл. 2.10 наведено відмінності між банками та КС.

Таблиця 2.10

Основні відмінності між банками та кредитними спілками

Банк	Кредитна спілка
Засновники (акціонери)	
Банківські установи окремо виокремлюють акціонерів та клієнтів	У КС клієнти виступають одночасно і акціонерами (згідно зі ст. 6 ЗУ «Про кредитні спілки»)
Мета діяльності	
Одержання прибутку	Задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг
Клієнти	
Немає обмежень щодо кількості клієнтів	Клієнтами можуть бути лише ті особи, що входять до КС
Частка в загальному капіталі	
Акції банківських установ мають вартісний вираз і можуть бути вільно продані на фінансовому ринку	Частка в капіталі не може бути продана
Менеджмент	
Акціонери банку мають певну кількість голосів, що пропорційна кількості акцій (якими володіють акціонери)	Члени КС мають по 1 голосу незалежно від внесеного паю та рівні права при прийнятті рішень
Послуги	
Широкий спектр фінансових, кредитних та інших послуг	Специфічні потреби своїх клієнтів
Дохідність та надійність	
Банки пропонують більш високу надійність	КС пропонують високу дохідність, проте в разі банкрутства клієнт втрачає всі вкладення
Відсотки за кредитом	
Банки розглядають відсоток як плату за ризик та як додатковий прибуток у разі сплати штрафу або пені	У КС відсотки за кредит розподіляються між всіма клієнтами спілки і здебільшого направляються на покращення послуг, що пропонуються

Джерело: побудовано авторами з використанням [27; 28; 67].

Також на нашу думку доцільно визначити переваги та недоліки отримання фінансових послуг у кредитній спілці (рис. 2.16.)

Рис. 2.16. Переваги та недоліки функціонування кредитної спілки

Джерело: згруповано автором з використанням [27; 28].

Наступним суб'єктом інституційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку виступають фінансові компанії. В ст. 29 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» розкривається сутність поняття фінансова компанія, яке трактується так: «фінансова компанія – це фінансова установа, яка на підставі відповідної ліцензії має право здійснювати діяльність з надання одного або декількох з таких видів фінансових послуг: надання коштів та банківських металів у кредит; надання гарантій; факторинг; фінансовий лізинг; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або зі здійснення еквайрингу платіжних інструментів» [64]. Взагалі фінансова компанія належить до небанківських фінансових установ, основна діяльність якої полягає в наданні кредитів та інших фінансових послуг на ринку капіталу. Ці компанії пропонують свої послуги як фізичним, так і юридичним особам за відсотковою ставкою, яка переважно є вищою, ніж у комерційних банках [79].

Після прийняття Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» на законодавчому рівні були введені основні вимоги щодо мінімального

розміру статутного капіталу фінансових компаній, який встановлюється в діапазоні від 1 до 10 млн грн залежно від обраного виду діяльності (ст. 33 цього Закону), якщо більший розмір мінімального статутного капіталу не встановлений для організаційно-правової форми, у якій буде інкорпорована фінансова установа (наприклад, для акціонерних товариств) [44; 56]. Отже, наявність мінімального розміру статутного капіталу дозволяє позичальникам фінансової компанії мати певні гарантії щодо виконання зобов'язань перед ним.

Специфіка діяльності та види фінансових компаній наведено на рис. 2.17.

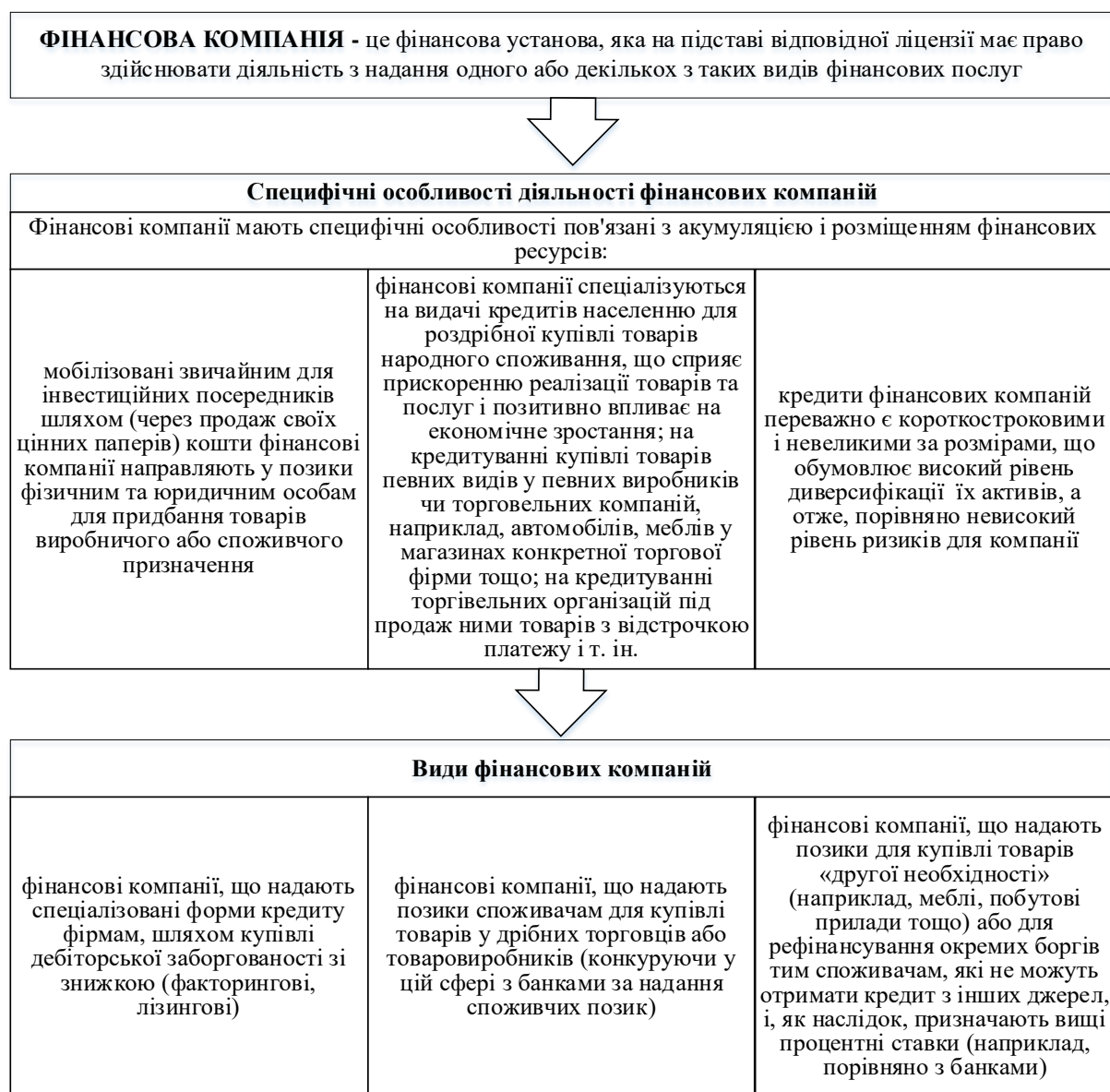

Рис. 2.17. Специфіка діяльності та види фінансових компаній

Джерело: згруповано автором з використанням [44; 64; 79; 83].

Ломбард як суб'єкт інституційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку представляє собою «фінансову установу, яка на підставі ліцензії на діяльність ломбарду має право надавати фізичним особам фінансові послуги з надання коштів та банківських металів у кредит у вигляді ломбардних кредитів» [64]. Під ломбардним кредитом розуміється такий вид кредиту, який надається тільки фізичним особам під заставу рухомого майна на умовах відповідно укладеного договору між фізичною особою та ломбардом. Основні види фінансових послуг, які має право надавати ломбард фізичним особам:

- послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або зі здійснення еквайрингу платіжних інструментів;
- торгівля валютними цінностями в готівковій формі.

Ломбарди за своєю природою орієнтовані на видачу фізичним особам короткострокових дрібних кредитів. Ломбардний бізнес є доволі прибутковим з рівнем рентабельності близько 30-40 %. Окупність інвестицій у ломбардний бізнес становить приблизно 2-4 роки. Що стосується ризику неповернення кредитних коштів, то він є мінімальний, оскільки гроші надаються тільки під заставу на суму від 50 до 90 % її оціночної вартості.

Ломбарди доволі розповсюджені фінансові установи, що пов'язано, в першу чергу з погіршенням матеріального добробуту населення та макроекономічною нестабільністю в країні. Вони не здатні витіснити банківські установи із сфери роздрібного кредитування, проте в нестабільних економічних умовах можуть створити неабияку конкуренцію, оскільки ломбарди швидко надають кошти, не вимагаючи ніяких додаткових документів або довідок, а також ломбардам не важлива кредитна історія позичальника. Діяльність ломбардів має свої переваги та недоліки, їх групування наведено на рис. 2.18.

Рис. 2.18. Переваги та недоліки функціонування ломбардів

Джерело: складено автором на основі [4; 55].

Наступним суб'єктом інституційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку виступають лізингодавці. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [64] лізинг належить до видів фінансових послуг, а згідно зі ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [63] лізингові компанії віднесені до числа фінансових установ. У свою чергу, у Законі України «Про фінансовий лізинг», поняття лізингодавець трактується як «юридична особа, яка набула у встановленому законом порядку право надавати послуги з фінансового лізингу і на підставі договору фінансового лізингу передає лізингоодержувачу у володіння та користування об'єкт фінансового лізингу» [62]. Тобто можна зробити висновок, що лізингодавці або лізингова компанія – це юридична особа, яка належить до фінансових компаній, що має право надавати послуги з лізингу на легітимній основі. Ключовими ознаками, що розкривають особливість лізингової компанії, є: мета і завдання суб'єкта господарювання; предмет, цілі і вид її діяльності; організаційно-правова форма; порядок створення; правовий режим майна суб'єкта господарювання; господарська правосуб'єктність; юридична відповідальність; порядок ліквідації та реорганізації суб'єкта господарювання [78].

Лізинг – це своєрідний спосіб інвестиційного фінансування, за якого лізингодавець (банк або лізингова компанія) придбаває у постачальника предмет лізингу (обладнання та устаткування, транспорт або нерухомість) і потім надає його в оренду лізингоотримувачу (клієнту) з подальшим переходом права власності лізингоотримувачу. Використання лізингу підприємствами дозволяє здійснювати модернізацію основних засобів швидко і без відволікання власних ресурсів [84].

Для здійснення лізингової діяльності не потрібна ліцензія, проте держава здійснює регулювання ринку лізингових послуг та виконує нагляд за лізинговою діяльністю шляхом впровадження обов'язкового внесення інформації про лізингові компанії до Державного реєстру фінансових установ.

Об'єктом лізингу може бути майно, визначене індивідуальними ознаками, що відповідає критеріям основних засобів відповідно до законодавства, не заборонене законом до вільного обігу на ринку й щодо передачі якого в лізинг законом не встановлено обмежень.

Об'єктом лізингу не можуть бути земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їхніх структурних підрозділів [60; 64]

Основними суб'єктами лізингу виступають:

- 1) лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- 2) лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- 3) продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, від якої лізингодавець отримує річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;
- 4) інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Опрацювання чинних нормативних положень щодо організації лізингової діяльності дозволило визначити його переваги і недоліки в розрізі окремих суб'єктів лізингу (рис. 2.19).

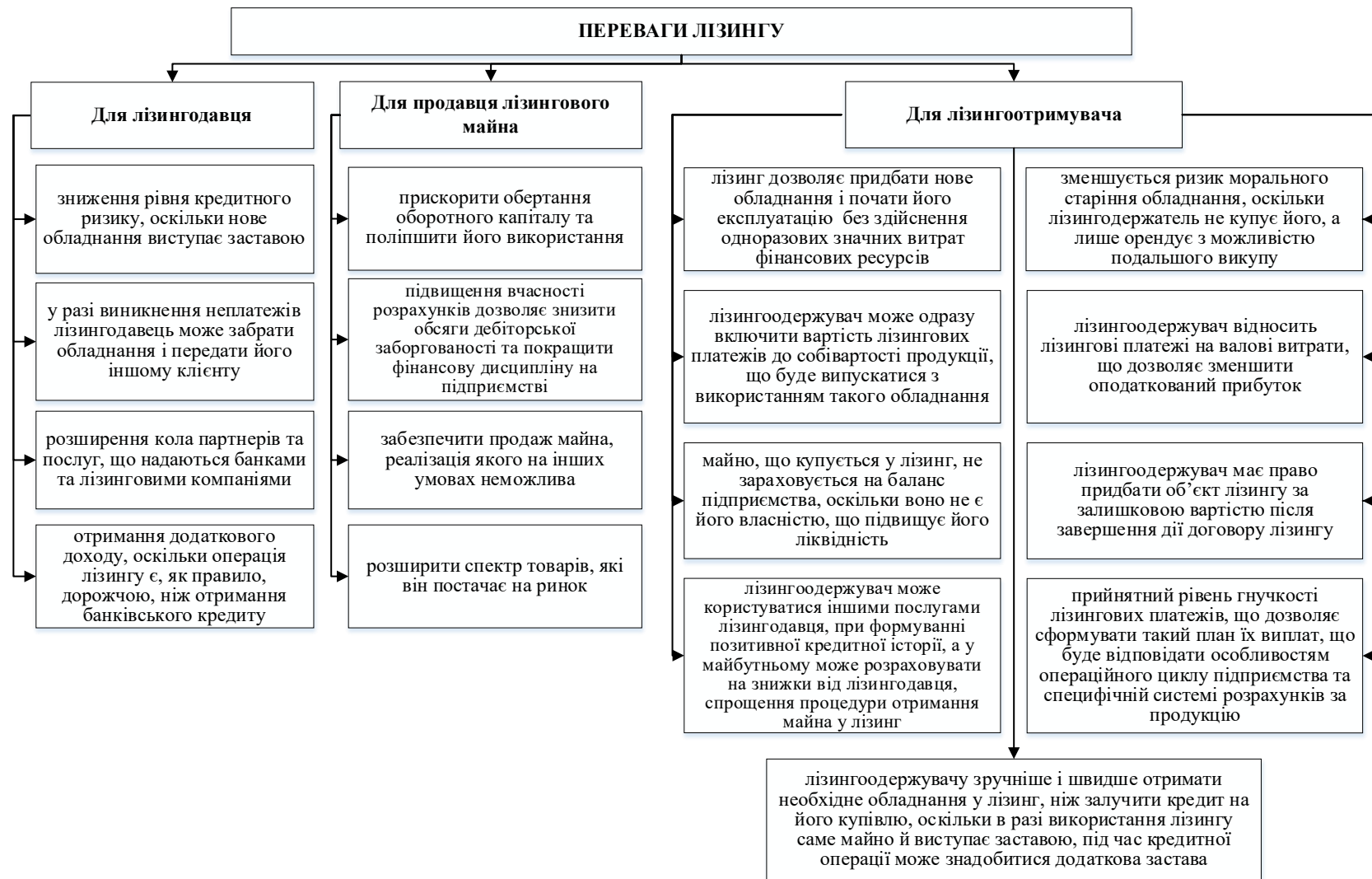

Рис. 2.19. Переваги використання лізингу в розрізі окремих суб'єктів

Джерело: побудовано авторами з використанням [82; 83].

Реалії сьогодення показали, що лізингові компанії, які сьогодні працюють на ринку лізингових послуг можна умовно поділити на такі групи:

- компанії, створені виробниками основних засобів, постачальниками та дилерами (Ілта Лізинг, Порше Лізинг Україна);
- компанії, створені банківськими установами (ВТБ Лізинг Україна, Райффайзен Лізинг Аваль, ІНГ Лізинг Україна, Унікредіт Лізинг Україна, ОТП Лізинг, Віейбі Лізинг, Укіо Банк Лізинг, Ерсте груп Імморент Україна);
- незалежні компанії (Українська Лізингова компанія, ВФС Україна, Перша Лізингова Компанія, Адванс-Лізинг);
- державні лізингові компанії («Украгролізинг») [30; 37].

Отже, в Україні лізингова діяльність доволі поширена та широко використовується суб'єктами господарювання, які хочуть взяти сучасну техніку, рідкісне обладнання, яке за договором лізингу більш вигідніше ніж це міг дозволити собі сам підприємець. Лізингова діяльність нині допомагає фізичним та юридичним особам у покупці техніки та інших нематеріальних благ.

Факторингові компанії (або фактор) як суб'єкт інституційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку згідно з класичною моделлю розуміння факторингу, представляє собою компанію, яка надає клієнту фінансування, шляхом укладання відповідної угоди, в якій клієнт переуступає їй своє право грошової вимоги до боржників. Такі права вимоги до боржників можуть виникати, зокрема, з договорів поставки, надання послуг та ін. Разом з тим факторингова діяльність може включати надання пов'язаних додаткових послуг, таких як: управління та облік дебіторської заборгованості, юридичне консультування стосовно договорів клієнта, за якими відступається право вимоги та ін. [31].

Водночас, відповідно до некласичної моделі факторингової діяльності, факторингова компанія бере участь в управлінні проблемною заборгованістю. Головними клієнтами в такій моделі виступають банківські установи та інші фінансові компанії – кредитори, які використовують факторинг як метод

оздоровлення свого кредитного портфеля від сумнівних та безнадійних боргів. Також у такій моделі факторинг використовується як механізм для придбання активів банківських установ, які ліквідуються.

На рис. 2.20 зображені моделі здійснення факторингової діяльності. Як видно із рис. 2.20, є відмінності між здійсненням факторингової діяльності в класичному та некласичному вигляді. Для класичної моделі характерним є простий спосіб фінансування певної заборгованості покупця перед постачальником. У такій моделі є ключові переваги: по-перше, це ефективний менеджмент дебіторської заборгованості, оскільки постачальники спроможні перекласти значні обсяги роботи з адміністрування дебіторської заборгованості на факторингову компанію та більш уваги приділяти іншим бізнес-процесам; по-друге, застосування факторингу прискорює оборотність активів та уникнення касових розривів; по третє, факторинг виступає простішим способом отримання фінансування, ніж кредит, оскільки не вимагає забезпечення чи цільового використання коштів. Що стосується некласичної моделі, то вона більше застосовується для управління проблемною заборгованістю із залученням більшої кількості суб'єктів. Причому при купівлі прав вимоги факторингові компанії стягують заборгованість із боржника власноруч чи укладають угоду доручення або комісії з колекторською компанією, яка безпосередньо буде займатися стягуванням заборгованості на користь фактору.

Не виключається, що в майбутньому кількість та суми укладених угод факторингу, де предметом буде виступати право відступлення вимог за банківськими кредитами, може скорочуватися, оскільки дедалі менше неплатоспроможних банків налічується в українській банківській системі. Проте внаслідок низьких доходів різних суб'єктів господарювання та домогосподарств зростає сегмент так званих кредитів «до заробітної плати», які надаються фінансовими компаніями. Такі фінансові компанії здебільшого не мають змоги довго тримати

на своєму балансі проблемні кредити, саме тому активно користуються послугами факторингових компаній. У майбутньому це може стати сегментом факторингового ринку, який буде активно розвиватися.

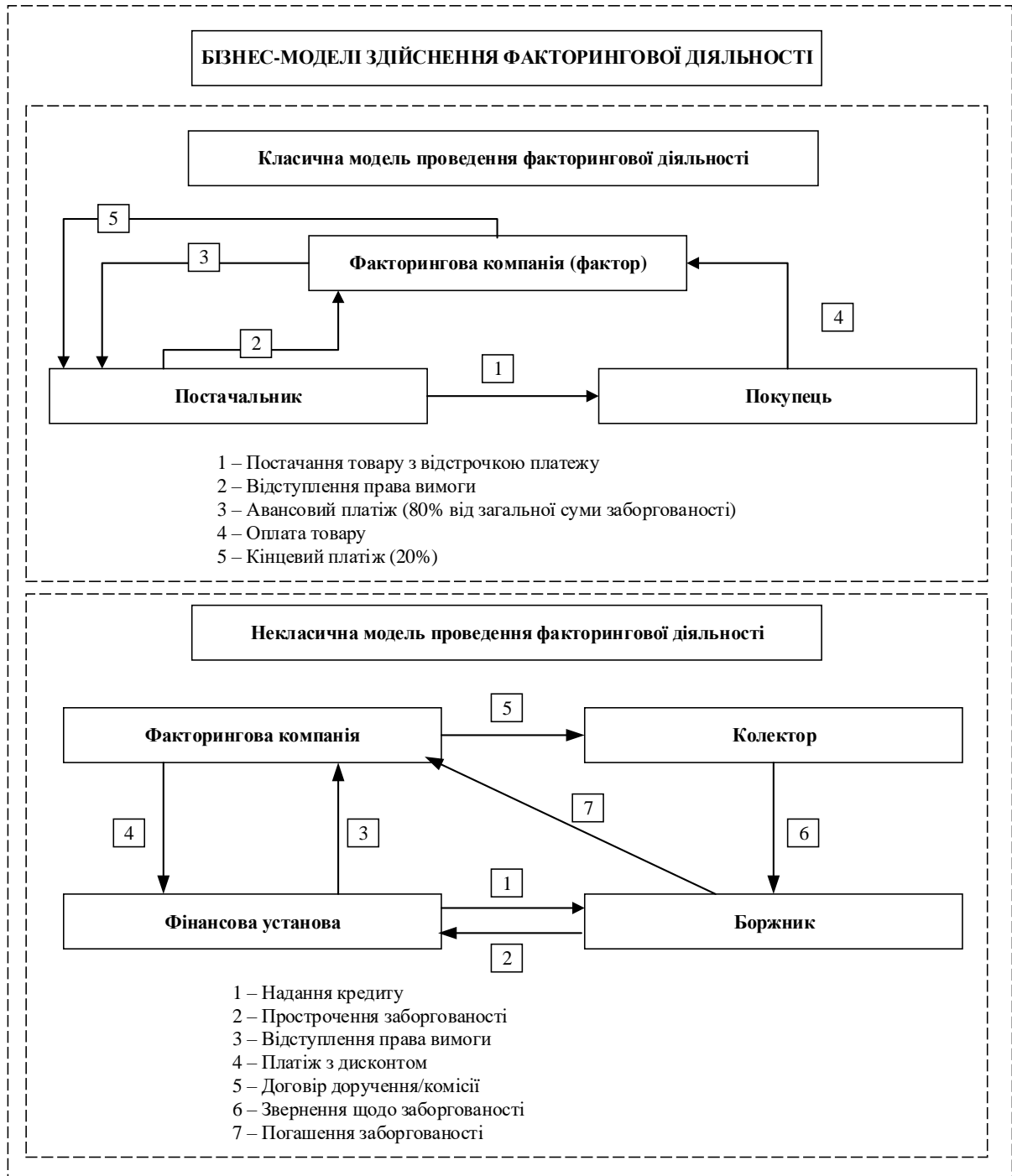

Рис. 2.20. Бізнес-моделі здійснення факторингової діяльності

Джерело: побудовано автором з використанням [31].

Наступним компонентом інфраструктури кредитного ринку виступає інформаційне забезпечення, яке являє собою перелік суб'єктів, що здатні формулювати інформацію в межах кредитної системи про кредитні установи, їх надійність та перелік послуг, про позичальників та їхню кредитну історію. До таких суб'єктів, на наш погляд, належать:

- кредитні рейтингові агентства;
- бюро кредитних історій;
- колекторські компанії;
- аудиторські фірми.

Кредитні рейтингові агентства – суб'єкти, які надають професійні послуги на ринку цінних паперів та спеціалізуються на визначенні кредитних рейтингів (рейтингуванні) на основі аналізу фінансово-господарської діяльності кредитних установ та наданні інформаційно-аналітичних послуг, пов'язаних із забезпеченням діяльності з визначення кредитних рейтингів [87].

У загальному вигляді процес побудови рейтингів ґрунтується на виборі необхідних показників із потоку інформації від внутрішнього і зовнішнього середовища комерційного банку. Якісні характеристики й кількість вхідних даних для проведення рейтингу залежать від методики процесу рейтингового оцінювання діяльності комерційних банків. Одержані рейтинги використовуються безпосередньо банком (керівництвом) при прийнятті управлінських рішень з метою покращення ефективності його діяльності та суб'єктами зовнішнього середовища (клієнтами для вибору надійного обслуговуючого банку, а також Центральним банком для своєчасного виявлення проблем і оздоровлення банківської системи).

Сьогодні в Україні головними суб'єктами, які займаються формуванням рейтингів комерційних банків, вважають рейтингові агентства. Кожне з них має специфічну методологію аналізу вхідних показників і унікальний процес здійснення рейтингового оцінювання діяльності банківських установ.

Станом на 01.01.2022 р. Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств України включено такі рейтингові фірми: «ІВІ-Рейтинг», «РЮРІК», «Кредит-Рейтинг», «Стандарт-Рейтинг», «Експерт-Рейтинг» [51].

Так, рейтингове агентство «ІВІ-Рейтинг» складає рейтинг надійності банківських вкладів, що призначений для фізичних і юридичних осіб, які уклали або планують укласти депозитний договір із комерційним банком, попередньо відстеживши його надійність. Висновки користувачами цього рейтингу робляться на основі рейтингової шкали: від 6 (виняткова надійність; комерційний банк є ідеальною фінансовою установою з позиції ймовірності ризику неповернення депозиту) до 1 (наднизька надійність; високою є ймовірність банкрутства банку). Згідно з інформацією агентства, показники цього рейтингу можна вважати індикаторами фінансового стану банків. Такий рейтинг дозволяє отримати достовірну інформацію (агентство належить до уповноважених) без розкриття і поширення конфіденційних даних комерційних банків. Формується рейтинг на базі закритої Методики визначення рейтингу надійності банківських вкладів (депозитів), розробленої агентством. Раз на квартал проводиться оновлення даних із метою надання адекватних й актуальних рейтингів користувачам.

Рейтингове агентство «ІВІ-Рейтинг» також формує кредитний рейтинг на основі детального аналізу кредитної діяльності банків, який призначений для інформування потенційних інвесторів та партнерів щодо ефективності ведення кредитної діяльності банком і наявності проблем у структурі його кредитного портфеля. Крім того, рейтинг використовується безпосередньо менеджерами комерційного банку для прийняття управлінських рішень при оптимізації його кредитної діяльності. Результати оформляються агентством із застосуванням Національної рейтингової шкали окремо в розрізі довго- (понад 1 рік) та короткострокових (до 1 року) кредитних операцій. Аналогічно побудові рейтингу надійності банківських вкладів формування кредитного рейтингу здійсню-

ється на основі Методології якості кредитного портфеля, розробленої агентством. Рейтинг охоплює порівняно широке коло суб'єктів банківської діяльності, адже входить до обов'язкових норм законодавства України. Оновлення рейтингових даних проводиться раз на квартал чи півріччя [49].

Національне рейтингове агентство «РЮРІК» складає рейтинги надійності депозитних вкладів, позичальників, боргових інструментів та інтегральний довгостроковий рейтинг банківської системи країни. За даними агентства, рейтинг надійності депозитних вкладів може використовуватися тільки за умови незмінності середовища (факторів, які впливали на комерційний банк при здійсненні рейтингування). Рейтингова шкала варіюється від r5+ (дуже високий) до r1– (дуже низький), практична інтерпретація яких аналогічна до шкали ІВІ-Рейтинг. На відміну від попереднього агентства, НРА «РЮРІК» надає інформацію щодо загальної методики побудови рейтингів. У процесі оцінювання надійності депозитних вкладів, крім груп основних показників (ліквідності та платоспроможності, якості активів і ресурсної бази, капіталізації та ефективності діяльності), НРА «РЮРІК» враховує побічні фактори (виконання комерційним банком економічних нормативів, організаційну структуру та її якісну характеристику, ймовірність погіршення ділової репутації, статистику затримки платежів, інші фактори, що впливають на відтік і притік вкладів). Загалом застосовується 17 ключових показників, залежно від значення яких банку присвоюють певний бал по кожному показнику, після чого визначають сумарний бал. Одержана оцінка коригується на основі врахування побічних факторів. Інтегральна оцінка затверджується лише рейтинговим комітетом, до складу якого входять висококваліфіковані фахівці.

При побудові кредитного рейтингу НРА «РЮРІК» досліджує широке коло аспектів діяльності комерційних банків: безпосередньо банківську діяльність, юридичну та правову основу функціонування, систему управління банком і ризиками, виконання економічних нормативів і лімітів тощо. Ця методика розроблена для всіх суб'єктів, які мають право надавати кредитні послуги. Одержані рейтинги не підлягають публічній інтерпретації [50].

Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» надає послуги при формуванні кредитних рейтингів різних кредиторів і боргових інструментів. Основною перевагою такого рейтингу є адаптація методології до української дійсності, у тому числі врахування вірогідності поглиблення кризових ситуацій. Процедура визначення позиції банків у рейтингу є закритою, оприлюднено тільки ключові напрями досліджень (спеціалізація комерційного банку, клієнтська база, організаційна й функціональна структура, фінансово-економічна діяльність і динаміка основних його показників тощо).

Рейтинг надійності банківського вкладу агентство «Кредит-Рейтинг» дає інформацію щодо можливостей повернення депозиту протягом року. Шкала варіюється від 5 (найвища надійність) до 1 (низька надійність) із можливістю використання проміжних результатів за допомогою позначок «+/-». Фактично шкала ідентична попереднім і зручна для масового практичного застосування. Для побудови рейтингу проводиться аналіз ліквідності банку, ресурсної бази, оцінка диверсифікації та якості його активів, можливості залучення ресурсів, дослідження ефективності діяльності банків та їхньої чутливості до негативних факторів. Особливої уваги заслуговує останній блок, що передбачає вивчення залежності функціонування комерційного банку від прогнозованих змін на ринку чи в інших сферах економіки, його взаємодії з органами влади тощо [54].

До національного рейтингового агентства, що діє на ринку рейтингових послуг України, належить «Стандарт-Рейтинг». Головною специфікою його роботи є визнання сформованого рейтингу актуальним лише в період дії договору комерційного банку з агентством. Сфера послуг агентства – переважно кредитні рейтинги, методологія побудови яких ґрунтується на використанні базових показників для моделі CAMELS (адекватність капіталу, якість активів, особливості менеджменту, прибутковість, ліквідність та частка на національному ринку). Причому створені рейтинги є довгостроковими, хоча можливою є їх інтерпретація до короткострокового періоду і порівняння шкал рейтингів [53].

Уповноважене рейтингове агентство «Експерт-Рейтинг» є найбільшим оператором сегмента добровільного рейтингування в Україні, що бере активну участь у формуванні українського відкритого й конкурентного ринку рейтингових процедур, спеціалізуючись на визначенні кредитних та інфраструктурних рейтингів за національною і міжнародною рейтинговою шкалою як можливих орієнтирів для прийняття якісних рішень. До того ж агенція наполегливо розвиває лінію індивідуальних рейтингів, які представлені не лише класичними кредитними рейтингами, але й рейтингами корпоративного управління та інвестиційної привабливості, а також публічних інституційних і продуктових рейтингів, проводить незалежні комплексні рейтингові дослідження на ринку фінансових послуг України. Методологічна база рейтингового агентства покриває банківський, страховий, інвестиційний та реальний сектори української економіки.

Агентство «Експерт-Рейтинг» вважається повноцінним агентством повного циклу, тобто спочатку відбувається процедура присвоєння рейтингу, потім щоквартальне його підтвердження протягом року, після чого все повторюється заново. Під час здійснення (оновлення) рейтингової оцінки банків застосовуються критерії: адекватність капіталу; ліквідність; якість активів; дохідність операцій; відносини з регулятором і акціонерами; частка ринку й конкурентне середовище; валютний та процентний ризики; додаткові фактори (менеджмент банку і досвід його роботи, особливості управління персоналом і регіональними підрозділами банку, наявність філій і представництв за межами України тощо). Оцінюючи вплив зазначених вище параметрів банку на його кредитний рейтинг, враховується середнє значення аналогічних показників по банківській системі або групі банків та їх динаміка в часі. Якщо сукупність чинників не підлягає кількісній оцінці, то оцінка проводиться експертним шляхом членами рейтингового комітету агенції, виходячи з рейтингової шкали, за якою здійснюється оцінювання.

Стандарти корпоративної етики, як і міра відповідальності персоналу рейтингового агентства «Експерт-Рейтинг» перед учасниками ринку рейтингових послуг, зафіксовані в його Етичному кодексі. При цьому агенція повністю виконує рекомендації Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO)

щодо прозорості процедури рейтингування, розкриваючи не тільки методичні підходи до побудови рейтингів, але й хід аналітичного процесу за допомогою рейтингових звітів і повідомлень про їх оновлення.

Прозора й об'єктивна система рейтингової оцінки «Експерт-Рейтинг» у поєднанні з унікальними каналами поширення інформації дає банкам можливість виконувати вимоги державних регуляторів та інформувати на регулярній основі інвесторів і вкладників про рівень своїх ризиків, що перетворює рейтинги в інструмент, який сприяє ефективному просуванню їхніх продуктів на фінансовому ринку України [52].

Отже, отримання рейтингової оцінки базується на певній методології рейтингування, на основі якої проводиться діагностика агентством, проте яка є комерційною таємницею агентства, що не дозволяє оцінити адекватність і доцільність використання рейтингу для певної мети. Також немає впевненості, що такі рейтингові системи оцінки діяльності комерційних банків є досконалими. Незважаючи на це, за допомогою рейтингової оцінки можна ідентифікувати найбільш привабливих та кредитоспроможних клієнтів для кредитних установ.

Бюро кредитних історій (БКІ) є вагомим інфраструктурним елементом кредитного ринку й економіки загалом. Основна мета та завдання функціонування БКІ полягає у мінімізації ризиків можливих фінансових втрат своїх клієнтів. Кінцевими продуктами діяльності бюро є ведення кредитних історій та підготовка інформації для оцінки кредитного рейтингу надійності того чи іншого позичальника.

Кредитні бюро почали свою діяльність ще в ХІХ ст. Перше приватне бюро виникло у 1860 р. в Австрії. Згодом, у 1890 р., кредитні бюро з'явилися в США та Швеції, а 1900 р. у Фінляндії, ПАР (1901 р.), Канаді (1919 р.) і Німеччині (1927 р.). Значного поширення кредитні бюро набули в післявоєнний період, коли вони почали діяти і в багатьох інших країнах: в Аргентині й Уругваї (1950 р.), Великої Британії (як агенції – у 1960 р.), Ірландії (1963 р.), Нідерландах і Японії (1965 р.), Швейцарії (1968 р.), Данії (1971 р.), Південній Кореї (1985 р.),

Бельгії та Норвегії (1987 р.), Італії (1990 р.), Іспанії (1994 р.) [65]. Кредитні бюро створювали для забезпечення надійного функціонування кредитного ринку та стабільності банківської системи.

Світовий досвід функціонування бюро кредитних історій показав, що вони є головною рушійною силою ефективного розвитку кредитного ринку. Для прикладу, в банківських установах Німеччини, завдяки ефективно існуючій системі кредитних бюро, вдається зекономити близько 1 млрд євро, списуючи неповоротні кредити, а у Великій Британії існують 3 кредитні агенції, і кожен банк повинен співпрацювати мінімум з однією із них, з метою гарантування якості даних [65].

В Україні на сьогодні діє чотири кредитні бюро, серед яких: Українське бюро кредитних історій, Міжнародне бюро кредитних історій, Перше українське бюро кредитних історій та Українське кредитне бюро [86]. Кожне із наведених бюро має свої особливості функціонування та масштаби діяльності, наведені на рис. 2.21.

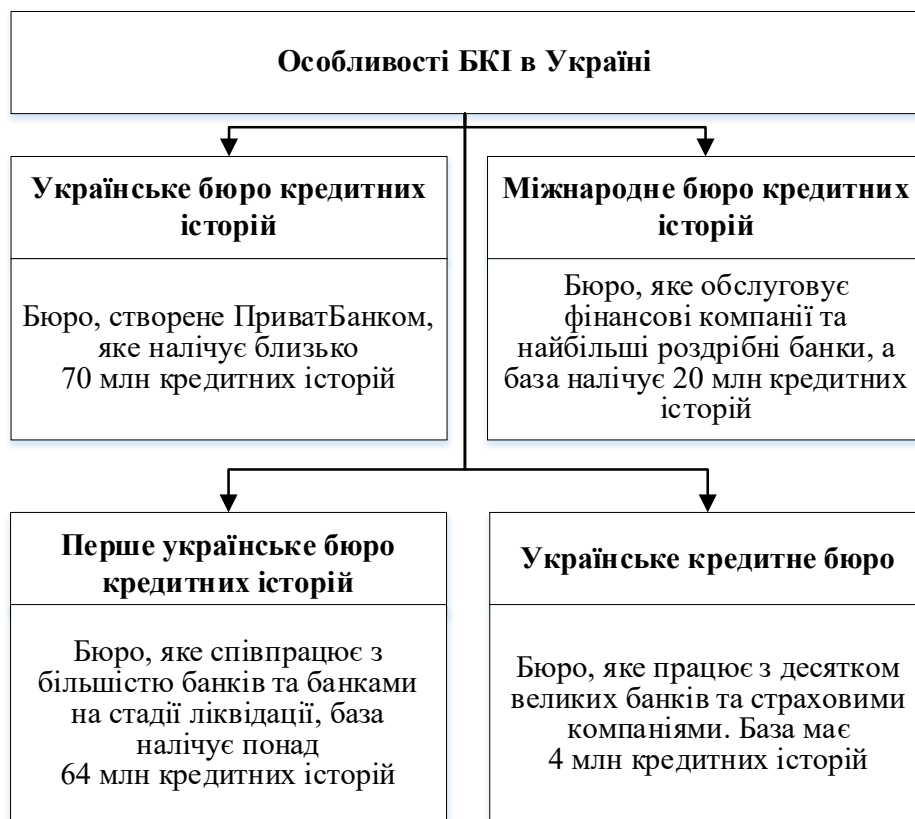

Рис. 2.21. Особливості діяльності бюро кредитних історій України

Джерело: складено автором на основі джерела [85].

Роблячи висновки щодо особливостей функціонування БКІ, можна стверджувати, що головним напрямом їхньої діяльності є збір, обробка, зберігання, аналіз та надання кредитних історій фінансовим установам. Кожна кредитна історія містить інформацію про кредити позичальника, їх погашення, наявність прострочених кредитів та поручителів. Використовуючи цю інформацію, фінансова компанія (банки або інші кредитні установи) приймає рішення щодо безпеки кредитування того чи іншого позичальника.

Загалом, діяльність бюро кредитних історій має певні особливості, крім роботи з фінансовими установами щодо надання кредитних історій. До таких особливостей належить: аналіз інформації, яка міститься в кредитних історіях; надання додаткових даних, що містяться у відкритих джерелах; впровадження сервісів для аналітики; розробка нових інструментів для протидії шахрайству; надання послуг з консультації щодо діяльності того чи іншого бюро; максимальний контроль та перевірка інформації. Таким чином, діяльність бюро кредитних історій є важливим фактором для розвитку фінансово-кредитної системи на основі визначення кредитоспроможності позичальників, встановлення рівня довіри до них з боку фінансових установ, а також діяльність бюро є важливою складовою економічного розвитку держави.

Відповідно до Закону України «Про споживче кредитування», колекторська компанія (КК) – це «юридична особа (у тому числі небанківська фінансова установа, яка відповідно до закону має право надавати кошти у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту, та/або послуги з факторингу), включена до реєстру колекторських компаній, яка в інтересах кредитодавця (первісного кредитора) та/або нового кредитора (у разі заміни первісного кредитора) відповідно до договору з таким кредитодавцем та/або новим кредитором має право здійснювати врегулювання простроченої заборгованості» [61].

Для отримання статусу колекторської компанії, юридичній особі, яка належить до небанківської установи й підпадає під законодавчо визначене поняття «колекторської компанії», необхідно звернутися до Національного банку України з певним переліком документів, які передбачені Положенням про реєстрацію

колекторських компаній. Після перевірки пакета документів та відповідності компанії вимогам чинного законодавства Національний банк України проводить реєстрацію такої компанії шляхом внесення даних до Реєстру колекторських компаній. Не підпадають під обов'язкову реєстрацію в Національному банку України такі учасники кредитного ринку, як банки, небанківські фінансові установи, які займаються врегулюванням простроченої заборгованості лише у власних інтересах, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який проводить заходи щодо врегулювання боргів неплатоспроможних банків, та юридичні особи, які займаються врегулюванням інших видів заборгованості (зокрема, за житлово-комунальні послуги або телекомунікаційні послуги тощо). Послідовність проведення реєстрації колекторської компанії наведена на рис. 2.22.

Рис. 2.22. Послідовність та основи вимоги щодо реєстрації колекторської компанії

Джерело: складено автором на основі джерела [68].

Отже, для того щоб стати колекторською компанією після введення в дію Положення про реєстрацію КК, необхідно виконати певні вимоги й головне зробити це до моменту подачі документів для реєстрації. Після перевірки всіх документів та самої компанії щодо відповідності вимогам НБУ протягом 30 робочих днів проводить реєстрації КК та вносить дані до Реєстру КК.

Попри відсутність міцної нормативно-правової бази з регулювання КК, даний вид фінансової діяльності розвивається та кількість функціонуючих суб'єктів у цій сфері активно зростає. Так, за 2021 рік Національний банк України (станом на 19 жовтня 2021 року) зареєстрував 14 юридичних осіб, що набули статусу колекторських компаній. Загалом же Національним банком України зареєстровано 47 колекторських компаній [13].

Для КК характерним є високий рівень концентрації. Нині майже понад 80 % вітчизняного ринку колекторських послуг займають 10 великих компаній, які об'єднані в Асоціацію учасників колекторського бізнесу України. Решту 20 % ринку було розподілено між колекторськими компаніями низки банків та невеликими компаніями [26].

На сьогодні існує велика проблема з погашенням простроченої заборгованості, і вирішити цю проблему традиційними способами безпосередньо кредитним організаціям самостійно доволі важко, саме тому дуже часто такі суб'єкти кредитного ринку, як кредитні спілки звертаються до КК, щоб останні змогли повернути свої борги й розрахуватись по своїх зобов'язаннях перед вкладниками та продовжити кредитування населення.

Варто також зазначити, що діяльність колекторських компаній, а саме легально і в рамках закону, має здійснювати позитивний вплив на діяльність і подальший розвиток кредитного ринку, адже КК забезпечують повернення фінансових ресурсів кредиторам та стимулюють тим самим подальше їх використання і повернення в оборот на кредитний ринок. Це забезпечує стабільність та розвиток кредитного ринку через зменшення ризику втрати капіталу. Хоча роль коле-

кторських компаній не є визначальною в забезпеченні повернення сумнівних боргів і зменшення цього ризику на кредитному ринку, проте не можна недооцінювати важливість їхньої діяльності. Така практика повернення кредитних заборгованостей використовується не лише в Україні, а й за кордоном, проте головною відмінністю діяльності таких компаній за кордоном, у розвинених країнах, є те, що ці установи функціонують на основі більш розвинутого й реструктуризованого нормативно-правового підґрунтя та мають більший рівень контролю і перевірок з боку державних органів.

Таким чином, КК є повноцінними та невід'ємними учасниками інформаційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку, які здатні впливати на його розвиток та знижувати ризиковість проведення кредитних операцій.

Аудиторські фірми виступають одним із елементів інформаційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку. Аудиторські фірми – це такі організації або установи, які виконують на замовлення контроль і аналіз фінансової діяльності підприємств різних форм власності, інспектують їхні річні бухгалтерські звіти та баланси. Вони підтверджують або спростовують дотримання підприємствами та організаціями чинних норм господарського права у сфері фінансових відносин [42]. Вони проводять свою діяльність за розпорядженням державних органів або на замовлення інших суб'єктів господарювання. Мета здійснення контролю аудиторськими фірмами зводиться до того, щоб зменшити економічний ризик при укладанні відповідних фінансових угод з такими суб'єктами або при підозрі на ймовірне банкрутство чи приховування певних операцій, тобто таких операцій, які здійснюють з недотриманням або з порушенням норм чинного законодавства.

Аудиторські фірми після проведення перевірок формують звіт щодо результатів такої перевірки. Відповідно до міжнародних стандартів подання та оприлюднення фінансової звітності банків, необхідно також і надати звіт незалежної аудиторської компанії. Із цього можна зробити висновок, що аудиторські фірми не випадково є частиною інформаційного забезпечення інфраструктури кредитного ринку.

Обслуговуюче забезпечення як компонента інфраструктури кредитного ринку представлена охоронними фірмами, інкасаторською службою та операторами зв'язку, тобто це те, що сприяє створенню засад для успішної роботи кредитних установ. Обслуговуюче забезпечення дозволяє кредитним установам результативно працювати та надавати якісні кредитні послуги своїм клієнтам.

Платіжне забезпечення – складова інфраструктури кредитного ринку, яка дозволяє клієнтам більш зручно, швидко та надійно проводити свої платежі по кредитних договорах, здійснювати моніторинг кредитних рахунків та контролювати виконання кредитною установою своїх зобов'язань. До складу платіжного забезпечення входять платіжні термінали та електронні засоби зв'язку (online banking). На сьогодні в Україні створена досить розгалужена та потужна система різних терміналів, де можна здійснювати плату за кредитними угодами. Так, у 2021 році кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережах порівняно з 2020 роком зросла на 13,7 % – до 426,5 тис. шт., із них 393,6 тис. шт. (92,3 %) – безконтактні термінали. Загалом кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережах за останні п'ять років збільшилась майже вдвічі – з 232,1 тис. шт. до 426,5 тис. шт. Проте спостерігається поступове щорічне зменшення банківських пристроїв (банкомати, ПТКС та платіжні термінали) – з 56,6 тис. од. до 46,2 тис. од. Кількість платіжних терміналів у розрахунку на 1 млн постійного населення України за рік зросла з 9,4 тис. од. до 10,7 тис. од. (на 13,8 %) [70].

Що стосується регіонального розподілу платіжних терміналів, то він є доволі нерівномірним. Лідерами за цим показником були м. Київ (26,3 тис. терміналів на 1 млн. населення), Київська (16,4 тис. терміналів) та Дніпропетровська (12,9 тис. терміналів) області. Найменша кількість терміналів у розрахунку на 1 млн населення – у Закарпатській (6,3 тис. терміналів), Донецькій (4,3 тис. терміналів) та Луганській (2,6 тис. терміналів) областях. Найбільша кількість платіжних терміналів припадає на такі банки, як АТ КБ «ПриватБанк» (57,2 % усіх платіжних терміналів), АТ «Ощадбанк» (18,7 %) та АТ «Райффайзен Банк» (9,0 %) [70].

Кадрове забезпечення – являє собою певний комплекс дій щодо забезпечення різних кредитних установ висококваліфікованими кадрами, які готуються у закладах вищої освіти, наукових установах, а також різноманітних тренінгових центрах. Оскільки кредитний ринок являє собою сукупність певних відносин між позичальником та кредитором, які надають такі послуги, то кадрове забезпечення є ваговою складовою функціонування кредитного ринку та в кінцевому випадку впливає на ефективність його існування.

Програмне забезпечення представляє собою всю сукупність певних програм та програмного забезпечення, які служать для пошуку, зберігання, обробки та аналізу інформації та програмні документи, необхідні для експлуатації таких програм. До програмного забезпечення включається: офісні програми, поштові програми, програми для роботи в мережі Інтернет та спеціальні програмні продукти. Без програмного забезпечення в сучасних умовах цифровізації та диджиталізація неможливо уявити роботу всіх суб'єктів кредитного ринку. Саме тому програмне забезпечення є невід'ємною компонентною, що входить до інфраструктури кредитного ринку.

Отже, розуміння змісту, особливостей та функціонального призначення кожної складової інфраструктури кредитного ринку та їх взаємозв'язок і взаємодія з інститутами кредитної системи дає можливість сформулювати певні заходи щодо підвищення ефективності функціонування кредитного ринку та кредитної системи в цілому.

У межах цього дослідження та для досягнення поставленої мети нами було визначено сутність та складові кредитного ринку, до якого входять ринок грошей та ринок капіталів, де зустрічаються продавці та покупці, що отримують та пропонують певні кредитні послуги. Для більш повного розкриття особливостей впливу кредитного ринку на кредитну систему та економіку загалом було виділено групи функцій, які йому притаманні, а саме: ринкові функції (функція ціноутворення, інформаційна та розподільна), фінансові функції (акumuляційна,

інвестиційна, соціальна, страхова, накопичувальна та спекулятивна) та специфічні функції (трансформаційна, стимуляційна, посередницька, координаційна). Усе це дозволило визначити взаємозв'язок кредитного ринку з іншими складовими фінансового та товарного ринків.

У роботі ґрунтовно досліджено сутність поняття «інфраструктура ринку» та виділено основні підходи щодо трактування цієї категорії, а саме: виробничий підхід, галузевий підхід, інституційний підхід, обслуговуючий підхід та комплексний підхід. Це дозволило більш детально та всебічно підійти до визначення сутності дефініції «інфраструктура кредитного ринку».

При дослідженні сутності інфраструктури кредитного ринку було виділено ряд схожих понять, таких як «банківська інфраструктура», «інфраструктура банківської системи» та «кредитна інфраструктура». Автором було зроблена систематизація зазначених понять та всебічне вивчення, що дозволило запропонувати авторське трактування поняття «інфраструктура кредитного ринку». *На нашу думку, інфраструктура кредитного ринку – це складна динамічна, багатаспектна відкрита система, яка забезпечує функціонування різних фінансово-кредитних установ у процесі здійснення кредитної діяльності шляхом взаємодії його суб'єктів (кредиторів та позичальників) на основі купівлі-продажу кредитних послуг та впливає на розвиток усього кредитного ринку.*

Визначення категорії інфраструктура кредитного ринку дало змогу визначити її ключові сутнісні характеристики, такі як: вона виступає необхідною умовою для розвитку та створення сприятливих умов функціонування кредитного ринку; забезпечує процес створення, купівлі-продажу та споживання кредитних продуктів; сприяє координації взаємодії всіх учасників кредитного ринку; приводить до економії витрат кожного окремого учасника кредитного ринку, у тому числі і витрат часу; виступає окремою ланкою кредитної системи; сукупність об'єктів є мінливим, тобто зі зміною чергових етапів економічного розвитку суспільства їх перелік також змінюється.

Також із застосуванням системного підходу щодо пізнання інфраструктури кредитного ринку були виділені такі її компоненти: нормативно-правове забезпечення (закони, постанови, укази, накази, інструкції тощо), інституційне забезпечення (банки, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, лізингодавці та факторингові компанії), інформаційне забезпечення (кредитні рейтингові агентства, бюро кредитних історій, колекторські компанії та аудиторські фірми), обслуговуюче забезпечення (охоронні фірми, інкасаторські служби та оператори зв'язку), платіжне забезпечення (платіжні термінали та електронні засоби зв'язку), кадрове забезпечення (заклади вищої освіти, наукові установи та тренінгові центри) та програмне забезпечення (офісні програми, поштові програми, програми для роботи в мережі Інтернет та спеціальні програмні продукти). Усі описані компоненти були всебічно розглянуті та розкрито зміст, основні функціональні обов'язки, а також механізм їх функціонування.

Це дало підґрунтя для подальшого вивчення та дослідження методологічних засад розвитку інфраструктури кредитного ринку.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва О. Н., Часовских П. М., Рунова Е. Г. Современная кредитная инфраструктура и ее особенности : монография. Москва : УСАЙНС, 2017. 170 с.
2. Башнянин Г. І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. Політична економія. Київ : Ніка-центр Ельга, 2000. 525 с.
3. Бечко П. К., Бондаренко Н. В., Власюк С. А., Наталич О. С. Удосконалення системи регулювання кредитного ринку. *Ефективна економіка*. 2021. № 8. URL: <https://cutt.ly/IMljVpG> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.8.75.
4. Боднар О. А., Гамаюн В. В. Особливості діяльності ломбардів в умовах пандемії. URL: <https://cutt.ly/0NKqh2d>.
5. Воробйов Є. М. Економічна теорія. Модульний курс : навчальний посібник. Харків : Торсінг плюс, 2009. 320 с.
6. Гальчинський А. Теорія грошей : навч. посіб. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 411 с.

7. Герасимчук З. В., Подеря-Масюк Ю. А. Економічна сутність інвестиційної інфраструктури регіону. *Економічні науки. (Серія «Регіональна економіка»)* : зб. наук. праць / Луцький нац. технічний ун-т. 2008. № 5(17), ч. 2. С. 6–14.
8. Глущенко С.В. Кредитний ринок: інститути та інструменти : навч. посіб. Київ : НаУКМА, 2009. 153 с.
9. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії : підручник. Київ : Либідь, 1997. 320 с.
10. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика. Київ : Основи, 1997. 438 с.
11. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. В. Пудовкіна та ін. Київ : КНЕУ, 2007. 602 с.
12. Гудзь О. Є. Адаптація фінансово-кредитної інфраструктури аграрної сфери України до запитів агроформувань в умовах кризових дифузій економічного простору. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 46-53.
13. Дві компанії поповнили ринок фінансових послуг та зареєстровано 14 колекторських компаній. URL: <https://cutt.ly/nNLVDjT>.
14. Дзюбик С. Д., Ривак О. С. Основи економічної теорії : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 491 с.
15. Дробязко А. О. Субординація рівнів фінансової інфраструктури та інструментарій банківського сегмента. *Фінанси України*. 2020. № 8. С. 103-123.
16. Дубина М. В., Шишкіна О. В. Сутність системи інфраструктури кредитного ринку України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 80-86.
17. Економічна теорія: Політекономія : [підручник] / за ред. В. Д. Базилевича. 6-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2007. 719 с.
18. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 7-ме вид. стер. Київ : Знання-Прес, 2008. 719 с.
19. Еш С. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 528 с.

20. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Львів : В-во НУ «Львівська політехніка», 2005. 774 с.
21. Иохин В. Я. Экономическая теория: введение в рынок и микроэкономический анализ : учебник. Москва : ИНФРА-М, 1997. 512 с.
22. Казакова Е. П. Необходимость и значение кредитной инфраструктуры в развитии процесса кредитования. URL: <https://cutt.ly/JNJ8R5H>.
23. Каренов Р. С. Терминология рыночной экономики и бизнеса. Алматы : Гылым, 1994. 312 с.
24. Карташов К. А. Системный подход к анализу инфраструктуры кредитных отношений. *Terra Economicus*. 2008. №2–3. С. 66-70.
25. Кашпрук Ю. А. Банківська інфраструктура: суть, функції та особливості розвитку. Національний лісотехнічний університет України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.4. С. 210-215.
26. Колекторський ринок України: актуальний зріз стану галузі / Банкхарт. URL: <https://cutt.ly/YNLVbxf>.
27. Кредитні спілки в Україні – загальна інформація. URL: <https://cutt.ly/0NJ5PqW>.
28. Кредитні спілки: як вони працюють і в чому їхні переваги. URL: <https://cutt.ly/xNZffNM>.
29. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки : [учебник] / под ред. О. И. Лаврушина. Москва : Финансы и статистика, 1998. 464 с.
30. Лізингові компанії України / Банкхарт. URL: <https://cutt.ly/2NKwQ9o>.
31. Майбутнє регулювання ринку факторингу. Біла книга. URL: <https://cutt.ly/qNKwPnS>.
32. Макаренко П. М., Сень О. В. Теоретичні аспекти сутності ринку та його видів. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. Вип. 1 (4). Т. 2. С. 3-21.
33. Макроэкономический анализ банковской сферы / О. Н. Афанасьева, С. Е. Дубова та ін. Москва : КНО-РУС, 2016. 460 с.

34. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Москва : Политиздат, 1956. Т. 23. 785 с.
35. Маслова С. О., Опалов О. А. Фінансовий ринок : навчальний посібник. [2-е вид., випр.]. Київ : Каравела, 2003. 344 с.
36. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: Энциклопедический словарь. Київ : Университетская книга, 2005. 384 с.
37. Ментух Н. Лізингові компанії: поняття та ознаки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 108-112.
38. Миськів Г. В. Функціонування та розвиток кредитного ринку України : дис. ... д-р. екон. наук : спец. 08.00.08. «Гроші, фінанси, кредит». Київ, 2016. 539 с.
39. Миськів Г. В. Функції кредитного ринку та їх еволюція. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 43-48.
40. Мочерний С. В. Основи економічних знань : підручник. Київ : Видавничий центр "Академія", 2002. 312 с.
41. Муханова Е. Б. Теоретические основы и пути формирования рыночной инфраструктуры : монография. Москва : ИЭ РАН, 1994. 162 с.
42. Навчальний економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність, планування) : Терміни, поняття, персоналії / уклад.: В. С. Іфтемичук, В. А. Григорєв, М. І. Манілич, Г. Д. Шутак / за наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемичука. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Львів : Магнолія 2006, 2008. 688 с.
43. Наумова Т. В. Развитие кредитно-информационной инфраструктуры банковской деятельности России : автореф. дис. ... кан-та. экон. наук : спец. 08.00.10. «Финансы, денежное обращение и кредит». Саратов, 2008. 24 с.
44. Нові правила на ринку фінансових послуг в Україні: що змінює новий Закон про фінпослуги. URL: <https://cutt.ly/PNJ6lqo>.

45. Носова С. С. Экономическая теория: краткий курс : учебное по-собие для студентов учебных заведений. Москва : Гуманитарный издательский цент ВЛАДОС, 2001. 288 с.

46. Носова С. С. Экономическая теория : учебник. 2-е изд., стер. Москва : КНОРУС, 2008. 800 с.

47. Осипов А. А. Инфраструктура кредитного рынка: зарубежный опыт и проблемы развития : автореф. дис. ... канд. экон. наук / МГИМО МИД России. Москва, 2010. 231 с.

48. Основи економічної теорії : навчальний посібник / Л. Ю. Мельник, М. Х. Корецький, В. М. Огаренко та ін.; під заг. ред. Л. Ю. Мельника. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 528 с.

49. Офіційний вебсайт рейтингового агентства «Рейтингове агентство «ІВІ – Рейтинг». URL: <https://ibi.com.ua>.

50. Офіційний вебсайт Національного рейтингового агентства «РЮРІК». URL: <http://www.rurik.com.ua>.

51. Офіційний вебсайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://cutt.ly/NNKw1xG>.

52. Офіційний вебсайт рейтингового агентства «ЕКСПЕРТ-РЕЙТИНГ». URL: <http://www.expert-rating.com>.

53. Офіційний вебсайт рейтингового агентства «СТАНДАРТ-РЕЙТИНГ». URL: <https://standard-rating.biz>.

54. Офіційний вебсайт рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг». URL: <https://www.credit-rating.ua>.

55. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://cutt.ly/mNJ7Gvo>.

56. Підсумки 2021 року для ринку небанківських фінансових установ. URL: <https://cutt.ly/JNKqqzr>.

57. Пілевич Д. С. Інформаційна інфраструктура кредитного ринку. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1 (2). С. 113-120.

58. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III (2000) Україна. URL: <https://cutt.ly/hNJ7R1s>.
59. Про кредитні спілки : Закон України № 2908-III (2001) (Україна). URL: <https://cutt.ly/4NJ706m>.
60. Про оренду державного та комунального майна : Закон України № 157-IX (2019) (Україна). URL: <https://cutt.ly/WNKwfOa>.
61. Про споживче кредитування : Закон України № 1734-VIII (Україна). URL: <https://cutt.ly/cNLFyuw>.
62. Про фінансовий лізинг : Закон України № 1201-IX (2021) (Україна). URL: <https://cutt.ly/DNKqEjB>.
63. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III (2001) (Україна). URL: <https://cutt.ly/YNZhd0Y>.
64. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України № 1953-IX (2021) (Україна). URL: <https://cutt.ly/gNJ54Cq>.
65. Прокопенко В. Ю. Бюро кредитних історій: еволюція, становлення та розвиток можливостей. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 104-107.
66. Прокопенко В. Ю., Дубина М. В. Кредитна інфраструктура: особливості визначення сутності категорії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(1). С. 209-212. URL: <https://cutt.ly/hNJ86xk>.
67. Раткіна В. Р. Відмінність кредитних спілок від банків. URL: <https://cutt.ly/wNJ5LTQ>.
68. Реєстрації колекторських компаній. Презентація національного банку України. URL: <https://cutt.ly/2NLXv7F>.
69. Рекуненко І. І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку : [монографія]. Суми : УАБС НБУ, 2013. 411 с.
70. Річний звіт Національного банку України: Ключові показники розвитку економіки та фінансового сектору України за 2021 рік. URL: <https://cutt.ly/INKrd3D>.

71. Савченко В. Ф. Інфраструктура національної економіки як необхідна умова економічного зростання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. № 1(47). Т. 2. С. 181-187.

72. Савчук С. Європейське майбутнє українських кредитних спілок. *Економічна правда*. URL: <https://cutt.ly/fNJ5iPI>.

73. Садчикова І. Теоретичні засади обґрунтування сутності поняття «кредитний ринок». *Науковий вісник Полісся*. 2021. № 2(23). С. 105-121.

74. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://cutt.ly/mNJ8SwG>.

75. Топчій Ю. В. Формування інфраструктури кредитного ринку України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 12 (139). С. 46-49.

76. Трахтенберг И. А. Современный кредит и его организация. Москва : Изд. Коммунистической академии, 1929. 310 с.

77. Федоренко В. Г. Інфраструктура ринку. Формування ринкової інфраструктури в Україні. URL: <https://cutt.ly/oNKq6YA>.

78. Федорчук Н. С. Лізингова діяльність на ринку фінансових послуг. URL: <https://cutt.ly/dNKqGMC>.

79. Фінансова компанія. URL: <https://cutt.ly/2NJ6oz0>.

80. Ходакевич С. І. Банківська інфраструктура України на сучасному етапі. *Вчені записки* : зб. наук. праць. Київ, 2013. № 15. С. 134–141.

81. Ходаківська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник. Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. 501 с.

82. Шишкіна О. В., Дубина М. В. Гроші та кредит : навч. посіб. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2016. 692 с.

83. Шишкіна О. В., Садчикова І. В. Теоретико-прикладні засади активізації функціонування і розвитку фінансових компаній. *Розвиток фінансових посередників у турбулентних умовах функціонування національної економіки* : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2017. С. 135-157.

84. Що таке лізинг? / Національний проект «Дія. Бізнес». URL: <https://cutt.ly/2NKq0V1>.

85. Які кредитні бюро діють в Україні / Національний проект «Дія. Бізнес». URL: <https://cutt.ly/aNKe9n9>.

86. Dubyna M. The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure». *Problems and prospects of economics and management*. 2015. № 1 (1). Pp. 31-36.

87. Lavrov R., Beschastnyi V., Nikolenko L., Kozlovskiy S., Sadchykova I., Yousuf A. Special aspects of the banking institutions rating: a case for Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14, Issue 3. Pp. 48-63. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(3\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(3).2019.05).

88. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push». *Economic Development for Latin America*. 1961. № 4. P. 60.

2.4. Розвиток ринку кредитних послуг України

Сучасний ринок кредитних послуг в Україні являє собою розвинуту систему кредитних відносин, які виникають між фінансово-кредитними установами та їхніми клієнтами. Ці відносини регулюються сформованим у країні нормативно-правовим забезпеченням. Кредитні відносини сприяють руху фінансових ресурсів від тих економічних суб'єктів, які мають їх надлишок, до тих з них, які потребують таких ресурсів для власного розвитку. В Україні ринок кредитних послуг є однією з найбільш розвинутих ланок ринку фінансових послуг і відіграє ключову роль в економічному розвитку країни. Розвинений та добре функціонуючий ринок кредитних послуг сприяє розвитку підприємницької діяльності в країні, збільшенню кількості робочих місць та зростанню рівня соціально-економічного забезпечення громадян [9].

Важливу роль у розвитку ринку кредитних послуг в Україні відіграють банківські установи. Саме ці фінансово-кредитні посередники на сьогодні видали найбільші обсяги позик різним типам економічних суб'єктів, мають можливість надавати значні обсяги кредитування для розвитку й активізації діяльності насамперед суб'єктів підприємницької діяльності. Враховуючи окреслене, для детального аналізу сучасних тенденцій розвитку ринку кредитних послуг в Україні важливим є дослідження основних трендів функціонування банківських установ у країні. Проведемо таке дослідження.

Насамперед розглянемо базові кількісні показники розвитку банківських установ в Україні за останні шість років, використовуючи аналітичну та статистичну інформацію, яку надає Національний банк України. Таким чином, у табл. 2.11 представлено дані про кількість банківських установ у 2016-2021 рр.

Таблиця 2.11

Кількість банківських установ в Україні у 2016-2021 рр.

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Загальний темп приросту, 2021 до 2016 р., %
Загальна кількість, од.	96	82	77	75	73	71	-26,04
з них:							
Банки з державною часткою	4	4	4	4	4	4	0,00
Банки з приватним капіталом, у т. ч.:	92	78	73	71	69	67	-27,17
банки з іноземним капіталом	38	38	37	35	33	33	-13,16

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Отже, аналізуючи дані табл. 2.11, можна стверджувати, що протягом 2016-2021 рр. кількість банківських установ у країні зменшилася на 26,04 % – з 96 установ у 2016 році до 71 установи у 2021 році. Зменшення кількості банків у цей період є наслідком реформування банківської системи в країні, яке почалося ще у 2015 р. За кількістю діючих структурних підрозділів в Україні лідирують:

- Київська область та м. Київ – 20,09 % всіх банківських установ;
- Дніпропетровська область – 9,48 %;
- Одеська – 7,30 %;
- Львівська – 7,22 %;
- Харківська – 6,08 %.

Цілком логічним є те, що у найбільших за кількістю мешканців містах країни сфокусована і найбільше комерційних банків. Розглянемо активи комерційних банків в Україні, їхні обсяги та структуру. Відповідна інформація представлена в табл. 2.12.

Таким чином, загальна сума активів банківської системи за період 2016–2021 рр. зросла на 63,43 % і у 2021 становила 2053,2 млрд грн. Зростання відбулося за рахунок збільшення:

- кредитів, які надані органам державної влади та небанківським фінансовим установам (1790,19 та 1040 % відповідно);
- строкових вкладів в інші банки (на 159,85 %);

- кредитів, наданих фізичним особам (на 54,17 %);
- вкладень у цінні папери (на 150 %);
- коштів на кореспондентських рахунках в інших банках (на 42 %);
- готівки та банківських металів (на 108,21 та 23,08 % відповідно).

Таблиця 2.12

Динаміка активів банківської системи України, млрд грн

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Загальний темп приросту, 2021 до 2016 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8
Активи	1256,3	1333,8	1359,7	1493,3	1822,8	2053,2	63,43
Активи в іноземній валюті	519,1	506,9	494,6	492,2	585,5	583,1	12,34
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1737,3	1840	1910,6	1981,6	2205,9	2358,3	35,75
з них: нерезиденти	190,7	172,7	175,2	222,4	241,7	235	23,24
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті	788,3	755,2	778,8	717,7	745,8	678,9	-13,88
Готівкові кошти	36,2	44,1	46,9	56,3	73,2	75,4	108,21
Банківські метали	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,4	23,08
Кошти в НБУ	40,8	37,4	35,5	76,1	37,6	35	-14,33
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	121,8	96,3	86,7	118,2	176,0	172,9	41,91
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	23,1	28,4	33,7	35	50,4	60,1	159,85
Кредити надані клієнтам	1005,9	1036,7	1118,9	1033,4	960,6	1065,3	5,91
кредити, що надані органам державної влади	1,4	1,5	2,9	4,7	11,6	27	1790,19
кредити, що надані суб'єктам господарювання	847,1	864,4	919,1	821,9	749,3	795,5	-6,09
кредити, що надані фізичним особам	157,4	170,8	196,9	206,7	199,6	242,6	54,17
кредити, надані небанківським фінансовим установам	0,02	0,04	0,07	0,03	0,06	0,23	1040,00
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	332,3	425,8	480,6	539,5	791,4	830	149,76

Продовження таблиці 2.12

1	2	3	4	5	6	7	8
Резерви за активними операціями банків (у т. ч. резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	484,4	511,1	556,4	492,2	388,5	308,3	-36,34

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Зростання обсягів виданих кредитів у 2016–2021 рр. пов’язане не стільки зі зростанням кредитної активності банківських установ, а скільки зі знеціненням гривні та перерахунком валютних позик у національній валюті. Водночас спад кредитної активності банків є закономірним явищем після економічної та політичної кризи у 2013-2014 рр., унаслідок чого значно погіршилося фінансове становище потенційних позичальників, особливо суб’єктів підприємницької діяльності, знизилася купівельна спроможність населення.

Проте номінальне зростання обсягу активів банківської системи не є свідченням її активного та ефективного розвитку. Найбільш важливим є ефективність використання сформованих активів, якість управління активами та їхня дохідність. Саме тому актуальним є також аналіз структури активів банківських установ в Україні. Відповідна інформація представлена на рис. 2.23.

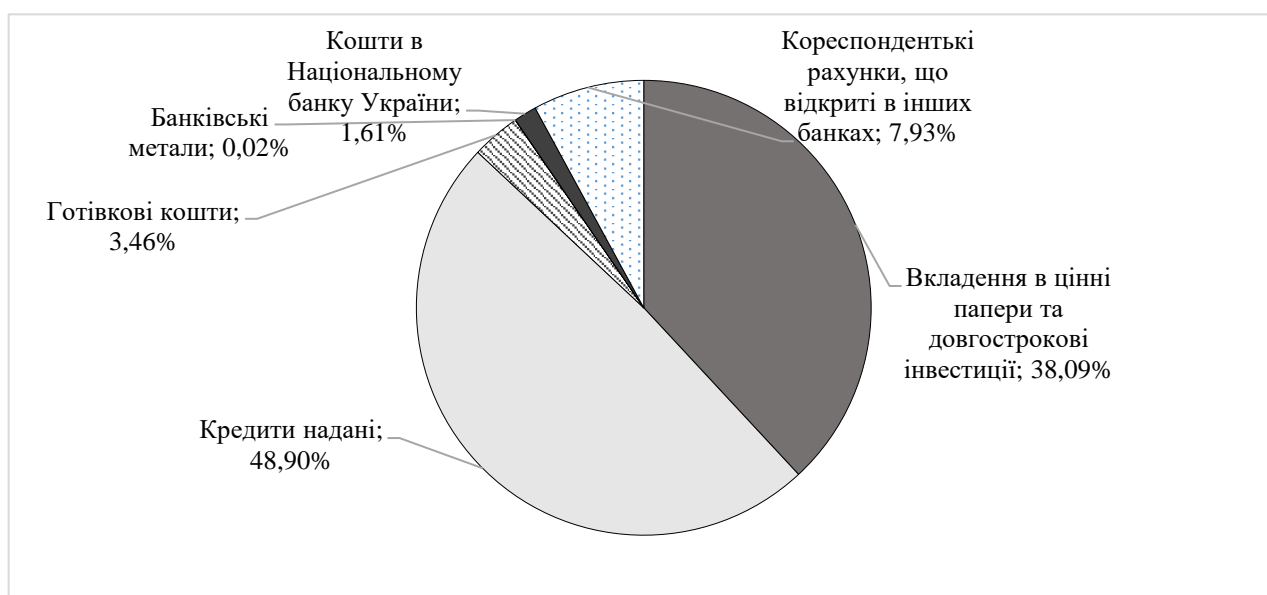

Рис. 2.23. Структура активів банківської системи 2021 року, %

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Як свідчать дані рис. 2.23, у структурі активів банків України у 2021 р. найбільшу питому вагу займали надані кредити – 48,9 %, вкладення у цінні папери – 38,09 %, кореспондентські рахунки в інших банках – 7,93 %, кошти в НБУ – лише 1,61 %.

Проаналізуємо тепер зміни в пасивах банківських установ. Відповідна інформація представлена в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Динаміка пасивів банківської системи України, млрд грн

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Загальний темп приросту, 2021 до 2016 р., %
Пасиви	1256,3	1333,8	1359,7	1493,3	1822,8	2053,2	63,43
Капітал	123,8	161,1	155	200	209,5	255,5	106,42
з нього: статутний капітал	414,7	495,4	465,5	470,7	479,9	481,5	16,13
Зобов'язання банків	1132,5	1172,7	1204,7	1293,4	1613,4	1797,7	58,74
Зобов'язання банків в іноземній валюті	644,2	613,7	587,9	568,6	648	613,3	-4,79
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	73,9	50,2	42,2	23,9	24,2	24,9	-66,26
Кошти суб'єктів господарювання	369,9	404	406,4	498,2	646,5	758,4	105,03
Кошти фізичних осіб (з ощадними сертифікатами)	437,2	478,1	508,5	552,1	681,9	726,9	66,28
Кошти небанківських фінансових установ	42,8	22,9	23,8	26,9	34,7	41,4	-3,28

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Отже, дані, які представлені у табл. 2.13, дають підстави констатувати, що загальний обсяг пасивів банківської системи України у 2016-2021 рр. збільшився на 63,43 %. Зростання обсягу пасивів банківських установ відбулося за рахунок зростання:

- розміру статутного капіталу – на 16 %;
- банківських зобов'язань – на 58 %;
- коштів суб'єктів господарювання – на 105 %;
- коштів фізичних осіб – на 66 %.

При цьому починаючи з 2016 року, обсяг строкових коштів суб'єктів господарювання зменшився на 66 %, що можна пояснити погіршенням фінансового стану таких суб'єктів, зростанням курсу національної валюти, зниженням доступності кредитних ресурсів через підвищення вимог банківських установ до кредитоспроможності комерційних банків [1].

Не менш важливою складовою аналізу результативності та якості функціонування банківської системи є вивчення структури пасивів комерційних банків. Відповідна інформація представлена в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Структура ресурсів банківської системи України, %

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Відхилення 2021 до 2016 р.
Капітал	9,85	12,08	11,40	13,39	11,49	12,44	2,59
зобов'язання банків:	90,15	87,92	88,60	86,61	88,51	87,56	-2,59
кошти підприємств	29,44	30,29	29,89	33,36	35,47	36,94	7,49
кошти фізичних осіб	34,80	35,84	37,39	36,97	37,41	35,40	0,61
кошти парабанків	3,41	1,72	1,75	1,80	1,90	2,02	-1,39
пасиви, усього	100	100	100	100	100	100	-

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

У структурі ресурсів банків України найбільшу питому вагу у 2021 р. займали кошти суб'єктів господарювання – 37 %, кошти фізичних осіб дещо менше – 35,4 %. На частку капіталу приходилося 12,44 %. За цей період зростання частки капіталу у структурі становило 2,59 %, а частки зобов'язань зменшилась на 2,59 %.

Дослідивши основні тенденції зміни обсягів активів і пасивів банківської системи країни, треба також провести аналіз доходів і витрат банківських установ в Україні у 2016-2021 рр. Необхідна для такого аналізу інформація представлена в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

*Динаміка доходів та витрат банківських установ в Україні
у 2016-2021 рр., млрд грн*

Показники	2016*	2017*	2018*	2019	2020	2021*	Загальний темп приросту, 2021 до 2016 р., %
ДОХОДИ	190,7	178,1	204,6	243,1	128,6	273,9	43,62
процентні доходи	135,8	124,0	140,8	153,0	75,1	168,7	24,25
комісійні доходи	31,4	37,1	51,0	62,1	31,2	93,2	197,05
результат від торговельних операцій	8,2	7,2	1,9	16,2	17,8	-0,1	-100,93
інші операц. доходи	9,6	7,3	8,6	8,1	3,2	7,5	-22,04
інші доходи	3,9	1,3	1,8	2,8	1,0	3,2	-19,54
повернення списаних активів	1,7	1,1	0,5	0,9	0,4	1,4	-20,72
ВИТРАТИ	350,1	204,6	182,2	184,7	104,8	196,5	-43,87
процентні витрати	91,6	71,0	67,8	74,1	34,2	51,1	-44,24
комісійні витрати	7,2	9,7	13,2	18,1	10,7	35,2	389,92
інші операційні витрати	10,9	11,7	16,8	11,8	6,7	18,2	67,07
загальні адміністративні витрати	39,4	44,2	53,7	62,9	32,8	78,3	98,94
Інші витрати	3,1	15,1	2,0	2,4	0,9	3,9	24,80
відрахування в резерви	198,3	49,2	23,8	10,7	17,8	3,4	-98,26
податок на прибуток	-0,4	3,7	5,1	4,8	1,7	6,4	72,89

* без урахування неплатоспроможних банків.

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Загальний обсяг доходів банківської системи України збільшився за 2016-2021 рр. на 43,62 % і становив у 2021 році 273,9 млрд грн. Слід зазначити, що найсуттєвіші зміни спостерігалися в розмірі комісійних доходів. Темп їх приросту становив 197,05 % та процентних доходів – 24,25 %. Загальний обсяг витрат зменшився за окреслений період на 43,87 % і у 2021 році становив 196,5 млрд

грн. Знизилися витрати на відрахування в резерви – на 98,26% та процентні витрати – на 44,24 %. Враховуючи, що сукупні витрати не перевищували сукупні по банківській системі доходи, то можна стверджувати, що в середньому комерційні банки в зазначений період працювали ефективно та змогли отримати прибуток від своєї діяльності.

На рис. 2.24 представлено структуру доходів та витрат банківських установ в Україні у 2021 році.

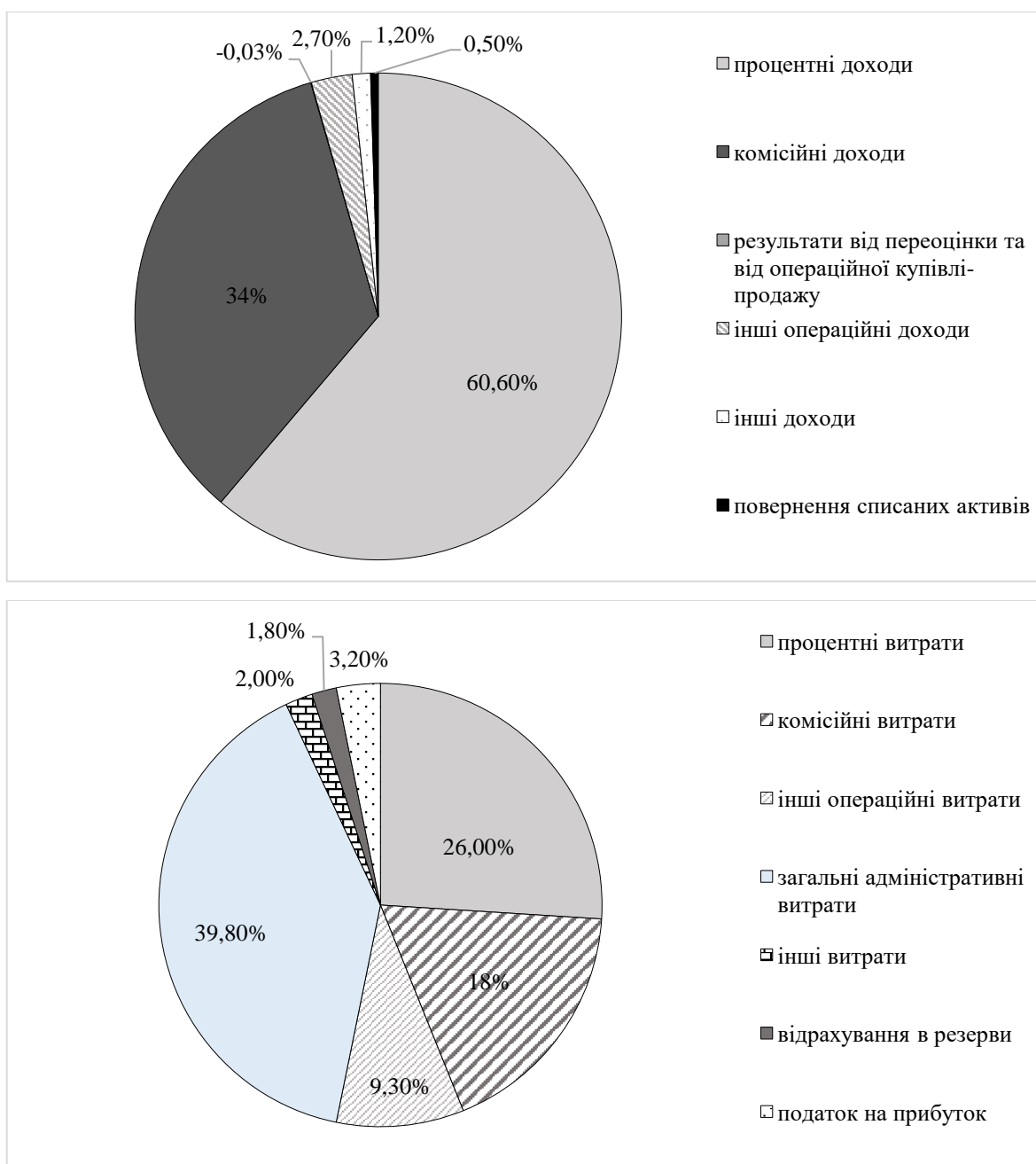

Рис. 2.24. Структура доходів і витрат банківської системи України у 2021 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Згідно з даними, зображеними на рис. 2.24, у структурі доходів комерційних банків у 2021 р. процентні доходи займали найбільшу частку – 61,6 %. Тобто кредитування залишається головним напрямом діяльності банків, який їм забезпечує основний дохід. Меншою була частка комісійних доходів – 34 %. Частка інших операційних доходів становила 2,7 %. Щодо структури витрат банківської системи України, то найбільшою була частка відрахувань у загальні адміністративні витрати – 39,8 %. Значна частка припадала також на частку процентних витрат – 26 %, а питома вага комісійних витрат становила 17,9 %.

Аналізуючи розвиток банківських установ, необхідно звернути увагу на основні фінансові показники їхньої діяльності (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

*Фінансові результати діяльності
банківських установ в Україні у 2016-2021 рр. в Україні*

Назва показника	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Чистий прибуток (збиток), млрд грн	-159,4	-26,5	22,3	58,4	39,7	77,4
Чистий прибуток (збиток), млрд дол. США	-6,2	-1,0	0,9	2,1	1,4	2,8
Рентабельність активів, %	-12,6	-1,93	1,69	4,26	2,44	4,09
Рентабельність капіталу, %	-116,74	-15,84	14,67	33,45	19,22	35,08

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Отже, аналізуючи дані табл. 2.16, можна констатувати, що протягом 2016-2021 рр. діяльність банківських установ почала приносити їхнім власникам прибуток і відбувся поступовий вихід цих установ з кризового стану. Так, якщо у 2016 р. комерційні банки зафіксували сукупний збиток у розмірі 159,4 млрд грн, то вже у 2021 р. було продемонстровано цими установами чистий прибуток у розмірі 77,4 млрд грн. Конвертуємо отримані результати чистого прибутку (збитку) у долари США за офіційним курсом НБУ на дату встановлення рівня показника. Наглядно динаміка зросту представлена на рис. 2.25.

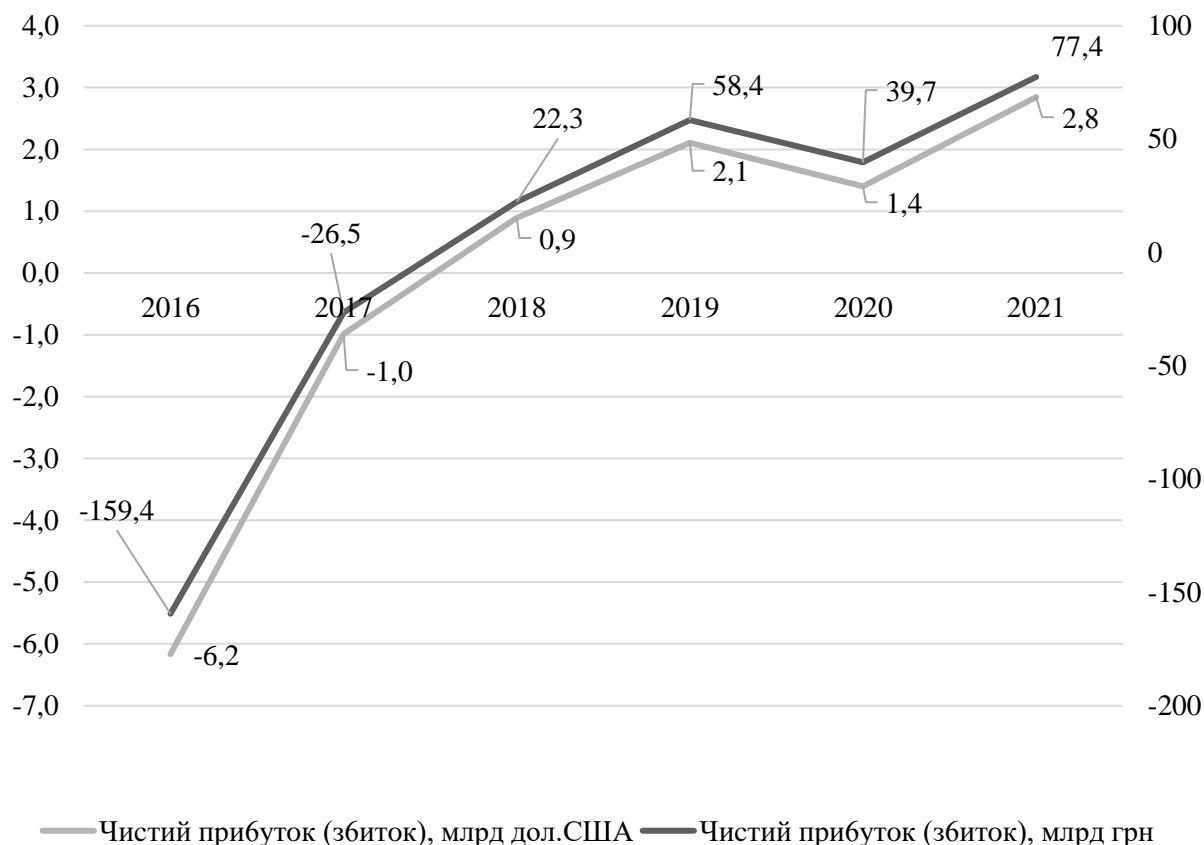

Рис. 2.25. Динаміка чистого прибутку(збитку) 2016-2021 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Як видно з рис. 2.25 лінії тренду чистого прибутку (збитку) в національній та в іноземній валютах синхронні протягом досліджуваного періоду, що свідчить про стабілізацію діяльності банківської системи країни. Насамперед такі зміни відбулися за рахунок збільшення процентних та комісійних доходів та зменшення обсягу відрахувань у резерви на випадок можливих втрат від активних операцій. Прибуток, що було зафіксовано з 2018 року, можна також пояснити ліквідацією деяких проблемних банків та переходом їх клієнтів до інших банківських установ. Рентабельність активів та капіталу також змінювалася у 2016-2021 рр. синхронно із збільшенням обсягів чистого прибутку і на кінець 2021 р. склала – 4,09% та 35,08% відповідно.

Отже, розвиток банківських установ в Україні у 2021 р. був стабільним та ефективним. Поступово ці установи вийшли з кризового стану та змогли адаптуватися під нові економічні реалії функціонування національної економіки після Революції гідності, АТО та анексії Криму. Варто зауважити, що окреслені політичні події призвели також до втрати банківськими установами своїх відділень, підрозділів, які функціонували до 2014 р. в АРК та в окупованих Донецькій і Луганській областях.

Зазначимо, що війна 2022 р. з російською федерацією знову деструктивно вплине на розвиток усієї банківської системи країни. Значні руйнування, окупація територій, внутрішня та зовнішня міграції досить негативно впливають на функціонування комерційних банків. Проте, як свідчать результати їхньої діяльності за останні 10 місяців, ці установи змогли досить швидко адаптуватися до нових реалій воєнного стану, вже здійснюють кредитування економічних суб'єктів, забезпечують ефективну роботу всієї платіжної системи в країні. Реформа банківської системи 2015-2016 рр. сприяла підвищенню фінансової стійкості комерційних банків, перегляду їхніми власниками та топменеджерами стратегій розвитку таких установ з урахуванням високої ймовірності виникнення непередбачуваних кризових явищ в економічному розвитку країни.

Проведемо більш детальний аналіз розвитку ринку кредитних послуг в Україні. Насамперед основну увагу звернемо на тенденції кредитування економічних суб'єктів банківськими установами.

З 2017 року, згідно з Рішенням Правління НБУ від 10 лютого 2017 року № 76-рш, були визначені нові критерії розподілу банків на окремі групи [6]. Враховуючи це Рішення, проведемо структурний аналіз загального обсягу виданих окремими групами комерційних банків кредитних коштів. Відповідна інформація за 2021 р. представлена на рис. 2.26.

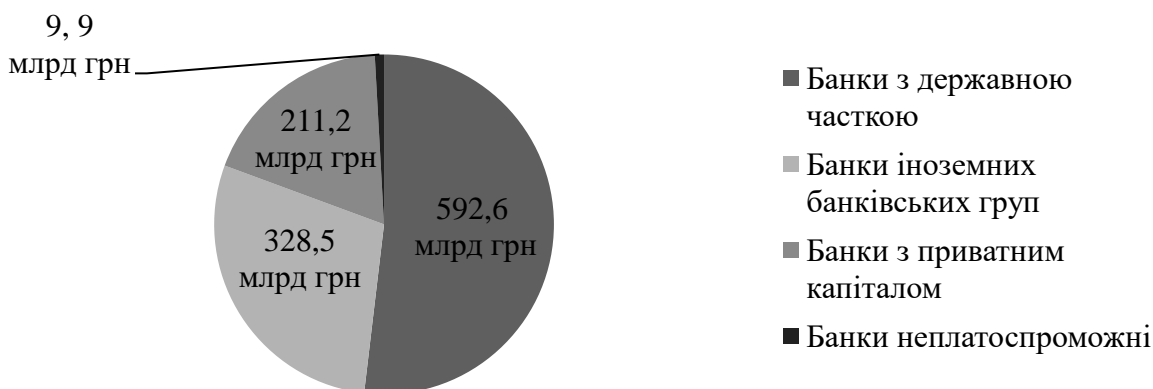

Рис. 2.26. Структура кредитних ресурсів банків України 2021 року

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Згідно з представленими на рис. 2.26 даними, найбільше позик економічним суб'єктам у 2021 р. видали банківські установи з державною формою власності. Питома вага цих установ у сукупному обсязі сформованих кредитних коштів становила 51,87 або 592,6 млрд грн. Меншу питому вагу займають іноземні банківські групи – 28,75 %. Найменшу частку в структурі мають неплатоспроможні банки, а саме 0,87 %, що є цілком закономірним.

На рис. 2.27 представлено інформацію про обсяги банківських кредитів у різних валютах. Зазначимо, що частка позик, номінованих у національній валюті, становить 72,66 %, що становить 533,3 млрд грн, позик в іноземній валюті – 27,34 %.

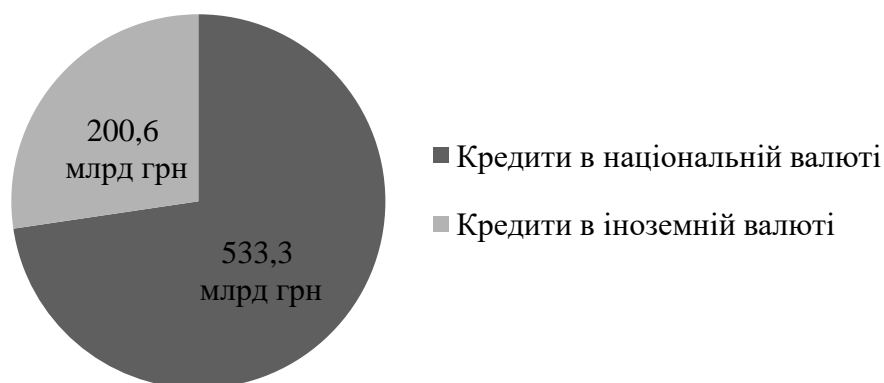

Рис. 2.27. Структура наданих кредитів за валютою 2021 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Варто зазначити, що саме після періоду фінансової кризи у 2007-2008 рр. обсяги позик, які банківські установи видавали економічним суб'єктам в іноземній валюті, поступово зменшувалися. Причиною цього також є певні законодавчі обмеження щодо видачі валютних кредитів позичальникам.

Якщо розглядати структуру виданих банківськими установами позик за типами економічних суб'єктів, то найбільше кредитних ресурсів надавалося для підприємств в оптовій та роздрібній торгівлі (52,71 %, або 296,3 млрд грн), у сфері сільського господарства (20,93 %, або 117,6 млрд грн) (рис. 2.28). Найменше банківськими установами фінансувалися сфера науки та освіти (0,12 % (0,7 млрд грн) та 0,04 % (0,2 млрд грн) відповідно).

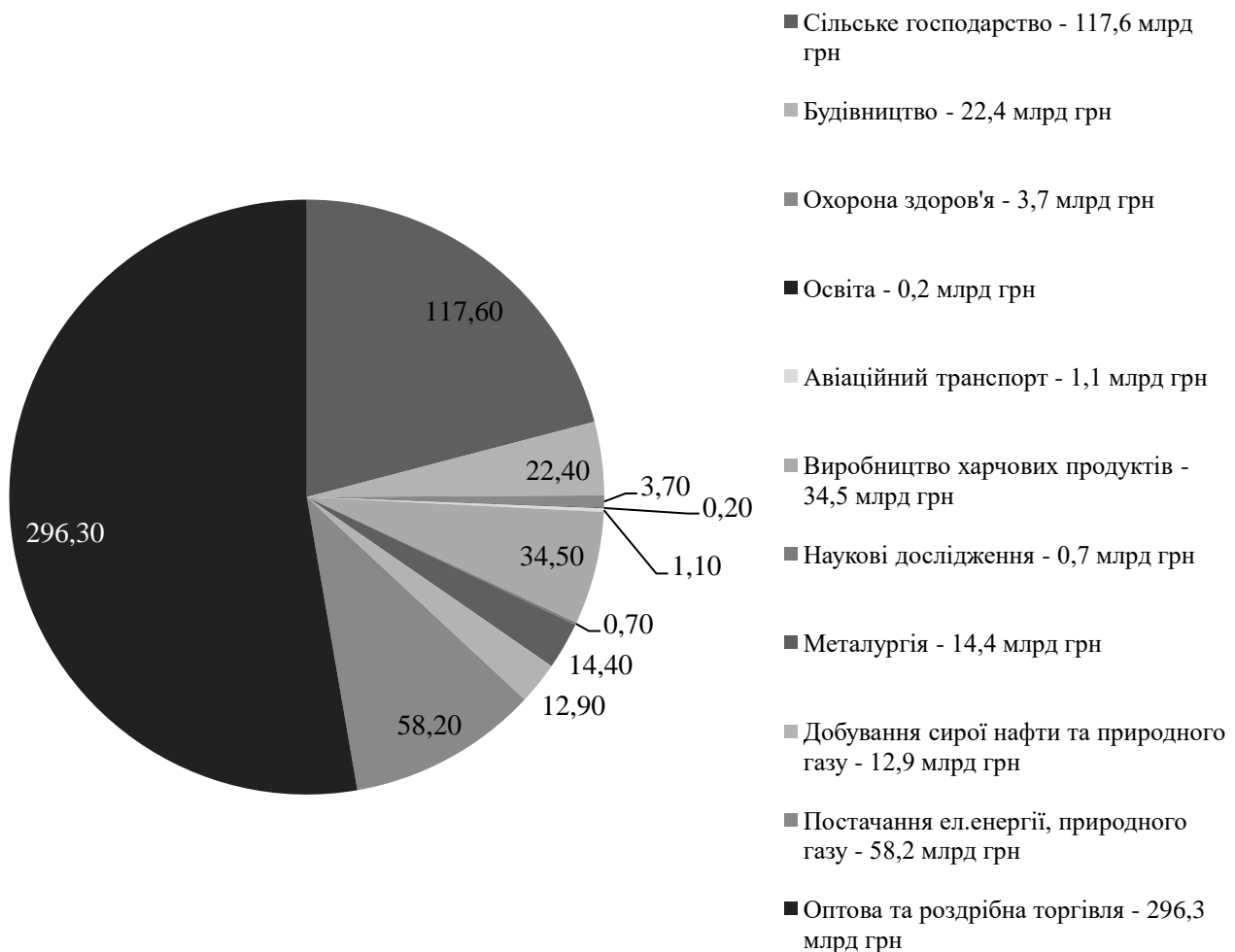

Рис. 2.28. Структура наданих кредитів за видами економічної діяльності 2021 року, млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Сучасний розвиток ринку кредитних послуг України відбувається в нестабільних умовах. Сьогодні перед банківською системою України стоїть питання підвищення ефективності кредитної діяльності, оскільки саме кредитний сектор є основою всіх активів банків країни і базовим джерелом формування прибутку. Проаналізуємо показники динаміки розвитку ринку кредитних послуг у 2017-2021 рр. Відповідна інформація представлена в табл. 2.17.

Таблиця 2.17

*Динаміка наданих кредитів у всі сфери економіки
в Україні 2016-2021 роки (млрд грн)*

Роки	Кредити, млрд грн	Абсолютний приріст, млрд грн		Темпи зросту, %		Темпи приросту, %	
		Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний
2017	866,0	-	-	-	-	-	-
2018	922,0	56,0	56,0	106,47	106,47	6,47	6,47
2019	826,7	-39,3	-95,3	96,13	89,66	-3,87	-10,84
2020	761,0	-104,9	-65,7	88,19	92,06	-11,81	-7,94
2021	822,7	-43,3	61,7	119,91	108,10	19,91	8,10

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Отже, враховуючи інформацію табл. 2.17, можна констатувати, що за 2017 рік у банківській системі України кредитні залишки зросли на 56 млрд грн, або на 6,47 %. Однак уже у наступному 2018 році спостерігалось їх зниження на 39,3 млрд грн (3,87 %).

Розглянемо детальніше основні тренди кредитування окремих груп позичальників, які здійснювалися банківськими установами в Україні у 2017-2021 рр. На рис. 2.29 представлено дані про обсяги кредитування, насамперед фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності.

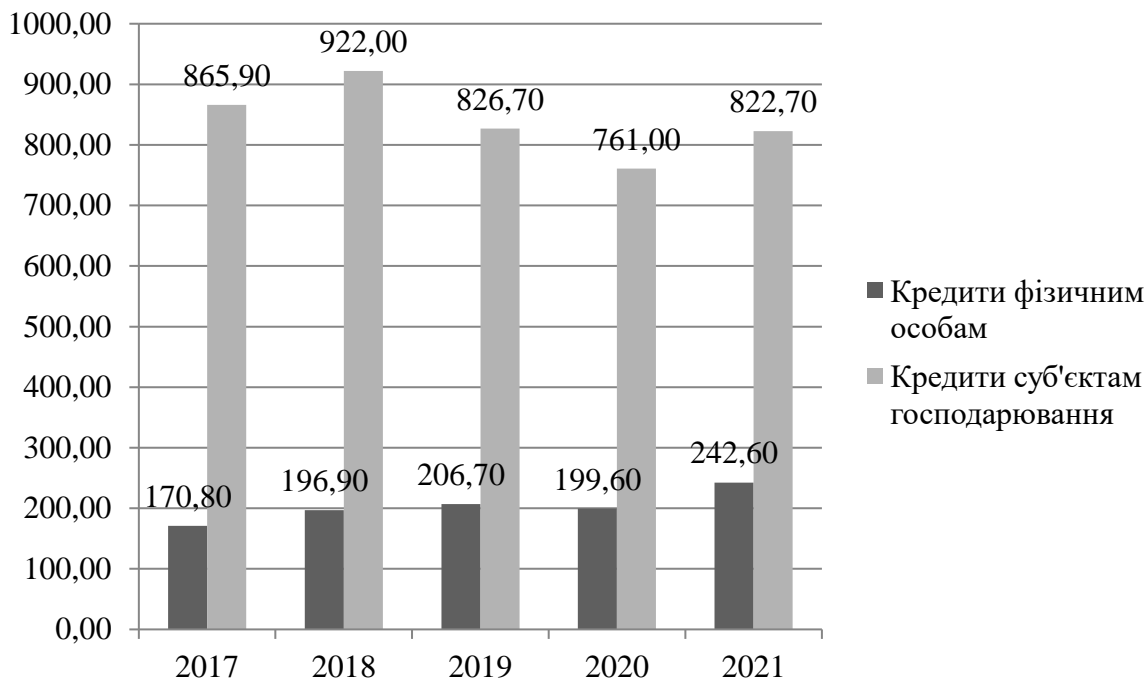

Рис. 2.29. Зміни обсягів кредитування фізичних та юридичних осіб, млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Враховуючи інформацію рис. 2.29, можна констатувати, що починаючи з 2018 р. кредитування юридичних осіб до 2021 р. зменшувалося. Натомість збільшився обсяг виданих позик населенню. Однією з причин такого може бути пандемія коронакризи, після якої економіка в усьому світі почала поступово відновлюватися. Це, у свою чергу, стимулювало і розвиток кредитних операцій банківських установ, відновлення кредитування реального сектору економіки. Проте, також спостерігаємо, що у 2021 році обсяги позик, виданих суб'єктам підприємницької діяльності, не досягли показників 2017-2018 років. При цьому значними темпами за 5 років збільшилося кредитування населення. Причини цього безпосередньо пов'язані зі зміною бізнес-моделей багатьох банків, переходу до кредитування фізичних осіб, яким притаманний менший ризик неповернення позик.

Важливий внесок у зростання обсягів кредитних ресурсів комерційних банків вносить вартість позикових коштів. Цілком зрозуміло, що при високій вартості таких ресурсів охочих брати позики стає менше, і навпаки. Також важливу роль у формуванні ціни на позикові кошти відіграє політика НБУ щодо

розміру облікової ставки та встановлення норми обов'язкового резерву. На рис. 2.30 представлено дані про вартість кредитних ресурсів, які пропонувалися комерційними банками в Україні суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам у 2017-2021 рр.

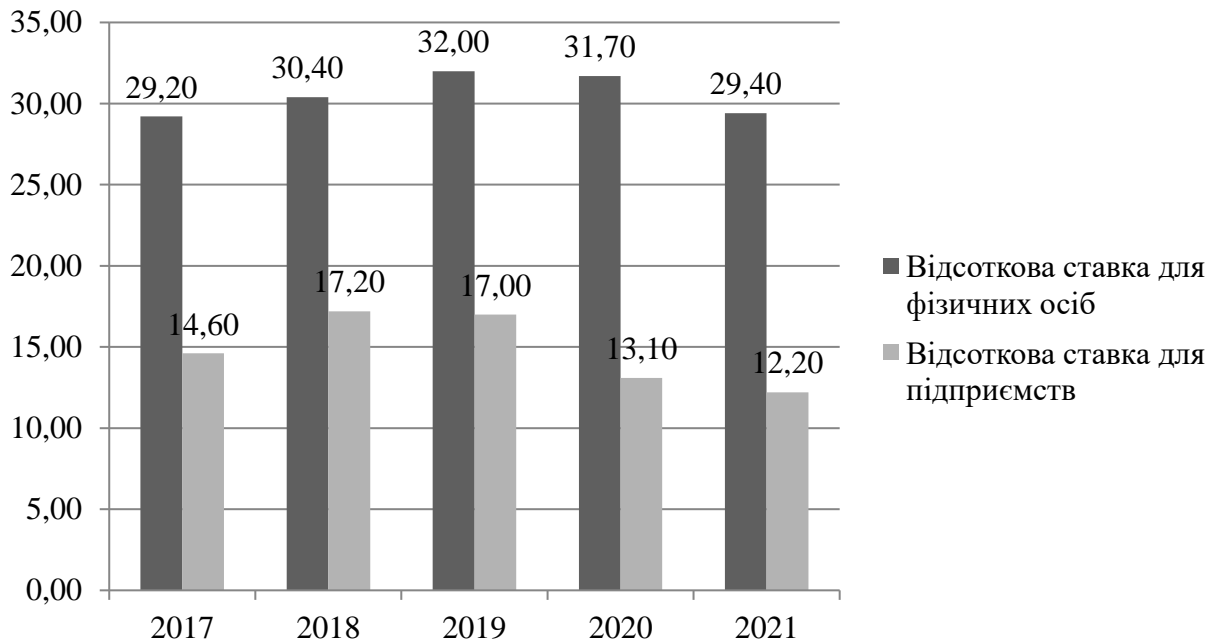

Рис. 2.30. Динаміка розміру відсоткової ставки за кредитами фізичних осіб та підприємств за 2017-2021 роки, %

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Отже, у 2017-2021 роках спостерігаються постійні коливання розміру облікової ставки. У 2017 році облікова ставка була нижча показника 2018 р. на 22 %. На початку 2017 року порівняно низький рівень відсоткової ставки позитивно вплинув на зростання обсягів кредитування підприємств і підвищення економічної активності в країні. Але наприкінці 2017 рішенням НБУ було підвищено облікову ставку, що вплинуло на рівень відсоткових ставок для кредитування як фізичних, так і юридичних осіб. Так кредитування фізичних осіб здорожчало на 5,26 %, а юридичних осіб – на 17,81 %. Починаючи з 2019 року рівень облікової ставки поступово знижувався, що позитивно вплинуло на зниження вартості кредитних ресурсів банківських установ.

На ринку кредитних послуг, крім банківських установ, свою діяльність також здійснюють і небанківські кредитні установи, а саме фінансові компанії, кредитні спілки та ломбарди. З 1 липня 2020 року НБУ отримав функції регулятора діяльності й окремих установ ринку небанківських фінансових послуг. З цього моменту почалось оновлення законодавства з регулювання небанківського ринку кредитних послуг, спрямоване на підвищення його прозорості, платоспроможності кредитних установ, належне управління ними власними ризиками [8].

Зауважимо, що після фінансової кризи кількість небанківських установ в Україні постійно зростала, оскільки комерційні банки на певний час згорнули кредитування взагалі. Сьогодні роль небанківських установ у розвитку ринку кредитних послуг є помітнішою, ніж це було до 2008 р. Проте комерційні банки залишаються лідерами у кредитуванні економічних суб'єктів. Небанківські установи у переважній більшості випадків зайняли окремі ніші на ринку кредитних послуг, де банки не працюють з різних причин. В окремих сегментах ринку кредитних послуг діяльність небанківських кредитних установ може виявитися більш ефективною, ніж банків. Це стає можливим внаслідок концентрації кредитної діяльності на одному-двох видах операцій, що дозволяє підвищити їхню якість і максимально наблизити до споживачів[2; 3].

Розглянемо кількісні показники розвитку небанківських кредитних установ у 2016-2021 рр. У табл. 2.18 представлено інформацію про кількість таких установ в Україні.

Таблиця 2.18

Кількість діючих небанківських кредитних установ у межах України

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Загальний темп приросту, 2021 до 2016 р., %
Кількість кредитних спілок	462	378	358	337	316	278	-39,83
Кількість ломбардів	456	415	359	324	292	261	-42,76
Кількість фінансових компаній	809	818	940	986	977	935	15,57

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Виходячи з даних табл. 2.18, можна зазначити, що кількість зареєстрованих кредитних спілок у країні зменшилася на 39,87 % – з 462 установ у 2016 році до 278 установ у 2021 році, а кількість зареєстрованих фінансових компаній, навпаки, зросла на 15,57 % – з 809 кредитних установ у 2016 р. до 935 установ у 2021 р. Зменшення кількості небанківських кредитних установ свідчить про підвищення регуляторних вимог до небанківських фінансових установ з боку НБУ, низький рівень адаптації установ до ринку, що постійно змінюється (інноваційні дистанційні та онлайн-технології, автоматизовані системи прийняття рішень), нездатність конкурувати з банківськими установами.

У 2021 році в країні працювало 278 кредитних спілок, 935 фінансових компаній і 261 ломбард. Разом із ними кредитні послуги в країні надавали 137 юридичних осіб-лізингодавців, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але отримали право на лізингові послуги відповідно до вимог законодавства.

Слід зазначити, що існують суттєві відмінності між діяльністю небанківських кредитних установ в Україні. Наприклад, кредитні спілки є неприбутковими фінансовими установами, які одночасно із залученням коштів на депозитні рахунки надають кредитні послуги виключно своїм членам. Фінансовий і соціальний захист членів кредитної спілки є основною метою діяльності таких кредитних установ. Не сплачуючи податку на прибуток, кредитні спілки можуть встановлювати значно нижчі процентні ставки за кредитами порівняно з банками, надавати їх на довший термін, з мінімальною заставою або без неї, а також для ширшого спектру потреб споживачів [5]. Члени кредитної спілки самі визначають напрями кредитної політики своєї фінансової установи більшою мірою, ніж банки враховують інтереси громадян-позичальників коштів. Діючи не тільки як фінансові, а і як соціальні інститути, профспілки забезпечують належний захист своїх членів.

На відміну від банківських установ, кредитні спілки надають кредити лише громадянам, які входять до них. Кредитні спілки можуть кредитувати селянські та фермерські підприємства, приватні підприємства, але тільки їх власників-членів кредитних спілок. З метою підтримки ліквідності та надійності пов'язаних

фінансових установ і за наявності вільних ресурсів ці установи можуть також кредитувати інші кооперативні союзи. Тому склад отримувачів кредитних послуг від кредитних спілок досить широкий і може продовжувати зростати у міру зміни законодавства[4]. Проте в переважній більшості випадків основними клієнтами цих фінансових установ є громадяни, які проживають або на певній території, або працюють в спільній сфері економіки, малі підприємці.

Останнім часом в Україні спостерігається незначне зростання обсягів виданих кредитними спілками позик. За 2021 рік такий обсяг становив 2 млрд грн. За досліджуваний період цей показник збільшився на 9 %. Це позитивна динаміка, оскільки до 2021 року кредитні спілки демонстрували в Україні поступове зниження власної економічної активності, обсяги позик знижувалися як і кількість членів цих фінансових установ.

Споживчі кредити складають близько 60 % кредитного портфеля спілок. Ці установи практикують надання короткострокових кредитів на придбання обладнання, ремонт нерухомості, транспортних засобів, лікування, навчання, відпочинок, святкування. Найбільшим попитом серед членів кредитних спілок користуються кредити на термін понад 12 місяців, що становить 62,05 % кредитного портфеля. У складі кредитів позики на термін від 3 до 12 місяців становлять 36,89 %, на термін до 3 місяців – 1,06 %.

Діапазон середньозважених процентних ставок за кредитами, наданими членам профспілки, широкий. Половина діючих кредитних спілок (53,3 %) надають позики своїм членам під процентну ставку від 30 до 50 % річних. Третина кредитних спілок (35,6 %) надають кредити за ставкою від 40 до 50 % річних [8]. Такі значення показників свідчать про те, що більшість кредитних спілок не виконують свою місію фінансового захисту громадян та здешевлення споживчих кредитів. Показник простроченої заборгованості за позиками у кредитних спілках становив 27,24 %. У структурі цієї заборгованості на кінець досліджуваного періоду переважають неповернені кредити на термін понад 12 місяців, що свідчить про наявність недоліків в оцінці кредитоспроможності позичальників зазначеними установами.

На відміну від кредитних спілок, основною метою здійснення кредитної діяльності для ломбардів і фінансових компаній є отримання доходу. Завдяки встановленим високим відсотковим ставкам такі кредитні установи покривають свої витрати та забезпечують високу прибутковість свого бізнесу. Так, середні відсотки за ломбардними кредитами та кредитами фінансових компаній можуть досягати 2-3 % на день. А середньозважена річна ставка за фінансовими кредитами ломбардів у 2021 році становила 284,6 %.

Ломбарди освоїли окремий сектор ринку кредитних послуг, де сформувався пропозиція короткострокових грошових кредитів, які пропонуються населенню під заставу цінних речей, таких як вироби з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, побутова техніка, автомобілі, цінні папери і т. ін. Ломбардний кредит цікавий тим громадянам, які мають низькі доходи, або тим, кому необхідно негайно отримати готівку для покриття споживчих витрат, а інших можливостей отримати позикові ресурси вже немає.

У 2021 р. до Державного реєстру фінансових установ було внесено 261 ломбард. Загальна сума кредитного портфеля ломбардів склала 11,9 млрд грн. На рис. 2.31 представлено структуру кредитного портфеля ломбардів.

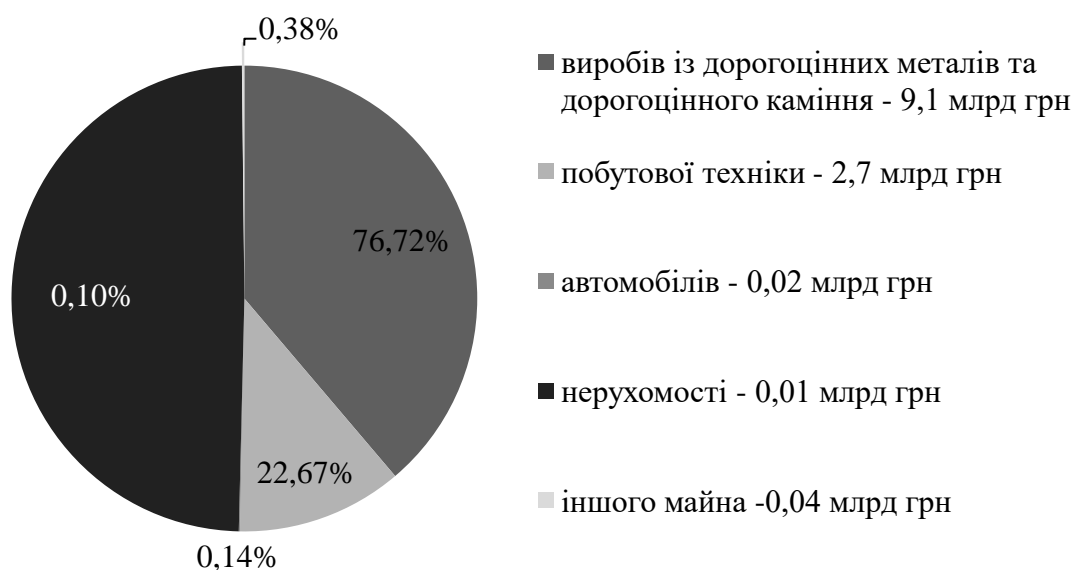

Рис. 2.31. Структура наданих фінансових кредитів під заставу

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Таким чином, аналізуючи дані рис. 2.31, можна констатувати, що найбільшу питому вагу у портфелі виданих ломбардами кредитів у 2021 р. займали кредити під заставу ювелірних виробів – 76,72 %. Кредити під заставу побутової техніки становили 22,67 %. Кредити під заставу автомобілів, нерухомості та іншого майна становили менше за 1 %. Такий розподіл свідчить про те, що ломбарди обирають найбільш ліквідну заставу, яку досить легко продати у випадку, коли боржник не повертає позику.

Ломбардні кредитні продукти, на відміну від банківських, характеризуються більшою гнучкістю, оперативністю, швидкістю. Ломбарди не висувають вимог до кредитоспроможності позичальників у зв'язку з тим, що заставне майно, яке є обов'язковим для кредитування, виступає засобом покриття потенційних кредитних ризиків. У разі непогашення кредиту заставлене майно переходить у власність ломбарду й підлягає продажу, що дозволяє покрити витрати ломбарду за таким кредитом.

Стандартний термін ломбардного кредитування в Україні не перевищує трьох місяців. Останнім часом не лише громадяни, а й підприємці почали активно використовувати позики ломбардів, щоб швидко отримати кошти на придбання сировини чи товарів.

На відміну від сучасної практики банківських установ і кредитних спілок за ломбардними кредитами відповідальність позичальників за неповернені кредити відсутня. Відсоток погашених кредитів за рахунок застави становив 7,67 % від загальної суми погашених кредитів. Вітчизняні ломбарди не звертаються за стягненням кредитів до колекторських компаній, що робить їхні позики більш привабливим інструментом кредитування.

В Україні сформувалися мережі ломбардних закладів із великою кількістю їхніх відділень по всій країні. Серед них «Скарбниця», «Дешева готівка», «Благо», «Діамантовий дім» та інші.

Останніми роками активний розвиток кредитної діяльності в небанківському секторі стали забезпечувати фінансові компанії, в тому числі факторингові, лізингові та інші кредитні компанії. Саме такі установи змогли забезпечити швидке зростання власних активів у досить короткостроковий період у порівнянні з кредитними спілками та ломбардами (рис. 2.32).

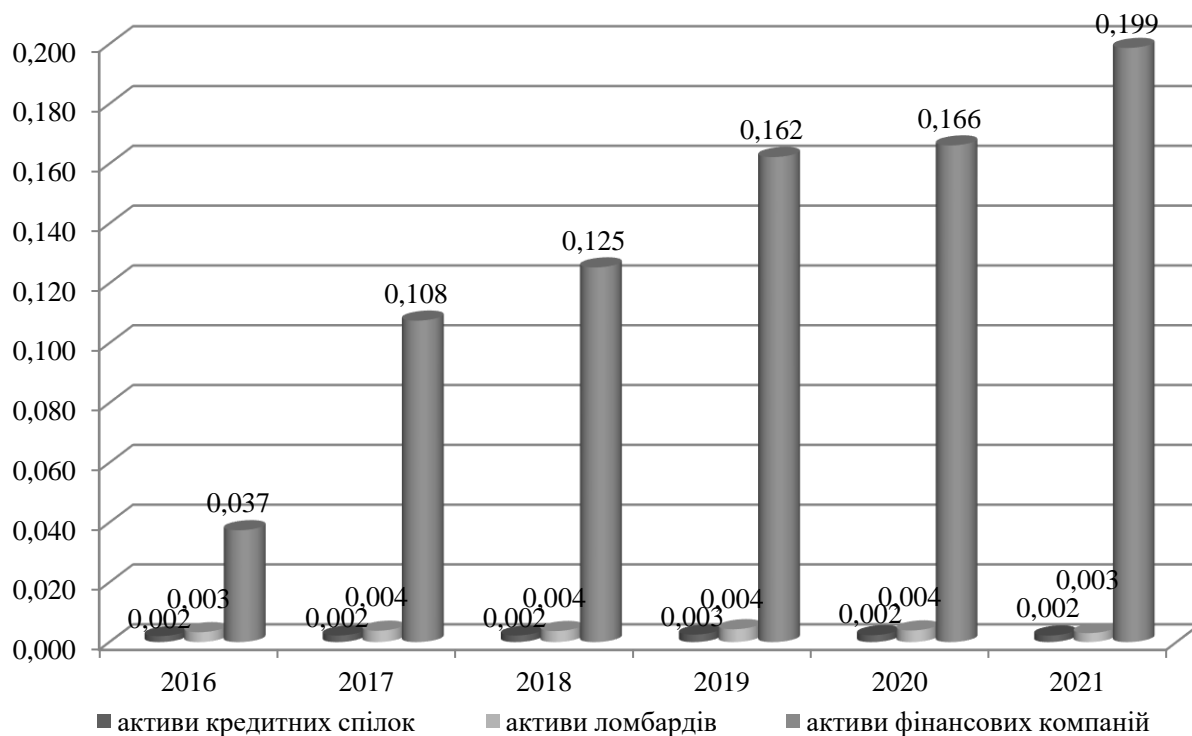

Рис. 2.32. Загальні активи кредитних спілок, ломбардних установ і фінансових компаній в Україні в 2016–2021 рр., млрд грн

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Дані рис. 2.32 засвідчують, що у 2021 року загальні активи фінансових компаній в Україні становили 0,199 млрд грн, збільшившись на 194,78 % у порівнянні з 2016 роком. Зростання активів кредитних спілок та ломбардів становило 12 і 8 % відповідно.

Майже 78 % фінансових послуг, які надаються фінансовими компаніями, становлять кредитні послуги. Отже, сьогодні фінансові компанії є лідерами кредитної діяльності на небанківському ринку кредитних послуг, які мають

найбільший кредитний потенціал і здатні значно прискорити розвиток кредитного бізнесу в Україні. Переважна більшість договорів із наданням кредитів укладалася з юридичними особами, що становить 52,2 % від загального обсягу виданих позик. У 2021 році найбільшими позичальниками є підприємства, які здійснюють свою діяльність у сфері сільського господарства – 1,77 % від загальної суми договорів, сфери послуг – 0,94 % та інших галузей – 96,56 %.

Значний розвиток фінансових компаній зумовлений відсутністю суттєвих законодавчих обмежень їх діяльності з боку регулятора. Зі зміною моделі державного регулювання ринку небанківських кредитних послуг у 2020 році та передачею функцій регулювання та нагляду за фінансовими компаніями НБУ процеси консолідації їхньої діяльності, виходу з ринку стали частішими. Водночас регулятор посилив вимоги до фінансового стану цих установ та до складання, оприлюднення і подання їхньої фінансової звітності.

У табл. 2.19 представлено інформацію про сукупний кредитний портфель небанківських кредитних установ в Україні.

Таблиця 2.19

Структура сукупного обсягу кредитування небанківськими установами

Показники	Обсяги кредитування, %						Зміна показника 2021/2016 рр., %
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Кредитні спілки	4,4	2,5	1,7	1,4	1,1	0,9	-3,3
Ломбарди	40,5	21,2	13,8	11,5	8,4	5,6	-34,9
Лізингові компанії	0,2	0,2	0,6	1,1	0,6	0,3	0,1
Факторингові компанії	40,9	40,6	40,4	35,8	43,3	34,1	-6,8
Інші види фінансових компаній	14,0	35,5	43,5	50,2	46,6	59,1	45,1
Разом:	100	100	100	100	100	100	-

Джерело: розроблено авторами за даними [7].

Отже, з даних табл. 2.19 зрозуміло, що за досліджуваний період загальний обсяг кредитного портфеля, сформованого установами небанківського сектору, зріс на 515 % і у 2021 році становив 212,5 млрд грн. Провідні позиції на ринку небанківських кредитних послуг у сучасних умовах займають факторингові

компанії та фінансові компанії, які надають різні види кредитів готівкою. Частка факторингових компаній у загальному обсязі виданих відповідних позик у 2021 року досягла 34,1 %, частка інших видів фінансових компаній – 59,1 %. Частка ломбардів у загальному кредитному портфелі небанківського сектору знизилася з 40,5 % у 2016 році до 5,6 % у 2021 році. Також спостерігається зменшення питомої ваги обсягів виданих позик кредитними спілками. Незначними залишаються і обсяги кредитування лізингових компаній.

Розвиток кредитної діяльності на ринку небанківських кредитних послуг має важливе значення для економіки країни, адже сприяє конкуренції на ринку кредитних послуг, дозволяє задовольняти попит у позикових ресурсах різних категорій клієнтів. Розвиток небанківських кредитних установ, особливо у сфері споживчого кредитування, кредитування готівкою змушує і банківські установи, які сфокусували власну діяльність на видачі позик населенню, підвищувати рівень обслуговування, оперативності видачі позик і загалом досить часто конкурувати з фінансовими компаніями, незважаючи на власні більші можливості в частині здійснення кредитної діяльності.

Зростання обсягів кредитування на ринку небанківських кредитних послуг свідчить про доступність і цікавість кредитних продуктів відповідних фінансових установ для споживачів. У цьому випадку досить часто фінансові установи не конкурують з банківськими установами, а навпаки, здійснюють свою діяльність у тих сферах, де комерційні банки або не можуть у відповідності до діючого законодавства здійснювати власну діяльність, або не бажають це робити у зв'язку з неможливістю отримати очікуваний рівень доходу.

Як засвідчують результати проведеного аналізу, роль небанківських кредитних установ у наданні кредитів суб'єктам господарювання та населенню в сучасних умовах поступово зростає. Тому небанківські кредитні установи мають і надалі забезпечувати активний розвиток кредитної діяльності, розробку нових кредитних продуктів, що цікавлять споживачів, використовувати ефективні засоби обмеження фінансових ризиків з метою підтримки своєї фінансової стабільності.

Запровадження нової моделі державного регулювання за діяльністю небанківських кредитних установ створює можливості для органів державної влади щодо впровадження системного підходу до нагляду за їхнім фінансовим станом, сформованими системами ризик-менеджменту, якістю управління та рівнем інформаційної прозорості. Також зміна моделі регулювання у цьому секторі сприятиме й підвищенню якості фінансових послуг загалом, забезпеченню дотримання прав користувачів фінансових послуг [10].

Зауважимо, що темпи зростання обсягів виданих позик на ринку небанківських кредитних послуг за останні роки випереджало аналогічні темпи збільшення обсягів кредитування банківськими установами, але в абсолютних показниках позики, які видані комерційними банками, значно перевищують обсяги кредитування небанківськими кредитними установами.

Небанківські кредитні установи мають і в подальшому активно розвиватися, адаптуватися під нові виклики процесів цифровізації фінансових відносин, використовувати всі переваги сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення як якості кредитних послуг, так і ефективності управління кредитною діяльністю. Поступове впровадження нової моделі регулювання діяльності цих установ дасть можливість забезпечити зростання рівня їхньої фінансової стабільності, платоспроможності, дозволить сформулювати умови для довгострокового розвитку в межах ринку фінансових послуг України.

Отже, в межах цього розділу колективної монографії основна увага була сфокусована на дослідженні сучасних тенденцій розвитку ринку кредитних послуг в Україні. в результаті ґрунтовного аналізу базових тенденцій у сфері кредитування економічних суб'єктів з'ясовано, що найбільшими кредиторами національної економіки нашої країни є комерційні банки різних типів власності. Саме від ефективності функціонування та фінансових можливостей цих установ залежить подальший розвиток окресленого ринку.

Результати аналізу засвідчили, що ринок кредитних послуг є одним з найбільш динамічних ринків у сфері фінансових послуг і буде розвиватися в Україні й надалі,

оскільки існує стабільний попит зі боку клієнтів кредитних установ на позикові кошти. Відповідно забезпечення можливостей для таких установ здійснювати власну діяльність, стимулювання подальшої розбудови цього ринку сприятиме його активному розвитку, що позитивно впливатиме й на стан національної економіки.

Список використаних джерел

1. Благун І. І. Механізм формування стратегій управління банківською системою України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2015. 222 с.
2. Гонта О. І., Дубина М. В., Пархоменко І. А. Особливості функціонування кредитної системи та її сучасний розвиток в Україні. *Фінансові дослідження*. 2017. № 2. С. 27-38.
3. Дубина М. В. Економічна суть та види фінансових послуг. *Світ фінансів*. 2016. № 3 (48). С. 124-135.
4. Жаворонок А. Тенденції розвитку ринку кредитних послуг в Україні. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/817.pdf>.
5. Корнєєв В. Розвиток ринків фінансових послуг небанківських посередників. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 3. С. 79-97.
6. Офіційний сайт Законодавства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/d>.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua>.
8. Центр економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс”: вебсайт. URL: <http://finpuls.com/> (дата звернення: 12.09.2022)
9. Shkarlet S., Prokopenko V., Dubyna M. Directions of development of the financial services market of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4(5). Pp. 412-420.
10. Voronko R. Management control and modern decentralized technologies. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6(4). Pp. 98–102.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

3.1. Трансформаційні фактори глобального фінансового ринку в умовах розвитку інформаційної економіки

На початку ХХІ ст. цифрова революція з безпрецедентною швидкістю та небувалим розмахом змінила подальший розвиток людства, створюючи при цьому як величезні можливості, так і виклики. Новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) суттєво впливають на економічний розвиток більшості країн світу, оскільки вони охоплюють дедалі більш різноманітні сфери господарської діяльності та сприяють створенню нових вікон можливостей для соціально-економічного розвитку. Деглобалізація, трансформація споживчої поведінки, регіоналізація, мобільність та доступність інформації – це актуальні тенденції сучасного світу. Зазначимо, що сьогодні формування ефективної економіки в умовах диджиталізації переважно відбувається між певними одиницями по всьому світу, здебільшого національними державами, у той час, коли міжнародна торгівля та інвестиції між країнами втрачають темпи росту.

Зауважимо, що цифрова економіка це економічна діяльність, яка є результатом мільярдів щоденних онлайн-з'єднань між людьми, підприємствами, пристроями, даними та процесами [1]. Її основою є гіперзв'язок, який означає зростаючу взаємопов'язаність людей, машин та компаній, та є результатом впливу ІКТ. Як зазначає професор Вальтер Бреннер (Університет Санкт-Галлен, Швейцарія) у своїх працях, «агресивне використання даних трансформує бізнес-моделі, спрощує створення нових продуктів та послуг, сприяє формуванню новітніх процесів, підвищує корисність та декларує нову культуру управління» [2]. Ядром цифрової економіки є ІТ/ІКТ-індустрія, що виробляють фундаментальні цифрові товари та послуги, а їхньою рушійною силою є безмежні та всеохопні цифрові дані.

Диджиталізація розвивається завдяки її здатності збирати, використовувати та аналізувати значні обсяги інформації (цифрових даних). Вони накопичуються на основі аналізу «цифрових слідів», які залишаються на різних цифрових платформах унаслідок активності фізичних осіб, соціальних груп або суб'єктів бізнесу. Так, обсяг глобального трафіку на основі Інтернет-протоколу (IP), який дозволяє отримати приблизне уявлення щодо масштабу потоків даних: у 1992 р. складав приблизно 100 ГБ, тоді, як у 2022 році передбачається, цей обсяг досягне 150 700 ГБ у секунду [3, с. 4]. На такий тренд сильно вплинула пандемія COVID-19, оскільки більшість операцій відбувалася завдяки ІКТ. На цьому тлі глобальна пропускна здатність Інтернету зросла на 35 % у 2020 році, що є найбільшим зростанням за один рік з 2013 року.

Очевидно, що цифрова трансформація економіки та промисловості може надати імпульс глобальному економічному зростанню. Прогнозується, що ринок Індустрії 4.0 зросте з 64,9 млрд дол. США у 2021 році до 165,5 млрд дол. США до 2026 року; очікується, що його середньорічний темп зростання складе 20,6 % з 2021 по 2026 рік відповідно [4]. Ключові фактори, що сприяють зростанню ринку включають швидке впровадження штучного інтелекту та Інтернету речей у виробничому секторі, зростаючий попит на промислові роботи, особливо у секторі виробництва фармацевтичних препаратів та медичного обладнання, зростання державних інвестицій у 3D-друкуванні та адитивного виробництва, а також зростання впровадження технології блокчейн в обробній промисловості. Водночас для цього знадобляться цілеспрямовані зусилля, які включатимуть підготовку робочої сили, впровадження відповідної ІТ-інфраструктури та коригування бізнес-процесів. Дослідження показують, що багато наявних систем управління створюють перешкоди для цифрового прогресу, так зокрема, недоцільна ієрархічна структура управління, слабе управління змінами співробітників і організаційні проблеми створюють штучні бар'єри для інформації, перешкоджаючи прийняттю ефективних рішень і, зрештою, значно знижують ефективність бізнесу.

Світові тенденції розвитку цифрової економіки свідчать, що високорозвинені країни мають найвищий рівень цифровізації власної економіки, оскільки мають більш якісний доступ до мережі Інтернет (широкосмуговий та мобільний Інтернет), високий рівень розвитку науково-технічного потенціалу та широкий доступ до інформації. За даними Світового банку серед регіонів світу найбільша кількість користувачів Інтернету в Європі та Центральній Азії, на частку яких припадає близько 75 % усього населення, тоді як в інших регіонах цей показник лише прагне до 50 % [5].

Інформаційна економіка вплинула на всі сфери суспільного життя, зокрема й на її фінансовий сектор. Так, на фінансових ринках відбуваються фундаментальні зміни, на які передусім впливають процеси, пов'язані з їх цифровізацією, а саме: гроші та міжнародна торгівля надали виклик сучасним грошово-кредитній та фінансовій системам, що спричинено більш агресивним рухом до безготівкових розрахунків, які засновані на нових інноваційних технологіях. Цифрові бізнес-моделі, які зазнали найбільше інновацій, пов'язані з розширенням доступу до фінансових продуктів, таких як: платежі, позики та страхування. Водночас вони сприяють подальшому розвитку нових бізнес-моделей у реальній економіці. Крім того, приватні інвестори через ринки капіталу усе частіше створюють інноваційні інструменти фінансування, що в підсумку суттєво впливає на збільшення масштабів електронного міжнародного руху капіталів і супроводжується подальшим розвитком ІКТ. Це дозволяє збільшити обсяг і швидкість переказу капіталу, інформації тощо з одного місця в інше, а отже, і надалі стимулюватиме сталий економічний розвиток.

Зазначені вище зміни не лише автоматизують міжнародні фінансові сегменти, а й по новому вибудовують фінансову архітектуру. Так, уже сьогодні десятки мільйонів компаній, особливо малих та середніх підприємств (МСП), залежать від особливостей та якості функціонування цифрових ринків, приблизно 1,9 млрд людей у всьому світі купують товари в Інтернеті, що становить 3,5 трлн дол. США від загальних обсягів продажів у 2019 році, і взаємодіють вони один з одним у формуванні інтегрованих функцій і мережевого інтелекту [6, с. 18].

У свою чергу, мобільні платформи та аналітика даних сприяють реалізації фінансових послуг на світовому ринку. До того ж уряди провідних країн світу цифровізують державні фінанси, так третина торгів державними акціями США здійснюється за допомогою ІКТ. Водночас значна кількість промислових компаній не достатньо враховують вплив цифровізації, а отже, сьогодні до змін готові лише 5-8 % суб'єктів бізнесу. Водночас стартапи, що працюють на фінтех-технологіях, постачальники фінансових послуг, електронна комерція, соціальні мережі та пошукові платформи є частиною трансформацій диджиталізації.

Слід зауважити, що необхідно розрізняти два підходи щодо трансформаційних змін фінансового ринку, а саме: диджиталізація фінансових ринків та диджитальна / цифрова трансформація. Так, у першому випадку мається на увазі інформаційно орієнтований процес використання цифрових технологій для зміни бізнес-процесів і моделей на глобальному фінансовому ринку, що відбуваються шляхом переходу від аналогового до цифрового підходу та методу ведення операцій на ринку. Тоді як у другому – цифрова трансформація орієнтована на зміну бізнесу фінансових суб'єктів. Вона являє собою набагато ширшу сферу, а отже, вимагає наявності та функціонування цифрового бізнесу і цифровізації, та побудови значно більшої кількості «мостів» та налагоджених контактів.

Таким чином, диджиталізація фінансових ринків передбачає використання цифрових технологій і даних для отримання доходу, підвищення ефективності бізнесу, а трансформації бізнес-процесів. Це означає фундаментальну зміну бізнес-діяльності та бізнес-моделей, заснованих на нещодавно набутих знаннях, отриманих завдяки реалізації цифрових ініціатив, які сприятимуть отриманню більшої доданої вартості [7].

Зазначимо, що диджиталізація фінансової сфери має важливе значення в боротьбі з організованою злочинністю, глобальним бізнесом, який оцінюється в сумі 4 трлн дол. США. Крім того, цифровізація може покращити збирання податків і зробити управління державними фінансами більш ефективним і прозорим.

Отже, ключовими трансформаціями диджиталізації глобального фінансового ринку є:

- розвиток інтернет-платформ та електронних мереж, за допомогою яких активізується міжнародна торгівля (так, лише у США її обсяг становить понад 3,5 трлн дол. США);
- виникнення новітніх цифрових технологій, у тому числі криптовалют (віртуальних валют) та криптовалютних бірж;
- зростання обсягу цифрових послуг, перехід до безготівкових систем, що засновані на нових інноваційних технологіях і налагодження нових контактів;
- поява нових цінностей і властивостей фінансових бізнес-продуктів, фундаментальна зміна бізнес-діяльності та бізнес-моделей, застосування цифрових бізнес-моделей;
- формування нових фінансових структур, наприклад, з 2017 року FinTech та BigTech (небанківські установи), які сприяють посиленню конкурентної боротьби у короткостроковій перспективі;
- активне використання мобільних платформ, мобільного банкінгу для надання цифрових фінансових послуг, використання фінтех-технологій;
- більш ефективне та прозоре управління фінансами.

Також цифрові технології здатні створювати нові моделі споживчої поведінки, які ґрунтуються на основі доступу до мобільних мереж та даних. Основні тренди розвитку сучасного фінансового ринку наведені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Тенденції диджиталізації фінансового ринку

Тенденції	Концепція
1	2
<ul style="list-style-type: none"> • суттєві зміни інфраструктури фінансового ринку; • спрямування інвестицій у новітні фінансові технології; • поява нових учасників ринку, які використовують ніші за допомогою новітніх технологій. 	<p>запровадження технологічних моделей на основі інновацій у фінансовому та реальному секторах економіки, які необхідні для більш ефективного використання фінансових інструментів та їх вибору з метою отримання прибутків та економічного зростання.</p>

Закінчення табл. 3.1

1	2
<ul style="list-style-type: none"> • впровадження інновацій у фронт-офісах з метою залучення клієнтів і збирання даних, що сприятиме зниженню витрат. 	повільна адаптація урядів держав, розкриття потенціалу, який надає цифровізація з метою мобілізації та використання фінансів і можливих інновацій для фінансування державної інфраструктури.
<ul style="list-style-type: none"> • поширення цифрових бізнес-моделей, як у сфері фінансів, так і в реальній економіці, побудованій на основі цифрових фінансів (наприклад, електронна комерція). 	подальше застосування технологічних рішень на фінансових ринках; використання штучного інтелекту, розвиток блокчейн-технологій та Інтернет-речей, які все ще шукають найкращі програми для фінансування.
<ul style="list-style-type: none"> • зростання платформ, що засновані на моделях «все для всіх», ролі соціальних платформ та платформ електронної комерції, а також платформи для торгівлі, що демократизують фінанси та комерцію. 	активна участь у фінансуванні цілей сталого розвитку приватного сектору через зростання надійних фінансових та альтернативних даних.
<ul style="list-style-type: none"> • нові виклики глобальної валютної системи, наприклад, новий напрямок на фінансовому ринку – розвиток криптовалют. 	зростання конкуренції ідей і бізнес-моделей в умовах диджиталізації розвитку фінансового ринку; перевагу отримують ті фінансові компанії, які використовують ІТ-технології, цифрові бізнес-моделі, мають наявні набори даних, які підживлюють зростаючу цифрову економіку і які можуть поглинати найкращі ідеї.

Джерело: складено авторами самостійно на основі [8, с. 24].

В умовах деглобалізації новим джерелом доходу насамперед провідних країн світу стають фінансові послуги / продукти, які вдосконалені інформаційними даними. Так, нові інструменти, платформні рішення кардинально змінюють бізнес-процеси господарюючих суб'єктів, якісно поліпшують процес взаємодії з клієнтами, регуляторами, іншими учасниками фінансового ринку та сприяють суттєвому збільшенню обсягів і швидкостей проведення трансакцій, підвищують доступність отримання фінансових послуг, знижують витрати, надають додаткові можливості налаштування послуг та сервісів під запити клієнтів і загалом прискорюють та спрощують обмін інформацією. Отже, трансформація ринку, бізнес-моделей, призводить до зацікавленості компаній у побудові більш

сучасних екосистем, а також прагненні банківських структур та інших суб'єктів до партнерства зі стартапами, що сьогодні є основним вектором розвитку глобального фінансового ринку.

Також одним із ключових науково-технічних напрямів, що має найбільш істотний вплив на розвиток нових особливостей ринку (тобто тих, які охоплюють кілька трендів чи галузей) є наскрізні технології. На жаль, не всі з них застосовуються поки що на фінансових ринках, проте проникнення послуг фінансово-технічного сектору характеризується стійким рухом вперед. Їхній розвиток модернізує традиційні напрями надання фінансових та інших послуг, завдяки яким з'являються інноваційні продукти та послуги. За оцінками фахівців Агентства стратегічних ініціатив, найбільше цей тренд спостерігається в таких напрямках, як: платежі та перекази; фінансування; управління капіталом [9].

Слід зазначити, що про високий потенціал подальшого зростання частки цифрових послуг у глобальній фінансовій архітектурі свідчать такі дані:

- до 2030 року практично всі суб'єкти цього ринку стануть користувачами консолідованих платформ, що надають повний спектр послуг, у тому числі фінансових («everything and everyone to be connected»);
- інвестиції у фінансово-технічні послуги зростають високими темпами (і вже становлять понад 130 млрд дол. США);
- 63 % фінансових організацій в основу власної стратегії включили цифрову трансформацію;
- 82 % цих компаній готові посилити співпрацю з фінансово-технологічними структурами протягом найближчих 3-5 років [10].

На даний час значна кількість фінансових установ вже цифровізували свої послуги шляхом інвестування в ІТ-технології, фінансово-технічні послуги, внутрішнього розвитку, аутсорсинг і партнерство. Наприклад, банківські установи провідних країн світу інвестували понад 1 трлн дол. США в розробку, інтеграцію та придбання нових технологій [11].

Ключовими гравцями стають і мобільні фінансові компанії та нові компанії-новатори. У 2018 році фінтех-інвестиції досягли рекордно високого рівня в 120 млрд дол. США, що становить близько третини світового венчурного фінансування [12]. Водночас спостерігаємо ще одну тенденцію – злиття і поглинання банківських установ фінтех- та телекомунікаційними компаніями. Це дозволяє фінтех-фірмам ефективніше вибудовувати, розвивати власний бізнес, отримувати вигоду від доступу до клієнтської бази існуючих компаній і отримувати переваги від доступу до інноваційних технологій.

Також варто виокремити рушійні сили розвитку глобального фінансового ринку, до яких слід віднести:

- по-перше, сприяння розвитку цифрової економіки, що тісно пов'язана з розвитком ІКТ, які є основою п'ятого технологічного укладу;

- по-друге, запровадження урядової цифровізації, наприклад, для вітчизняної економіки це один із пріоритетних векторів розвитку на наступне десятиліття (перші кроки у створенні зручних онлайн сервісів, Дія, вже зроблені);

- по-третє, імплементація нових умов та правил на фінансовому ринку, узгодження законодавчих аспектів його діяльності;

- четверте, подальший розвиток цифрових бізнес-моделей, що вимагає перегляду стратегій розвитку та прискорює впровадження інновацій тощо;

- п'яте, зниження бар'єрів на фінансових ринках, що полегшує їхній розвиток та сприяє зростанню обсягів надання фінансових послуг.

Водночас відмітимо, що такі зміни світового фінансового ринку в умовах диджиталізації сприяють й зростанню рівня загроз, а саме: питанням конфіденційності даних, кібербезпеки, незаконних фінансових потоків, дискримінації даних, поглиблення цифрового бар'єру тощо. Таким чином, спрогнозувати подальший розвиток цього ринку в сучасних умовах стає дедалі складнішим і це зумовлено:

- по-перше тим, що складові системи можуть змінюватися, вони можуть бути або соціально-технічною, що передбачає залучення нових гравців на фінансовий ринок, або адаптованою, що заснована на залученні все більш прогресивніших програмних систем;

- по-друге, непередбачуваність системи у цифрову епоху, що полягає в мінливій поведінці суб'єктів ринку.

Сьогодні в процесі перерозподілу фінансових активів загострюється конкурентна боротьба як між країнами світу, так і між регіонами з метою підвищення конкурентних позицій на світовому ринку. Нижче, у табл. 3.2 представлено країни з найбільшими притоками та відтоками прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Таблиця 3.2

Притоки та відтоки прямих іноземних інвестицій

Країна	Притік ПІІ					
	млрд дол. США			%		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
США	223	261	156	15,5	17,1	15,6
Китай	138	141	149	9,6	9,2	14,9
Гонг Конг	104	74	119	7,2	4,8	11,9
Сінгапур	76	114	91	5,2	7,5	9,1
Індія	42	51	64	2,9	3,3	6,4
Люксембург	-17	15	62	-1,1	1,0	6,2
Німеччина	62	54	36	4,3	3,5	3,6
Ірландія	-16	81	33	-1,1	5,3	3,3
Мексика	34	34	29	2,4	2,2	2,9
Швеція	4	10	26	0,3	0,7	2,6
<i>Всього у світі</i>	<i>1437</i>	<i>1530</i>	<i>999</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Країна	Відтік ПІІ					
Китай	143	137	133	16,4	11,2	18,0
Люксембург	12	34	127	1,4	2,8	17,2
Японія	143	227	116	16,4	18,6	15,7
Гонг Конг	82	53	102	9,4	4,3	13,8
США	328	94	93	37,7	7,7	12,6
Канада	57	79	49	6,5	6,5	6,6
Франція	106	39	44	12,2	3,2	5,9
Німеччина	86	139	35	9,9	11,4	4,7
Корея	38	35	32	4,3	2,9	4,3
Сінгапур	22	51	32	2,5	4,2	4,3
<i>Всього у світі</i>	<i>871</i>	<i>1220</i>	<i>740</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Джерело: складено авторами самостійно на основі [13, с. 5, 7].

Так, аналіз табл. 3.2 показав, що на першу десятку країн – найбільших експортерів у 2020 році припадало 76,5 % усього залученого капіталу на світовому ринку або 765 млрд дол. США. Загалом треба зазначити, що у 2020 році ТНК з розвинутих країн скоротили свої інвестиції за кордон на 56 %, до 347 мільярдів доларів. У результаті їхня частка у глобальних зовнішніх ПІІ впала до рекордно низького рівня – 47 %.

Однією зі складових фінансового ринку є ринок акцій; найбільші з них розташовані в США, за ними йдуть Східна Азія та Європа. Вони відіграють життєву важливу роль на світових фінансових ринках, оскільки дозволяють компаніям залучати капітал від інвесторів для розвитку компанії, одночасно дозволяючи інвесторам збільшувати свої прибутки. На рис. 3.1 представлена капіталізація глобального внутрішнього ринку акцій у всьому світі з 2013 року до першої половини 2021 року: вартість яких зросла з 65,04 трлн дол. США у 2013 році до 116,78 трлн дол. США в першому півріччі 2021 року. Таке суттєве збільшення стало можливим завдяки інформатизації та зростанні ролі ІТ-технологій у фінансовому секторі: полегшення обчислення великих даних, хмарні обчислення тощо, які автоматизували фінансові бізнес-процеси, й запропонували ринку нові продукти / послуги.

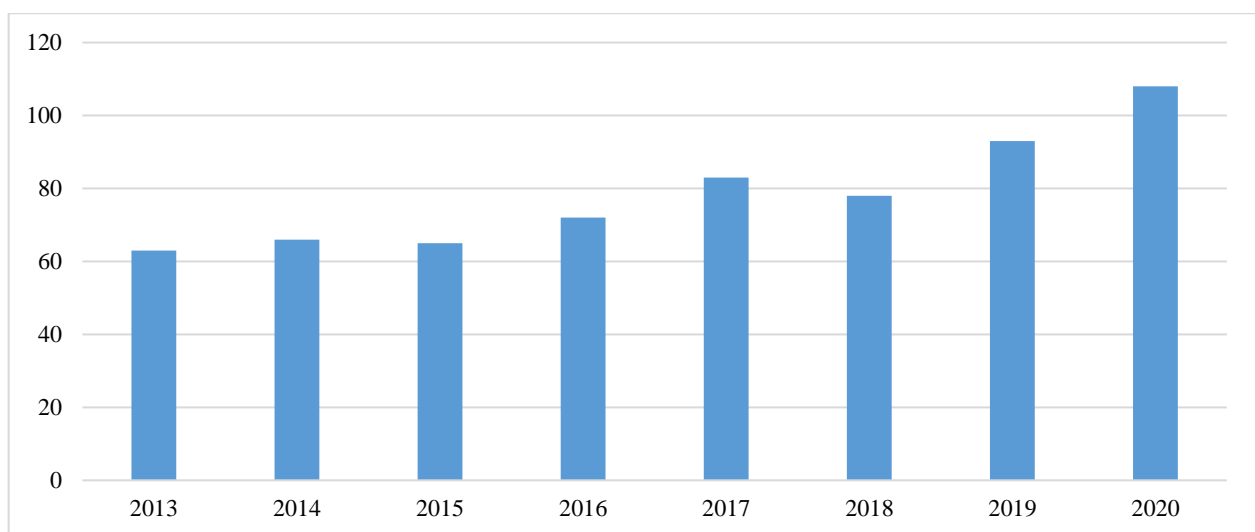

Рис. 3.1. Капіталізація глобального внутрішнього ринку акцій з 2013 по 1 півріччя 2021 року (у трлн дол. США)

Джерело: складено авторами самостійно на основі [9].

Так, зокрема багато компаній, включених до індексу S& 500 з 2020 року, є компаніями, які міцно вкорінені в технологічному секторі. Суттєво зросли у 2020 році акції таких компаній, як Tesla (майже у 7,5 разів), Etsy (у 3 рази), NVIDIA та PayPal (у 1,2%) тощо (табл. 3.3). Збільшення вартості акцій цих компаній пов'язано передусім із розвитком ІТ-технологій, а також опосередковано з глобальною пандемією коронавірусу (COVID-19).

Таблиця 3.3

Компанії, що входять до індексу S&P 500, чії акції зросли найбільше протягом 2020 року, 10 найкращих

Компанія	Сфера	% зростання
Tesla (США)	виробник електромобілів	743,4
Etsy (США)	електронна комерція	301,6
NVIDIA (США)	технологічна компанія, графічні процесори, комп'ютерне забезпечення	122,3
PayPal (США)	електронна платіжна система	116,5
L Brands (США)	роздрібна торгівля	107,8
Albermarle Corporation (США)	хімія	105,4
Advanced Micro Devices (США)	комп'ютерне забезпечення	100
Freeport-McMoRan (США)	видобування	99,1
Cadence Design Systems (США)	комп'ютерне забезпечення, програмне забезпечення	96,7
ServiceNow (США)	комп'ютерне забезпечення, програмне забезпечення	95,0

Джерело: складено авторами самостійно на основі [9].

Разом з тим, найбільших збитків у 2020 році на ринку акцій, включених до індексу S&P 500, зазнали компанії, які сильно залежать від сфери туризму, на який значно вплинула пандемія коронавірусу (табл. 3.4).

Крім того, процеси диджиталізації здійснили вплив на ринок похідних фінансових інструментів (деривативів). Зокрема, у 2020 році відбулося зростання торгівлі ними майже для всіх видів контрактів і в усіх регіонах: опціони зросли на 48,6 %, досягнувши 20,96 млрд контрактів, ф'ючерси – на 38,6 %, до 25,32 млрд контрактів.

Таблиця 3.4

*Компанії, що входять до індексу S&P 500, чії акції знизилися
найбільше протягом 2020 року*

Компанія	Сфера	% падіння
Carnival Corporation (США)	Туризм	-56,9
Occidental Petroleum Corporation (США)	Нафтовидобування	-56,6
Norwegian Cruise Line Holdings (США)	Туризм	-56,5
TechnipFMC (Франція і США)	Нафтовидобування і газовидобування	-55,2
United Airlines Holdings (США)	Авіап перевезення	-50,9
Marathon Oil Corporation (США)	Авіап перевезення	-50,4
HollyFrontier Corporation	Виробництво палива	-46,5
Diamondback Energy	Розвідка вуглеводню	-46,0
National Oilwell Varco	Виробник та постачальник бурового обладнання	-44,9
American Airlines Group	Авіап перевезення	-44,8

Джерело: складено авторами самостійно на основі [9].

Досліджуючи грошовий ринок, як частину фінансового, було виявлено, що фінансові активи взаємних фондів мали позитивний тренд, на прикладі США, що демонструє зростання більше, ніж у 1,5 раза [9]. Це можна пояснити тим, що позичковий капітал завдяки ІТ-технологіям порівняно легко отримати суб'єктам, які його потребують, незважаючи на своє місцезнаходження. Інформатизація привела до набуття переваг взаємних фондів, які відіграють активну роль на глобальному фінансовому ринку розвинутих країн світу, зокрема США.

Загалом аналізуючи масштаби та структуру фінансового ринку в умовах цифровізації та пандемії, варто зазначити, що в березні 2020 року на фінансовому ринку була зафіксована найнижча точка його падіння, потім відбувалося поступове відновлення, яке було досить нерівномірним. У той час як деякі сегменти фінансового ринку, зокрема в США, відновилися і досягли рекордних показників до кінця 2020 року, інші ж, наприклад, у Великій Британії, ще не досягли своїх пікових показників розвитку.

Поряд із глобальним індексом S&P, ще одним із індикатором ефективності фондового ринку є MSCI World, еволюція якого представлена на рис. 3.2. Ці два індекси не враховують місця реєстрації або здійснення їхніх операцій, тоді як інші важливі індекси, такі як Dow Jones Industrial Average, японський індекс Nikkei 225, Wilshire 5000, NASDAQ 100, мають різні підходи щодо методики їх обчислення.

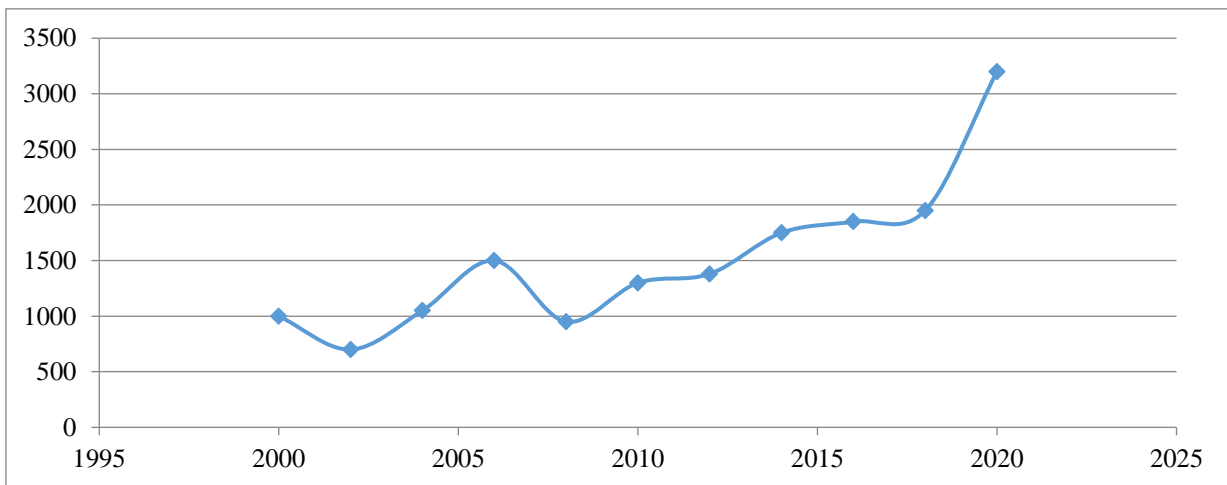

Рис. 3.2. Еволюція значення індексу MSCI World

Джерело: складено авторами самостійно на основі [9].

Також зауважимо, що сьогодні значної уваги на глобальному фінансовому ринку привертає до себе сегмент цифрових валют, таких як Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Tether (USDT), XRP та інші, що засновані на технології блокчейн [10]. У табл. 3.5 представлено найбільш популярні крипто валюти у світі, на які припадає майже 88 % сумарної капіталізації.

Зазначимо, що завдяки процесам цифровізації, що засновані на новітніх фінансових інноваціях та інструментах відбувається вдосконалення і ринку криптовалют. Так, з моменту появи першої криптовалюти (Bitcoin) у 2009 році на фінансовому ринку, цифрові валюти стають дедалі популярними та життєздатним джерелом у всьому світі через свою автономію та зручний характер використання. Зазначимо, що незважаючи на їх різноманіття, більшість із них відносно невеликі та не відіграють поки, що провідної ролі на фінансовому ринку. Водночас навіть за найбільш песимістичними прогнозами ринок цифрових валют зростатиме зі зведеними річними темпами зростання у 61,6 % з 2023 по 2025 рік.

Таблиця 3.5

Капіталізація TOP-12 криптовалют

(на початок року)

Назва криптовалюти	Ринкова капіт алізація, млрд дол. США			Обсяг валютних торгів, млн дол. США			Кількість оди- ниць криптова- лют (токенів або монет) в обігу та на ринку, млн
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	
Bitcoin (BTC)	67,64	133,45	607,9	5242,1	19763,7	64481,0	18,61
Ethereum (ETH)	16,35	14,61	88,91	3425,2	8175,3	16288,7	114,47
Tether (USDT)	1,89	4,12	21,33	4199,7	22841,7	112818,4	26341,14
XRP (XRP)	93,78	15,17	10,23	2827,2	542,8	4794,8	45404,03
Cardano (ADA)	1,14	0,84	5,66	21,0	21,7	1244,2	11515,98
Chainlink (LINK)	0,11	1,65	4,84	1,4	406,6	1380,7	404,01
Litecoin (LTC)	1,84	2,69	11,61	346,6	3224,8	15214,4	66,38
BitcoinCash (BCH)	3,91	3,76	6,38	247,2	1450,2	3410,4	18,64
Stellar (XLM)	2,19	0,90	2,95	102,1	160,6	504,4	6932,70
Binance Coin (BNB)	0,78	2,04	5,47	28,3	168,0	410,9	154,53
USD Coin (USDC)	0,26	0,52	3,97	17,9	332,8	975,6	5806,33
Dogecoin (DOGE)	0,28	0,25	1,27	18,6	64,2	2060,4	128164,32
.....							
Decentraland (MANA)	0,22	0,05	0,12	24,3	2,9	22,9	1534,04
Bancor (BNT)	0,16	0,04	0,13	7,7	1,0	29,1	117,57
Matic Network (MATIC)	-	0,04	0,09	-	35,1	9,3	4877,83

Джерело: [10].

Отже, на нашу думку, слід виокремити п'ять значущих трендів, на які вплинули трансформаційні процеси, що притаманні глобальному фінансовому ринку в сучасних умовах розвитку інформаційної економіки.

1. *Мобільний банкінг.* Мобільні технології та пристрої стали домінантою розвитку фінансово-банківської сфери та каналом просування цих послуг. Це лише ще один спосіб, за допомогою якого суспільство стає все більш цифровим і взаємопов'язаним. Протягом останніх кількох років ми спостерігаємо, що банки,

страхові та інші фінансові компанії дедалі частіше впроваджують чат-боти, безкартковий банкінг (включаючи зняття коштів у банкоматах) та персоналізовані комунікації, які надходять до нас за допомогою мобільних телефонів.

2. Хмарні банківські операції та послуги. Хмарні технології спрощують і здешевлюють розгортання проектів на основі інших прогресивних технологій, наприклад, таких як блокчейн та штучний інтелект. Цьому передувало спалах пандемії коронавірусу, що стало поштовхом переходу банківських установ та фінансових компаній масово переходити до хмари. Головними перевагами стала її масштабованість, в той час, коли цифрові послуги користувалися дедалі більшим попитом у клієнтів, а також із перевагами, які пов'язані з безпекою та стійкістю. Багатохмарна інфраструктура, де використовується більше одного постачальника хмарних послуг, а також гібридна хмара, де банки інвестують у поєднання загальнодоступних і приватних хмарних сервісів, досить ефективно використовується у фінансовому секторі.

3. Штучний інтелект. Штучний інтелект та розумні технології, що управляють даними, є ключовим інструментом у конкурентній боротьбі на міжнародних ринках, а це означає, що банківським установам і фінансовим компаніям немає іншого вибору, крім як застосовувати їх. Сучасні компанії здатні вбудувати новітні цифрові технології в серверні операції для роботизації та/або автоматизації процесів. Отже, провідним завданням стає надання таких фінансових послуг окремим клієнтам або створювати індивідуальні пакети послуг для них.

4. Технології блокчейн. Багато суб'єктів фінансового ринку вже деякий час випробовують і пілотують проекти блокчейну, які мають унікальні та специфічні характеристики щодо свого потенціалу як фінансової інвестиції – активу. Ці технології не тільки надзвичайно корисні, але й дають нові можливості для впорядкування інфраструктури, попередження шахрайства й підвищення безпеки, створення прозорості та прискорення основних процесів, таких як розрахунки та кліринг транзакцій.

5. *Покращення досвіду обслуговування клієнтів за допомогою ІТ-технологій.* Усі перераховані вище тренди успішно використовуються фінансовими компаніями, особливо для автоматизації та оптимізації функцій бек-офіс, таких як обробка транзакцій та виявлення шахрайства.

Мобільні технології та пристрої, хмарні банківські операції та послуги, штучний інтелект та технології блокчейн є найбільш трансформативними, що призвели до покращення життя та обслуговування споживачів. Іншою особливістю є персоналізація, коли дані використовуються для точного зіставлення клієнтів із продуктами та послугами, які їм насправді потрібні, а не лише з тими, які компанія прагне їм продати.

Висновки. Завдяки переходу до шостого технологічного укладу відбувається розвиток інформаційних технологій, які сьогодні стають більш інноваційними на основі поєднання різних нових способів та методів. ІТ/ІКТ-індустрія стала ядром інформаційної економіки, а цифрові дані їхньою рушійною силою. Пандемія COVID-19 лише призвела до зростання кількості операцій, які відбуваються на їхній платформі. Отже, цифрова трансформація економіки надала імпульс глобальному економічному зростанню.

Інформатизація зачепила усі сфери суспільного життя, зокрема й фінансовий сектор. Інформаційні зміни не лише автоматизують міжнародні фінансові сегменти, а й по новому вибудовують фінансову архітектуру. Було виокремлено два підходи щодо трансформаційних змін фінансового ринку: перший, диджиталізація фінансових ринків, та другий, диджитальна / цифрова трансформація. Ключовими трансформаціями диджиталізації глобального фінансового ринку визначені наступні: розвиток інтернет-платформ та електронних мереж, виникнення новітніх цифрових технологій, зростання обсягу цифрових послуг, поява нових цінностей і властивостей фінансових бізнес-продуктів, формування нових фінансових структур, ефективне та прозоре управління фінансами.

Інновації в цифрових фінансах лежать в основі зв'язку між диджиталізацією та фінансами і пропонують широкі можливості, якими користуються уряди, компанії та інші суб'єкти ринку. Це дає можливість зменшити витрати й бар'єри, підвищити ефективність і конкуренцію, нівелювати інформаційну асиметрію та збільшити доступ до фінансових послуг, особливо в країнах із низьким рівнем доходу, а також для населення з недостатнім доступом до послуг. Сучасні інновації та технологічні досягнення сприяють широкому економічному розвитку та економічному зростанню.

Нові фінансові послуги / продукти, які вдосконалені інформаційними даними стають сьогодні новим джерелом доходу. Ключовими гравцями в умовах розвитку інформаційної економіки стають мобільні фінансові компанії та нові компанії-новатори, які ефективно вибудовують і розвивають власний бізнес, отримуючи вигоду. У результаті компанії змінюють форми та методи бізнесу, отримуючи можливість створювати вартість у нових сегментах ринку або знаходити нові центри створення вартості у своїх колишніх галузях. Отже, конкурентне потрясіння як і з боку попиту, так і з боку пропозиції змушують їх завжди бути інноваційними, трансформуватися та змінюватися.

Рушійними силами розвитку глобального фінансового ринку є: сприяння розвитку цифрової економіки, запровадження урядової цифровізації, імплементація нових умов та правил на фінансовому ринку, узгодження законодавчих аспектів у даному сегменті, розвиток цифрових бізнес-моделей, зниження бар'єрів на фінансових ринках.

Найбільш значущими трендами, на які вплинули трансформаційні процеси, що притаманні глобальному фінансовому ринку в сучасних умовах розвитку інформаційної економіки стали: мобільний банкінг, хмарні технології, штучний інтелект, технології блокчейн, покращення досвіду обслуговування клієнтів за допомогою ІТ технологій.

Таким чином, сучасний етап розвитку глобального фінансового ринку та виникнення новітніх технологій призводять до того, що цифрові інновації підвищують ефективність здійснення операцій на фінансових ринках, зменшують трансакційні витрати і сприяють появі нових бізнес-моделей та нових учасників. Оскільки новітні, передові технології значно збільшують обсяги обміну інформацією та зменшують трансакційні витрати, виробництво фінансових послуг стає дезагрегованим (тобто розукрупненим). Економія від масштабу, а також мережеві ефекти присутні в багатьох аспектах виробництва фінансових послуг, зокрема включаючи залучення клієнтів, фінансування, діяльність з дотримання усіх вимог, обробка метаданих та капітал. Водночас розвиток технологій на основі штучного інтелекту, витрати на пошук споживачів і обробку все ще залишаються значними. Разом з тим, цифрова трансформація фінансових послуг породжує цілу низку важливих питань щодо регуляторних параметрів фінансового ринку, забезпечення рівних умов гри та досконалої конкуренції. Фінансові інституції повинні координувати роботу поміж регулюванням, суб'єктами ведення бізнесу та галузевими регулюючими органами, щоб досягти компромісу між стабільністю, чесністю, ефективністю та захистом прав споживачів і конфіденційністю.

Список використаних джерел

1. Official page Deloitte URL: <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>.
2. What is the digital economy and how is it transforming business? *The digital Economy*. 2022, May 30. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/digital-economy-transforming-business>.
3. Доклад про цифрову економіку. ЮНКТАД, 2019.31 с. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf.
4. Industry 4.0 Market by Technology (Industrial Robots, Blockchain, Industrial Sensors, Industrial 3D Printing, Machine Vision, HMI, AI in Manufacturing, Digital Twin, AGV's, Machine Condition Monitoring) and Geography (2021-2026). *Markets and markets*. URL: https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/industry-4-market-102536746.html?gclid=EAIAIQobChMI3siFn6rL-QIVF9myCh3XlQIFEAAAYAiAAEgJ4zfD_BwE.
5. Official page World bank, open data. 2017. URL: <https://data.worldbank.org>.
6. Harnessing Digitalization to Finance a Sustainable Future. *People's Money*. 2020, august. URL: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-08/DF-Task-Force-Full-Report-Aug-2020-1.pdf>.

7. Brennen S. & Kreiss D. Digitalization and Digitization. *Culture Digitally*. 2014. URL: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization>.
8. Harnessing the Digitalization in Financing of the Sustainable Development Goals. *Digital Financing of the Sustainable Development Goals*. UNCTAD, 2019. 60 p.
9. Official page Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics>.
10. Financial and legal regulation of blockchane technology: status and prospects of cryptovolute use / Tipanov, V., Tkalenko, S., & etc. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2021. Vol. 2, No. 37. Pp. 72-83. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.229698>.
11. McIntyre A. Banks Have Thrown US\$1 Trillion at Digital. Do Shareholders Care?, 2019, 24 January. URL: <https://www.forbes.com/sites/alanmcintyre/2019/06/24/banks-have-thrown-1-trillion-at-digital-doshareholders-care/#447d95d02121>.
12. KPMG. The Pulse of Fintech 2018 Biannual global analysis of investment in fintech, February 2019. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/02/the-pulse-of-fintech-2018.pdf>.
13. World Investment Report. Investing in Sustainable Recovery. 2021. United Nations, 280 p.

3.2. Світовий досвід диджитал-трансформації фінансових установ та можливості його імплементації в Україні

Сутність та особливості диджиталізації ринку фінансових послуг

XXI ст. характеризується активним впровадженням сучасних інформаційних технологій практично в усі процеси суспільного життя. Сьогодні більшість операцій економічних суб'єктів і взаємозв'язків між партнерськими організаціями переведено у цифровий формат. Сучасний світ є наслідком промислової революції (промислового перевороту), що відбулась ще у XVIII ст. [22; 25] (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Етапи промислової революції

<i>Назва етапу</i>	<i>Період</i>	<i>Риси</i>
Industry 1.0	Кінець XVIII ст.	- поява парових двигунів; - поява механічного ткацького верстата; - механізація виробництва
Industry 2.0	Кінець XIX ст.	- масове виробництво на основі електродвигунів; - поділ праці; - конвеєрне виробництво;
Industry 3.0	1970-і рр. XX ст.	- автоматизація виробництва шляхом використання систем управління (електронний та інформаційних); - поява комп'ютера; - цифровізація; - автоматика; - електроніка
Industry 4.0	90-і роки XX ст. – дотепер	- поява кіберфізичного виробництва; - використання штучного інтелекту; - виникнення криптовалюти та blockchain; - автономна гнучкість; - поширення Інтернету речей; - «розумне» виробництво

Джерело: складено авторами на основі [13; 34; 77].

Нині більшість країн світу перебуває на етапі становлення четвертої промислової революції – Industry 4.0. Інновації цього періоду характеризуються поєднанням віртуального та фізичного світів (кіберфізичні системи), цифровізацією суспільних процесів, їх оптимізацією завдяки вдосконаленню та прискоренню

операцій обміну даними та інформацією між кількома комп'ютерами [73]. Інформаційними технологіями, які докорінно змінюють економіку на цьому етапі, є штучний інтелект, доповнена реальність, Інтернет речей [28], blockchain; спостерігається також активне створення мультиагентних систем, мікросервісів, композитних матеріалів тощо.

Industry 4.0 – це етап стрімкої диджиталізації соціально-економічних процесів. Незважаючи на те, що категорія «диджиталізація» вперше з'явилась у науковому обігу у 1995 р., досі відсутнє її єдине визначення. У табл. 3.7 наведено підходи деяких учених щодо змісту цього терміна. Відповідно до наведених визначень можна зазначити, що диджиталізація є процесом переведення у цифрову форму даних, процесів, операцій, пов'язаних із виробництвом, обігом та реалізацією товарів і послуг, за допомогою сукупності сучасних інформаційних технологій (кіберфізичні системи, 3D-друк, робототехніка, «великі дані», Інтернет речей тощо) [34].

Таблиця 3.7

Наукові трактування сутності поняття «диджиталізація»

Автор	Трактування
1	2
Brennen S.	«процес оцифрування - перетворенням даних у цифрову форму»
De Clerck J.-P	«цифрова версія аналогових речей (таблиць, схем, графіків, відео, фото)»
Kling R., Lamb R.	«все, що пов'язано з виробництвом та реалізацією товарів та послуг, що перебуває в повній залежності від цифрових технологій»
Scuotto V.	«впровадження цифрових технологій у процеси бізнесу, щоб обробляти велику кількість інформації та для отримання максимальної вигоди»
Абакуменко О.	«переведення інформаційного поля у цифровий формат з метою більш спрощеного користування на сучасних девайсах»
Грибіненко О.	«цифрові технології, які оптимізують та автоматизують бізнес-процеси, при цьому підвищуючи продуктивність та комунікаційну взаємодію»
Гудзь О.	«застосування ІКТ для досягнення цілей трансформації бізнес-процесів»
Гуренко А.	«використання інновацій для покращення системи роботи з клієнтами в бізнес-середовищі»
Коптелов А. К.	«процес створення нового продукту, який існує у цифровій формі, а при перенесенні на фізичний носій втрачає свою якість»
Король С.	«система для збору та аналізу даних на основі використання Інтернету та штучного інтелекту»
Куприна К. А.	«обернення інформації у цифрову форму»

Закінчення табл. 3.7

1	2
Лігоненко Л.	«процес розвитку підприємств шляхом спрощення роботи з базами даних, підвищенням якісного обслуговування споживачів, покращення рівня комунікації у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємств»
Литвинов О.	«явище, спричинене послідовністю трансформації, які об'єднуються загальним вектором розвитку»
Оноре Т.	«застосування програмного забезпечення та ІКТ з метою оптимізації бізнесу, що в майбутньому зробить його простішим, якісним та економним»
Прохоров М.	«реорганізація процесів шляхом автоматизації та цифрової комунікації»
Соколова Г. Б.	«застосування на бітах та байтах звичайних речей»
Семилітко А.	«організація нових способів роботи та мислення на базі інформаційно-комунікативних технологій»
Устенко М.	«перетворення, що тягнуть за собою впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси»
Халапсіс О.	«процес переведення всіх видів інформації в електронний вигляд»

Джерело: складено авторами на основі [11; 12; 20; 59; 65].

Проникнувши в усі сфери суспільного життя, інноваційні інформаційні технології стали невід'ємним елементом розвитку фінансових установ. Так, яскравим прикладом застосування *кіберфізичних систем* є мобільний банкінг, який дозволяє переводити у цифрову форму банківські продукти (картки, договори тощо), проводити в онлайн-форматі різноманітні операції (переказ коштів, оплата заборгованості за кредитом, оплата комунальних послуг, замовлення нових банківських продуктів тощо). Окреслені системи спроможні значною мірою підвищити рівень конкурентоспроможності не лише банків, а і фінансових установ. До прикладу, у своїй діяльності активно використовує мобільні додатки потужна китайська страхова компанія ZhongAn Online P&C Insurance Co., Ltd.

У діяльності фінансових установ застосування також отримали технології *3D-друку*, що беруть свій початок у 80-х роках ХХ ст., коли було винайдено пристрій для створення фізичного об'єкта на основі 3D-моделі [78]. Принцип роботи зазначеної технології полягає в тому, що тривимірний об'єкт створюється шляхом поєднання шарів матеріалу згідно з даними необхідної моделі, яка відтворюється. Хоча найбільш активно 3D-друк використовується в медицині (для створення

протезів, суглобів, клітин шкіри і т. ін.), кіно (для створення декорацій), архітектури (для моделювання майбутніх об'єктів) [19], він також може мати за стосунок і в діяльності банківських установ (наприклад, при виготовленні зразків-прототипів продуктів, зокрема карток; при виробництві деталей банкоматів).

Особливого розвитку протягом останніх років набула *робототехніка*, під якою розуміється поєднання інженерної розробки у вигляді своєрідної машини та прописаного програмного коду. Найвідомішим у світі роботом, що зокрема може надавати поради в банківській сфері, є Софія, створена у 2015 р. у Гонконзі інженерно-робототехнічною компанією Hanson Robotics [57; 59].

У табл. 3.8 наведено характеристику роботів, задіяних у роботі фінансових установ різних країн світу. Варто зауважити, що серед фахівців досі точаться суперечки щодо раціональності використання роботів у діяльності фінансових установ. Так, деякі вчені вважають, що впровадження роботів сприяє зростанню безробіття в країні, адже вони спроможні повністю замінити людську працю. Проте, з іншого боку, робот потребує нагляду та контролю, а також оперативного виправлення несправностей, що, у свою чергу, зумовлює зростання попиту на трудові послуги більш кваліфікованого персоналу.

Таблиця 3.8

П'ятірка найкращих роботів у банківській сфері

Назва	Країни	Банківська установа	Характеристика
1	2	3	4
Pepper	Японія, Канада, ОАЕ, ЮАР, США	Mizuho, ATB Financial, Emirates NBD, Nedbank, HSBC	- консультування клієнтів різними мовами; - проведення вікторини з фінансової грамотності для споживачів; - підлаштування поведінки під настрої клієнта; позування для селфі з клієнтами
Nao	Японія	Tokyo-Mitsubishi UFJ	- інформування про відкриття рахунків; - надання порад у випадку шахрайства; - розважання клієнтів танцями
Xiao Long	Китай	China Construction Bank	- консультування клієнтів різними мовами; - надання можливості клієнтам відкривати рахунок, проводити операції з картками; - надання можливості спілкування зі співробітником банку у спеціальній кімнаті по відеозв'язку

Закінчення табл. 3.8

1	2	3	4
IRA	Індія	HDFC	- консультування клієнтів; - допомога з орієнтацією у відділенні банку шляхом голосової навігації
Jiaojiao	Китай	China's Bank of Communications	- виконання обов'язків адміністратора-рецепсiонiста; - надання розваг для дітей

Джерело: складено авторами на основі [35].

Серед інформаційних технологій, що застосовуються сучасними фінансовими установами, є так звані «великі дані» (*Big Data*). За своєю суттю ця технологія дозволяє комбiнувати рiзні методи аналізу, обробки, управління і використання великих масивів інформаційних ресурсів. До її головних характеристик належать: 1) обсяг даних (*volume*), тобто масштаби інформаційних ресурсів і наявні можливості її зберігання; 2) швидкість (*velocity*), тобто технічна спроможність оперативної обробки даних; 3) різноманітність (*variety*), тобто охоплення як структурованих, так і неструктурованих даних (у тому числі текстових документів, фотографій, відео- й аудіоматеріалів тощо) [84].

Особливості використання інформаційної технології *Big Data* в діяльності сучасного бізнесу пропонуємо розкрити на основі конкретних кейсів. Наприклад, компанія «Google» щодня оперує колосальними обсягами неструктурованої інформації, застосовуючи при цьому сукупність новітніх інформаційних технологій. Ефективне комбiнування технології *Big Data*, хмарних технологій та штучного інтелекту дозволило компанії суттєво розширити спектр інноваційних послуг та продуктів, а також на перманентній основі підвищувати рівень їхньої якості [2].

Всесвітньовідома американська компанія «IBM» також активно використовує *Big Data* при формуванні безлічі технологічних продуктів і послуг, а також при наданні клієнтам аналітичних рішень з питань обробки даних [2]. У межах платіжної системи «Visa» нараховується близько 2,4 млрд випущених карт, для захисту яких від шахрайства компанією розроблено спеціальну підсистему на основі технології *Big Data* [67].

«Oracle» займається різноманітними комп'ютерними технологіями та пропонує своїм споживачам широкий спектр рішень для баз даних. Ця компанія має власну хмарну платформу, що дозволяє підприємствам працювати з даними, використовуючи методи візуалізації, просторової аналітики, моделі машинного навчання тощо [2]. «Amazon» використовує Big Data для формування персональних пропозицій клієнтам, зокрема на основі аналізу їхнього минулого досвіду вибору та придбання товарів [67]. Саме зазначена технологія дозволяє успішно реалізувати таку діяльність, враховуючи той факт, що кількість клієнтів «Amazon» становить понад 237 млн осіб, а отже, виключно людським ресурсом і традиційними технічними інструментами оперативного прорахувати імовірні дії такої кількості споживачів практично неможливо. Серед вітчизняних компаній, які пропонують клієнтам ефективні продукти на основі Big Data, можна відзначити «Київстар» [83].

Систематизуючи проаналізований досвід іноземних та вітчизняних компаній, можна виокремити такі напрями використання сучасним бізнесом технології Big Data: мінімізація ризиків (зокрема, при застосуванні стратегічного підходу до управління ризиками); комунікація з клієнтами (створення портрета типового споживача, організація зворотного зв'язку, розсилка повідомлень тощо); маркетингова стратегія (розробка маркетингової кампанії для конкретної ніші або сегмента; визначення та прогнозування поведінки клієнтів й імовірних моделей покупок); управління людськими ресурсами (організація навчання та підвищення кваліфікації персоналу); збільшення обсягів продажу (включаючи розширення асортименту продукції); розширення кола потенційних клієнтів; оптимізація процесів планування та прогнозування на підприємстві; оптимізація відносин з потенційними партнерами; запуск нових проєктів [83; 88; 92]. Крім зазначеного вище, інструменти Big Data дають можливість отримати інформацію про конкурентів, їхню діяльність у соціальних мережах, а також дізнатись про сприйняття споживачами конкурентів, їхніх сервісів і товарів. Такого роду інформація є корисною з точки зору вибудовування власних стратегій комунікації зі споживачами, маркетингу та забезпечення конкурентоспроможності на ринку.

Поряд із цим, варто зазначити, що, крім переваг, Big Data має певні труднощі в застосуванні, а саме: зростання навантаження через збільшення обсягів даних; високі вимоги до рівня кваліфікації та відповідальності персоналу; імовірність виникнення помилок, що матимуть негативний вплив на кінцевий результат; труднощі у виборі технічних рішень; виклики, пов'язані з необхідністю консолідації великого обсягу даних із диверсифікованих джерел, рівень надійності яких не завжди є достатньо високим [60].

Особливий інтерес на сьогодні становить технологія *blockchain*, яка являє собою реєстр, що містить усю інформацію про здійснені агентами транзакції. Кожна окрема транзакція фіксується як певний блок, що описує всі етапи руху під час здійснення операції і є пов'язаним з іншими, раніше створеними блоками в мережі [68]. Головними перевагами такої технології є надійність, стійкість до шахрайських атак, конфіденційність (інформація доступна лише для авторизованих мереж осіб), прозорість («видимість» всіх транзакцій для всіх користувачів) та безпечність [68]. Відповідно до цього впровадження фінансовими установами технології *blockchain* забезпечить їм не лише зростання конкурентоспроможності, а й підвищення рівня довіри до них з боку клієнтів. Сукупність основних переваг аналізованої технології систематизовано на рис. 3.3.

Поряд із очевидними перевагами, технологія *blockchain* не позбавлена деяких недоліків. Зокрема, можна виокремити стандартні ризики (тобто ті, які пов'язані з поточними бізнес-процесами), ризики передачі цінності (технологія не потребує центральних посередників, що тягне за собою імовірність появи нових ризиків, якими раніше управляли ці посередники); ризики смартконтрактів (при кодуванні складних домовленостей може виникнути ризик відображення їх у цифровій структурі, а не у фізичній формі) [100]. Незважаючи на окреслені вище ризики, технологія *blockchain* є перспективною та вже активно використовується низкою фінансових інститутів у світі, оскільки вона суттєво скорочує

тривалість операцій, знижує їхню вартість, підвищує ступінь довіри з боку споживачів, сприяє зменшенню ризиків кібератак та мінімізує паперову роботу. До прикладу, дана технологія застосовується банківською іспанською групою Grupo Santander – для прискорення процесу переказу грошей без допомоги посередників, в роботі платіжної системи One Pay FX [69; 97].

Рис. 3.3. Особливості застосування технології blockchain у діяльності фінансових установ

Джерело: складено авторами на основі [85; 96].

Серед перспективних напрямів диджиталізації фінансових установ виокремлюють *Інтернет речей*, під яким розуміють мережу фізичних пристроїв, що мають сенсори та датчики для передавання та обміну інформації через мережу Інтернет. Такими фізичними пристроями можуть бути звичайні побутові прибори (наприклад, холодильник, спроможний писати список продуктів чи замовляти доставку; смартгодинник чи фітнес-трекер; транспорт, який може функціонувати без водія та ін.). Для фінансових установ Інтернет речей полегшує відвідування відділень, дозволяє уникати черг за рахунок встановлення відповідного обладнання [94].

Ще одним із пріоритетів розвитку ринку фінансових послуг на етапі його стрімкої диджиталізації є впровадження технологій *штучного інтелекту*. У такому контексті цікавим є досвід американського банку BMO Harris Bank, який представив відділення з повною відсутністю персоналу та широким використанням чат-ботів [94]; британського банку NatWest, який з використанням Google Assistant впровадив функцію голосового банкінгу; американського банку Citibank, який має систему моніторингу активності використання банкоматів у різних районах міста [94].

Враховуючи всі вищеописані елементи диджиталізації та потужний вплив інноваційних інформаційних технологій на ринок фінансових послуг, можна зробити висновок, що саме цифровізація є ключовою характеристикою Industry 4.0. Проте розвиток промислової революції відбувається і нині, тому в майбутньому варто очікувати на його нову хвилю – Industry 5.0. За попередніми дослідженнями вона буде характеризуватись інноваційними кіберфізичними системами, скороченням часу обміну даними до мілісекунд, створенням цифрових двійників, застосуванням технологій віртуальної реальності, комбінуваннях інструментів хмарних і периферійних обчислень, заміною монолітних ієрархій на модульні структури тощо [28]. Для фінансових установ окреслені техніко-технологічні зміни сприятимуть суттєвому скороченню часу на обслуговування клієнтів, зменшенню витрат, появі нових продуктів, а також посиленню конкурентних позицій на ринку й підвищенню рівня довіри населення.

Технології RegTech і SupTech: переваги та напрями використання

Диджитал-трансформація фінансового сектору національної економіки актуалізує необхідність осучаснення, у тому числі й підходів до регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ. Одним із напрямів такого осучаснення є впровадження **SupTech (Supervisory Technology – наглядові технології)**, тобто технологій, що можуть використовуватись регулятором і наглядовими органами для оптимізації та підвищення ефективності реалізації ними функцій і адміністративних процесів [39]. SupTech дозволяють сформувати алгоритми виконання адміністративних задач на основі сучасних інформаційних технологій [39], серед яких варто виокремити:

- *Business Intelligence (BI)* – технології та інструменти аналізу великих обсягів інформаційних ресурсів, що описують клієнтів і їхню поведінку на ринку фінансових послуг, персонал та продуктивність його праці, роботу відділень фінансових установ тощо. BI автоматизують процеси збору й аналізу інформації, враховуючи її швидку оновлюваність і мінливість, а також використовуються при прийнятті стратегічних рішень [26]. У 2020 р. в Україні, у банку «Львів», було запроваджено аналітичну систему CS::BI, функціонал якої охоплює аналіз документів, рахунків клієнтів, депозитного і кредитного портфелю банку, показників контрагентів, створення аналітичної звітності [3];

- *blockchain* – технологія розподіленого реєстру, у блоках якої фіксується інформація про групи проведених транзакцій. Такі технології є зручними для клієнтів у користуванні, надійними для здійснення платежів та достатньо безпечними. Перевага роботи з blockchain полягає в тому, що вона суттєво знижує імовірність шахрайства та витоку конфіденційних даних, завдяки чому забезпечується високий рівень довіри між учасниками мережі. Припускається, що запровадження blockchain спроможно цілком замінити систему міжнародних переказів SWIFT. Вітчизняні фінансові установи ще не накопичили багатого досвіду роботи з цією технологією, що пояснюється передусім нестачею знань про її функціонування та відсутністю спеціального регулювання з боку Національного банку України. Однак певні заходи з опанування blockchain-технології вживаються «ПриватБанком»: у додатку

банку застосовується технологія шифрування трафіку й електронного підпису; відкрито близько 1,5 млн гаманців біткоїну; заплановано запровадження smart-контрактів (bitcoin-corezoid); прогнозується запуск сервісу ідентифікації особистості у мережі Internet для проведення транскордонних операцій [29];

- *cloud computing* («хмарні» технології) – технології конфіденційного й безпечного збереження великих масивів інформації різних типів. Такі технології можуть застосовуватись фінансовими установами за однією з таких моделей:

1) SaaS (Software-as-a-Service – програмне забезпечення як послуга) – можливість придбання «хмарного» додатка для автоматизації бухгалтерського обліку чи інших процесів;

2) IaaS (Infrastructure-as-a-Service – інфраструктура як послуга) – можливість налаштування програмного забезпечення для розробки власних додатків, орієнтованих на вдосконалення процесів управління базами даних, збереження документації і т. ін.;

3) PaaS (Platform-as-a-Service – платформа як послуга) – можливість доступу до віртуальної платформи, у межах якої фінансова установа може обрати «хмарні» послуги, необхідні для вирішення певних проблем.

Перевагами, що отримують фінансові установи, від роботи з «хмарними» технологіями є ефективність, гнучкість, мобільність та стійкість [74]. Поряд із цим, досі не опрацьовано системні підходи до шифрування даних, забезпечення їх цілісності та захищеності від кібератак. Окремо слід наголосити на існуванні певних законодавчих обмежень і незадовільному рівні довіри до постачальників «хмарних» послуг [5]. За деякими оцінками [6], у найближчому майбутньому 90 % банків перейде на використання «хмарних» систем. Українські фінансові установи лише починають окремі проекти з використання «хмарних» послуг (у «хмарах» «Azure») [74], тоді як світовий лідер ринку «JPMorgan Chase» уже зберігає свої дані у «хмарному» сервісі «Amazon Cloud» [6]. Крім «Amazon Web Service», серед найбільших постачальників «хмарних» послуг можна виокремити «Google Virtual Cloud», «Microsoft Azure», «IBM Bulemix».

Перераховані вище інформаційні технології забезпечують можливість SupTech вирішувати питання фінансових наглядових органів, формувати нові підходи до нагляду, а також розвивати великі дані. Технології Business Intelligence, blockchain, cloud computing акумулюють структуровану і неструктуровану інформацію, автоматизують процеси її обробки, удосконалюють способи аналітики та, відповідно, надають наглядовим органам оцифровані дані й інноваційні робочі інструменти [90]. Технології SupTech можуть бути корисними як для регулятора та наглядових органів, так і для фінансових установ, оскільки дають змогу:

- автоматизувати процеси звітування (завдяки data-input approach) – інформація в електронному вигляді надсилається в електронну базу, без необхідності попереднього агрегування даних, що сприяє скороченню витрат, економії часу, зменшенню кількості технічних помилок;

- організувати отримання інформації про діяльність фінансових установ безпосередньо із їхніх операційних систем (так званий data-pull approach) із подальшою стандартизацією даних зусиллями наглядового органу;

- отримання регулятором доступу до інформації в операційних системах фінансових установ у режимі реального часу, без прив'язки до встановлених дат звітування;

- створювати утиліти для звітування, що дозволятимуть акумулювати звіти, роз'яснювати користувачам правила подачі звітів, а також будуть читабельними для комп'ютерної техніки (це зручно для фінансових установ, оскільки скорочуватиме витрати часу на інтерпретацію правил та на консультування з юристами);

- акумулювати неструктуровану інформацію (з вебсайтів, маркетингових матеріалів, договорів, соціальних мереж, звітів про попередні перевірки, протоколів, електронних листів, тобто різноманітних джерел різного формату);

- управляти якістю звітних даних – особливо в тих напрямках, де передбачається ручне (а не автоматизоване) введення інформації співробітниками фінансових установ [21; 90].

Узагальнюючи по технологіям SupTech, можемо відзначити, що основними напрямками використання цих технологій є систематичний збір інформації від фінансових установ, аналітика накопичених даних та оцінка відповідності діяльності таких установ регуляторним вимогам. Застосування сучасних інформаційних технологій у роботі наглядових органів дозволяє більш ефективно виявляти шахрайські схеми та формувати доказову базу по фінансових злочинах. До головних переваг SupTech належать: спрощення адміністративних процедур; підвищення достовірності звітної інформації; розвиток системи управління ризиками; удосконалення підходів до внутрішнього контролю. Імплементация таких технологій сприяє активізації інноваційного розвитку як фінансових установ, так і регулятора ринку фінансових послуг та наглядових органів.

Поряд із цим, використання SupTech може супроводжуватись ризиками, пов'язаними з перевіркою достовірності неструктурованих даних, захистом персональних даних, гарантуванням кібербезпеки, а також недостатністю технічних потужностей фінансових установ (наприклад, застарілі комп'ютери, неліцензійне програмне забезпечення, нестабільний доступ до Internet). Окремо варто відмітити імовірність настання репутаційних ризиків, спричинених недопрацьованими чи недостатньо протестованими технологіями SupTech, запропонованими наглядовими органами, або помилками при введенні даних співробітниками фінансових установ через неоднозначність формулювань чи неправильну інтерпретацію правил і нормативних актів [21; 90].

Поширеними у фінансовому секторі є так звані **регуляторні технології (RegTech – Regulatory Technologies)**, під якими прийнято розуміти сукупність технологічних рішень, націлених на спрощення процесів виконання адміністративних функцій та приведення фінансових установ у відповідність до встановлених регуляторних вимог. RegTech 1.0 з'явилися у ХХ ст. як реакція на світові економічні кризи і знаменувалися активним використанням автоматизованих систем оцінок ризику та моніторингу розвитку ринку цінних паперів [14]. Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. спричинила новий виток в

еволюції регуляторних технологій (RegTech 2.0), зорієнтувавши їх на оптимізацію управління звітністю та дотримання нормативних вимог [14]. У сучасних умовах регулятором достатньо часто оновлюються вимоги до фінансових установ, а також спостерігається зміна нормативно-правової бази [55; 99]. Це актуалізує необхідність розвитку й імплементації регуляторних технологій у роботу фінансових установ, зокрема при реалізації процесів формування нормативної звітності, управління ризиками, моніторингу транзакцій, виявлення шахрайств, контролю даних, комплаєнсу.

Технічну базу RegTech зазвичай становить аналітика великих даних (*Big Data*) і штучний інтелект (*Artificial Intelligence*). Зазначені інформаційні технології широко використовуються банківськими установами для консультування клієнтів (віртуальні помічники), інформування про нові продукти (чат-боти), автоматизації процесів відділень (нові термінали і банкомати), навчання персоналу (спеціальні алгоритми підвищення кваліфікації співробітників call-центру), виявлення підозрілих активностей із використанням картки (антифрод), а також для вивчення поведінки інвесторів, аналізу кредитного ризику, оцінки фінансової стійкості, формування профілю клієнтів перед прийняттям рішення щодо їх кредитування (*Big Data*) [50; 70; 102]. Нині штучний інтелект і «великі» дані знаходять свій застосунок у забезпеченні функціонування регуляторних технологій, зокрема в напрямі автоматизації процесів, удосконалення аналітичної обробки даних, підтримки FinTech-стартапів, підвищення ефективності використання регуляторного капіталу, контролю за ризиками та витратами [14].

До головних переваг технологій RegTech відносять: оперативність і точність при виявленні проблем у ході здійснення моніторингу фінансового ринку; скорочення витрат часу на контроль за дотриманням фінансовими установами встановлених нормативних вимог; можливість спрогнозувати імовірні наслідки й ризику запровадження нових бізнес-моделей і фінансових інструментів; протидія «відмиванню» грошей; можливість цифрової ідентифікації клієнтів [21].

Аналогічно з SupTech, використання регуляторних технологій пов'язано з імовірністю виникнення певних ризиків, зокрема: кіберризик; помилки та неточності в застосуванні моделей при прийнятті рішень; зростання взаємозалежності між учасниками ринку фінансових послуг; операційні ризики; ризики нелегального використання нових технологій учасниками ринку; ризики, спричинені технологічною складністю контролю якості моделей, розроблених на основі машинного навчання (machine learning); ризики, зумовлені недосконалістю чинного законодавства; ризики, викликані труднощами в оцінці якості придбаних технічних фінансових рішень та ін. Отже, частина ризиків носить технічний характер (як результат відсутності досвіду й експертизи в роботі з новітніми інформаційними технологіями), а частина виникає як наслідок наявності відмінностей у цінностях та принципах партнерів [90; 98].

Актуальними трендами розвитку сучасного ринку фінансових послуг є підтримка FinTech-стартапів, запуск інноваційних продуктів і сервісів. Тестування новацій може реалізовуватись у межах так званих регуляторних «пісочниць». Під останніми розуміють платформи, що дають змогу застосовувати особливий правовий режим для діяльності фінансових установ. Іншими словами, це дозволяє перевірити дієвість і ефективність запровадження певного сервісу, що не описаний у чинному законодавстві, не підтверджений юридично і є унікальним. Регуляторна «пісочниця» розглядає подібні проекти в умовах конкретного середовища, під наглядом регулятора, без порушення вимог законодавства [81]. У світі діє більше 10 регуляторних «пісочниць»; в Україні робляться перші кроки до запуску повноцінної «пісочниці» (орієнтовно – у другій половині 2022 р.) [81]. Саме в цьому напрямі вбачаємо один із перспективних напрямів інноваційного розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг. Як правило, процес створення регуляторних «пісочниць» є тривалим, оскільки передбачає не лише формування деталізованих моделей їх функціонування, а й вимагає релевантних законодавчих змін.

Успішна імплементація у практику діяльності учасників ринку фінансових послуг сучасних технологій SupTech і RegTech потребує налагодження довгострокової співпраці між фінансовими установами й регуляторами, а також відновлення довіри між ними. Певні кроки в цьому напрямі вже здійснено. Так, у відповідь на актуальну тенденцію диджиталізації, у 2019 р. Національним банком України спільно зі Світовим банком було розроблено проект Концепції розвитку інноваційних наглядових і регуляторних технологій [30; 39]. Окреслена вище співпраця дозволить сформувати ефективну інноваційну систему нагляду за дотриманням суб'єктами ринку регуляторних вимог. Партнерство між фінансовими установами й органами державної влади у напрямі цифровізації дасть змогу підвищити безпечність збереження цифрових активів (технологія blockchain), заздалегідь виявити імовірність порушення учасниками ринку встановлених вимог (технології машинного навчання й аналітики «великих» даних), а також створить передумови для переведення регуляторних вимог у цифровий формат (сучасні інформаційні технології забезпечать їх гармонізацію, уніфікацію та адекватність актуальним викликам екзогенного середовища).

Тенденції диджиталізації фінансових установ Європейського Союзу

Провідні країни світу накопичили чималий досвід застосування інформаційних технологій у роботі фінансових установ, у тому числі в напрямі захисту від витоку інформації, підвищення рівня її транспарентності, модернізації механізмів надання фінансових послуг. Позитивний досвід економічно розвинених країн може виявитись цінним для вітчизняних фінансових інституцій, а його імплементація у практику їхньої діяльності сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг і рівня довіри населення до банківських установ.

Банками країн *Європейського Союзу* витрачаються чималі бюджети на апробацію та впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, реалізацію заходів із протидії кібератакам та підвищення рівня безпечності інформації. Практично всі європейські банки оперативно запровадили мобіль-

ний банкінг (електронну систему, що дозволяє через додаток у мобільному телефоні виконувати низку банківських операцій – грошові перекази, оформлення кредитів, відкриття депозитних рахунків тощо) і перебувають у пошуку нових додатків та опцій для такої системи. Стисла характеристика діяльності компаній деяких країн ЄС, що активно використовують у своїй діяльності інноваційні фінансові технології, наведена в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Характеристика діяльності провідних ФінТех-компаній Європейського Союзу

Назва компанії	Країна	Масштаби діяльності
Aduen	Нідерланди	У період з 2015 по 2019 рр. дохід Aduen зріс із 98,5 млн до 496,9 млн дол. США
Nexi	Італія	Спеціалізується на платіжних системах, таких як Nexi Payments, наполягаючи на тому, що сучасні технології витіснили готівкові платежі
Klarna	Швеція	Один із найбільших банків ЄС, який надає платіжні рішення для 85 млн споживачів у 17 країнах.
Greensill	Велика Британія	Забезпечує клієнтів фінансовим ланцюгом поставок у Європі, Північній Америці, Латинській Америці, Африці та Азії.
Transferwise	Велика Британія	Цифрові грошові перекази компанії використовує понад 10 млн осіб по всьому світу
N26	Німеччина	Функціонує на 24 європейських ринках та нараховує 2,3 млн клієнтів
Oaknorth Bank	Велика Британія	Співпрацює з банками з усього світу з орієнтацією на задоволення потреб сотень тисяч підприємств
Monzo	Велика Британія	Має досить високу популярність у світі та нараховує понад 2 млн клієнтів (передусім за рахунок того, що гарантує утрічі безпечніший захист персональних даних клієнтів і в чотири рази ефективнішу боротьбу з шахрайством порівняно з іншими банками країни)
Funding Circle	Велика Британія	Користується попитом у малого бізнесу з усього світу; нараховує понад 90 000 клієнтів
Izettle	Швеція	Поширена в країнах ЄС і Латинської Америки торговельна платформа для малого бізнесу

Джерело: складено авторами на основі [24; 43; 46; 47; 54; 106].

Один із найбільших банків Європейського Союзу «Klarna» (Швеція) обслуговує близько 85 мліг клієнтів із 17 країн світу [103]. Певна річ, охопити таку кількість споживачів і максимально повно та своєчасно задовольнити їхні потреби персоналом компанії практично неможливо. Тому керівництвом було прийнято рішення про інтенсивне впровадження інноваційних інформаційних технологій в комунікацію з клієнтами та безпосередньо у процеси надання фінансових послуг. Компанією застосовується спеціальне програмне забезпечення, спроможне оцінити фінансовий стан клієнта на момент здійснення операції і одразу запропонувати релевантну кредитну послугу [103]. Такий формат взаємодії за посередництва сучасних інформаційних технологій став достатньо затребуваним споживачами, оскільки виявився зручним, легким і швидким у користуванні.

Ще як один приклад можна згадати італійський банк «Nexi», який активно розробляє платіжні системи з метою повного усунення готівкової оплати; постійно проводить роботи над удосконаленням системи «Nexi Payments» для підвищення рівня безпеки та зручності проведення операцій [106].

Протягом останніх років у *Німеччині* фінансові установи застосовують опцію відеокамери (VTM), за допомогою якої клієнт через мобільний телефон або інший гаджет може отримати особисту консультацію представника банку з будь-якого питання. Така комунікація суттєво скорочує витрати часу споживача фінансових послуг та спрощує для працівника банку ідентифікацію клієнта [86]. Поширеною також стала послуга передачі звукових даних (NSDT), яка дозволяє споживачу при здійсненні операції для підтвердження, замість стандартного одноразового пароля, просто відтворити надісланий банком звук [86]. Така технологія працює навіть в умовах шумного оточення, що робить її зручною і застосовною за різних обставин, у яких може перебувати клієнт.

Чільне місце серед інформаційних технологій, які активно використовуються в роботі фінансових установ, посідає Big Data. Ця технологія дозволяє прискорити процеси збору та аналізу інформації, удосконалити контроль над системами інформаційної безпеки і захисту від шахрайства. На основі технології Big Data комерційний банк *Великої Британії* NatWest створив цифровий сервіс

Mettle для малого бізнесу [2]; за використання штучного інтелекту та аналітики Big Data розробив додаток Mimo з обліку особистих коштів [75]; запусив цифрового асистента Coqa в онлайн-банкінг для надання клієнтам інформації з більш ніж 200 запитань [2].

Однією з перших серед європейських країн інноваційну інформаційну технологію blockchain реалізувала банківська група Grupo Santander (Іспанія). Застосування такої технології в роботі фінансових установ дозволяє суттєвим чином прискорити процеси переказу грошей, здійснювати їх без посередників та забезпечити прозорість проведення операцій. Технологію blockchain покладено в основу розробленої групою Santander платіжної системи One Pay FX, роботу якої націлено на оптимізацію платежів між Європою та Південною Америкою [75].

Поступового поширення набуває застосування роботів у діяльності фінансових установ. Власне, це є певна інженерна розробка, механізм із прописаним фахівцем спеціальним набором команд, що по великому рахунку станом на сьогодні не є інновацією, однак протягом останніх років набуває нових форм прояву та напрямів застосування. Впровадження роботів дозволяє банкам економити на витратах праці касирів та інших фахівців, які виконують рутинну, монотонну, одноманітну технічну роботу.

У цьому контексті доречно згадати про банк Nordea Bank AB (Швеція), що заявляє про прагнення замінити на роботів весь наявний персонал. Навіть перші кроки з реалізації такої ідеї дозволили суттєво скоротити витрати, а в недалекому майбутньому планується повністю замінити роботами операторів телекомунікаційного зв'язку, а також організувати процеси керування активами банку на основі потужностей сучасних роботів [31].

Окремої уваги потребує кейс швейцарського банку St. Galler Kantonalbank, у якому комунікація з клієнтами, вирішення їхніх питань, надання допомоги в проведенні операцій здійснюється роботами, тобто по суті вони заміщають деякі функції оператора, касира, менеджера. Крім цього, роботами ведеться бухгалтерська звітність [93].

Диджиталізація ринку фінансових послуг супроводжується появою нових гравців та виникненням нових інструментів підвищення конкурентоспроможності. У відповідь на запити споживачів виникають необанки, розвиваються мобільні додатки, оцифровуються банківські послуги, імплементуються технології blockchain, «великих» даних, штучного інтелекту, «хмарних» обчислень. У своїй сукупності це дозволяє суттєво прискорити процеси надання фінансових послуг, підвищити рівень їх безпечності та надійності.

Досвід США і КНР у розвитку фінансових технологій

Найдорожчими технологічними компаніями у світі у 2022 р. є: “Apple” з річним доходом 379 млрд дол. (кількість співробітників – 154 тис. ос.); “Microsoft” – 185 млрд дол. (181 тис. ос.); “Amazon” – 458 млрд дол. (1298 тис. ос.); “Alphabet” – 239 млрд дол. (135,3 тис. ос.); “Tencent” – 84 млрд дол. (51,35 тис. ос.); “Facebook” – 112 млрд дол. (58,6 тис. ос.); “Alibaba Group” – 125 млрд дол. (251,46 тис. ос.); “TSMC” – 57 млрд дол. (56,83 тис. ос.); “Nvidia” – 24 млрд дол. (8,98 тис. ос.); “Samsung” – 234 млрд дол. (287,44 тис. ос.) [107]. Провідні BigTech-компанії активно розширюють масштаби своєї діяльності, набуваючи характеру глобальності (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Характеристика найбільш популярних BigTech-компаній світу

Назва компанії	Країна	Опис основної діяльності компанії	Опис платіжної системи	Масштаби / охоплення
1	2	3	4	5
Alibaba	Китай	Найбільша міжнародна Інтернет-платформа з продажу оптових товарів для покупців з усього світу	"AliPay" - платіжна система для оплати товарів, перевагами якої є простота, відсутність комісій, велика система знижок та акцій, підвищений рівень захисту	Налічує понад 700 млн користувачів та 450 тис. комерційних компаній
Samsung	Корея	Транснаціональна компанія з продажу електроніки	«Samsung Pay» - платіжна система для електроніки (телефонів, планшетів тощо) марки «Samsung», яка надає можливість оплати без використання карток	Впроваджена у 29 країнах світу

Закінчення табл. 3.10

1	2	3	4	5
Facebook	США	Найбільша у світі соціальна мережа	«Facebook Pay» - платіжна система для оплати у додатках «Facebook», «Instagram», «Messenger" та «WhatsApp»	Запущений у США та 27 державах-членах ЄС
Apple	США	Технологічна компанія, яка займається розробкою побутової електроніки, програмного забезпечення та онлайн-сервісів	«Apple Pay» - платіжна система для електроніки марки «Apple» (iPhone, iPad, Apple Watch тощо), у межах якої відсутня необхідність користування картками	У 2020 р. кількість користувачів становила 507 млн ос. (51 % усіх користувачів технікою «Apple»)
Google	США	Транснаціональна корпорація та найбільш популярна пошукова система у світі	«Google Pay» - платіжна система, що передбачає безконтактну оплату товарів та послуг (будь-якої електроніки)	Станом на 2019 р. запроваджена у 30 країнах світу

Джерело: складено авторами на основі [7; 17; 33; 53; 80; 89].

Одним із перспективних напрямів диджиталізації діяльності фінансових установ нині є роботизація. Колосальний досвід у застосуванні роботів мають американські фінансові установи (табл. 3.11). Наприклад, банківська установа JPMorgan Chase (США) використовує робота Persado як копірайтера. Технічні можливості цього робота дозволяють швидко створювати різні варіанти напису текстів, а також за необхідності переписувати їх [58]. Варто зазначити, що згадана вище JP Morgan Chase була однією із перших установ, яка почала зберігати дані у хмарному сховищі Amazon Cloud [6]. Така хмарна інфраструктура відповідає нормам чинного законодавства країни, забезпечує вищу безпеку й конфіденційність інформації. Уже станом на 2020 р. близько 90 % американських банків успішно перейшли на цю технологію.

Таблиця 3.11

Характеристика діяльності провідних FinTech-компаній США

Назва	Масштаби діяльності	Характеристика діяльності
1	2	3
Stripe	Клієнти варіюються від невеликих вебсайтів до Amazon та Facebook	У 2019 році Stripe запустила нову корпоративну кредитну картку та позики для малого бізнесу, які автоматично погашаються за рахунок платежів, які вона обробляє для позичальників
Ripple	Серед клієнтів має транснаціональну корпорацію Standard Chartered та фінансово-кредитну групу Santander. У 2019 р. продано XRP на 500 млн дол. США	Система, яка за допомогою технології blockchain сприяє здійсненню міжнародних платежів, у тому числі за допомогою криптовалюти
Coinbase	Кількість клієнтів біржі складає близько 25 млн осіб	Пропонує послуги зберігання криптографічних даних установам. Розробляє особистий гаманець та нові валюти, призначені для тих, хто прагне більшої конфіденційності
Robinhood	Станом на 2020 р. кількість клієнтів становила понад 10 млн осіб	Мобільний додаток, який пропонує торгівлю акціями, ETF, опціонами та криптовалютами без комісій
Chime	Має близько 12 млн клієнтів	Банк, що працює лише для мобільних пристроїв, не має банківської ліцензії, але використовує ресурси та інфраструктуру великих банків. Пропонує безкоштовні чекові рахунки з можливістю автоматичного округлення покупок та внесення змін на ощадні рахунки.
Plaid	Кількість клієнтів у 2019 р. збільшилася вдвічі до 2600 ос., при цьому розширившись на територію Великої Британії, Іспанії, Франції та Ірландії	Пов'язує платіжні програми (Square Cash) та програми для особистих фінансів (Acorns) з банківськими рахунками користувачів для переказу і відстеження коштів. Інтеграція Plaid відповідає PSD2, цим самим забезпечуючи додаткову надійність доступу до європейської фінансової екосистеми.
SoFi	Налічує понад 850 000 учасників	Пропонує такі фінансові послуги: особисті позики, іпотечні кредити, страхування, чекові рахунки, заощадження та інвестування.
Credit Karma	Чисельність клієнтів становить 50 млн осіб	Безкоштовна послуга моніторингу та оцінки кредитних балів
Opendoor	Близько 1,3 млн клієнтів	FinTech-компанія у сфері нерухомості, націлена на кардинальну трансформацію способів продажу клієнтами будинків і споруд

Закінчення табл. 3.11

1	2	3
Root	Має ліцензію функціонування у 36 штатах США	Забезпечує автострахування, кваліфікує клієнтів та встановлює їхні страхові тарифи. Може контролювати водіння за допомогою програми для смартфона, що працює на основі вимірювання 200 змінних. Нещодавно розширила свою діяльність на страхування орендарів, пропонуючи покрити втрати їх майна.

Джерело: складено авторами на основі [16; 41; 48; 49; 104].

Аналогічно до практики запровадження хмарної інфраструктури, глибоко інтегрованим у роботу фінансових установ США є електронний банкінг. У середньому щорічний приріст чисельності користувачів е-банкінгу становить 20 % [108], а деякі банки країни (EverBank Direct, PerkStreet Financil, BankSimple, Bank of Internet USA) здійснюють перехід на використання лише інтернет-банкінгу при наданні повного спектра банківських послуг (відкриття рахунку, проведення грошових переказів, обмін валюти, отримання кредитів, вкладення депозитів, операції на фондовому ринку тощо) [62].

Необхідно також відмітити вагомий досвід фінансових установ *Японії* у використанні інформаційних технологій. Стрімкий розвиток останніх у країні забезпечує оперативну й докорінну трансформацію фінансового сектору, а також створює підґрунтя для лідерства країни на міжнародній арені. До прикладу, одним із перших у світі саме японський банк Ogaki Kyoritsu виступив із ініціативою запустити абсолютно нові банкомати, що не потребують фізичного використання пластикової картки, а для ідентифікації клієнта використовують його біометричні дані [42]. Сьогодні така технологія вже стала звичною практикою для низки банків Японії.

Активно у своїй діяльності технологіями штучного інтелекту користується японська страхова компанія Fukoku Mutual Life Insurance. Зокрема, вона застосовує програму Watson Explorer AI від IBM, яка дозволяє проаналізувати дані

медичних полісів по операціях та процедурах і, відповідно, правильно розрахувати розмір страхових виплат. У підсумку, застосування такої технології створює для компанії можливість підвищити свою продуктивність на 30 % [27].

Одним із лідерів FinTech-галузі на глобальному рівні є *Китай* (табл. 3.12), фінансові установи якого інвестують колосальні кошти у розвиток штучного інтелекту (у 2018 р. – близько 23 млрд дол. США [87]). Серед найбільш знакових інноваційних розробок треба відзначити: технологію Eye to God, впровадження якої в термінали самообслуговування дозволило спростити операції розпізнавання облич, зчитування відбитків пальців; технологію Yuncong, яка, на відміну від Eye to God, використовує комп'ютерний зір і завдяки цьому робить процес оплати більш легким та надійним; систему перевірки документів Qunzhi, що використовує технології NLP, графи знань, OCR, які забезпечують вищу точність перевірки і дозволяють знизити навантаження на персонал фінансових установ [95].

Таблиця 3.12

Характеристика провідних FinTech-компаній Китаю

Назва компанії	Характеристика компанії	Особливості діяльності
1	2	3
Ant Group	Обслуговує більше мільярда користувачів. Загальний обсяг платежів сягає 118 трлн юанів	Дочірня компанія групи Alibaba, яка володіє найбільшою китайською платформою цифрових платежів
Lufax	Підтримується великими інтернет-компаніями, такими як Ant Group, WeBank та Tencent Licaitong.	Провідна платформа персональних фінансових послуг, яка працюючи за допомогою бізнес-моделі «Hub and Spoke», на основі застосування передових технологій інтегрує онлайн- та офлайн-ресурси в обслуговування клієнтів
East Money	Професійний фінансовий засіб масової інформації в Інтернеті, що надає цілодобово фінансову інформацію та котирування світового фінансового ринку.	Займається цінними паперами, електронною комерцією, наданням фінансових даних, обслуговуванням інтернет-реклами

Закінчення таблиці 3.12

1	2	3
JD Digits	Сформував провідну екосистему фінансових технологій у Китаї для підприємств та споживачів; випустив низку інноваційних продуктів (Jingbaobei, Baitiao, JD Wallet, JD Finance APP, Xiaojinku, JD Microcredit та Xiaobailicai)	Бізнес-метою JD Digital Technology визначено об'єднання галузей з цифровими технологіями, допомога в оцифруванні бізнесу, запровадженні штучного інтелекту
<u>WeBank</u>	Найбільший у світі цифровий банк, що використовує у своїй діяльності технології BigData, штучний інтелект, blockchain, хмарні технології для надання комплексних фінансових послуг приватним особам, малому і середньому бізнесу	WeBank не має фізичних відділень чи філій і не покладається на майнові гарантії. Для управління своєю бізнес-моделлю максимально повно й активно використовує інноваційні інформаційні технології
Hundsun	Має понад 7000 партнерів, у тому числі у сфері наукових досліджень і розробок	Провідний постачальник фінансового програмного забезпечення та мережевих послуг у Китаї
Hithink RoyalFlush	За допомогою своїх цифрових та прикладних платформ, інструментів фінансового аналізу, систем онлайн-торгівлі та програмних рішень переважно займається збором і наданням фінансової інформації корпораціям, фінансовим операторам, приватним інвесторам, уряду та фізичним особам	Представляє собою інформаційну мережу, яка використовує у своїй діяльності 27 технологій для веб-сайту
Suning Finance	Надає малому та середньому бізнесу якісні портфелі фінансових продуктів, включаючи оплату, фінансування ланцюжка поставок, споживче фінансування, управління інвестиціями, страхування та ін.	У своїй діяльності використовує переважно наступні технології: біометрична ідентифікація; контроль ризиків на основі «великих даних»; інтелектуальний маркетинг; роботи-консультанти; фінансова хмара
<u>ZhongAn</u>	Включає Jack Ma від Alibaba, Pony Ma від Tencent та Mingzhe Ma від Ping An Insurance.	Компанія, які надає свої послуги зі страхування виключно в онлайн-форматі

Джерело: складено авторами на основі [8; 44; 45; 51; 91; 101; 105; 109; 110].

Китайська компанія Ant Financial представила першу у світі мережу транскордонних переказів, засновану на технології blockchain, яка дозволяє значно прискорити процес переказу грошей, а також забезпечує високу прозорість і надійність проведення операцій [82]. Китайська страхова компанія

ZhongAn Online P&C Insurance Co. Ltd реалізує свою діяльність виключно в мережі Інтернет та за використання її потужностей [111]. Лише за перший рік роботи цією компанією було продано понад 650 млн страхових полісів, а кількість її клієнтів перевищила 150 млн осіб [111].

Активне впровадження інформаційних технологій у діяльність фінансових установ забезпечує провідним країнам світу можливість утримання високих місць у світових рейтингах і високих конкурентних позицій на міжнародному ринку фінансових послуг. Передусім це обґрунтовується зростанням якісного рівня послуг, які надаються фінансовими установами країни, підвищенням їх швидкості, точності, транспарентності та надійності. Крім цього, інноваційні технології спроможні робити фінансові операції більш зрозумілими та зручними для споживачів.

До ключових передумов імплементації інформаційних технологій в діяльність фінансових інституцій можна віднести наступні: 1) висококонкурентне середовище, що мотивує фінансові установи до постійного пошуку інноваційних ідей, нових бізнес-моделей, підтримки фінтех-стартапів; 2) наявність підтримки наукових досліджень з боку держави та бізнес-сектору; 3) розвиненість інформаційної інфраструктури та інвестування в її вдосконалення; 4) фінансова грамотність громадян та їх готовність до опанування нових технологій; 5) висока інноваційна культура в суспільстві.

На наше переконання, одним із питань, яке найгостріше стоїть на порядку денному сучасних фінансових установ, є захист інформації. У країнах Європейського Союзу цьому питанню приділяється особлива увага як на законодавчому, так і на технічному рівні. Наприклад, наразі тривають роботи над винайденням аксесуарів (спеціальних чохлаів) для пластикових карток, які убезпечать їхніх власників від шахраїв і несанкціонованого зчитування інформації, необхідної для активації вбудованих в них чіпів з даними для здійснення безконтактної оплати. Не менш актуальною є проблема забезпечення кібербезпеки, що вимагає

формування дієвих механізмів протидії кібератакам, а також розробки інноваційних інформаційних технологій захисту фінансових систем та інформації про суб'єктів ринку фінансових послуг. Саме в цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень за цією тематикою.

Перспективні напрями диджиталізації ринку фінансових послуг України

Як засвідчує проведений у попередніх розділах роботи аналіз, провідні фінансові установи світу активно впроваджують у свою діяльність інноваційні інформаційні технології. Це забезпечує диджиталізацію їхньої роботи, оптимізує процеси, полегшує комунікацію з клієнтами, а також сприяє підвищенню рівня їхньої конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг. Станом на сьогодні Україна вже накопичила певний досвід у сфері диджиталізації фінансового сектору, проте, на жаль, не демонструє лідерських позицій у напрямі генерації FinTech-інновацій на світовому рівні. Вітчизняними банками досі значна увага приділяється удосконаленню е-банкінгу, зокрема у вигляді вебверсій (через будь-який інтернет-браузер) та додатків на мобільні телефони (мобільний банкінг). Причому саме мобільні додатки оновлюють найбільш активно, оскільки переважна більшість домогосподарств нині мають і постійно користуються смартфонами. Мобільні додатки є зручними для клієнтів, полегшують їх доступ до рахунків, скорочують витрати часу на здійснення операцій і спрощують спілкування з банківським персоналом.

Диджиталізація фінансового сектору в Україні забезпечується не лише ініціативами «знизу», а й підтримується на загальнодержавному рівні. Ще у 2017 р. Національним банком було впроваджено СЕП третього покоління, що ґрунтується на таких інформаційних технологія, як середовище сервісів додатків IBM WebSphere, промислові стандарти JEE, база WebSphere MQ [18]. Важливо зауважити прийняття Нацбанком у 2020 р. «Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025 р.» [38].

Підняту тему розглянемо на прикладі двох потужних банків України – «Альфа-Банк» (приватна форма власності) і «ПриватБанк» (державна форма власності). Так, АТ «Альфа-Банк» у 2021 р. перейшов на новий додаток «Sense SuperApp». Можливості, що надає цей додаток для користувачів: відкриття рахунку в банку при використанні додатка «Дія», без необхідності фізичного відвідування відділення; відеочат зі співробітниками банку для отримання консультацій; моніторинг статистики й деталей тарифу мобільного оператора «Київстар» без необхідності встановлення спеціального додатку цього оператора; сервіс «Зібрати гроші», що дозволяє поповнювати рахунок через QR-код; функція поповнення карток «Альфа-Банку» через Apple Pay; онлайн-відкриття валютних рахунків фізичних осіб-підприємців [61].

«Альфа-Банк» приділяє чимало уваги забезпеченню універсальності та зручності для своїх клієнтів, застосовуючи для цього потужності сучасних інформаційних технологій. Запустивши новий додаток, банк не лише надав можливість споживачам самостійно налаштовувати інтерфейс відповідно до власних уподобань (щодо кольору, шрифту, стилю, мови, наявності підказок та ін.), а й підтримує стабільне функціонування попереднього додатка (враховуючи, що певна частка клієнтів звикла саме до його використання).

Державний банк «ПриватБанк» є одним із найбільш інноваційних у країні; він активно впроваджує інформаційні технології у свою діяльність. Зокрема, цим банком відкрито перше в Україні цифрове банківське відділення у м. Києві; запущено бот для торговельних підприємств-користувачів POS-терміналів; запущено біометричні платіжні POS-термінали, що працюють на основі технології FacePay24; надано можливість інтернет-магазинам проводити оплату за допомогою Google Pay; підключено до сервісу токенизації Visa Token Service та ін. [4]. Така активна діджиталізація дозволяє «ПриватБанку» суттєво розширювати клієнтську базу – як домогосподарств, так і бізнес-клієнтів [15]. «ПриватБанк» на постійній основі оновлює та впроваджує нові мобільні додатки (Приват24, «Ска-

рбничка», «Розумна заправка», «Фотокаса» та ін.). Прагненням зробити взаємодію з клієнтами максимально комфортно для них банк значною мірою підвищує рівень лояльності та задоволеності споживачів.

Динамічна диджиталізація ринку фінансових послуг підтверджується достатньо високою активністю фінтех-стартаперів (табл. 3.13). Українські стартап-проекти включають платіжні платформи, програмні забезпечення.

Таблиця 3.13

Провідні стартапи українського фінтеху

Назва	Характеристика
PayCore.io	Платіжна система для здійснення безпечних переказів грошових коштів (характерна для середнього та великого бізнесу)
Todobank	Мобільний банк, який надає банківські послуги у дистанційному форматі (діє за ліцензією Мегабанку)
MOSST	Платформа для здійснення переказів з використанням інноваційних технологій; дозволяє оплачувати в касах через QR-код, приймати платежі по карті Visa/MasterCard та Android Pay
PayLastic	Додаток, який приймає платежі через месенджери. Використовується малим бізнесом, щоб не встановлювати POS-термінали
Finik.Pro	Програмне забезпечення для банківських та небанківських установ для дистанційного відкриття рахунку IBAN. Використовується такими банками, як Укргазбанк, МСБ та Альфа-Банк
Mo.cash	Платформа для кредитних рішень, яка використовує р2р перекази для надання коштів
Panzly	Платформа для купівлі страхового полісу у випадку затримки авіарейсу. Використовується у 18 країнах світу
ReporTax	Бот, який виконує функції бухгалтера: оплата податків, подання звітів та встановлення нагадувань щодо термінів оплати податків

Джерело: складено авторами на основі [36].

Поточний етап розвитку вітчизняних фінансових установ характеризуються стрімким впровадженням чат-ботів у їхній діяльність (табл. 3.14). І хоча станом на сьогодні українські користувачі демонструють достатньо низький рівень довіри до чат-ботів, вони є перспективним напрямом диджиталізації та інноваційного розвитку фінансового ринку країни. Останнє підтверджується поступовим виходом на ринок нового покоління користувачів – так званого покоління Z, представники якого є більш сприйнятливими до інноваційних інформаційних технологій.

Таблиця 3.14

Поширені в Україні чат-боти з вирішення фінансових питань

Назва	Месенджери	Функції бота	Особливості
PayLastic	Viber і Telegram	Обробка безготівкових платежів за допомогою QR-коду, SMS та e-mail	Взаємодія клієнта з продавцем, використовуючи чат-бот для прийому платежів. Через бота можна оформити поліси страхових компаній; одним із платіжних партнерів є Ощадбанк
Чат-бот від Райффайзен Банк Аваль та Visa	Viber і Telegram	Бізнес-банкінг для підприємців, який надає послуги з організації подорожей, проведення онлайн-покупок та допомагає з виконанням щоденних прав	Бот для підприємців, розроблений спільно Райффайзен Банк Аваль та Visa для власників карток від платіжної системи VISA
LeoBot	Facebook	Можливість проводити грошові перекази між картками, поповнення мобільного телефону та оплати ігор	Бот доступний для авторизованих споживачів гаманця Masterpass. Також є можливість створення шаблонів для майбутніх оплат
Greenz Bot	Telegram	Ведення бюджету користувача	Після внесення всіх доходів та витрат, бот формує таблицю бюджету на місяць
PrivatOchBot	Facebook, Telegram, Viber	Проведення фінансових операцій	Чат-бот ПриватБанку для отримання послуг банку та програми лояльності «Бонус Плюс»
Oschadbot	Facebook і Telegram	Зв'язок з банком для консультацій, зміни лімітів та блокування карток	Консультація з віртуальним менеджером для отримання інформації щодо банківських послуг
Tascombot	Telegram	Інформування клієнтів щодо їх банківських продуктів	Консультація з віртуальним менеджером для отримання інформації щодо банківських послуг
WayForPay_bot	Facebook, Viber, Telegram	Надання звіту про онлайн-платежі через сервіс WayForPay	Можливість зв'язатись з оператором-людиною у випадку виявлення проблем з оплатою
RailwayBot	<u>Facebook</u> та <u>Telegram</u>	Послуги з пошуку, моніторингу та придбання квитків, а також надання інформації про розклад руху потягів	Проводити оплату за квитки можна через мобільний додаток месенджеру (Telegram). Бот у Facebook для оплати перенаправить до сайту ПриватБанку
Ukrposhta_chatbot	Facebook, Viber та Telegram	Надання повної інформації щодо очікуваної посилки	У випадку неотримання необхідної інформації, бот зв'язує з оператором-людиною

Джерело: складено авторами на основі [1; 72].

Варто зазначити, що більшість банків, які функціонують в Україні, поступово цифровізують свої послуги й упроваджують інформаційні технології. Щоправда, темпи і масштаби диджиталізації вітчизняних банків суттєво відрізняються. З одного боку, маємо інноваційно активні банки («ПриватБанк», «Альфа-банк») та Монобанк, що функціонує повністю в мобільному додатку. З іншого боку, у країні є близько 35 банків, які взагалі не мають технології електронного банкінгу [10].

По небанківських фінансових установах (кредитних спілках, фінансових компаніях, лізингодавцях, ломбардах) спостерігається значно нижча інтенсивність цифровізації. Однак такими установами вже апробовано та впроваджено індикатори аналізу фінансової звітності, електронний документообіг, нові методики розрахунків для страхових компаній (методики розрахунку страхових резервів, викупних сум), методики формування вартості кредитів для користувача та процентних ставок (кредитні спілки) [12]. Небанківські фінансові установи, що вже мають розроблені мобільні додатки, підтримуються лише операційною системою Android («Бистрозайм», «CreditPlus», «Moneyveo», «CashUP» та «MyCredit»), за винятком фінансової установи «MyWallet», що підтримується як системою Android, так і IOS [10]. Мобільні додатки зазначених установ надають можливості в онлайн-режимі отримання позикових коштів, оплати кредитів та моніторингу погашення боргу.

До страхових компаній, які мають досвід успішного запуску мобільних додатків можна віднести «ARX», «Альфа Страхування», «ІНГО Україна» та «UNIQA». Їх додатки дозволяють переглядати страхові поліси, контактувати з представником компанії, знаходити місцерозташування найближчого офісу [37].

Ґрунтуючись на результатах проведеного SWOT-аналізу (табл. 3.15), перспективними напрямками розвитку фінансових установ України вважаємо:

- удосконалення й модернізацію чинного законодавства, активізацію державних ініціатив щодо розвитку FinTech-індустрії, розвиток практики використання регуляторних «пісочниць»;

- активізацію практики використання технологій штучного інтелекту, «великих даних» (Big Data), Інтернету речей у діяльності фінансових установ;
- впровадження FinTech-стартапів; поглиблення співпраці фінансових установ з FinTech-компаніями;
- мотивацію висококваліфікованих ІТ-фахівців до роботи в Україні, з компаніями, центр економічних інтересів яких зосереджений у нашій державі;
- розвиток співпраці фінансових установ із закладами вищої освіти та дослідницькими установами; модернізацію елементів інноваційної інфраструктури й розвиток наукових парків, зокрема при закладах вищої освіти технологічного профілю, активізацію процесів комерціалізації інновацій у реальному секторі економіки; підвищення рівня цифрової та фінансової грамотності населення;
- активізацію приватного й іноземного інвестування Fin-Tech-індустрії.

Технології Інтернету речей, 3D-принтингу та аналітики великих даних не набули в Україні особливого поширення в діяльності фінансових установ. Проте для вітчизняних банківських і небанківських установ запровадження окреслених технологій цілком могло б стати корисним, зокрема з точки зору розширення клієнтської бази, створення інноваційних, більш зручних для споживачів продуктів, виявлення шахрайських схем, підвищення рівня кібербезпеки.

Щодо Інтернету речей, варто зазначити, що ця технологія використовується фінансовими установами для авторизації клієнта, оплати кредитів, оформлення банківських чи страхових продуктів, удосконалення роботи консультаційних пунктів, посилення безпеки проведення операцій тощо [32]. У якості прикладу можна навести приклад АТ «ПриватБанк», який запустив функцію голосової біометрії (при дзвінку до контакт-центру банку ідентифікується клієнт, що дозволяє спростити роботу оператора) [23], працює над удосконаленням голосового асистента для поповнення рахунку та моніторингу курсу валют (на основі використання Google Assistant) [66].

Таблиця 3.15

SWOT-аналіз процесів диджиталізації ринку фінансових послуг України

<i>Сильні сторони</i>	<i>Можливості</i>
<ul style="list-style-type: none"> - стрімкий розвиток вітчизняної ІТ-індустрії; - зростаючий експорт ІТ-послуг; - високий рівень інженерно-технічної освіти населення; - висока ініціативність фінансових установ до впровадження інформаційних технологій у свою діяльність; - високий попит користувачів фінансових послуг на інноваційні продукти 	<ul style="list-style-type: none"> - активізація державних ініціатив щодо розвитку FinTech-індустрії; - впровадження FinTech-стартапів; - мотивація висококваліфікованих ІТ-фахівців до роботи в Україні, з компаніями, центр економічних інтересів яких зосереджений у нашій державі; - модернізація елементів інноваційної інфраструктури, зокрема при закладах вищої освіти технологічного профілю; - розвиток наукових парків; - проведення активностей із підвищення рівня цифрової та фінансової грамотності населення; - розвиток практики використання «регуляторних пісочниць»; - активізація процесів комерціалізації інновацій у реальному секторі економіки; - поглиблення співпраці фінансових установ з FinTech-компаніями
<i>Слабкі сторони</i>	<i>Загрози</i>
<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень фінансової грамотності населення; - низький рівень розвиненості цифрових навичок населення; - недостатньо розвинена нормативно-правова база щодо практичних аспектів використання інформаційних технологій (зокрема, штучного інтелекту) в діяльності фінансових установ; - високий рівень «тіньової» економіки, що стримує розвиток технологій; - несприятливий інвестиційний клімат, що спричинює недостатньо високі інвестиції у розвиток FinTech-індустрії; - консервативність системи регулювання суб'єктів ринку фінансових послуг; - застаріла інноваційна інфраструктура; - нерозвиненість співпраці фінансових установ із закладами вищої освіти та дослідницькими установами 	<ul style="list-style-type: none"> - невисока частка ІКТ у валовому внутрішньому продукті країни; - відток кваліфікованого ІТ-персоналу за кордон; - поширення шахрайських схем, кібератак і т.п.; - низький рівень організації кібербезпеки у фінансових установах; - недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності; - зниження рівня інвестиційної привабливості країни через геополітичну нестабільність

Джерело: складено авторами на основі: [36; 52; 76].

Певний досвід користування даною технологією голосового помічника має АТ «А-Банк», який у 2020 р. запустив функцію поповнення мобільного телефону через голосового помічника Siri [9]. Наразі зазначена функція доступна лише користувачам операційної системи IOS, проте банк працює над розширенням переліку можливих операцій (переказ коштів, погашення кредиту, виклик оператора тощо).

Порівняно зі світовими фінтех-лідерами вітчизняний ринок фінансових послуг характеризується середніми темпами диджиталізації, що пояснюється впливом низки факторів-дестимуляторів. Передусім необхідно відзначити недостатньо розвинене чинне законодавство, зокрема щодо аспектів упровадження технологій штучного інтелекту. Низка країн світу за цим аспектом далеко попереду нашої країни, у тому числі і з погляду прийняття перших регуляторних нормативних актів (табл. 3.16). До прикладу, у Південній Кореї «Корейське право розвитку штучного інтелекту роботів» було видано ще у 2005 р. [64]. В Україні ж офіційно перший законодавчий документ, що регулює питання розвитку, завдання і принципи запровадження штучного інтелекту на національному рівні, було прийнято лише у 2020 р. [56].

Таблиця 3.16

Нормативно-законодавча база з питань регулювання штучного інтелекту в Україні та світі

<i>Країна</i>	<i>Рік</i>	<i>Назва положення</i>
1	2	3
Південна Корея	2005	Корейське право розвитку штучного інтелекту роботів
	2007	Етичний статут роботів
	2012	Правове регулювання автономних систем в Південній Кореї
США	2011, 2016	Дорожня карта розвитку робототехніки (Roadmap for US Robotics, 2011, 2016)
	2011, 2016	Національна робототехнічна ініціатива (National Robotics Initiative, 2011, 2016).
Японія	2015	Японський план щодо поживлення економіки
		Нова стратегія роботів. Японська стратегія роботів: огляд, стратегія, план дій
Китай	2014	Керівництво щодо сприяння виробництву промислових роботів (Guidelines on Promoting the Development of Industrial Robots, 2014)

Таблиця 3.16

1	2	3
	2015	Глобальна державна програма розвитку «Зроблено в Китаї – 2025» (Made in China 2025, 2015)
Естонія	2017	Закон про роботів-кур'єрів
Німеччина	2017	Закон про використання високоавтоматизованих автомобілів
Україна	2020	Концепція розвитку штучного інтелекту

Джерело: складено авторами на основі [64].

Ще однією нагальною проблемою, що стримує темпи диджиталізації ринку фінансових послуг в Україні, є нестача фінансування науково-технічних робіт та інноваційних проєктів. На розвиток досліджень та розробок у розрізі інформаційно-комунікаційних технологій у світі щороку витрачається близько 2,4 млрд \$ [63]. За цим показником Україна посідає лише 42-е місце серед країн світу. Однак, на нашу думку, найближчими роками роль зазначеної проблеми буде зменшуватись, зокрема за рахунок зростання інтересу фінансових установ до інвестування в інновації та розробки. Це буде закономірним результатом усвідомлення такими установами потенціалу інновацій в напрямі забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку фінансових послуг. Іншими словами, посилення конкуренції з боку як вітчизняних, так і потужних іноземних фінансових установ стимулюватиме українські інституції більше уваги приділяти власному інноваційному розвитку та диджитал-трансформації.

Не менш важливою проблем розвитку інформаційних технологій у фінансовому секторі України також вважаємо низьку цифрову грамотність населення. За дослідженнями Міністерства цифрової трансформації, у 2019 р. 37,9 % населення у віці від 10 до 70 років у нашій країні володіють цифровими навичками на рівні нижчому базового рівня, а 15,1 % – не володіє взагалі [71]. Власне, той факт, що 53 % населення України не має знань і практичних навичок користування сучасними інформаційними технологіями значно сповільнює процес їх впровадження у роботу фінансових установ. Нерідко споживачі фінансових послуг є неготовими до застосування цифрових технологій, а подекуди навіть мають певну пересторогу щодо здійснення операцій з їх використанням.

Застаріла ІТ-інфраструктура також чинить несприятливий вплив на процеси розвитку інформаційних технологій в Україні, насамперед це помітно у сфері використання штучного інтелекту та Інтернету речей. Слабкими сторонами у даному контексті можна відзначити повільне оновлення фінансовими установами та їх клієнтами програмного забезпечення (це уповільнює роботу мобільних додатків), нестабільний Інтернет-зв'язок та перенавантаження мережі (це не дає необхідної потужності для ефективного функціонування нових ОЗ та ПЗ), низьку захищеність корпоративної мережі (це призводить до витоку інформації), нерозвиненість систем моніторингу ІТ-безпеки (це тягне за собою зростання імовірності проникнень в ІТ-інфраструктуру) [79]. Відповідно, актуальним питанням є удосконалення ІТ-інфраструктури, покращення її функціоналу та забезпечення належного рівня захисту інформації.

У доповнення до вищезазначеного, необхідно зазначити, що надзвичайно важливим стримуючим фактором диджитал-трансформації фінансових установ є низький рівень кібербезпеки. Випадки шахрайства у фінансових установах на сьогодні вже не є рідкістю, щороку їх обсяги невпинно зростають (у 2020 р. було реалізовано обсягом у 101 тис. грн) [40]. Ця проблема є актуальною не лише для України, а й для низки інших країн світу; вона значиться як головні питання порядку денного низки установ-лідерів світового ринку фінансових послуг.

Таким чином, в умовах зростання конкуренції на ринку фінансових послуг і входження на нього потужних іноземних банків, утримання конкурентних позицій вимагає оперативної адаптації до мінливих зовнішніх викликів і запитів споживачів. Актуалізується необхідність пошуку інноваційних форм діяльності, що в період стрімкої диджиталізації передбачає імплементацію інформаційних технологій у роботу фінансових установ. Це прямо позначається на рівні їхньої конкурентоспроможності на ринку, а також потребує вагомих інвестицій, розвинутої інноваційної свідомості керівництва, державної підтримки й розбудови інформаційної інфраструктури.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що диджиталізація є однією із визначальних тенденцій розвитку ринків фінансових послуг провідних країн світу. Впровадження інноваційних технологій сприяє скороченню витрат фінансових установ, оптимізації їх бізнес-процесів, прискоренню та спрощенню процесів надання послуг кінцевим споживачам, а також підвищенню довіри та рівня безпечності проведення операцій. Дослідження світового досвіду (США, Китай, Японія, країни ЄС) показало, що цифрова трансформація фінансових установ нині є запорукою їхньої високої конкурентоспроможності на ринку.

У межах роботи проаналізовано досвід вітчизняних фінансових установ в запровадженні інноваційних інформаційних технологій. Здійснений SWOT-аналіз диджиталізації українського ринку фінансових послуг дозволив виявити її сильні, слабкі сторони, можливості та загрози.

За результатами вивчення кращих світових практик виокремлено пріоритетні напрями подальшого розвитку ринку фінансових послуг України в умовах його диджиталізації, а саме: активізація державних ініціатив щодо розвитку FinTech-індустрії; застосування практики регуляторних «пісочниць»; впровадження FinTech-стартапів; мотивація висококваліфікованих ІТ-фахівців до роботи в Україні; модернізація елементів інноваційної інфраструктури; розширення практики використання технологій штучного інтелекту, «великих даних», Інтернету речей у діяльності фінансових установ; підвищення рівня цифрової та фінансової грамотності населення; поглиблення співпраці фінансових установ з FinTech-компаніями; зростання притоку приватних та іноземних інвестицій у Fin-Tech-індустрію. Реалізація окреслених пріоритетів вимагає налагодження довгострокової партнерської взаємодії фінансових установ із закладами вищої освіти (підготовка кадрів, розвиток цифрових навичок і фінансової грамотності населення), дослідницькими установами (генерація інноваційних технологічних розробок, підвищення ефективності роботи наукових парків) та органами державної влади (модернізація чинного законодавства, гармонізація його положень із правом ЄС).

Список використаних джерел

1. 11 чат-ботів для вирішення фінансових питань. *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/07/02/38288194>.
2. 44 Big Data Companies Helping Us Make Sense of The World. 2021. URL: <https://builtin.com/big-data/big-data-companies-roundup>
3. Аналітична система CS::BI в банку «Львів» / CS Ltd. 2020. URL: https://csLtd.com.ua/en/press-center/news/analitichna_sistema_cs_bi_v_banku_lviv.
4. АТ «ПриватБанк» : офіційний сайт. URL: <https://privatbank.ua/about>.
5. Баглай Р. О. Загрози безпеки хмарних технологій для банків. *Системи обробки інформації*. 2018. Вип. 1. С. 127-135. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=soi_2018_1_20.
6. Банки: майбутнє за хмарними рішеннями. URL: https://ioblik.com/uk/documentation/banki_budushee_za_oblachnymi_resheniyami_
7. Больше чем просто бумажник – Samsung Pay. *Samsung Pay*. URL: <https://www.samsung.com/ru/apps/mobile/samsungpay>.
8. Британське агентство новин та постачальник даних про фінансові ринки Reuters. East Money Information Co.,Ltd. URL: <https://www.reuters.com/companies/300059.SZ>.
9. В А-Банку запускають голосові команди для iOS. *Pay Space*. URL: https://psm7.com/uk/bank/v-a-banke-zapuskayut-golosovye-komandy-dlya-ios.html_
10. В яких банках немає мобільних додатків. *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/10/18/39314319>.
11. Варга В. П. Діджиталізація як один із чинників конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8121>.
12. Варламова М. Основні тенденції діджиталізації у глобальному вимірі. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2(63). С. 251-260.

13. Власенко Ю. Г., Букіна Т. В., Литвин Л. М. Розвиток економіки України в умовах четвертої промислової революції. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 53-60.
14. Волосович С. В., Василенко А. В. Regtech в екосистемі фінансових технологій. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 62-68. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/15-2019/volosovych.pdf>.
15. Гаврилко Т. О., Сокол А. О. Інноваційна діяльність банківських установ. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 63. С. 111-117.
16. Дают второй шанс и бесплатную кредитку. Как работает необанк Chime. 2021. URL: <https://vc.ru/finance/203375-dayut-vtoroy-shans-i-besplatnuyu-kreditku-kak-rabotaet-neobank-chime>.
17. Дегрік А. Що таке Facebook Pay та коли чекати на цей сервіс в Україні. *Електронний журнал «Na chasi»*. 2018. 16 листопада. URL: <https://nachasi.com/creative/2018/11/06/facebook-pay-v-ukrayini>.
18. Дорофєєв Д. А. Регулювання інноваційних процесів в небанківському фінансовому секторі та управління ними. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 36. С. 146-154.
19. Друк 3D-моделі на 3D-принтері. *KOLORO: Brand Design*. URL: <https://koloro.ua/ua/pechat-3d-modeli-na-3d-printere.html>.
20. Дубина М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3(19). С. 21-32.
21. Запорожець С. В. Діяльність банків в умовах функціонування RegTech. *Вісник університету банківської справи*. 2020. № 2 (38). С. 21-26. URL: <http://visnuk-archiv.ubs.edu.ua/article/view/219692>.
22. Запорожець Т. В. Індустрія 4.0: генезис цілей і завдань держави від першої промислової революції. *Public Administration: Theory and Practice*. 2019. № 1. С. 21-32.

23. Захищаємо та спрощуємо ваші дзвінки до клієнтської підтримки. АТ «ПриватБанк». URL: https://privatbank.ua/voice-biometrics_

24. Інвестиційний портал InVenture. Німецький онлайн-банк № 26 увійшов в число найдорожчих європейських «єдинорогів». 2019. URL: <https://inventure.com.ua/news/world/nemeckij-onlajn-bank-n26-voshel-v-chislo-samyh-dorogih-evropejskih-edinorogov>.

25. Індустріальна революція. *Історія в школі*. URL: <https://forhistory.xyz/industrialna-revolyuetsiya>.

26. Как банки используют ВІ платформы для создания лучшего клиентского опыта. *Sedco*. 2020. URL: <https://cutt.ly/TWed1Ic>.

27. Как искусственный интеллект используется в реальном бизнесе. 2017. URL: <https://www.azoft.ru/blog/iskusstvennyj-intellekt-v-realnom-biznese>.

28. Как предсказать будущее? Индустрия 5.0. *Oncloud*. URL: <https://oncloud.ru/blog/2020/02/06/kak-predskazat-budushchee-Industriya-5.0>.

29. Как украинские банки будут использовать технологию Blockchain / AIN. 2016. URL: <https://ain.ua/2016/06/09/kak-ukrainskie-banki-budut-ispolzovat-technologieyu-blockchain>.

30. Концепція розвитку інноваційних наглядних та регуляторних технологій. Консультаційний документ / Національний банк України. 2019. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/%D0%A1oncept_development_Suptech_Regtech.pdf?v=4.

31. Крупнейший банк Швеции решил заменить работами 6 тысяч сотрудников. *Bloomberg*. 2018. URL: <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/krupneyshiy-bank-shvecii-reshil-zamenit-robotami-6-tysyach-sotrudnikov-1027409738>.

32. Куди крокує цей світ: топ-3 технологічних трендів на фінансовому ринку. *Mind*. URL: <https://mind.ua/openmind/20196898-kudi-krokuje-cej-svit-top-3-tehnologichnih-trendiv-na-finansovomu-rinku>.

33. Купуйте будь-що й будь-коли з Google Pay / Pay Google. URL: https://pay.google.com/intl/uk_ua/about.

34. Лазоренко Т. В., Шолом І. Л. Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнесу. *Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції*. 2020. С. 50-51.

35. Лучшие сотрудники: ТОП-5 роботов, которые работают в банках. *Pay Space*. URL: <https://psm7.com/articles/luchshie-sotrudniki-top-5-robotov-kotorye-rabotayut-v-bankax.html>.

36. Лучшие украинские финтех-стартапы 2020 года. *International Wealth*. URL: <https://internationalwealth.info/all-about-fintec/luchshie-ukrainskie-finteh-startapy-2020-goda>.

37. Мобильное приложение «my UNIQA». *UNIQA*. URL: <https://uniqa.ua/buy/mobile-app-myuniqa>.

38. Національне інформаційне агентство України «Укрінформ» «Український прорив: інформаційні технології» від 2020 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3081168-ukrainskij-proriv-innovacijni-tehnologii.html>.

39. НБУ запроваджує нові регуляторні технології. *Financial Club*. 2021. URL: <https://finclub.net/ua/news/nbu-zaprovadzhuie-novi-rehuliatorni-tekhnologii.html>.

40. НБУ: кількість шахрайств з банківськими картками зросла за період карантину. *UNN. Українські національні новини*. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1939050-nbu-kilkist-shakhraystv-z-bankivskimi-kartkami-zrosla-za-period-karantinu>.

41. Не будь как Robinhood: разбираем интерфейсы брокерских приложений. 2020. URL: <https://vc.ru/services/143007-ne-bud-kak-robinhood-razbiraem-interfeysy-brokerskih-prilozheniy>.

42. Орлов Д. Применение азиатских стандартов качества и инновационной практики при создании в России инвестиционной базы для продвижения на рынок высокотехнологичных банковских продуктов и услуг. 2012. URL: <http://rasia.com/files/DmitriyOrlov.pdf>.

43. Офіційний сайт Funding Circle. URL: <https://www.fundingcircle.com/uk>.

44. Офіційний сайт Hundsun. URL: <https://www.hundsun.com/en/about.aspx#a1>.

45. Офіційний сайт Lufax. URL: <https://www.lufaxholding.com/about/index>.

46. Офіційний сайт Monzo. URL: <https://monzo.com>.

47. Офіційний сайт OakNorth. URL: <https://www.oaknorth.com>.

48. Офіційний сайт Plaid. URL: <https://plaid.com/eu>.

49. Офіційний сайт Ripple. URL: <https://ripple.com>.

50. Пантелеєва Н. М. Технології штучного інтелекту в антикризовому управлінні банком. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 33. С. 193-197. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_33/40.pdf.

51. Платформа для пошуку бізнес-інформації про приватні та державні компанії Crunbase. East Money Information. URL: <https://www.crunchbase.com/organization/east-money-information>.

52. Подольчак Н. Ю., Юкашевська Ю. Т. Напрями удосконалення технологічної інфраструктури публічних механізмів розвитку FinTech-продуктів в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/8.pdf.

53. Поняття про Alipay. *Інтернет-магазин «Мото Україна»*. 2019. 24 червня. URL: <https://uamoto.com/articles/moto-ukraina/ponyattya-pro-alipay>.

54. Портал інформації про банки Німеччини DeutschesKonto.org. Рахунок №26 та картка MasterCard. URL: <https://www.deutscheskonto.org/ru/number26>.

55. Поченчук Г. М. Фінансові технології: розвиток і регулювання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1193-1200. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/200.pdf.

56. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

57. Робот Софія, венчурний капітал та два президенти, сповнені оптимізму: найяскравіші моменти третього дня роботи Українського Дому в Давосі. *Інформаційне агентство Interfax-Україна*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/480391.html>.

58. Роботи наступають: У США банк найняв штучний інтелект на посаду копірайтера. URL: <https://www.5.ua/nauka/roboty-nastupaiut-u-ssha-bank-nainiav-shtuchnyi-intelekt-na-posadu-kopiraitera-197384.html>.
59. Савон К. В. Поняття «діджиталізація» в контексті цифрового уряду. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 107-111.
60. Самійленко Л. Б. Можливості та проблеми застосування технологій Big Data вітчизняними компаніями. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/59.pdf.
61. Свіжі сенси цифрового банку. АТ «Альфа-Банк». URL: <https://old.alfabank.ua/sense-superapp>.
62. Сербина О. Г., Пономар В. В. (2014) Тенденції розвитку мобільного банкіingu в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 3. С. 53-55. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/3/14.pdf>.
63. Скільки світ витрачає на дослідження та розробки. *Landlord*. URL: <https://landlord.ua/news/skilky-svit-vytrachaie-na-doslidzhennia-ta-rozrobky-infohrafika>.
64. Теличко О. А., Рекун В. А. Проблеми визначення та нормативного закріплення поняття «штучного інтелекту» у законодавстві зарубіжних країн та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 310-313.
65. Трушлякова А. Б. Розвиток діджиталізації в Україні: фактори впливу, переваги та виклики сьогодення. *Економічні горизонти*. 2019. № 4(7). С. 186-191.
66. У «Приват24» голосом можна буде поповнити рахунок. *CyberCalm*. URL: <https://cybercalm.org/novyny/u-pryvat24-golosom-mozhna-bude-popovnyty-rahunok>.
67. Украинские предприятия начинают внедрять технологии Big Data и монетизировать «большие данные». 2016. URL: <https://www.openforest.org.ua/27297>.
68. Холявко Н. І. Сучасні інформаційні технології в роботі фінансових установ. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 152-161.

69. Холявко Н. І., Колоток М. О. Інформаційні технології в роботі зарубіжних фінансових технологій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1(25). С. 117-126.

70. Циганов С. А., Альпакова В. В. Розвиток штучного інтелекту: еволюційні процеси на міжнародному фінансовому ринку. *Фінанси України*. 2018. № 8. С. 20-31. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_18_08_020_uk.pdf.

71. Цифрова грамотність населення України. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf.

72. Чат-боти в Україні: 11 сервісів для вирішення фінансових питань. *Pay Space*. URL: <https://psm7.com/uk/articles/chat-boty-v-ukraine-denezhnye-perevody-i-kredyty-v-messendzherax.html>.

73. Четвёртая промышленная революция в фокусе. *SICK. Sensor Intelligence*. URL: <https://www.sick.com/ru/ru/the-fourth-industrial-revolution-in-focus/w/industry40-industrial-revolutions>.

74. Шаповал Ю. І. Використання хмарних технологій в діяльності банків. «Научные исследования: парадигма инновационного развития»: III Международная научная конференция (Братислава - Вена), 26 мая 2020 года. – Братислава–Вена, 2020. С. 88-91. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15918844536921.pdf>.

75. Швидкий Blockchain як ядро нових банківських технологій. 2020. URL: <https://guland.com.ua/kryptovalyuta/blockchain/blokcheyn-i-banky.htm>.

76. Шевцова А. Сильні й слабкі сторони українського фінтеху. *UA.NEWS*. URL: <https://ua.news/ua/sylni-j-slabki-storony-ukrayinskogo-fintehu>.

77. Що таке 3D друк. Етапи 3D друку. Технології 3D друку. *Інтернет-магазин 3D друку*. URL: <https://pro3d.com.ua/a358911-scho-take-druk.html>.

78. Як банки використовують AI та BIG DATA для створення нових сервісів. *Еверест*. URL: <https://www.everest.ua/yak-banky-vykorystovuyut-ai-ta-big-data-dlya-stvorennya-novyh-servisiv>.

79. Як виправити уразливості IT-інфраструктури малого та середнього бізнесу. *TechExpert*. URL: <https://techexpert.ua/how-improve-infrastructure-it>.

80. Як користуватися Apple Pay. Support Apple. URL: <https://support.apple.com/uk-ua/HT201239>.

81. Як регуляторна "пісочниця" від НБУ прискорить розвиток фінтеху. *Економічна правда*. 2021. 9 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/9/670831>.

82. Ant Financial: електронний ресурс. URL: <https://www.fastcompany.com/company/ant-financial>.

83. Big Data – сучасний інструмент для розвитку бізнесу. URL: <https://cutt.ly/OvskwfV>.

84. Big Data. What it is and why it matters. *SAS*. URL: https://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html.

85. Blockchain in Financial Services: article. *Consensus*. URL: <https://consensus.net/blockchain-use-cases/finance>.

86. Cavus N., Chingoka D. N. C. Information technology in the banking sector: Review of mobile banking. *Global Journal of Information Technology*. 2015. № 5(2). Pp. 62-70.

87. China's Financial Services Industry Is Banking on AI. 2020. URL: <https://syncedreview.com/2020/01/04/chinas-financial-services-industry-is-banking-on-ai>.

88. Examples of Using Big Data in Business. URL: <https://bigdataanalyticsnews.com/using-big-data-in-business>.

89. Facebook Pay is a seamless, secure way to pay on the apps you already use. *Facebook Pay*. URL: <https://pay.facebook.com>.

90. FinTech, RegTech and SupTech: What They Mean for Financial Supervision / Toronto Centre. 2017. URL: <https://cutt.ly/oWefqel>.

91. Hithink royalflush information Network Co.,Ltd. *Marketscreener*. URL: <https://www.marketscreener.com/quote/stock/HITHINK-ROYALFLUSH-INFORM-7660572/company>.

92. How Big Data Can Help You Do Wonders In Your Business. 2021. URL: <https://www.simplilearn.com/how-big-data-can-help-do-wonders-in-business-rar398-article>.

93. How Five Robots Replaced Seven Employees at a Swiss Bank. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-04/how-five-robots-replaced-seven-employees-at-a-swiss-bank>.

94. IoT і банки: як інтернет речей збагачує світ фінансів. *Pay Space*. URL: <https://psm7.com/uk/technology/iot-banki-kak-internet-veshhej-obogashhaet-mir-finansov.html>.

95. IT investment in the banking industry occupies the first place in the financial industry, and AI is heavily deployed to compete for the future of intelligent financial services. Smart Week Report Core Edition. URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/S4-RjpoijBno4e66XUNvDw>.

96. Lancene Guerrouj. The Power of Blockchain Technology and Its Revolutionary Uses in the Financial Sector. *Salesforce blog*. San-Francisco, 2020. URL: <https://www.salesforce.com/eu/blog/2020/02/how-financial-services-are-implementing-blockchain-technology.html>.

97. Rebello J. 15 banks to start new trade finance system using blockchain tech. *The Economic Times*. Mumbai, 2021. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/industry/banking/finance/banking/15-banks-to-start-new-trade-finance-system-using-blockchain-tech/articleshow/83545043.cms?from=mdr>.

98. RegTech and SupTech: Implications for Supervision. Report of the A2ii – IAIS Consultation Call. 2019. URL: <https://cutt.ly/wWefems>.

99. RegTech Universe 2021. Take a closer look at who is orbiting in the RegTech space / *Deloitte*. 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/lu/en/pages/technology/articles/regtech-companies-compliance.html>.

100. Risks posed by blockchain-based business models. *Deloitte*. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/risk/articles/blockchain-security-risks.html>.

101. Suning Finance: Official site. URL: <https://www.suningholdings.com/cms/snFinancialServices/index.htm>.

102. The use of big data analytics and artificial intelligence in central banking / Okiriza Wibisono, Hidayah Dhini Ari, Anggraini Widjanarti, Alvin Andhika Zulen, Bruno Tissot. *IFC Bulletin*. 2018. № 50. URL: https://www.bis.org/ifc/publ/ifcb50_01.pdf.

103. The World's Top 10 FinTech Companies. URL: <https://www.investopedia.com/tech/worlds-top-10-fintech-companies-baba>.

104. Top 10 Biggest Fintech Companies in America 2020. URL: <https://www.forbes.com/sites/jeffkauflin/2020/02/12/the-10-biggest-fintech-companies-in-america-2020/?sh=6ee40b781259>.

105. Top 10 companies in China in 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/31367/top-fintech-companies>.

106. Top 10 Largest fintech companies in Europe. URL: <https://medium.com/business-chief/top-10-largest-fintech-companies-in-europe-b47de0f3cafc>.

107. Top 10 World's Most Valuable Technology Companies in 2021. URL: https://fxssi.com/most-valuable-tech-companies?fbclid=IwAR1izC50uGzkSuJNa_V6lARoKIMOumt14QfzIFg1uGZ1h5nMn98MBfQ2IyU.

108. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <https://unctad.org>.

109. WeBank. *China Internet Watch*. 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/company/webank>.

110. Zhongan. *China Internet Watch*. 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/company/zhongan>.

111. ZhongAn. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/ZhongAn>.

РОЗДІЛ 4

ЦИФРОВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

4.1. Методика експрес-оцінки ризику шахрайства з використанням банківських платіжних карток

Швидкі темпи модернізації банківського сектору, поява нових платіжних систем і методів розрахунків стали базою для появи різноманітних форм шахрайства, що потребують правового регулювання та визначення можливих шляхів боротьби з такими фінансовими злочинами. Поширеними формами шахрайства є компрометування шахраями персональних даних, використання фішинг-сайтів, додаткове шкідливе програмне забезпечення, що можна встановити на POS-термінали тощо. Зі збільшенням частки шахрайства у фінансовому секторі наслідки несе як надавач платіжних послуг, так і безпосередньо користувач. Одним із найбільших наслідків є зниження довіри громадян до фінансових установ, що в подальшому перешкоджає використанню грошей суспільства як інвестиційного інструменту для розвитку національної економіки.

На зростання рівня банківського шахрайства зазвичай впливають: недостатньо швидка реакція на сучасні методи шахрайства з платіжними картками, недостатній рівень інформаційного захисту бізнес-процесів банку, низький рівень фінансової грамотності, спрощена система ідентифікації клієнтів банку, а також недоліки нормативної бази.

Попри постійний аудит, контроль фінансових операцій, додаткові рівні перевірки клієнтської бази, безупинне вдосконалення систем інформаційної безпеки, злочинність із банківськими платіжними картками залишається одним із найбільш поширених злочинів у банківській сфері.

Основними чинниками, що визначають банківську систему чутливою до злочинних дій, є:

- зберігання та обробка великих об'ємів даних про фінансовий стан, діяльність клієнтів;
- низький рівень цифрової грамотності серед населення. У 2019 році 37,9 % українців у віці 18-70 років володіли цифровими навичками нижче базового рівня, тоді як 15,1 % – взагалі не володіють ними [1];
- відсутність стандартизованих систем верифікації клієнтів;
- низька ефективність системи контролю за інформаційною безпекою банків;
- недотримання керівниками банку стандартів установи щодо запобігання шахрайствам.

За даними компанії Merchant Savvy, збитки від шахрайства з банківськими платежами у світі протягом 2011–2020 рр. зросли втричі: з 9,84 до 32,39 млрд дол. США. За їхніми прогнозами обсяг збитків від шахрайства з банківськими платіжними картками буде стабільно зростати й очікувано у 2027 році досягне 40,62 млрд дол. США, що на 25 % перевищуватиме рівень 2020 року [2].

У 2020 році Європейський центральний банк інформував, що загальні збитки від шахрайських операцій у регіоні SEPA (Single Euro Payments Area, або Єдина зона платежів в євро) становили 1,8 млрд євро. Щодо видів банківських злочинів на території Європейського Союзу, то у 2020 році 79 % банківських шахрайств здійснено у формі платежів через мережу Інтернет, 15 % – кінцеві точки збуту (POS), 6 % – платежі, здійснені через банкомат [2].

За даними опитування топменеджменту фінансових установ України, що проводилося фахівцями Національного банку України, станом на листопад 2021 року одним із головних джерел ризику для вітчизняного фінансового сектору є шахрайство та кібернетичні загрози (2-е місце з поміж аналізованих загроз після «корупції, діяльності правоохоронних органів та судової системи»). У листопаді 2021 року 16 % респондентів оцінили фактор «шахрайств та кібернетичних загроз» на дуже високому рівні, тоді як у листопаді 2020 року цей показник становив лише 3 % респондентів [3].

Дослідження консалтингової компанії PwC засвідчило, що 51% клієнтів протягом останніх 2 років ставали жертвами банківського шахрайства [4].

Проаналізувавши численні наукові праці [5; 6; 7], звіти національних фінансових регуляторів [8; 9], а також міжнародних організацій [10; 11], систематизовано основні види шахрайства з банківськими платіжними картками (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Види шахрайств із банківськими платіжними картками за способом вчинення

Джерело: складено на основі [5-11].

Нині одним із найбільш поширених видів шахрайства є соціальна інженерія. Суть методу полягає в тому, щоб вмотивувати «жертв» самостійно надати свої персональні дані або зробити переказ грошових коштів на рахунки шахраїв.

Вішинг, як один із методів шахрайства з використанням соціальної інженерії, полягає у використанні методів зв'язку (телефонні дзвінки, повідомлення, електронні листи) для виманювання конфіденційної інформації. Зазвичай шахраї представляються співробітниками банку, що повідомляють про незвичні транзакції на вашому рахунку. Зі слів зловмисника, для перевірки рахунку потрібно повідомити CVV-код, PIN-код, номер картки та/або інші конфіденційні дані.

Зазвичай така схема розрахована на людей більш похилого віку через низьку обізнаність. Головним стимулом для розголошення своїх даних є оператор, що чинить тиск та наголошує на терміновості ситуації.

Наслідки від будь-якого виду шахрайства для споживача фінансових послуг, з одного боку, очевидні: втрата довіри до банківської системи, безготівкових операцій, а також втрата грошових коштів. Проте з іншого боку, при викраденні персональних даних, на людину можливо оформити десяток мікрозаймів онлайн. На виплату таких боргів або на оскарження факту їх одержання самою фізичною особою можуть витратитися роки.

Довіра клієнтів є одним із найголовніших чинників розвитку та ефективного функціонування банківської установи. Доведено, що рівень довіри до банку, обсяг депозитів та кредитування мають між собою прямо пропорційну залежність. Зрозуміло, що високий ризик шахрайства з банківськими платежами та вразливість конфіденційних даних пророкують зниження довіри до банків, що з боку суспільства веде до накопичення грошової маси поза фінансовими установами. За цих умов стабільний розвиток національної економіки ускладнюється.

Поняття довіри також має психологічний характер. Клієнт банку, який довіряє свої ресурси обраній установі, приймає усі ризики, зумовлені банківською діяльністю, та розраховує, що його грошові платежі повністю захищені від внутрішнього та зовнішнього шахрайства.

За даними опитування Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, проведеного в період липень – серпень 2021 року, встановлено, що 31,8 % респондентів повністю не довіряють банкам в Україні, тоді як 38,9 % – скоріше не довіряють, 15,6 % – скоріше довіряють та 2,6 % – повністю довіряють [12]. Такі цифри дозволяють стверджувати, що рівень довіри до вітчизняної банківської системи є на низькому рівні.

Шахрайські акти з використанням банківських платіжних карток – це глобальна проблема, що стосується не тільки України. Так, за даними Європейського центрального банку, загальний об'єм транзакцій на 2019 рік становить 5,16 трлн євро, з яких шахрайськими визнано 1,87 млрд євро. У 2019 році обсяг шахрайських банківських транзакцій зріс на 3,4 % у порівнянні з 2018 роком.

Загальна вартість банківських операцій із використанням платіжних карток у країнах Європейського Союзу зростала швидшими темпами порівняно з банківськими шахрайствами, що призвело до незначного зменшення частки шахрайства у загальному обсязі – з 0,037 % у 2018 році до 0,036 % у 2019 році [10] (рис. 4.2). Показники за 2018 і 2019 роки залишаються значно нижчими за максимум, зафіксований у 2015 році (0,042%).

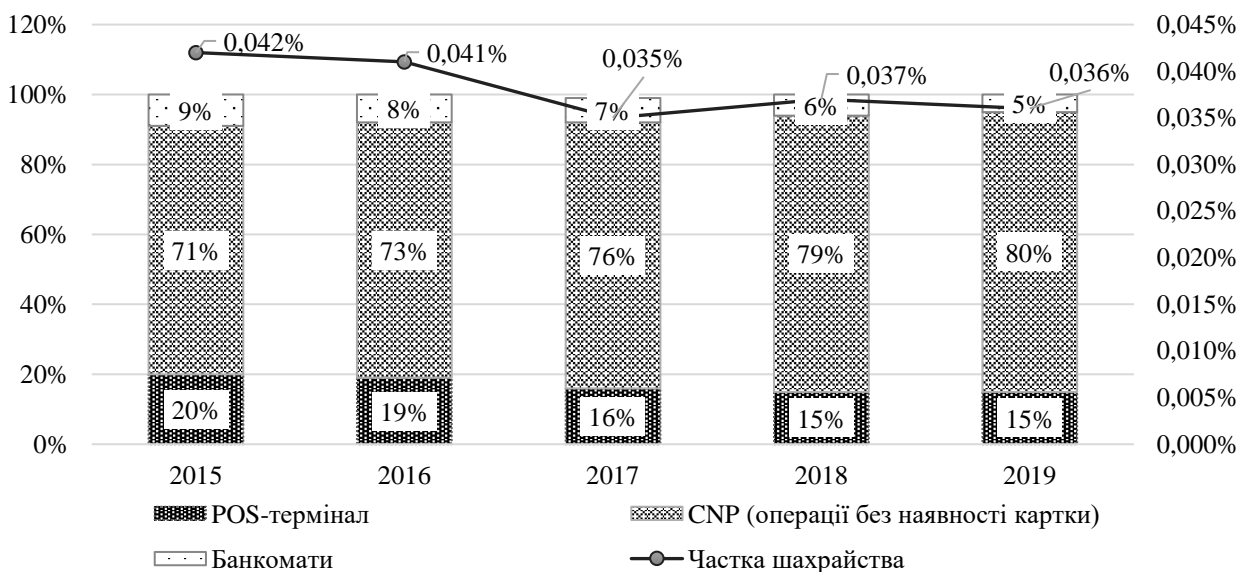

Рис. 4.2. Загальний об'єм шахрайств із платіжними картками на території SEPA протягом 2015-2019 рр.

Джерело: дані Європейського центрального банку [10].

Обсяг шахрайств CNP (операції без наявності картки) продовжує зростати, частка якого у 2019 р. становила 80 % від загальної кількості шахрайства. Натомість зафіксовано зниження шахрайства в банкоматах та POS-терміналах до 5 % і 15 % від загальної вартості відповідно.

У країнах Європейського Союзу кількість шахрайських операцій із банківськими картками у 2019 році зростала швидше, ніж відповідна їхня вартість. У 2019 році середня вартість шахрайської операції знизилася на 10 % у порівнянні з 2018 роком (рис. 4.3).

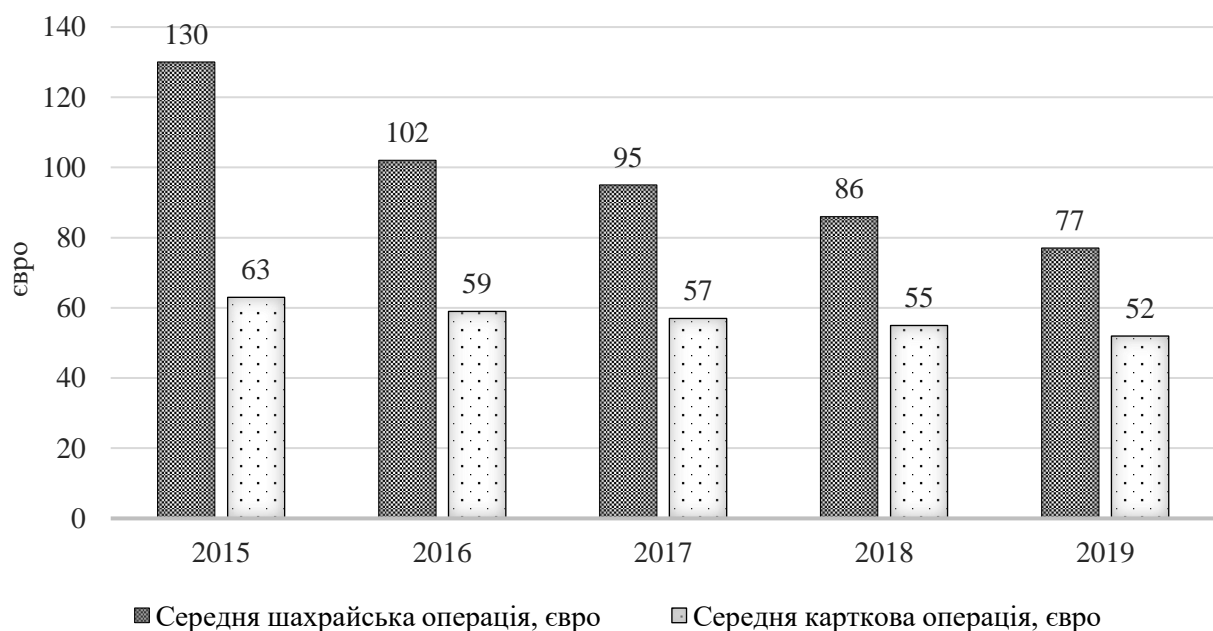

Рис. 4.3. Середній розмір усіх транзакцій, проведених за допомогою карток, протягом 2015-2019 рр.

Джерело: дані Європейського центрального банку [10].

Щодо України, то кількість платіжних карток в обігу стабільно зростає з кожним роком та станом на листопад 2021 року становить 43,81 млн штук (рис. 4.4). Протягом 2011-2021 рр. середньорічний темп приросту обсягу операцій з використанням електронних платіжних засобів в Україні становив 22,96 %. За 11 місяців 2021 року обсяг безготівкових операцій із використанням платіжних карток становив 2766 млрд грн, що на 25,22 % більше, ніж за 12 місяців 2020 року.

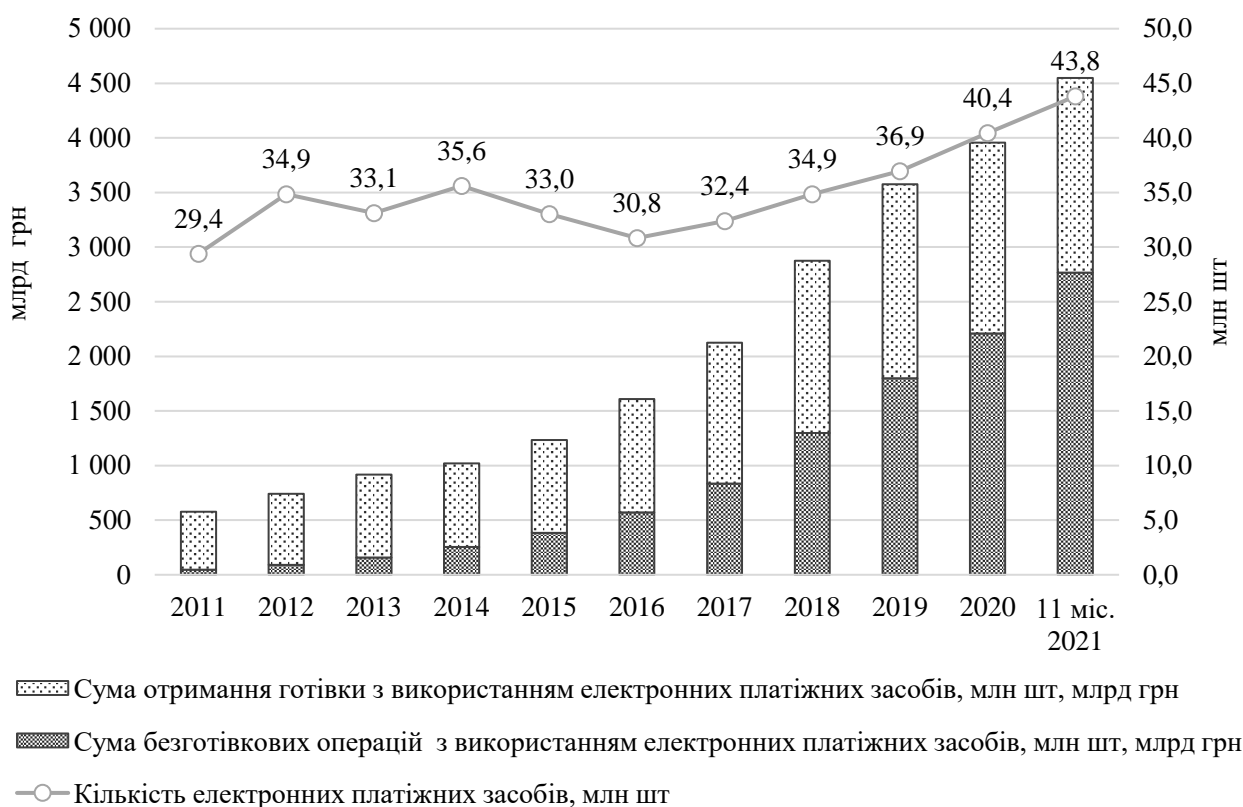

Рис. 4.4. Динаміка кількості електронних платіжних засобів, емітованих українськими банками, та суми операцій за ними за період 2011-2021 рр.

Джерело: дані Національного банку України [13].

За даними Національного банку України протягом останніх трьох років структура видів карток для проведення банківських платежів зазнала суттєвих змін (рис. 4.5). Протягом 2019-2021 рр. відбулися такі зміни: зменшення кількості карток з магнітною смужкою на 35 %; збільшення кількості безконтактних банківських карток на 22 %, що можна пояснити збільшенням кількості POS-терміналів у країні. Випуск токенизованих карток збільшився з 1 до 6 % за 2019-2020 рр. та досягнув 10 % у 2021 р.

Середня сума однієї незаконної операції за 2020 рік у середньому становить 1900 грн, що на 10 % менше, ніж у 2019 році. Кількість шахрайських дій із платіжними картками, навпаки, збільшився на 41 % та становить 101 тис. шт. [14].

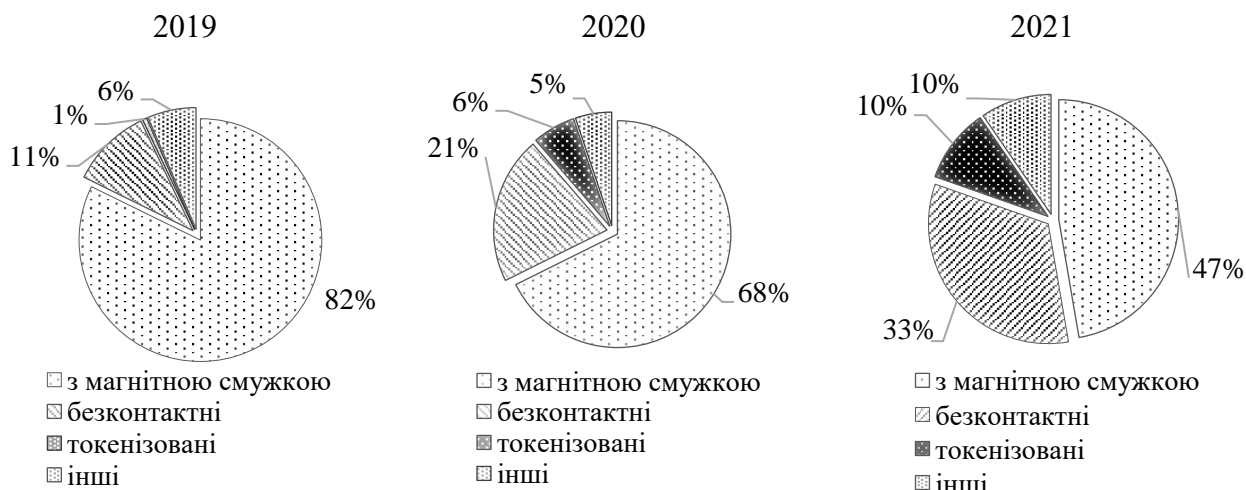

Рис. 4.5. Види платіжних карток в Україні протягом 2019-2021 рр.
(станом на 1 січня кожного року)

Джерело: дані Національного банку України [13].

Динаміка питомої ваги сум збитку від шахрайства з платежами за способом здійснення (2019-2020 рр.) (рис. 4.6):

- знизилась у торговельній мережі з 0,0066 до 0,0061 %;
- зросла в банкоматах з 0,0022 до 0,0033 %;
- залишилась без змін у мережі Інтернет на рівні 0,0061 %.

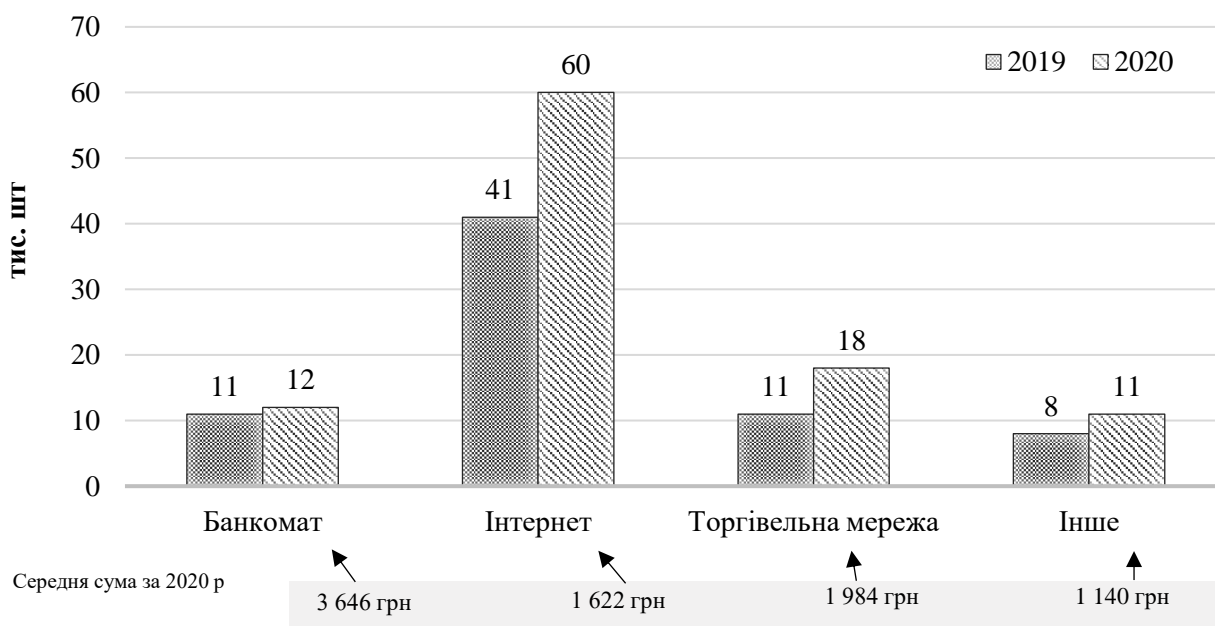

Рис. 4.6. Кількість збитків від незаконних дій з платіжними картками, тис. шт.

Джерело: дані Національного банку України [14].

Таким чином, проаналізувавши національні фінансові звіти, можна дійти до висновку, що чим більше безконтактних, токенизованих та інших видів карток випускається – тим більше ризик стати жертвою шахрая. На рис. 4.6 зображена кількість збитків від шахрайства з банківськими платежами в тисячах штук. Нині найбільше втрат здійснюється через використання мережі Інтернет, далі – банкомати та торговельні мережі. Середні суми натомість показують кардинально іншу картину: на банкомат припадає 3646 грн середньої шахрайської операції, Інтернет – 1622 грн, торговельні мережі – 1984 грн.

Ця статистика вказує на те, що питання шахрайства з банківськими платежами в Україні стоїть гостро, оскільки кількість та збитки від них зростають щорічно.

Для банківської установи наслідки від шахрайських операцій наведені нижче:

- фактична втрата коштів клієнтів банківської установи (фізичних та юридичних осіб);
- неможливість активно використовувати вільні кошти громадян як інвестиційний ресурс;
- зниження репутації, спричинені розкриттям банківської таємниці, персональних даних та інше;
- юридичні позови від постраждалих клієнтів;
- потреба у придбанні складніших засобів захисту для забезпечення належного рівня інформаційної безпеки; пошук кваліфікованих спеціалістів для вирішення поточних та майбутніх прогалин у системі інформаційної безпеки банку.

Формування системи забезпечення захисту банківських операцій від шахрайства має бути спрямована, по-перше, на найбільш вразливі до атаки об'єкти. Саме тому в межах цієї роботи пропонуємо провести аналіз бази даних на предмет виявлення чинників, що впливають на ризик здійснення незаконних дій з банківськими картками.

Оскільки жоден банк не надає повну інформацію щодо реально здійснених транзакцій через конфіденційність, об'єктом дослідження було обрано згенеровану базу даних із загальнодоступного ресурсу Kaggle [15].

Методом для аналізу обрано Data Mining, оскільки його алгоритмами можна автоматично визначити оптимальну кількість кластерів, ідентифікувати кластери з найбільшим ризиком шахрайських операцій з використанням електронних платіжних засобів та працювати з великими об'ємами даних. Проведення розрахунків здійснюється програмним додатком Statistica. Об'єм вибірки становить 549 645 спостереження (2141 з них – шахрайські). У таблиці 4.1 наведені змінні, що використовуються для аналізу.

Таблиця 4.1

Змінні, що використовуються визначення ризиків шахрайства

№	Назва змінної	Пояснення
1	Категорія платежів /category	Вид категорій товарів/послуг, які були об'єктом фінансової транзакції. У базі зафіксовано 16.
2	Сума / amt	Сума транзакції, дол. США
3	Стать /gender	Стать особи, що проводила платіж (0 – жінка, 1 – чоловік)
4	Вік / birth	Вік особи, що проводила платіж
5	Час / time	Година проведення операції (від 0 до 23)
6	День / Week date	День тижня проведення операції (від 1 до 7)
7	fraud	Чи є операція шахрайською (0 – ні, 1 – так)

Для зручності аналізу категорії, за якими проводилися платежі, було заковано під цифрами від 1 до 16 (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Кодування змінних категорій, за якими проведені транзакції

№	Умовне позначення індикатора	Назви індикатора
1	2	3
1	personal_care	Витрати на товари для краси та догляду
2	health_fitness	Витрати на здоров'я
3	misc_pos	Витрати на техніку проведені через POS-термінал
4	travel	Витрати на подорожі
5	kids_pets	Витрати на товари для дітей та тварин
6	shopping_pos	Витрати на одяг/взуття проведені через POS-термінал
7	food_dining	Витрати на продовольчі товари
8	home	Витрати на товари для дому
9	entertainment	Витрати на розважальні товари та послуги

Закінчення табл. 4.2

1	2	3
10	shopping_net	Витрати на одяг/взуття проведені через інтернет
11	misc_net	Витрати на техніку проведені через інтернет
12	grocery_pos	Витрати на продовольчі товари проведені через POS-термінал
13	gas_transport	Витрати на оплату пального
14	grocery_net	Витрати на продовольчі товари проведені через POS-термінал

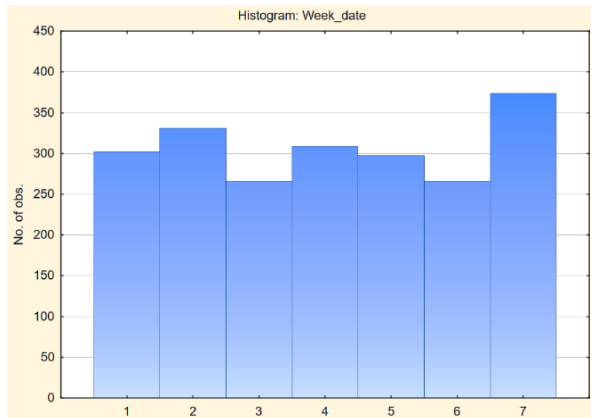
Формування системи забезпечення захисту банківських операцій від шахрайства має бути напрямлена, по-перше, на найбільш вразливі до атаки об'єкти. Саме тому пропонуємо провести аналіз бази даних на предмет виявлення чинників, що впливають на ризик здійснення незаконних дій із банківськими картками.

Представимо описовий аналіз за допомогою графічного інтерфейсу. Більш детально проаналізуємо фінансові транзакції, що мають ознаки шахрайства в розрізі досліджуваних ознак. На рис. 4.7 зображено гістограми, які відображають кількість спостережень у відповідному параметрі, за якими зафіксовано факт шахрайства.

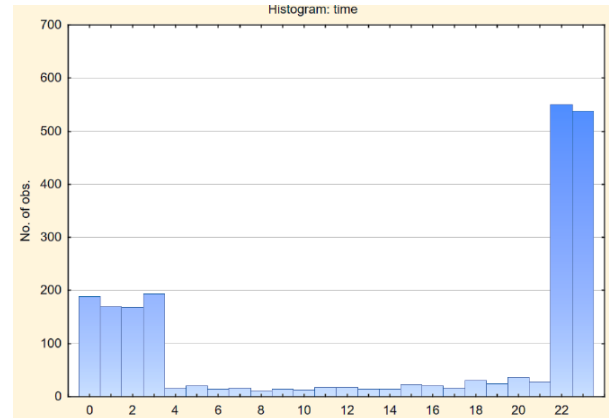
Дані рис. 4.7, *а* наочно засвідчують, що найчастіше фінансові транзакції з використанням банківських платіжних карток здійснюється в неділю, хоча й варто відзначити майже рівномірний розподіл шахрайських операцій у розрізі днів тижня (неділя – 374 операції, вівторок – 331, четвер – 309, понеділок – 302, п'ятниця – 297, середа й субота – по 266).

Водночас більш докладне дослідження часу проведення незаконної фінансової транзакції дозволяє стверджувати, що майже чверть усіх шахрайських операцій із використанням банківської картки проведено ввечері (з 22:00 до 23:00 – 550 операцій; з 23:00 до 24:00 – 538 операцій) (рис. 4.7, *б*).

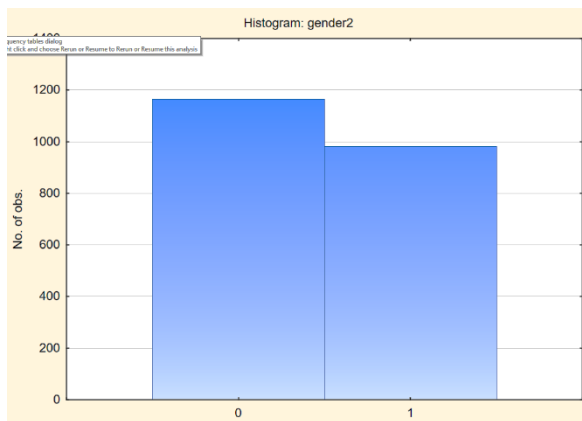
Дані рис. 4.7, *в* демонструють, що 55 % власників банківських карток, які містили ознаки шахрайства, були жінки. Найбільше незаконні транзакції проходить на купівлю продуктів та товарів (категорія 11 та 15).

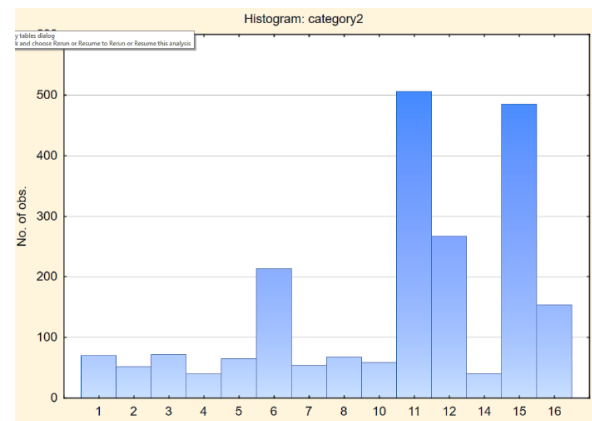
а

б

в

г

Рис. 4.7. Графік розподілу частоти транзакцій у розрізі досліджуваних ознак

Наступним етапом дослідження є проведення кластеризації фінансових транзакцій з використанням електронних платіжних засобів. На рис. 4.8 зображена область з основними характеристиками кластеризації.

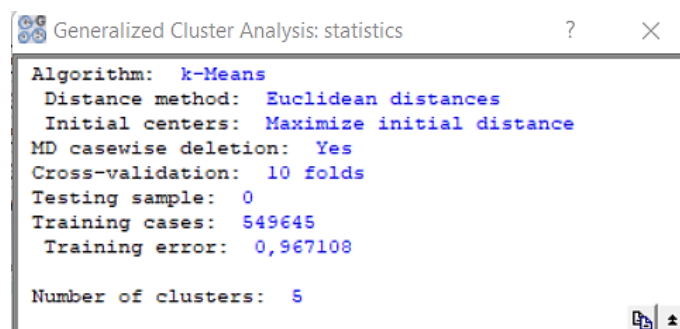

Рис. 4.8. Основні характеристика кластеризації

За результатами кластеризації (рис. 4.8) сформовано 5 кластерів. Проаналізуємо середні в кожному кластері (рис. 4.9).

Centroids for k-means clustering (statistics)									
Number of clusters: 5									
Total number of training cases: 549645									
Clus:	Категорія Оплаг1	Стать1	is_fraud	Сума	Вік	ЧасТран з	ДеньТижня Транз	Number of cases	Percentage(%)
1	16	1	0	70,80463	47,60285	11,97839	3,726006	217932	39,64959
2	8	0	0	62,93719	44,65471	17,56709	2,322504	99202	18,04838
3	12	0	0	80,89747	52,67104	5,65063	2,381112	77098	14,02687
4	2	0	0	62,07485	43,69374	18,55935	5,064855	68183	12,40492
5	1	0	0	69,00872	50,23078	11,16338	5,375238	87230	15,87024

Рис. 4.9. Середні значення ознак у кожному кластері

Кластер 1: Оплати переважно за категорією «Оплата пального»; чоловіки, вік – 47; середня сума транзакції – 70,8. Операції здійснені переважно з 11 до 12 години дня у четвер.

Кластер 2: Оплати за категорією «Товари для дому», жінки (середній вік 44), середня сума транзакції – 62,9. Операції здійснені переважно з 17 до 18 години у вівторок.

Кластер 3: Оплати за категорією «Різні замовлення, оплата через інтернет», жінки (середній вік 52-53), середня сума транзакції – 80,9. Операції здійснені переважно з 5 до 6 години ранку у вівторок.

Кластер 4: Оплати за категорією «Здоров'я та фітнес», жінки (середній вік 43-44), середня сума транзакції – 62,07. Операції здійснені переважно з 18 до 19 години у п'ятницю.

Кластер 5: Оплати за категорією «Догляд за собою», жінки (середній вік 50), середня сума транзакції – 69. Операції здійснені переважно з 11 до 12 години у п'ятницю.

Проведемо дисперсійний аналіз для визначення факторів, що впливають на приналежність об'єкта кластеру (рис. 4.10). На його основі можна зробити висновки, що змінні Сума, Вік, Час та День впливають на приналежність об'єкта до кластера, оскільки р-рівень менше 0,05. Іншими словами, ці змінні є статистично значущими.

ANOVA for continuous variables (statistics)						
Number of clusters: 5						
Total number of training cases: 549645						
	Between SS	df	Within SS	df	F	p value
Сума	18436477	4	1,341506E+10	549640	188,84	0,00
Вік	4480159	4	1,625205E+08	549640	3787,94	0,00
ЧасТранз	8837422	4	1,666931E+07	549640	72849,48	0,00
ДеньТижняТранз	694232	4	1,905944E+06	549640	50051,01	0,00

Рис. 4.10. Результати дисперсійного аналізу

Для того, щоб все таки виявити чинники, що найбільше впливають на вірогідність шахрайства побудуємо таблицю частот (рис. 4.11).

Frequency table for categorical variable: is_fraud (statistics)						
Number of clusters: 5						
Total number of training cases: 549645						
	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Cluster 4	Cluster 5	Total
0	216992	98992	76721	67857	86942	547504
1	940	210	377	326	288	2141

Рис. 4.11. Таблиця частот для категоріально змінної «is_fraud»

На основі рис. 4.11 можемо зробити висновок, що операції, занесені до кластеру 1 мають найбільший ризик бути шахрайськими (940 шахрайських операцій занесені в цей кластер, тобто 44 % з усіх). Тобто найбільший ризик мають такі транзакції: проведені переважно за категорією «Оплата пального»; стать клієнта – чоловіки, вік – 47; середня сума транзакції – 70,8. Операції здійснені переважно о 12:00 годині у четвер.

Такий аналіз не може бути використаний як комплексна та повна оцінка ризику здійснення шахрайства з банківськими платежами. Цей метод доцільно використовувати для експрес-оцінки діяльності банківської установи.

Таким чином, пропонуємо такі заходи до удосконалення існуючої системи протидії шахрайству з платіжними картками:

- створення нової небанківської установи, основним завдання якої буде збирання та аналіз інформації щодо транзакцій кожного суб'єкта платіжної системи з усіх банківських установ. За допомогою такої системи, навіть якщо шахрай одночасно діє з кількох банків, буде можливість зібрати повний ланцюг факторів, що вказують на шахрайство та запобігти його скоєнню.

- посилити відповідальність за скоєння акту шахрайства з платіжними картками, а також активна співпраця з кіберполіцією;
- встановити один стандарт посиленої аутентифікації для користувачів банківських установ на законодавчому рівні;
- розвиток в Україні концепції відкритого банкінгу [16], що передбачає відкриття усіма надавачами платіжних послуг своїх API для запровадження відкритого доступу до обміну інформацією щодо банківських сервісів між учасниками ринку;
- постійна розробка методів аналізу транзакцій, зокрема таких, як Data mining, методом який на основі тестового набору даних дозволив нам визначити, що найбільш вразливими до скоєння шахрайства є такі клієнти банків: чоловіки віком приблизно 47 років, платежі здійснюються за категорією «Оплата пального», орієнтовний час – 12 година дня, день тижня – четвер.

Таким чином, до проблеми шахрайства з платіжними картками необхідно підходити комплексно, на рівні держави із застосуванням сучасних методологій аналізу даних та залученням іноземних експертів.

Список використаних джерел

1. Цифрова грамотність населення України / Міністерство цифрової трансформації України. 2019. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf.
2. Global Payment Fraud Statistics, Trends & Forecasts. Merchant Savvy: вебсайт. URL: <https://www.merchantsavvy.co.uk/payment-fraud-statistics>.
3. Опитування про системні ризики фінансового сектору / Національний банк України. Листопад 2021 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Risk_Survey_2021-H2.pdf?v=4.
4. Worldwide research economic crimes and fraud 2020. PwC: вебсайт. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>.
5. Vitvitskiy S. S., Kurakin O. N., Pokataev P. S., Skriabin O. M., Sanakoiev D. B. Peculiarities of cybercrime investigation in the banking sector of Ukraine: review and analysis. *Banks and Bank Systems*. 2021. Vol. 16(1).

6. Криушенко Л. І. До питання класифікації способів шахрайства в банківській сфері. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Право*. 2015. С. 261–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2015_20_64.
7. Родченко С. С., Живко, З. Б. Шахрайство в банківській системі України: способи боротьби із врахуванням зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 31. С. 103–108.
8. Платежі та розрахунки. Національний банк України: вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments>.
9. Рекомендації для зниження ризику шахрайських операцій : Лист НБУ від 04.07.2018. № 57-0009/36366.
10. Seventh report on card fraud. European Central Bank. 2019. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/cardfraud/ecb.cardfraudreport202110~cac4c418e8.en.pdf>.
11. Worldwide research economic crimes and fraud 2020. PwC: вебсайт. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2020/economic-crime-survey.html>.
12. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.) Разумков центр: вебсайт. URL: <https://inlnk.ru/1PLk89>.
13. Платежі та розрахунки. Національний банк України: вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments>.
14. Аналіз ринку платіжних карток та шахрайських операцій з їх використанням. URL: <https://docs.google.com/presentation/d/1B3jtIWzbAJQngatOnIMwWcyvHfMnuDv3/edit#slide=id.p5>.
15. Global Payment Fraud Statistics, Trends & Forecasts. Merchant Savvy: вебсайт. URL: <https://www.merchantsavvy.co.uk/payment-fraud-statistics>.
16. Нова якість платіжних послуг: Верховна Рада ухвалила сучасний закон про платіжні послуги. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nova-yakist-platijnih-poslug-verhovna-rada-uhvalila-suchasniy-zakon-pro-platijni-poslugi>.

РОЗДІЛ 5

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ

ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

5.1. Поведінкові аспекти формування страхової культури в Україні

Забезпечення соціально-економічного розвитку країни, досягнення високих темпів економічного зростання реального сектора економіки пов'язано з розвитком страхового ринку. Ринок страхових послуг є одним із важливих елементів ринкової інфраструктури. У країнах, де існує розвинений ринок страхових послуг, створено надійну систему страхового захисту, існує високий рівень стабільності функціонування та сталого розвитку економіки, забезпечується високий рівень життя широких верств населення.

Зважаючи на низьку конкурентоспроможність страхових компаній, низький рівень попиту фізичних та юридичних осіб на страхові послуги, низький рівень страхових виплат та дохідності окремих видів страхування, виникає проблема формування страхової культури в Україні для створення належних умов функціонування та розвитку ринку страхових послуг.

Вирішення зазначеної проблеми вимагає дослідження умов функціонування ринку фінансових послуг, розкриття особливостей функціональної взаємодії основних його суб'єктів – страховиків та страхувальників з метою розробки та реалізації заходів, інструментів та механізмів, спрямованих на формування страхової культури всіх учасників страхового ринку.

Проблемам формування та розвитку страхової культури в Україні присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних вчених, економістів та фахівців у галузі страхування. Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ розвитку страхового ринку та формування страхової культури зробили А. Г. Корабльова, А. О. Кремлянський, А. А. Циганов, А. М. Єрмошенко, А. П. Новиков, Н. М. Внукова, В. І. Успенко, М. В. Мних, О. Є. Кузіна, О. М. Зубець, О. Д. Заруба, С. С. Осадець, Ю. В. Панков та інші.

Відаючи належне вагомим науковим здобуткам зазначених учених, залишаються ще не вирішені проблеми, пов'язані з виявленням та дослідженням факторів, які формують страхову культуру, забезпечують належні умови її розвитку, сприяють становленню та розвитку цивілізованого ринку страхових послуг.

Досвід країн із розвиненою ринковою економікою показав, що налагоджена належним чином система страхування сприяє розвитку економіки та вирішенню соціальних проблем. Страхування – це ефективний засіб стабілізації ринкової економіки і є індикатором розвиненості ринкових відносин [1].

Результативність страхування і перспективи його розвитку залежать від багатьох факторів, головним з яких є культура страхування. Від рівня страхової культури залежить ефективність страхування. Якість надання страхових послуг, довіра населення до страхових компаній.

Страхова культура як поняття, що характеризує один із напрямів розвитку ринку страхових послуг, рівень та якість страхування, стосується в першу чергу основних суб'єктів страхових відносин: страховиків, страхувальників та посередників. При чому насамперед діяльність страхових компаній визначає культуру страхових відносин, що залежить від розвиненості та досконалості методів і засобів страхування, використання сучасних страхових інструментів, порядності поведінки страхових агентів, відповідальності страховиків за взяті на себе зобов'язання, дотримання норм і правил чинного законодавства. Тому зусилля держави, суспільства та інших учасників страхового ринку щодо підвищення страхової культури варто зосередити не тільки на споживачах страхових послуг – фізичних та юридичних особах щодо їх інформаційного забезпечення, навчання, формування відповідної поведінки та лояльного ставлення до страхування як засобу захисту від різного роду ризиків, а й на самі страхові компанії.

«Культура страхування» як поняття є об'єктом дослідження багатьох учених-економістів. Деякі відомі науковці дали власне визначення поняття « страхова культура» (рис. 5.1).

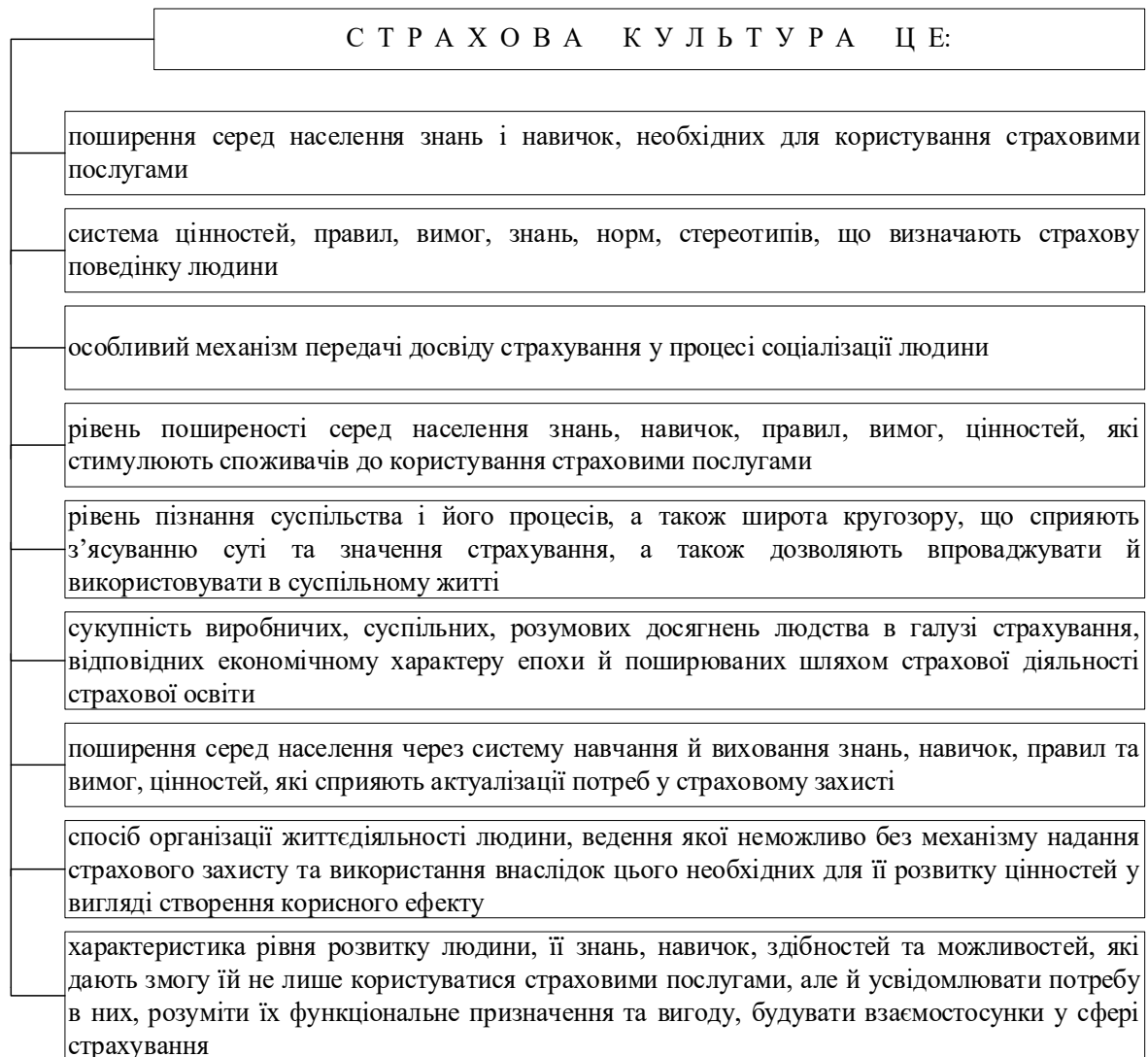

Рис. 5.1. Визначення поняття «страхова культура»

Джерело: складено авторами на основі [1-9].

Аналізуючи надані визначення можна констатувати, що більшість дослідників акцентують увагу на інформаційному забезпеченні страхування та інших заходах просвітницької діяльності, причому це стосується тільки одного із суб'єктів страхового ринку – страхувальників. Проте рівень страхової культури не можна оцінювати тільки ступенем інформованості населення. Автори здебільшого не враховують, що ринок страхових послуг включає ще й інших суб'єктів страхових відносин – страховиків (страхові компанії), посередників (страхові агенти, страхові брокери), які теж формують страхову культуру на ринку страхових послуг (рис. 5.2).

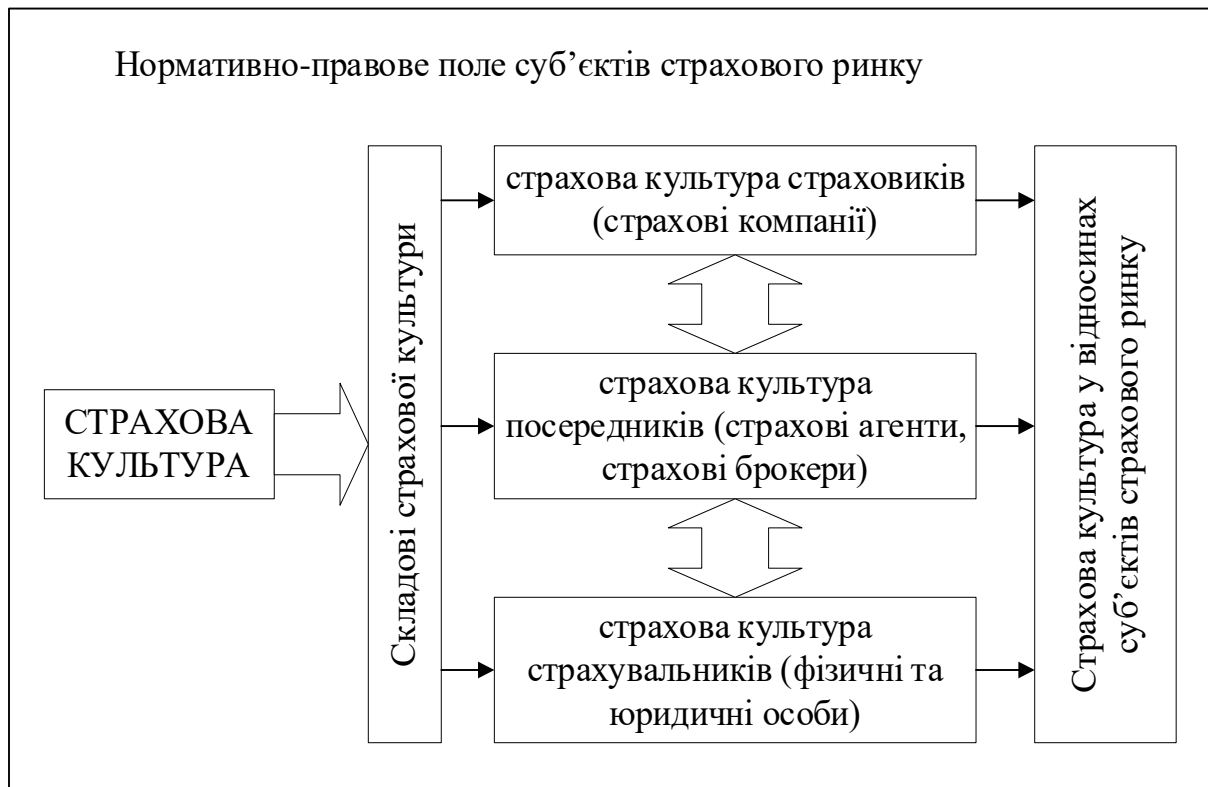

Рис. 5.2. Страхова культура як культура відносин суб'єктів страхового ринку

Джерело: авторська розробка.

В авторському розумінні страхова культура – це складова фінансової культури, яка виявляється в усвідомленій поведінці суб'єктів страхового ринку, обізнаних з усіма правилами, вимогами, умовами та цінностями страхування і які прагнуть і забезпечують справедливість своїх відносин відповідно до чинного законодавства.

За умов належної організації функціонування страхового ринку страхова послуга має бути приваблива для всіх верств населення, з різним рівнем життя і добробуту, з різними вподобаннями та інтересами.

Низька участь громадян у страхуванні засвідчує наявність проблем в організації процесу страхування, що може призвести до згорання клієнтської бази внаслідок непривабливості страхових послуг для широких верств населення. І це наслідок не тільки низької страхової культури, низької фінансової грамотності

населення, низького рівня життя і відповідно низького платоспроможного попиту, а насамперед низької довіри населення до страхових компаній, які багато в чому визначають рівень страхової культури на ринку страхових послуг. Можна вважати, що низький попит на страхові послуги не засвідчує факт низької страхової культури саме населення. Низька страхова активність населення насамперед визначається недовірою населення до страхових компаній і головними причинами цього є:

- відсутність гарантій отримання страхових виплат навіть при настанні страхового випадку;
- права страховиків у юридичному плані більш захищені, на відміну від страхувальників;
- розгляд страховиками справ щодо виплат страхових відшкодувань є досить тривалим процесом;
- не виправдано громіздкий механізм оформлення страхових компенсацій за завдані збитки;
- низький рівень обслуговування споживачів страхових послуг.

Недовіра з боку клієнтів до страхових компаній ще більш посилюється з настанням страхових випадків.

Сумарні збитки від настання страхового випадку навіть при одержанні певної суми страхових виплат залишаються ще досить вагомими, що пояснюється як не повною компенсацією збитків (а іноді й відмовою від компенсації), так і появою додаткових збитків, які пов'язані з втратою часу та здоров'я на подолання бюрократичних процедур з доведення своїх прав на одержання компенсації за втрати.

Схема формування сумарної заподіяної шкоди страхувальнику від настання страхового випадку показана на рис. 5.3.

На сьогодні, коли стрімко зростає кількість ризикових подій та посилюються негативні наслідки від їх настання, більшість населення ще не сприймає страхування як надійний елемент захисту від різних небезпек.

Рис. 5.3. Схема формування сумарної заподіяної шкоди страхувальнику від настання страхового випадку

Джерело: авторська розробка.

Причина цьому – низька якість надання страхових послуг, невиконання своїх зобов'язань страховими компаніями перед клієнтами, спрямованість страховиків на нарощування за будь-яких обставин прибутку в процесі своєї діяльності, а інтереси страхувальників залишаються на останньому місці. Це виявляється в тому, що у разі настання страхового випадку працівники страхової компанії зосереджують свої зусилля на пошуку та виявленні будь-якої причини, щоб зменшити або зовсім не виплатити грошової компенсації за заподіяну шкоду майну, здоров'ю і т. ін. Тобто страхування за таких умов надання страхових послуг є непривабливими для потенційних клієнтів, і попит населення на страхові

послуги в Україні є досить низьким. Отже, страховий ринок в Україні головним чином тримається на так званому добровільно-примусовому страхуванні: страхування в межах банківського кредитування; при купівлі транспортних засобів; придбанні житла; обов'язковому страхуванні життя для робітників і службовців певних професій, певних галузей економіки тощо.

Страхова культура в більшості випадків визначається і прив'язується до таких показників, як рівень проникнення страхування, попит або активність населення на ринку страхових послуг, інформованість потенційних клієнтів щодо вигід та користі від придбання страхових полісів, що гарантує певний рівень захищеності від потенційних викликів і загроз зовнішнього середовища.

Проте не слід пов'язувати чи ототожнювати рівень страхової культури тільки з попитом громадян на страхові послуги чи недостатньою поінформованістю населення щодо тих вигід, які отримуються в результаті укладення страхових договорів і т. ін.

Населення навпаки досить обізнане і навчене гірким досвідом страхової тяганини, яка в більшості випадків не дає позитивного результату страхувальнику. Населення має достатню інформацію про низьку якість надання страхових послуг в Україні, про недосконалість чинного законодавства і яке не здатне захистити права клієнтів, про свою безпорадність стосовно можливості покриття нанесених збитків при виникненні страхових випадків.

Дуже часто клієнт або зовсім не одержує страхових виплат, або одержує незначну їх суму, яка зовсім не відшкодовує нанесені збитки в результаті страхового випадку.

Страхова культура переважно залежить і визначається головним чином поведінкою саме страхових компаній, проте існують ще й інші чинники макро- і мікросередовища, які певним чином впливають на страхову культуру (рис. 5.4). До факторів макросередовища належать рівень розвитку економіки, загальний рівень життя широких верств населення, соціально-економічну й політичну стабільність, досконалість і стабільність чинного законодавства і т. ін.

Рис. 5.4. Фактори впливу макро- та мікросередовища на формування страхової культури

Джерело: авторська розробка.

Фактори мікросередовища виникають на рівні суб'єктів страхових відносин, які стосуються як страховиків, так і страхувальників. З боку страхових компаній виявляються такі фактори, як його імідж, рівень страхового сервісу, обсяги страхових резервів, кількість договорів страхування, фінансова стійкість страховика, конкурентоспроможність на ринку страхових послуг, виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, стратегія розвитку, фаховий рівень персоналу страхової компанії, вартість страхових послуг.

Як фактори впливу на страхову культуру з боку страхувальників слід вважати: ступінь інформованості населення; недостатню фінансову грамотність; нелояльне і навіть негативне ставлення до страховиків з боку громадян; низьку якість життя, неплатоспроможність населення щодо придбання страхових полісів, менталітет та стереотипи особистості, низький рівень загальної культури потенційних клієнтів, несприйняття на належному рівні потреби в страховому захисті тощо.

Не можна стверджувати однозначно, що мотивація до страхування визначається переважно ступенем поінформованості населення щодо умов страхування, необхідності страхового захисту і т. ін. Більшість авторів під ступенем інформованості населення розуміють володіння інформацією тільки позитивного змісту, яка спрямована на мотивацію, що переконує в необхідності страхування. Але повна інформація може бути як позитивного, так і негативного змісту, остання з яких виступає демотиватором страхування. Як приклад інформації негативного змісту є інформація, яка засвідчує про те, що в більшості випадків страхування в Україні не забезпечує страхового захисту. Тобто низька активність страхування в Україні не означає, що населення недостатньо інформоване про умови страхування, його ефективність і корисність для клієнтів. Навпаки, населення в достатньому обсязі володіє інформацією в тому числі і негативного змісту про діяльність страхувальників і про стан справ на страховому ринку.

Інформаційні потоки за своїм змістом формують негативні і позитивні стереотипи поведінки потенційних страхувальників, викликаних інформацією, що носить як мотиваційний (стимулюючий), так і демотиваційний (дестимулюючий) характер (рис. 5.5).

До демотиваторів страхування можна віднести інформацію, яка перекреслює саму місію страхування, у якій відбивається прагнення страховика захистити клієнта від різних негараздів. Демотиваційна інформація – це інформація про ненадійність страхових компаній як фінансових інститутів, про їх відмову виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками, про неухважність до потреб споживачів, про невиправдано високу вартість страхових послуг, про піклу-

вання страхових компаній за власні інтереси, про співвідношення між страховими платежами та страховими виплатами, які у вітчизняних страхувальників набагато менше, ніж у страховиків розвинених країн світу і т. ін.

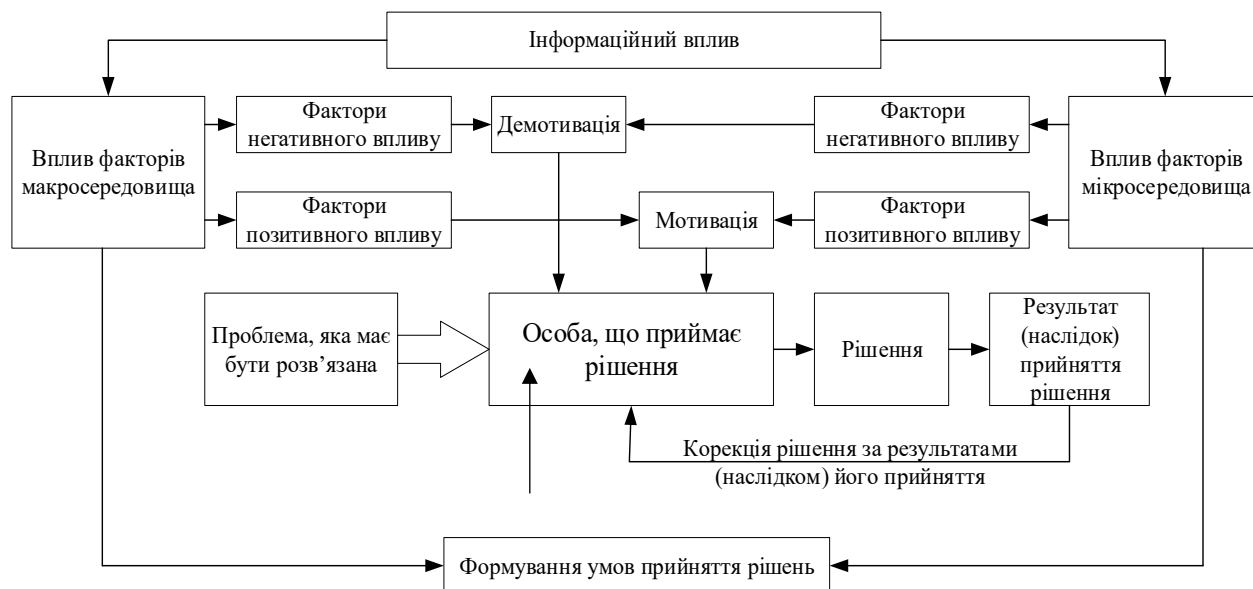

Рис. 5.5. Поведінковий аспект прийняття рішення в умовах інформаційного впливу факторів макро- і мікросередовища

Джерело: авторська розробка.

Слід мати на увазі, що інформація негативного змісту поширюється значно швидше, ніж інформація позитивного характеру, яку штучно формує страховик на широкий загал.

Усім відомі маркетингові прийоми страхових компаній, у межах яких проводиться операція «приманка», або «ловля на живця». Це демонстрація виняткових дій страховиків по відшкодуванню збитків клієнтом у повному обсязі при настанні страхових випадків. Витрати на відшкодування збитків – це фінансування з боку страхової компанії PR-акцій і є рекламним заходом із залучення клієнтів. Інформаційне оброблення населення ґрунтується саме на таких, на жаль, не частих, випадках виконання своїх обов'язків страховими компаніями. Залякування клієнтів наявними викликами й загрозами зовнішнього середо-

вища, з одного боку, та наведення прикладів гарантованого захисту від їхніх негативних наслідків шляхом страхування від нещасних випадків з іншого формує основний зміст інформаційного впливу страхувальників на населення.

Вражає агітаційна активність страхових агентів щодо залучення громадян до страхування і викликає негативне враження пасивна позиція і байдуже ставлення до проблем, які виникають у страхувальників після настання страхового випадку, особливо у разі відмови законним вимогам страхувальників щодо компенсації завданих збитків.

Страхувальник вважає себе нібито захищеним, уклавши угоду про страхування. Але це відчуття зникає після першого страхового випадку, після якого в результаті тривалих перемовин і бюрократичної тяганини страхувальник усвідомлює безперспективність на справедливе відшкодування завданих збитків. За таких умов формується недовіра до страхових компаній з боку осіб, які отримали гіркий власний досвід співпраці з недобросовісними страховиками.

Результативність взаємодії страховика і страхувальника визначається здебільшого страховою активністю саме страхувальників.

Низький рівень проникнення страхування в Україні пояснюється пасивною поведінкою страхувальників, які не відчують потреби в страхуванні через її низьку ефективність.

Низька активність страхування і відповідно низький рівень його проникнення визначається такими чинниками:

- відсутність усвідомлення потреби у страхуванні;
- низька платоспроможність потенційних клієнтів (фізичних і юридичних осіб);
- неможливість отримання справедливого відшкодування за завдані збитки;
- низька довіра до страхових компаній;
- неякісний сервіс страхових послуг.

Практика страхування показала, що на рівні факторів мікросередовища прийняття рішень щодо страхування потенційними клієнтами приходиться здійснювати під впливом двох потоків інформації: позитивного змісту, що йде як реклама страхових послуг від страхових компаній і має мотиваційний характер щодо

прийняття рішень стосовно страхування та негативного, що має демотиваційний характер, яка йде від страхувальників, які мали справу зі страховими компаніями і гіркий досвід їх відносин швидко поширюється серед населення.

Тобто потенційні страхувальники мають приймати остаточні рішення під впливом інформації саме мікросередовища, яка має як мотиваційний, так і демотиваційний характер (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Функціональна взаємодія головних суб'єктів страхового ринку під впливом факторів мікросередовища

Джерело: авторська розробка.

Суперечливий і складний характер відносин основних суб'єктів страхового ринку, пояснюється суперечностями в системі «страховик-страховальник», де кожна сторона прагне обстояти свої власні інтереси за рахунок іншої. Гармонізацію відносин між зазначеними складовими – страхувальника і страховика має

забезпечити чіткі правила гри на страховому ринку, які мають бути установлені чинним законодавством. Закон України «Про страхування» чітко визначає вимоги до страховика, регулює порядок проведення страхування, визначає умови забезпечення платоспроможності страховиків, встановлює принципи державного нагляду за страховою діяльністю і навіть передбачає регулювання спірних питань у відносинах між страховиком і страхувальником. Проте зазначений закон не може в повному обсязі регулювати страхові відносини між суб'єктами страхового ринку. Існує безліч нормативних актів міністерств і відомств: інструкцій, положень, методик, наказів тощо, що реєструються в Міністерстві юстиції, з метою деталізації тих чи інших законодавчих норм.

Враховуючи, що українське законодавство недосконале і нестабільне, можна очікувати і відповідне ставлення до чинного законодавства, які в багатьох випадках не виконується. Нині з метою протидії порушення законодавства з боку страхових компаній функції у справах нагляду за страховою діяльністю, у тому числі у правовому полі, покладено на Національний банк України.

Як показала практика страхової діяльності, в Україні ще залишається багато проблем у розвитку страхового ринку, що потребує удосконалення державної політики в галузі страхування.

Формування страхової культури на ринку страхових послуг залежить не тільки від поведінки страхувальників, скільки від професійності і рівня надання страхових послуг страховими компаніями, які в багатьох випадках не дотримуються чинного законодавства та зловживають своїм статусом учасника страхового ринку при наданні страхових послуг. Отже, страхову культуру треба формувати, починаючи зі страховиків, від яких переважно залежить рівень і якість страхових відносин між суб'єктами страхового ринку.

Рівень страхової культури населення певним чином залежить від його інформованості щодо умов страхування, функціонування страхового ринку, необхідності страхового захисту тощо, але не є однозначним з погляду беззаперечного підвищення його активності на ринку страхових послуг.

Структура інформаційних потоків на страховому ринку має складові як мотиваційного, так і демотиваційного характеру, що ускладнює прийняття рішень потенційними клієнтами щодо страхування.

Удосконалення чинного законодавства та посилення нагляду з боку держави за умовами функціонування ринку страхових послуг відповідності світових стандартів стане запорукою підвищення рівня страхової культури й активізації діяльності суб'єктів страхового ринку.

Список використаних джерел

1. Журавка О. С., Лопатченко С. Г. Страхова культура як один із чинників впливу на розвиток страхування. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4102>
2. Кузина О. Е. Доверие финансовым институтам: опыт эмпирического исследования. *Мониторинг общественного мнения*. 2010. № 2. С. 26-39.
3. Алехина И., Зубец А. Что такое страховая культура? *Страховое ревю*. 2002. № 8. С. 3-6.
4. Тимошок И. Клиент придет только на прозрачный страховой рынок. *Зеркало недели*. 2004. № 15(490).
5. Віленчук О. М. Організаційні аспекти розвитку страхової культури у сфері аграрного страхування. *Наукові читання*. 2013. Т. 2. С. 147-149.
6. Осадець С. С. Страхова культура в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2007. № 94-95. С. 8-10.
7. Третьякова О. В. Детермінанти розвитку страхової культури в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 5. С. 132-135.
8. Данніков О.В. Розвиток маркетингу страхових послуг : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Київ, 2004. 19 с.
9. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець]. [2-ге вид., допов. і перероб.]. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.

5.2. Використання шаблонів Microsoft Office для формування бюджетів домогосподарств і компаній

На сучасному етапі розвитку суспільства дедалі більшого значення набувають автоматизовані системи та програмні комплекси, за допомогою яких можна пришвидшити процес оброблення інформації, поглибити її аналіз, підвищити ефективність роботи працівників. Не є винятком і сфера бюджетування, адже й окремі господарства, і компанії, незалежно від їхнього масштабу та сфер діяльності, постають перед необхідністю формування бюджетів.

У сучасній науковій літературі наявна низка публікацій, присвячених різним аспектам як бюджетування, так і автоматизованого оброблення бюджетної інформації. Зокрема, бюджетну діяльність домогосподарств досліджували такі вітчизняні науковці: В. Василенко, С. Бурлуцький – забезпечення соціальними трансфертами споживчого бюджету домогосподарств [1]; І. М. Демчак – роль і місце доходів від ведення особистого сільського господарства у формуванні сімейного бюджету сільського домогосподарства [2]; О. О. Драган – бюджет вітчизняних домогосподарств у посткризовий період [3]; Р. В. Іванов – складові бюджету домогосподарства [4]; В. В. Мортіков – бюджетне обмеження домогосподарства [5]; І. В. Свиноус, Т. П. Шепель, Л. М. Степура – роль і місце доходів від особистого сільського господарства у формуванні бюджету сільських домогосподарств України [6].

Своєю чергою, бюджетування в компаніях було предметом дослідження таких науковців: І. В. Гладка – планування бюджетів менеджментських груп судноплавних компаній України [7]; В. П. Малюков, О. С. Дідіченко – процедура безперервного управління бюджетом вертикально інтегрованої компанії [8]; стратегія управління бюджетною процедурою вертикально інтегрованої компанії [9]; Д. С. Маруженко – планування витрат на перестраховування в бюджеті страхової компанії [10]; А. Д. Пілько, О. М. Чабан – моделювання процесу оптимізації структури бюджету маркетингових комунікацій інвестиційно-будівельної компанії [11].

Водночас різноманітні аспекти автоматизації бюджетування описано в працях низки науковців. Так, С. О. Джерелейко вважає, що процес впровадження автоматизованої системи бюджетування на підприємствах легкої промисловості повинен складатись із таких послідовних етапів:

– етап 1 – обґрунтування необхідності автоматизації на підприємстві (спираючись на проведений аналіз фінансово-господарської та виробничої діяльності й відповідно до поставлених цілей). На цьому етапі також здійснюється моніторинг ринку програмних засобів, вивчаються наявні пропозиції програмного продукту;

– етап 2 – вибір програмного продукту (за заздалегідь зумовленими показниками, визначеними керівництвом підприємства);

– етап 3 – придбання програмного продукту, що здійснюється двома шляхами:

а) придбання універсального (неадаптованого) програмного продукту в компанії-розробника;

б) придбання (створення) програмного продукту, розробленого відповідно до специфіки діяльності працівниками ІТ-відділу підприємства або залученими ІТ-фахівцями;

– етап 4 – налаштування моделі бюджетування в програмному продукті. Це найзначніший етап з точки зору управління, оскільки забезпечує взаємозв'язок системи бюджетів із програмним забезпеченням;

– етап 5 – тестування автоматизованої системи бюджетування із подальшою експлуатацією. На цьому етапі відбувається і навчання персоналу працювати з програмним забезпеченням, а також консультації ІТ-фахівців;

– етап 6 – оцінка результатів впровадження автоматизованої системи бюджетування, перевірка їх відповідності попередньо визначеним цілям [12].

На думку Н. М. Лисьонкової, автоматизація системи бюджетування дозволяє чітко та формалізовано визначити основні фактори, які характеризують результати діяльності, здійснити їх деталізацію для кожного

рівня управління та поставити конкретні завдання для керівників структурних підрозділів, які забезпечують їх виконання. Нею визначено такі переваги автоматизації системи бюджетування:

- значно підвищується якість роботи з реалізації стратегії, оскільки стратегічні цілі формалізовані та доведені до кожного відділу;
- з'являється можливість більш об'єктивної оцінки внеску кожного підрозділу за рахунок обґрунтованості планів і стимулювання їх чіткого виконання;
- автоматизована система бюджетування забезпечує оцінку ефективності розроблених заходів протягом усього управлінського циклу бюджетування [13].

О. В. Михайленко та К. В. Свірдкіна вважають, що для започаткування вдалого процесу бюджетування на підприємстві потрібно пройти всі етапи його впровадження та вибрати напрям автоматизації. Після впровадження такої системи підвищуються показники ефективності роботи компанії, є можливість чітко визначити «вузькі місця» управління та витрати, яких можна запобігти. У майбутньому виникає можливість удосконалення процесу та впровадження інших систем управлінського обліку на базі автоматизованої системи бюджетування за центрами відповідальності [14].

Н. О. Слободянюк запропонувала й обґрунтувала використання макетів операційних бюджетів страхової компанії, реалізація яких на практиці досягається шляхом використання основних вбудованих функцій електронних таблиць MS Excel. Відображення окремих сфер діяльності страхової компанії через відповідний бюджет забезпечує конкретизацію інформації по цьому напрямку, що підвищить ефективність управління в цілому, дозволить привести в єдиний формат потоки управлінської інформації та скоротити час на формування відповідних звітів [15].

Своєю чергою, Н. М. Ювженко під автоматизованою системою бюджетування розуміє комплекс програмних засобів, який дозволяє планувати фінансову діяльність організації на основі розробки та коригування бюджетів,

бюджетного контролю та складання план-фактної звітності. Автором вказано на таких можливостях автоматизованої системи бюджетування:

- відображення планових даних на управлінському плані рахунків – можливість чіткого зіставлення планів і облікових даних;
- можливість швидкого формування нової версії планів на підставі базового бюджету;
- визначення пріоритетності витрат, що включаються до бюджетів;
- підвищення ефективності та результативності роботи працівників організації фінансової сфери діяльності;
- можливість сценарного аналізу – розгляду різних варіантів діяльності та вибору найкращого плану;
- скорочення термінів підготовки бюджетів, а також коригування бюджетів і планів організації фінансової сфери діяльності;
- підвищення загального рівня автоматизації процесів управління [16].

На відміну від згаданих публікацій, метою цього дослідження є огляд шаблонів Microsoft Office, які можна використати для формування бюджетів домогосподарств і невеликих компаній (підприємств). Деякі кроки в цьому напрямі здійснено в [17], де описано особливості формування бюджету компанії за допомогою шаблону Microsoft Office.

Зауважимо, що домашні господарства (домогосподарства) – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [18].

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої

господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами. Підприємства (крім бюджетних установ) можуть належати до таких категорій підприємств: мікро-, малих, середніх або великих підприємств. Віднесення підприємства до однієї з цих категорій відбувається на основі таких критеріїв: балансова вартість активів; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); середня кількість працівників [19].

На нашу думку, перевагами використання шаблонів Microsoft Office у сфері бюджетування є:

- наявність бюджетів у відкритому доступі на сайті <https://templates.office.com> [20];
- відсутність ціни на них;
- різноманіття видів (декілька десятків);
- кольорове оформлення;
- готові таблиці з назвами показників;
- можливість вносити зміни в шаблони відповідно до потреб і смаків споживачів (доповнення власними показниками, створення нових аркушів і діаграм);
- простота використання.

Отже, Microsoft Office в категорії «Бюджети» пропонує фізичним і юридичним особам такі групи шаблонів, реалізовані в програмі Microsoft Excel: 1) особисті; 2) корпоративні.

Їх переліки наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Шаблони бюджетів Microsoft Office

Особисті	Корпоративні
1	2
Базовий особистий бюджет	Баланс
Бюджет весілля з оформленням розмивкою	Баланс (відтінки синього)
	Бізнес-бюджет
Бюджет витрат співмешканців	Бюджет благодійного заходу
Бюджет відрядження	Бюджет вебсайту

Закінчення табл. 5.1

1	2
Бюджет саду та ландшафту	Бюджет витрат
Бюджет святкових покупок	Бюджет ділових витрат
Витрати на запуск бізнесу	Бюджет каналу збуту
Відстеження весільного бюджету	Бюджет на 18 періодів
Електронна таблиця «Особистий місячний бюджет»	Бюджет освітнього клубу
	Бюджет тенденцій витрат
Загальний сімейний бюджет	Головна книга з порівнянням бюджету
Калькулятор бюджету	Звіт про рух грошового потоку
Калькулятор витрат	Місячний бюджет компанії
Калькулятор витрат на ремонт ванної кімнати	Неприбутковий бюджет (збирання коштів)
	Простий бюджет витрат
Керування грошима	Простий бюджет заходу
Місячний бюджет для коледжу	Річний звіт про рух грошового потоку
Місячний сімейний бюджет	Стислий звіт про бюджет
Навчальний бюджет	
Організатор домашнього господарства	
Особистий місячний бюджет	
Планувальник бюджету весілля	
Планувальник вечірок	
Планувальник заощаджень	
Планувальник святкового бюджету	
Простий бюджет	
Простий місячний бюджет	
Родинний бюджет	
Сімейний бюджет	
Сімейний бюджет на півмісяця	
Сімейний бюджет (щомісячний)	
Шаблон планування весільного бюджету	

Джерело: складено автором на основі [20].

Розглянемо характеристики деяких із них детальніше.

Шаблон планування весільного бюджету дозволяє відстежувати весільні витрати за такими групами: наряд, прикраси, подарунки, квіти, музика, фотографування, банкет (без музики й оформлення), канцтовари/друк, транспорт й інші елементи. Візуальні підказки допоможуть залишатися в рамках установленого бюджету. Крім того, в цьому шаблоні можна легко змінювати кольори та шрифти відповідно до теми весілля (рис. 5.7).

Весільний бюджет

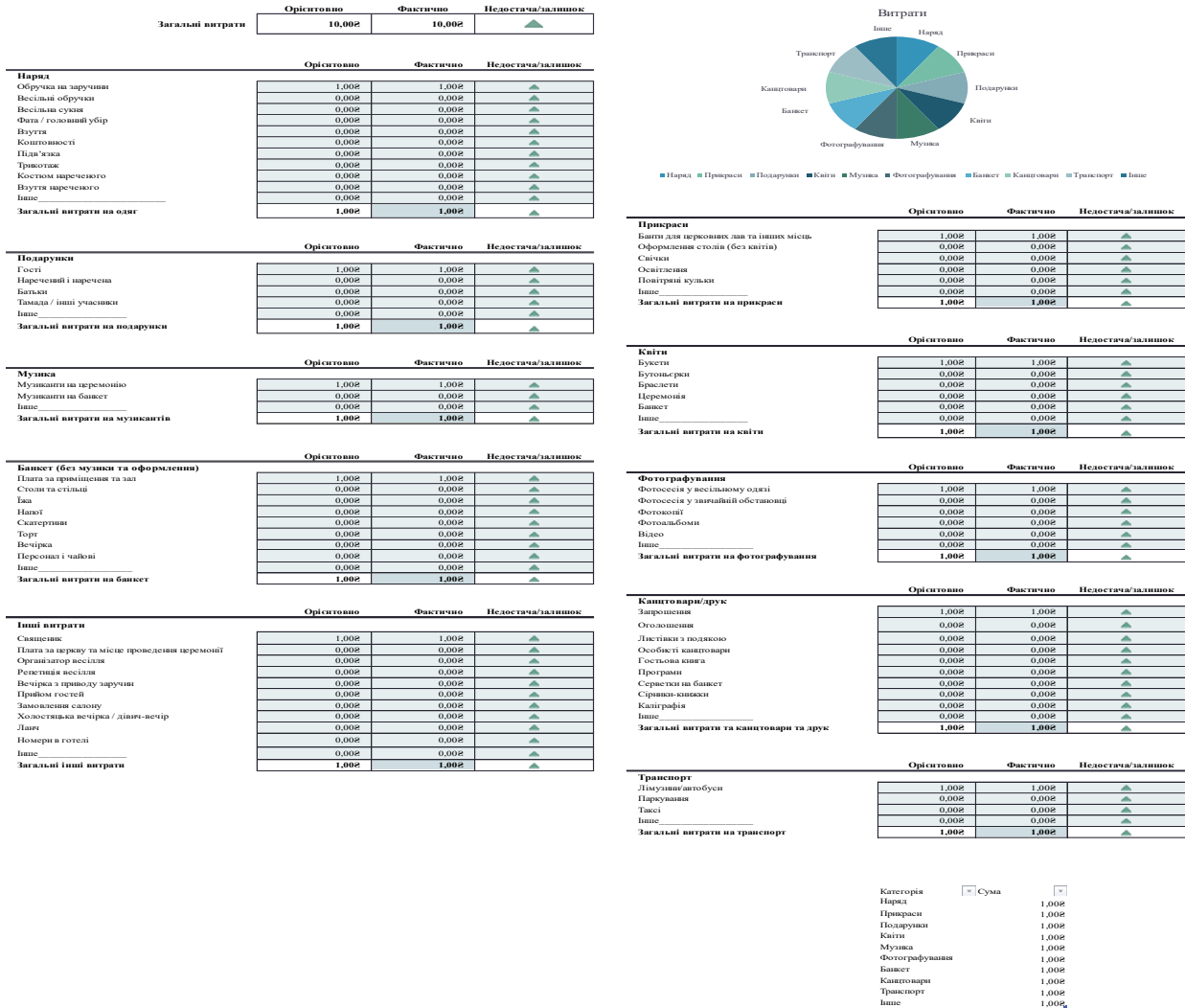

Рис. 5.7. Шаблон планування весільного бюджету

Джерело: [20].

Загальний сімейний бюджет призначений для запису доходів і витрат протягом усього року. У нього внесено такі види доходів: зарплата, відсотковий дохід, дивіденди, отримані подарунки, виплати та компенсації, субвенції із заощаджень, інше. Шаблон містить такі види витрат: житло, щоденні потреби, діти, транспорт, лікування, страхування, освіта, добродійність, заощадження, грошові зобов'язання, розваги, домашні улюбленці, передплати, відпустка, різне. Регулятор (повзунець) на приладній дошці дає змогу легко переглядати кожен місяць (рис. 5.8).

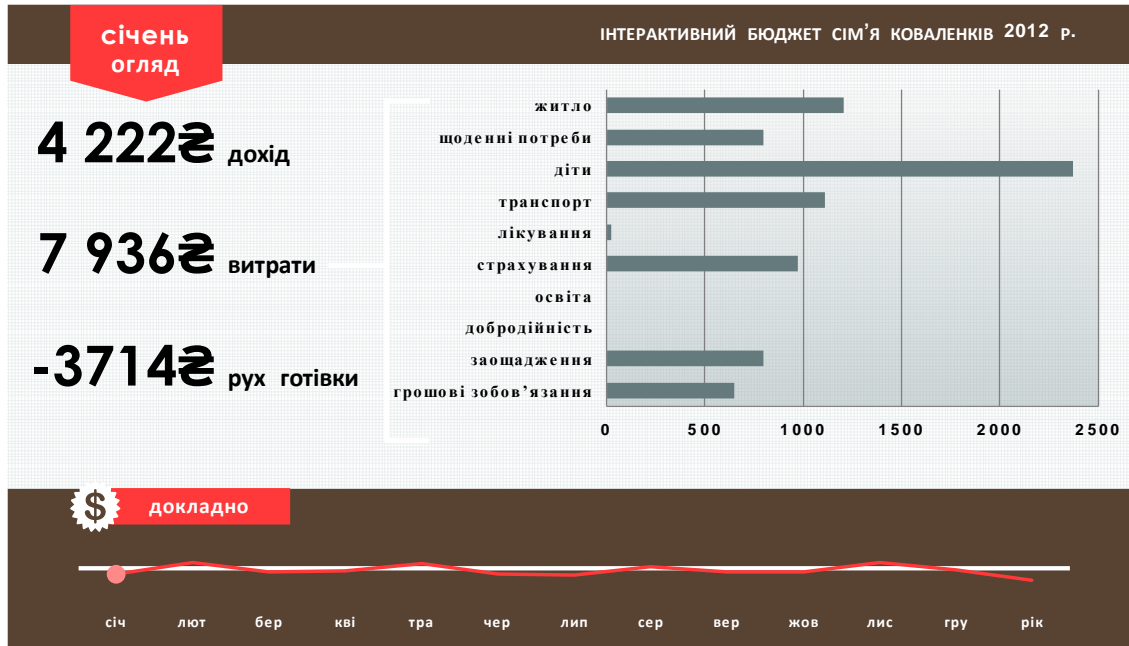

Рис. 5.8. Шаблон загального сімейного бюджету

Джерело: [20].

Сімейний бюджет дозволяє відстежувати сімейні витрати й доходи за кожен місяць року та переглядати оновлення руху доступних коштів на лінійній діаграмі (рис. 5.9).

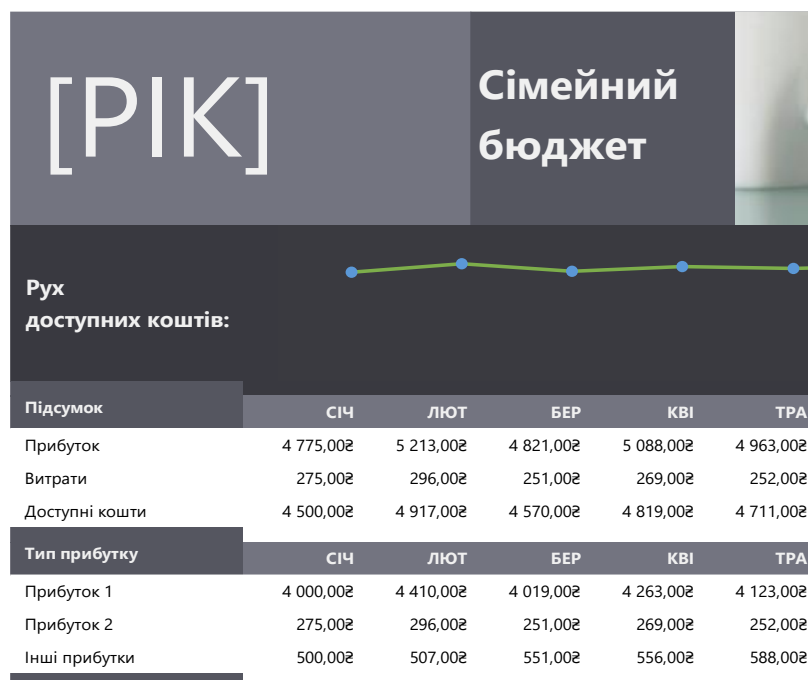

Рис. 5.9. Шаблон сімейного бюджету

Джерело: [20].

У родинному бюджеті можна відстежувати річний бюджет, вводячи відповідні дані щодо доходів і витрат. Шаблон містить такі вид витрат: плата за місцем проживання, продукти, авто, страхування, домашній телефон, мобільний телефон, кабельне ТБ, Інтернет, електроенергія, водопостачання, газ, розваги, навчання, заощадження (рис. 5.10).

БЮДЖЕТ РОДИНИ КОВАЛЬЧУКІВ

РІК: 2013

ДОСТУПНА ГОТІВКА	СІЧ	ЛЮТ	БЕР	КВІ	ТРА	ЧЕР	ЛИП	СЕР	ВЕР	ЖОВ
Готівка за місяць	1 220,00€	1 587,00€	1 174,00€	1 445,00€	1 391,00€	1 434,00€	1 085,00€	1 181,00€	1 445,00€	1 466,00€
ТИП ДОХОДІВ	СІЧ	ЛЮТ	БЕР	КВІ	ТРА	ЧЕР	ЛИП	СЕР	ВЕР	ЖОВ
Доходи 1	4 000,00€	4 410,00€	4 019,00€	4 263,00€	4 123,00€	4 308,00€	4 162,00€	4 165,00€	4 248,00€	4 324,00€
Доходи 2	275,00€	296,00€	251,00€	269,00€	252,00€	252,00€	262,00€	258,00€	296,00€	270,00€
Інші доходи	500,00€	507,00€	551,00€	556,00€	588,00€	534,00€	533,00€	585,00€	560,00€	520,00€
ЗАГАЛЬНІ ДОХОДИ	4 775,00€	5 213,00€	4 821,00€	5 088,00€	4 963,00€	5 094,00€	4 957,00€	5 008,00€	5 104,00€	5 114,00€
ВИТРАТИ	СІЧ	ЛЮТ	БЕР	КВІ	ТРА	ЧЕР	ЛИП	СЕР	ВЕР	ЖОВ
Плата за місцем прожиттє	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€	1 500,00€
Продукти	250,00€	331,00€	299,00€	333,00€	324,00€	313,00€	338,00€	225,00€	258,00€	322,00€
Авто	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€	345,00€
Страхування	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€	120,00€
Домашній телефон	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€	50,00€
Мобільний телефон	72,00€	70,00€	80,00€	70,00€	75,00€	80,00€	90,00€	73,00€	75,00€	70,00€
Кабельне ТБ	60,00€	63,00€	65,00€	60,00€	65,00€	60,00€	63,00€	60,00€	63,00€	60,00€
Інтернет	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€	45,00€
Електроенергія	155,00€	155,00€	158,00€	160,00€	165,00€	200,00€	340,00€	350,00€	240,00€	180,00€
Водопостачання	35,00€	35,00€	37,00€	39,00€	45,00€	42,00€	42,00€	36,00€	38,00€	40,00€
Газ	50,00€	45,00€	40,00€	40,00€	42,00€	50,00€	55,00€	40,00€	43,00€	30,00€
Розваги	123,00€	92,00€	58,00€	131,00€	46,00€	105,00€	84,00€	108,00€	132,00€	136,00€
Навчання	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€	550,00€
Заощадження	200,00€	225,00€	300,00€	200,00€	200,00€	200,00€	250,00€	325,00€	200,00€	200,00€
ЗАГАЛЬНІ ВИТРАТИ	3 555,00€	3 626,00€	3 647,00€	3 643,00€	3 572,00€	3 660,00€	3 872,00€	3 827,00€	3 659,00€	3 648,00€

Рис. 2.10. Шаблон родинного бюджету

Джерело: [20].

Місячний бюджет для коледжу допоможе студенту коледжу стежити за своїми доходами (стипендія, заробітна плата, фінансова допомога сім'ї тощо) та витратами (оренда житла, харчування, комунальні послуги, навчання, книги та приладдя, транспорт, необов'язкові, інші) (рис. 5.11).

Бюджет коледжу на місяць

Рис. 5.11. Шаблон місячного бюджету для коледжу

Джерело: [20].

Навчальний бюджет створений для аналізу співвідношення щомісячних витрат на навчання з доступними коштами, а також визначення найбільших пунктів витрат (за допомогою кольорової заливки) (рис. 5.12).

Рис. 5.12. Шаблон навчального бюджету

Джерело: [20].

Бюджет на 18 періодів дозволить користувачам-підприємцям відстежувати бюджетні доходи й витрати. Назви елементів доходів можна уточнити, а для витрат передбачено такі рядки: заробітна плата, оренда, електроенергія, телефон, Інтернет, водопостачання, газ, вивіз сміття, кабельне ТБ, офісне приладдя, страховка, загальні. Чистий прибуток обчислюватиметься автоматично (рис. 5.13).

бюджет компанії								
	ДАТА ПОЧАТКУ		01.01.2011					ТРИВАЛІСТЬ ПЕР
	01-СІЧ	15-СІЧ	29-СІЧ	12-ЛЮТ	26-ЛЮТ	12-БЕР	26-БЕР	
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК	1 750,00₴	2 236,00₴	1 442,00₴	2 253,00₴	1 533,00₴	1 086,00₴	1 594,00₴	
доходи								
ЕЛЕМЕНТ ДОХОДІВ 1	3 000,00₴	3 500,00₴	2 978,00₴	3 384,00₴	2 858,00₴	2 809,00₴	3 220,00₴	
ЕЛЕМЕНТ ДОХОДІВ 2	1 150,00	1 200,00	1 144,00	1 400,00	1 358,00	1 154,00	1 245,00	
ЕЛЕМЕНТ ДОХОДІВ 3	300,00	350,00	392,00	326,00	381,00	364,00	315,00	
ЗАГАЛЬНІ ДОХОДИ	4 450,00₴	5 050,00₴	4 514,00₴	5 110,00₴	4 597,00₴	4 327,00₴	4 780,00₴	
витрати								
ЗАРОБІТНА ПЛАТА	1 500,00₴	1 577,00₴	1 823,00₴	1 529,00₴	1 759,00₴	1 947,00₴	1 875,00₴	
ОРЕНДА	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	1 000,00	
ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ	40,00	43,00	40,00	42,00	45,00	40,00	42,00	
ТЕЛЕФОН	12,00	11,00	13,00	14,00	11,00	15,00	15,00	
ІНТЕРНЕТ	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	
ВОДОПОСТАЧАННЯ	11,00	10,00	13,00	10,00	13,00	10,00	12,00	
ГАЗ	23,00	27,00	26,00	27,00	22,00	29,00	21,00	
ВИВІЗ СМІТТЯ	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	
КАБЕЛЬНЕ ТБ	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	
ОФІСНЕ ПРИЛАДДЯ	25,00	57,00	68,00	146,00	125,00	111,00	132,00	
СТРАХОВКА	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	60,00	
ЗАГАЛЬНІ ВИТРАТИ	2 700,00₴	2 814,00₴	3 072,00₴	2 857,00₴	3 064,00₴	3 241,00₴	3 186,00₴	

Рис. 5.13. Шаблон бюджету на 18 періодів

Джерело: [20].

У річний звіт про рух грошового потоку можна вносити інформацію про зведення готівки організації, її надходження та виплати за різними видами, а також важливі оперативні дані, не пов'язані з рухом грошових коштів (обсяг продажу, дебіторська заборгованість, заборгованість, готівковий запас, рахунки до сплати, амортизація) (рис. 5.14).

Річний рух грошових коштів

Ім'я компанії

Адреса, місто, країна, індекс

Телефон, електронна пошта, Інтернет

	Початок	Лип.13	Сер.13	Вер.13	Жов.13	Лис.13
Зведення готівки						
Готівка в касі (на початку місяця)	55 000	67 593	54 265	55 739	69 290	65 618
Доступна готівка (у наявності + надходження до нестачі готівки)	67 593	76 065	83 301	91 032	89 662	76 200
Залишок по касі (кінець місяця)	67 593	54 265	55 739	69 290	65 618	51 413
Надходження готівки						
Продаж за готівку	5 616	3 889	24 411	31 642	14 647	3 034
Стягнення від відсоткової ставки на поточному рахунку	4 498	3 493	1 987	1 029	2 911	4 234
Позика/ інша готівка	2 479	1 090	2 638	2 622	2 814	3 314
Загальні надходження готівки	12 593	8 472	29 036	35 293	20 372	10 582
Сплачена готівка						
Покупки (визначити)		521	323	274	451	104
Валова заробітна плата (точне стягнення)		10 572	14 514	10 561	13 170	12 478

Рис. 5.14. Шаблон річного звіту про рух грошового потоку

Джерело: [20].

Бюджет каналу збуту містить такі статті витрат: персонал, прямий маркетинг, Інтернет-маркетинг, пряма розсилка, агент/брокер, дистриб'ютори, роздрібний збут, залучення й збереження покупців, інші. Його можна поєднати із загальним бюджетом маркетингової кампанії, щоб спростити розподіл коштів між різними каналами (рис. 5.15).

БЮДЖЕТ КАНАЛУ ЗБУТУ													
	Ставка	Місяць 1	Місяць 2	Місяць 3	Місяць 4	Місяць 5	Місяць 6	Місяць 7	Місяць 8	Місяць 9	Місяць 10	Місяць 11	Місяць
ПРОГНОЗОВАНИЙ ОБСЯГ ЗБУТУ, (000)€		750	200	500	1 500	1 200	1 500	1 500	1 800	2 000	2 000	2 000	2 000
ПЕРСОНАЛ (% ОБСЯГУ ЗБУТУ)		110%	110%	110%	110%	110%	110%	110%	110%	85%	85%	85%	85%
Відділ кадрів - чисельний склад	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Відділ кадрів - витрати	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00	25,00
Комісія	0,10%	0,75	0,20	0,50	1,50	1,20	1,50	1,50	1,80	2,00	2,00	2,00	2,00
Підсумок за персоналом, (000)€		25,75	25,20	25,50	26,50	26,20	26,50	26,50	26,80	27,00	27,00	27,00	27,00
ПРЯМИЙ МАРКЕТИНГ													
	Ставка	Місяць 1	Місяць 2	Місяць 3	Місяць 4	Місяць 5	Місяць 6	Місяць 7	Місяць 8	Місяць 9	Місяць 10	Місяць 11	Місяць
ПРЯМИЙ МАРКЕТИНГ (% ОБСЯГУ ЗБУТУ)		100%	100%	75%	40%	33%	25%	20%	10%	5%	5%	5%	5%
Телемаркетинг (% прямого збуту)		100%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%

Рис. 5.15. Шаблон бюджету каналу збуту

Джерело: [20].

Баланс (відтинки синього) призначений для порівняння та відстеження за два роки показників зведення балансу, активів (поточних, основних, інших), зобов'язань (поточних, довгострокових), власного капіталу компанії (рис. 5.16).

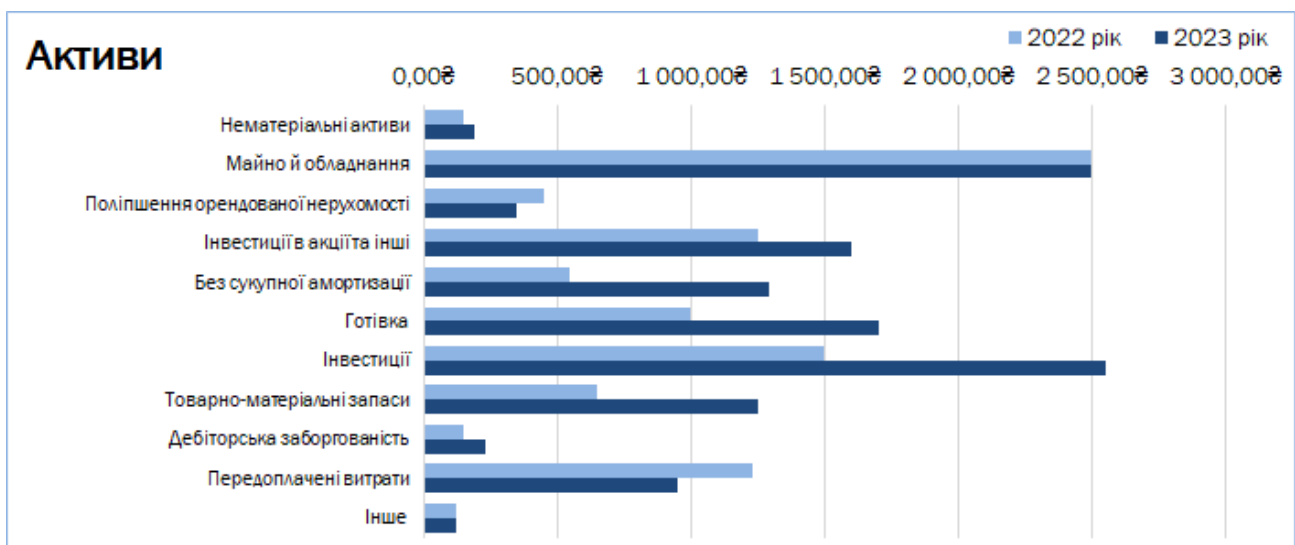

Рис. 5.16. Шаблон балансу (відтинки синього)

Джерело: [20].

Бюджет вебсайту компанії допоможе оцінити річні витрати на його розробку, апаратне та програмне забезпечення, необхідне для створення та підтримки, а також отримані переваги (рис. 5.17).

Назва компанії					
Планування бюджету веб-сайту					
Дата					
У сірих клітинках наведено автоматично обчислені значення. Їх змінювати не потрібно.					
Дані компанії		Ставка			
Необхідна норма прибутковості		10%			
Податкова ставка		30%			
Початкові інвестиції у веб-сайт		РІК	1	2	3
Апаратне забезпечення (наприклад, сервери)	25 000,00 €				
Програмне забезпечення (наприклад, програма електронної комерції)	15 000,00 €				
Розробка (наприклад, розробка та оформлення сайту сторонніми організаціями)	150 000,00 €				
Загальна сума початкових інвестицій	190 000,00 €				
Переваги веб-сайту		РІК	1	2	3
Прямий збут			15 000,00 €	50 000,00 €	75 000,00 €
Поступове збільшення збуту завдяки підвищенню ефективності рекламної кампанії та роботи продавців			25 000,00 €	25 000,00 €	25 000,00 €
Поступове збільшення збуту завдяки підвищенню залучення партнерів			25 000,00 €	25 000,00 €	25 000,00 €
Зменшення витрат на відрядження			25 000,00 €	25 000,00 €	25 000,00 €
Зменшення витрат на обслуговування клієнтів			50 000,00 €	50 000,00 €	50 000,00 €
Загальна сума заощаджень			140 000,00 €	175 000,00 €	200 000,00 €
Витрати (без початкових капіталовкладень)		РІК	1	2	3
Собівартість продажів			7 500,00 €	25 000,00 €	37 500,00 €
Обслуговування			15 000,00 €	15 000,00 €	15 000,00 €
Керування проектами, служба підтримки клієнтів			35 000,00 €	35 000,00 €	35 000,00 €
Онлайн-реклама, реєстрація в засобі пошуку			10 000,00 €	10 000,00 €	10 000,00 €
Амортизація основних засобів (за три роки)			63 333,33 €	63 333,33 €	63 333,33 €
Загальні витрати			130 833,33 €	148 333,33 €	160 833,33 €

Рис. 5.17. Шаблон бюджету веб-сайту

Джерело: [20].

Бізнес-бюджет містить окремі аркуші для зведення бюджету компанії, доходу, витрат на персонал і операційних витрат (реклама, безнадійна заборгованість, знижка за оплату готівкою, витрати на доставку, амортизація, збір і передплати, страхування, відсоткова ставка, юридичні послуги й аудит, обслуговування та ремонт, матеріально-технічне забезпечення офісу, поштові витрати, оренда або іпотека, збут, доставка та зберігання, матеріали, податки, телефон, комунальні послуги, інше) (рис. 5.18).

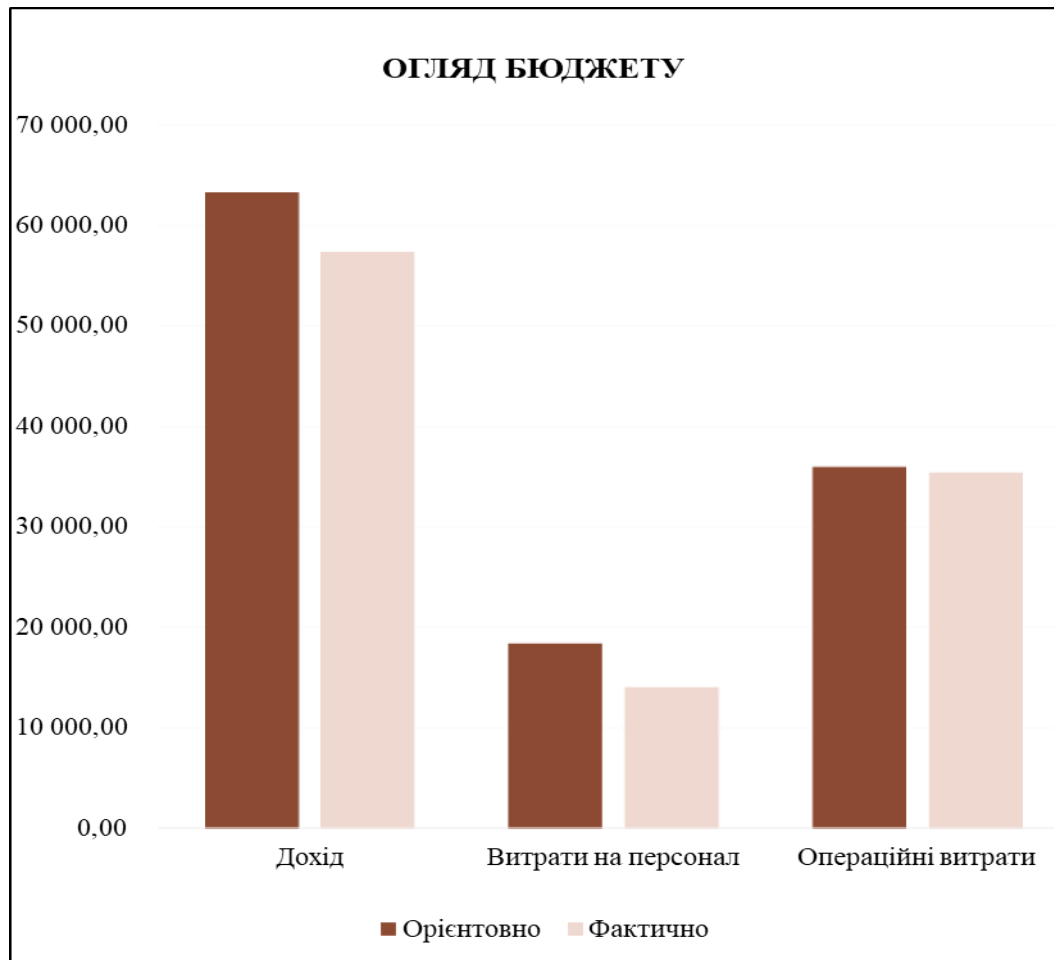

Рис. 5.18. Шаблон бізнес-бюджету

Джерело: [20].

Зауважимо, що окремі шаблони мають декілька різновидів.

Отже, як бачимо, на сайті Microsoft Office в розділі «Шаблони»/«Бюджети» запропоновано низку бюджетів із функціональністю електронної таблиці, які зацікавлені користувачі можуть завантажити на свій персональний комп'ютер.

Зокрема, домогосподарствам шаблони допоможуть сформувати особисті, сімейні, родинні бюджети; спланувати витрати на навчання, відрядження, запуск бізнесу, ремонт, весілля, свята чи вечірки; керувати заощадженнями тощо. Своєю чергою, до послуг невеликих компаній, які не закупили спеціалізованих комп'ютерних програм для автоматизації бюджетування, є готові шаблони для формування балансу, бізнес-бюджету, головної книги, звіту про рух грошового потоку й інших фінансових таблиць.

Безумовними позитивними якостями шаблонів Microsoft Office є їх наявність у відкритому безкоштовному доступі, широкий асортимент, барвисте кольорове оформлення, можливість вносити зміни відповідно до потреб і смаків споживачів, простота використання. Використання готових шаблонів дозволить скоротити час на створення бюджетів «з нуля».

Список використаних джерел

1. Василенко В., Бурлуцький С. Кластерний аналіз забезпечення соціальними трансфертами споживчого бюджету домогосподарств. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 3. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2009_3_3.

2. Демчак І. М. Роль і місце доходів від ведення особистого сільського господарства у формуванні сімейного бюджету сільського домогосподарства. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 11. С. 174–179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есупарк_2013_11_42.

3. Драган О. О. Аналіз бюджету вітчизняних домогосподарств в посткризовий період. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_9.

4. Іванов Р. В. Якісно-кількісна оцінка складових бюджету домогосподарства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 25, вип. 11(1). С. 99–105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2017_25_11\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2017_25_11(1)_17).

5. Мортіков В. В. Бюджетне обмеження домогосподарства: питання теорії та державної політики. *Фінанси України*. 2007. № 10. С. 19–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2007_10_3.

6. Свиноус І. В., Шепель Т. П., Степура Л. М. Роль і місце доходів від ОСГ у формуванні бюджету сільських домогосподарств України. *Економіка та управління АПК*. 2018. № 1. С. 75–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есупарк_2018_1_10.

7. Гладка І. В. Планування бюджетів менеджментських груп судноплавних компаній України. *Водний транспорт*. 2014. Вип. 1. С. 233–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2014_1_43.

8. Малюков В. П., Дідіченко О. С. Процедура безперервного управління бюджетом вертикально-інтегрованої компанії. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2016. Вип. 14. С. 287–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpaєiv_2016_14_44.

9. Малюков В. П., Дідіченко О. С. Стратегія управління бюджетної процедурою вертикально-інтегрованої компанії. *Економіка і управління*. 2016. № 4. С. 73–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2016_4_13.

10. Маруженко Д. С. Планування витрат на перестраховування в бюджеті страхової компанії. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4. С. 251–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2005_4_30.

11. Пілько А. Д., Чабан О. М. Моделювання процесу оптимізації структури бюджету маркетингових комунікацій інвестиційно-будівельної компанії. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 167–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_11_26.

12. Джерелейко С. О. Функціональна підтримка бюджетування на підприємствах легкої промисловості на основі автоматизованої системи. *ScienceRise*. 2015. № 4(3). С. 53–57. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_4\(3\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_4(3)_11).

13. Лисьонкова Н. М. Підвищення надійності та ефективності системи бюджетування на основі автоматизації процесів. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 30. С. 265–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2010_30_161.

14. Михайленко О. В., Свірдкіна К. В. Розробка, впровадження та автоматизація процесу бюджетування на підприємстві. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(1). С. 240–246. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_3\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_3(1)_36).

15. Слободянюк Н. О. Формування масиву даних з використанням MS EXCEL для побудови системи бюджетування страхової компанії. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 293–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_1_50.

16. Ювженко Н. М. Зарубіжний досвід застосування автоматизованих систем бюджетування. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 106–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2019_4_21.

17. Тоцька О. Особливості формування бюджету компанії за допомогою шаблону Microsoft Office. *Socially competent management of corporations in a behavioral conditions economics: collection of scientific papers / resp. ed. Konstantin Pavlov, Elena Pavlova, Ludmila Shostak, Tatiana Bukoros, Josef Zyatko. Chapter I. Podhájska: European institute of further education, 2021. P. 190–191. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20034>.*

18. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ Державної служби статистики України від 03 грудня 2014 р. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text>.

19. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

20. *Шаблони Microsoft Office*: веб-сторінка. URL: <https://templates.office.com>.

5.3. Теоретико-методичні основи формування поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки

Потреби національної економіки у планомірному пошуку та залученні додаткових джерел фінансування для функціонування і розвитку суб'єктів реального і фінансового секторів економіки можуть бути забезпечені за рахунок залучення суб'єктами господарювання інвестиційних ресурсів на зовнішньому і внутрішньому фінансовому ринку. Однак можливості залучення ресурсів значним чином залежать від параметрів інвестиційної привабливості країни / галузі / регіону, від інвестиційної активності та від інших умов, що визначають економічну поведінку суб'єктів підприємництва загалом та інвестиційну поведінку існуючих та потенційних інвесторів, зокрема. Зазначені аспекти підкреслюють необхідність даної наукової роботи й дозволяють сформулювати його мету і задачу.

Мета дослідження полягає в дослідженні сутності поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки та основних чинників, що її формують.

Визначена мета дослідження дозволила сформулювати задачу, які потребують вирішення, а саме:

- дослідити сутність і зміст інвестиційної поведінки у системі категорій інвестиційних відносин;
- сформулювати ключові фактори, що визначають формування інвестиційної поведінки на фінансовому ринку в умовах цифрової економіки.

Визначаючи основні підходи до розуміння інвестиційної поведінки, треба приймати судження таких учених, як Б. Бойд, М. Вебер, Еге. Долан, Р. Зіммель, Дж. Коулмен, Р. Мансхуані, У. Ойкен, Т. Парсонс, П. Самуельсон, Х. Уайт та інші. Дослідження в галузі інвестиційної поведінки належать і таким вітчизняним та іноземним ученим, як І. Бланк [3], Д. Ванькович [6], А. Гальчинський [8], Ю. Кіндзерський [17], Т. Майорова [21], А. Пересада [25], Є. Стефанович [30], Д. Черваньов [36], А. Череп [37], Л. Черненко [38], У. Шарп [40] та багатьом іншим.

Розглядаючи інвестиційну сферу з науково-практичного погляду ми використовуємо низку понять і категорій, що дозволяють більш повно проаналізувати та оцінити процеси і явища, що у ній відбуваються. У систему категорій інвестиційної сфери включені більш досліджені поняття, такі як «інвестиції», «інвестування», «інвестиційні ресурси», «інвестиційна діяльність», «інвестиційна привабливість», «інвестиційна активність», «інвестиційний клімат» тощо та поняття, яким було приділено значно менше уваги. До останньої категорії понять вважаємо доцільним віднести таке поняття, як «інвестиційна поведінка», що відображає особливий аспект *інвестиційної діяльності* та *інвестиційної активності*.

Усі вони стали об'єктами спеціального аналізу та отримали більш менш чіткі визначення. На нашу думку, у систему категорій інвестиційних відносин необхідно включити таке поняття, як «інвестиційна поведінка». Ідентифікація цієї категорії потребує її виділення і відокремлення від уже відомих категорій інвестиційної сфери, а отже, вважаємо доцільним зазначити, що ми будемо розуміти під цими категоріями.

Поняття «*інвестиційна діяльність*» є найбільш близьким за значенням до інвестиційної поведінки. Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає інвестиційну діяльність як «сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій» [14]. Однак науковці у своїх роботах надають більш деталізовані визначення цього поняття. Так, А. Пересада визначає інвестиційну діяльність як «послідовну сукупність практичних дій суб'єктів (інвесторів та учасників) щодо здійснення інвестицій з метою одержання доходу або прибутку» [25]. В. Федоренко трактує інвестиційну діяльність як «комплекс заходів і дій фізичних і юридичних осіб, які вкладають кошти (у матеріальній, фінансовій або іншій майновій формі) з метою отримання прибутку» [32]. Н. В. Ковтун стверджує, що інвестиційна діяльність є «сукупністю заходів та послідовних практичних дій з боку суб'єктів інвестування, які пов'язані з реалізацією інвестиційних намірів з метою отримання доходу» [19, с. 26].

А. В. Череп та І. Г. Рурка розглядають інвестиційну діяльність не просто як вкладання наявних ресурсів з метою отримання прибутку, а як «важливу складову міжнародного руху капіталу, яка здатна забезпечити міграцію капіталу з однієї країни в іншу, а також прискорювати цю міграцію в одних сферах світового господарства, та уповільнювати в інших» [37].

Є. А. Стефанович, розглядаючи сутність інвестиційної діяльності стверджує, що це комплекс заходів держави, фізичних та юридичних осіб, спрямований на ефективне розміщення ресурсів з метою отримання очікуваного ефекту [30, с. 61].

На наш погляд, інвестиційну діяльність доцільно розглядати як сукупність заходів та дій суб'єктів інвестування (фізичних, юридичних осіб та держави), які вкладають ресурси у фінансовій, матеріальній, інтелектуальній чи інших формах з метою отримання прибутку чи іншого ефекту (власності, контролю тощо).

Варто наголосити, що інвестиційна діяльність несе в собі значно більше економічне та соціальне навантаження, ніж отримання прибутку, оскільки є фактором розширеного відтворення та ліквідації диспропорцій у розвитку економіки, а також вирішення інших соціально-економічних завдань.

Інвестиції у нормативній базі визначаються як «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [14].

На думку І. М. Школи, поняття інвестиція є «первинною категорією, базою побудови ієрархії інших категорій, що відображають відтворення основного та оборотного капіталів» [41].

У фармацевтичній енциклопедії інвестиції визначаються як «вкладення капіталу в різні види активів з метою його наступного зростання або одержання певного соціального ефекту» [16].

Крім того, поширене трактування інвестицій, під якими розуміють вкладення капіталу з метою його примноження і отримання прибутку. У своїй науковій роботі ми будемо базуватись на законодавчому визначенні інвестицій.

Щодо розуміння поняття «інвестування», то під ним ми будемо розуміти «вкладення фінансів в актив, який через деякий час може дати прибуток (регулярний чи одноразовий)» [43].

Розглянемо сутність наступної категорії, яка формує інвестиційну сферу, а саме «інвестиційні ресурси». О. Л. Ворсовський під інвестиційними ресурсами розуміє «грошові кошти та цінні папери, які за певних внутрішніх та зовнішніх факторів інвестиційного середовища використовуються або можуть бути використані для досягнення цілей інвестиційної діяльності підприємств» [7].

А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко під інвестиційними ресурсами розуміють «усі види грошових та інших активів підприємства, які можуть бути використані для здійснення інвестиційної діяльності» [13].

Т. В. Майорова дає таке визначення інвестиційних ресурсів – це «фінансові, матеріальні, нематеріальні та трудові ресурси, які залучаються для здійснення вкладень в об'єкти інвестування» [21, с. 258].

Д. Е. Старик пропонує розглядати інвестиційні ресурси як «кошти у вигляді матеріальних та інтелектуальних цінностей, що вкладені у виробничу, підприємницьку та іншу діяльність з метою організації виробництва продукції, робіт і послуг та отримання прибутку або інших кінцевих результатів..., тобто економічні ресурси, що вкладені на тривалий період з метою отримання чистої вигоди в майбутньому» [29, с. 5-8].

На наше переконання, сутність інвестиційних ресурсів можна сформулювати таким чином. Інвестиційними є такі ресурси, які вкладаються у розробку й реалізацію інвестиційних проєктів з метою отримання очікуваного ефекту через певний проміжок часу.

В економічній літературі дуже часто використовується поняття «інвестиційна активність», під яким, зазвичай, розуміють швидкість і темпи нарощування інвестицій, їхній різноманітний характер. При цьому акцент робиться на такій стороні діяльності, як пошук і вибір найбільш вигідного вкладення інвестицій при наявних альтернативах.

Щодо визначення сутності поняття «інвестиційна активність», то зауважимо, що на сьогодні трактування цього терміна різними науковцями суттєво відрізняється.

Більшість науковців підтримує точку зору, що «інвестиційна активність – це інтенсивність залучення інвестицій в економіку підприємства... вона відображає динаміку залучення інвестицій, їх структуру, а також співвідносить деякі макроекономічні показники, які описують і характеризують ступінь мінливості інвестиційної діяльності» [21, с. 30].

На думку О. В. Савлука, інвестиційна активність – це «сукупність інвестиційних потоків унаслідок здійснення інвестиційної діяльності» [27].

В. М. Бутиріна і Т. З. Чаргазія пропонують розглядати інвестиційну активність «як характеристику кінцевого результату інвестиційного процесу» [5, с. 47], тим самим ототожнюючи це поняття з інвестиційною діяльністю.

Як бачимо, запропоновані поняття відображають різноманітність визначення сутності категорії «інвестиційна активність». Проте поєднані ці різні трактування тим, що інвестиційна активність спрямовується не тільки на залучення ресурсів, але й на впровадження інвестицій та створення передумов для відповідного розміщення залучених коштів.

Наступна категорія, яка досліджується під час аналізу інвестиційних процесів, – це «інвестиційна привабливість» тих чи інших сфер діяльності, яка ґрунтується на напрямках інвестиційної політики, факторах зростання та шляхах підвищення ефективності інвестування, формах та методах державного регулювання інвестиційної діяльності, джерелах інвестування, заходах покращення інвестиційного клімату в територіальному чи галузевому аспектах.

Говорячи про інвестиційну сферу, необхідно говорити про сукупність факторів, які враховують потенційні інвестори при прийнятті рішення щодо інвестування, а саме про *інвестиційний клімат*.

На колективну думку авторів, «інвестиційний клімат – це узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що визначають привабливість і доцільність інвестування в ту чи іншу господарську систему» [1, с. 131].

Н. Третяк визначає інвестиційний клімат як «сукупність соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлює привабливість і доцільність інвестування в ту чи іншу галузь промисловості країни» [31].

Окреслені категорії інвестиційних відносин варто доповнити дослідженням «інвестиційної поведінки» – особливої категорії, яка повинна логічно включитися в систему всього різноманіття економічних понять інвестиційної сфери. Це пов'язано із тим, що саме інвестиційна поведінка виступає конкретним способом вираження змісту, можливостей, мотивів і основних методів здійснення комплексу інвестиційних процесів. Основним призначенням «інвестиційної поведінки» є визначення конкретного механізму організації, стимулювання, мотивації інвестиційних дій наявних і потенційних інвесторів.

Розуміння цього стало мотивом для активізації уваги науковців до формування поведінки як особливого способу дії суб'єктів у ринковій економіці, яка дедалі більше нарощує свій рівень цифровізації.

Глибина та всебічність дослідження інвестиційної поведінки багато в чому визначається обраною методологією пізнання, в основу якої покладено методологію перетворених форм капіталу, яка дозволяє побачити багатосторонній та багаторівневий процес формування інвестиційної поведінки як перетвореної форми функціонуючого капіталу.

Механізм конвертації капіталу на інвестиційну поведінку може бути представлений таким чином. Капітал є вартістю, здатною створити додану вартість, яка перетворюється на різні види доходів від капіталу - прибуток, ренту та відсоток. Капітал, як сукупність різноманітних ресурсів, що складається з майна, облад-

нання, проміжних продуктів, грошей, цінних паперів, а також з предметів споживання. Таким чином, перетвореною формою вартості, яка здатної брати участь у процесі руху капіталу, є *капітальні ресурси* (блага чи майно). Кожна частина капіталу (грошовий, продуктивний та товарний капітал) виконує певну функцію та призводить до виникнення різних *форм доходу* – *прибутку, відсотка та ренти*.

Капітальні ресурси, залучаючись до обороту, перетворюються на *активи* (наприклад, земля та всі її складові елементи, обладнання, виробничі запаси, цінні папери, гроші), тобто *потенційні* можливості ресурсів перетворюються на *активно діючі сили*.

Якість активів визначає характер та способи інвестування. Активи, що використовуються в процесі інвестування, перетворюють інвестиційний процес на *інвестиційну діяльність* із характерними для неї суб'єктами, їхніми специфічними діями та видами доходів, що їх цікавлять.

Характеристики націленості інвестиційної діяльності лише на рівні інвестиційної поведінки перетворюватимуться на *мотивувальну установку* (спосіб вираження цілепокладання), *проекти й рішення* (цілеспрямованість), *інструменти* (доцільні способи досягнення мети).

Особливості інвестиційної поведінки регулюватимуться особливим предметом, що розмежовує його види, персоніфікує суб'єктів, визначає характер активів, способи та засоби оперування з ними. Залежно від предмета діяльності відбувається персоніфікація інвесторів (за інвестиційним статусом, професійними повноваженнями). Залежно від інвестиційного статусу інвестори орієнтуються на різні види доходів. Наприклад, різні інвестори, вкладаючи свої гроші в землю (як актив), можуть отримувати від неї різні види доходів.

Активами можуть ставати будь-які ресурси, що залучені до активних дій суб'єктів. У процесі їх використання вони перетворюються на *інструменти*. Можна сміливо сказати, що інструменти – це операційні активи, тобто ті, з допомогою яких здійснюються дії суб'єктів.

Інструментами інвестування можуть бути всі види активів: рухоме та нерухоме майно, цінні папери, гроші, грошові розрахунки, банківські депозити, майнові та немайнові права (наприклад, права користування природними ресурсами або авторські права), сукупність різних знань, навичок, умінь, якщо вони використовуються для отримання прибутку.

На відміну від інвестиційної діяльності в інвестиційній поведінці зміщуються акценти інвестиційної активності, з'являються нові суттєві ланки внутрішньої структури. Перетворення інвестиційної діяльності на поведінку обумовлено тим, що незалежно від виду діяльності в ній завжди присутня загальна схема, підпорядкована певним правилам та нормам. Будь-яка діяльність індивіда здійснюється через її поведінку. Внутрішня структура діяльності (суб'єкт, об'єкт, предмет, методи) перетворюється на внутрішні моменти поведінки.

В інвестиційній поведінці суб'єкти стають *дійовими особами*. Для інвестора як дійової особи важливими стають такі риси, як ступінь раціональності підходу до справи, орієнтація у зовнішньому середовищі, використання власного досвіду та інтуїції, підпорядкування існуючим формальним та неформальним нормам та правилам (менталітету, рекламі, законам). Дії інвестора починають визначатися його інвестиційним статусом, що формує в нього особливі повноваження та зобов'язання (власник або користувач активами, вкладники, кредитори, покупці, акціонери тощо).

Предметом інвестиційної поведінки стають певні розпорядчі акти, що дозволяють здійснювати спеціальні процедури з допомогою певних інструментів. Результатом інвестування стає не просто дохід, а якась форма вигоди, яка завжди безпосередньо пов'язана з його отриманням.

Кінцевою метою інвестиційної поведінки стає *інтерес* як особливий вид вигоди без її форми, її кінцевий результат (наприклад, відсотковий дохід на капітал, участь у прибутках, частку в майні тощо) [2].

Учасники фінансового ринку стикаються з необхідністю прийняття певних фінансових чи інвестиційних рішень, які можуть мати певні альтернативи, а отже, проблема вибору і проблема прийняття раціональних рішень стають основними предметами дослідження фінансової поведінки.

Таким чином, формування інвестиційної поведінки на фінансових ринках відбувається не тільки під впливом трансформаційних змін в інвестиційній сфері, а й є уособленням дії численних факторів різного рівня, а отже, потребує особливого дослідження.

Дослідимо систему факторів, що впливають на формування інвестиційної поведінки суб'єктів на фінансових ринках.

Складові інвестиційного простору, а саме інвестицій, інвестування, інвестиційна активність, інвестиційна привабливість, інвестиційні ресурси, інвестиційний процес, інвестиційний клімат впливають на формування інвестиційної поведінки. У свою чергу, інвестиційний простір формується під впливом численних факторів. Виявити і проаналізувати всі ці фактори в межах одного дослідження неможливо, тому зупинимось на деяких із них. До ключових факторів впливу на поведінку інвесторів на фінансових ринках вважаємо доцільним віднести такі (рис. 5.19).

Політичні фактори. У структурі даних факторів особливу увагу доцільно приділити:

- адміністративним обмеженням у інвестиційній сфері, пов'язаним із зміною політичного курсу (наприклад, обмеження придбання землі, надр і т. ін. у власність іноземними громадянами тощо);
- наявність законодавчих підстав і стимулів для залучення інвестицій і надання державою гарантій захисту прав власності на інвестований капітал;
- наявність корупції;
- розвиток тіньового ринку тощо.

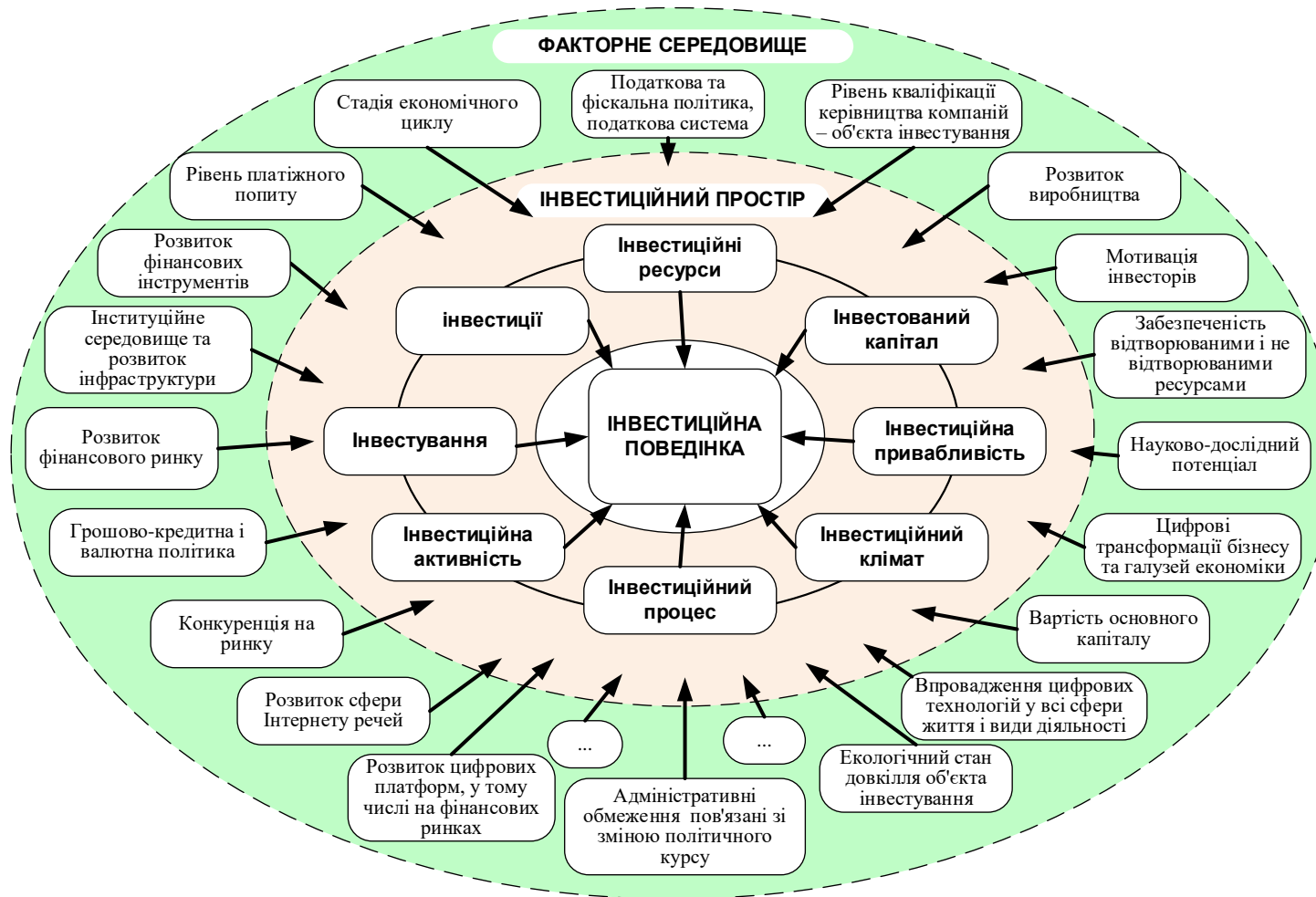

Рис. 5.19. Основні фактори, що впливають на формування поведінки інвесторів на фінансовому ринку в умовах цифрової економіки

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 2; 4; 6; 8; 11; 12; 17; 22; 26; 31; 32; 34; 36; 38].

Економічні фактори. До численних груп факторів цієї групи належать:

- стадія економічного циклу, у якій перебуває економіка країни/галузі (виду діяльності) / підприємство (організація, установа) – емітенти цінних паперів, які розглядаються як об'єкт інвестування;
- економічний потенціал економіки (у тому числі природний, трудовий, науковий, технічний, технологічний, інформаційний потенціал) певної території (регіону, країни, сукупності країн світу) та її фінансової системи;
- ефективність зовнішньоекономічної і зовнішньополітичної діяльності держави на міжнародній арені;
- рівень національної, економічної безпеки;
- економічний потенціал емітента цінних паперів (об'єкта вкладення інвестиційних коштів);
- динаміку змін макроекономічних показників, які характеризують відповідну стадію економічного циклу тощо.

Фінансові фактори. У контексті даної групи вважаємо доцільним виділити такі ключові чинники, які суттєво впливають на інвестиційний простір загалом та на поведінку інвесторів зокрема. Це:

- розвиток фінансового ринку та його складових, які можна розглядати за різними критеріями і складовими. Зокрема, за видами фінансових активів фінансовий ринок складається з кредитного ринку, фондового ринку, ринку страхування, валютного ринку, ринку фінансових послуг, ринку дорогоцінних металів. Відповідно кожна складова фінансового ринку відчуває на собі вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. При цьому це середовище можна розглядати на різному рівні, у контексті розгляду структури і видів фінансового ринку за регіональною класифікаційною ознакою (місцевий, регіональний, національний, світовий фінансовий ринок). Зазначимо, що такий поділ є досить умовним, адже окремі чинники здатні здійснювати свій вплив на формування інвестиційної поведінки на різних рівнях і це може стосуватись таких факторів,

як: зміна рівня платоспроможного попиту; стабільність функціонування і розвитку грошово-кредитної, валютної, бюджетної та податкової системи; географічне розташування і знаходження об'єкта зацікавленості інвестора у вільній економічній або в офшорній зоні і т. ін.;

- стан та параметри фінансової системи країни. До останніх вважаємо доцільним віднести: структуру грошової маси (грошова база і грошові агрегати), співвідношення готівкового і безготівкового обороту, валовий внутрішній (ВВП) і валовий національний продукт (ВНП), рівень монетизації ВВП, рівень інфляції, рівень доларизації та/або євроізації, відсоткові ставки; податкове навантаження; розмір міжнародних золото-валютних резервів, валютний курс, конвертованість валют, розмір державного боргу і динаміка його зміни, об'єм торгів на фінансовому ринку тощо. Ці параметри системи разом з її спроможністю до акумулювання фінансових ресурсів, розподілу і перерозподілу з метою цільового використання є визначальними фінансовими факторами впливу на інвестиційну поведінку на фінансових ринках;

- *розвиток фінансових інструментів* – «...сукупності фінансових продуктів (товарів і послуг фінансового ринку), які відображають одночасно права й зобов'язання учасників фінансових відносин, забезпечують ефективне використання фінансових ресурсів (фінансового капіталу) з метою одержання доходу» [20, с. 144];

- *вартість основного капіталу*, яка може або зростати, що зробить об'єкт інвестування більш привабливим для інвестування, або знижуватись (наприклад у наслідок неефективних управлінських рішень, змін ринкових факторів впливу, системи оподаткування тощо), що негативно позначиться на можливості залучення таким економічним суб'єктом інвестиційних ресурсів;

- інші фінансові фактори (фінансова стабільність, фінансова безпека, зваженість структурної, бюджетної, грошово-кредитної, податкової, валютної політики в контексті ставлення до іноземних інвесторів, створення умов для залучення інвестицій, забезпечення прав власності тощо).

Природно-географічні та екологічні фактори. До факторів, які безпосередньо впливають на інвестиційний простір загалом і на поведінку інвесторів зокрема, вважаємо доцільним віднести:

- геостратегічне положення об'єкта інвестування, яке визначається сукупністю напрямків зовнішньоекономічної і зовнішньополітичної діяльності держави на міжнародній арені, рівнем національної безпеки, технологією поведінки держави для досягнення своїх цілей;

- забезпеченість природними ресурсами (особливо такими видами як: мінеральні, земельні й рекреаційні). Необхідно зазначити, що склад, структура і розташування мінеральних ресурсів є головним фактором, який визначає не тільки спеціалізацію територій за галузевою ознакою, а й територіальний розподіл об'єктів вкладень за ступенем інвестиційної привабливості. Стан і рівень забезпеченості земельними ресурсами, кліматичні умови суттєво впливають на можливість залучення інвесторів у агропромислову сферу і є визначальними чинниками для обґрунтування ефективності інвестування в цьому напрямку. Щодо рекреаційних ресурсів (природних лісів і водоймищ, мінеральних вод і лікувальних грязей, морського узбережжя тощо), то вони можуть стати об'єктом зацікавленості інвесторів у контексті санаторно-курортного лікування, різних видів туризму і відпочинку;

- екологічний стан довкілля об'єкта інвестування.

Транспортні фактори. У структурі даних факторів вважаємо доцільним виділити рівень транспортної доступності та можливість забезпечення взаємодії різних видів транспорту за умови інвестиційних вкладень у сектор реальної економіки, що дозволить оптимізувати радіуси перевезень, комбінувати різні види доставки вантажів у вигляді сировини, матеріалів і готової продукції, а також забезпечити відповідний пасажиропотік (особливо робітників і службовців на робочі місця).

Соціально-психологічні фактори. До факторів цієї групи пропонуємо віднести такі:

- розвиток ринку праці (у тому числі, наявність вільних трудових ресурсів, рівень їхньої професійної кваліфікації, менталітету, вікова структура робочої сили, рівень міграції, наявність виробничої культури й мотивації тощо);

- рівень зайнятості та можливості його підвищення за рахунок залучення інвестиційних ресурсів (створення нових робочих місць, поліпшення умов праці, наявність сприятливих умов для реалізації інтелектуального потенціалу персоналу, дієвість системи мотивації працівників до результативної праці, наявність соціальної інфраструктури);

- рівень соціальної напруги, пов'язаний із рівнем доходів, можливістю потенційних інвесторів робити заощадження і пропонувати їх на фінансовому ринку та інші фактори;

- мотивація інвесторів, яка ґрунтується на сукупності численних фінансово-економічних, соціальних та інших факторах, та поєднує інтереси інвестора і його особисті цілі, риси характеру, досвід та інші чинники;

- емоційні чинники інвестора, досвід, інтуїція, підприємницький талант тощо.

Організаційно-управлінські фактори, у структурі яких вважаємо доцільним відзначити:

- *рівень кваліфікації керівництва компаній – об'єкта інвестування*. Необхідно зауважити, що за умов недостатньої кваліфікації розробити і реалізувати відповідну стратегію залучення інвестиційних ресурсів видається малоймовірним;

- комплексний або фрагментарний характер наявної системи управління бізнес-процесами;

- характер формування ресурсів і їх розподілу між інвесторами, власниками бізнесу й робітниками тощо.

Техніко-технологічні та виробничі фактори. До факторів цієї групи, що впливають на формування поведінки інвесторів, належать:

- наявний виробничий потенціал країни / галузі / підприємства, які є об'єктом інвестиційних вкладень;

- здатність до виробництва інвестиційних товарів, потреба в інвестиціях;

- ресурсозабезпеченість виробничого процесу;
- рівень доступу до виробничих ресурсів;
- ступінь фізичного і морального зносу основних засобів;
- вартість матеріалів, запасних частин, комплектуючих вузлів та агрегатів для потреб виробничо-ремонтного господарства;
- науково-дослідний потенціал та рівень реалізації інноваційних розробок;
- розвиток виробництва високотехнологічної продукції;
- перспективи реалізації виготовленої продукції,
- рівень матеріально-технічного забезпечення;
- наявність і стан інноваційного середовища для генерації та комерціалізації інноваційних ідей;
- рівень впровадження інновацій тощо.

Ринкові фактори і фактори бізнес-середовища.

- рівень інфляції та тенденції його коливання;
- валютний курс та конвертованість валюти;
- ємкість ринку і перспективи розширення ринкової ніші;
- лояльність споживачів до об'єкта інвестиційних вкладень;
- процентні ставки на фінансовому ринку;
- перспективи розширення ринку збуту;
- конкуренція на ринку і рівень конкурентоспроможності фінансового активу або іншого об'єкта інвестування;
- рівень платоспроможного попиту на продукцію та фінансові інструменти;
- розвиток форм співфінансування інвестиційних проектів за участю бізнес-партнерів;
- рівень прозорості формування і використання фінансових ресурсів від всіх видів діяльності тощо.

Інфраструктурні фактори охоплюють значний спектр чинників, які повинні бути у полі зору інвесторів. На наш погляд, насамперед доцільно акцентувати увагу на таких аспектах:

- *інституційне середовище* (урегульованість відносин власності і захисту прав інвесторів, розвиток інституцій з підтримки інвестицій, наявність інформаційного забезпечення і інформаційного супроводу інвестиційних угод, розвиток правової культури бізнесу) *та розвиток інфраструктури* (кредитної / виробничої / транспортно-дорожньої тощо);

- *якість та прозорість процесів управління життєвим циклом інфраструктурних проєктів.*

Інформаційні фактори на сьогодні є такими, що можуть суттєво вплинути на інвестиційну поведінку та змінити її кардинальним чином.

- рівень інформаційної безпеки;
- стан інформаційно-комунікаційних технологій співпраці з ключовими стейкхолдерами;
- рівень захисту комерційної інформації;
- ступінь використання сучасних інформаційних технологій;
- доступність інформаційної системи тощо.

Цифрові фактори характеризують рівень розвитку цифрової економіки (у якій ключовими факторами та засобами виробництва й одночасно ресурсами є цифрові дані та мережеві транзакції), проникнення цифрових технологій у всі сфери і види діяльності, у тому числі інвестиційну. На наше переконання, на поведінку інвесторів на фінансових ринках значний вплив можуть здійснювати такі фактори цієї групи:

- цифрові трансформації бізнесу та галузей економіки;
- впровадження цифрових технологій у всі сфери життя і види діяльності;
- розвиток цифрових платформ, у тому числі на фінансових ринках;
- наявність цифрових інтелектуально-інноваційних технологій;
- розвиток сфери Інтернету речей;
- розвиток роботизації, кіберпростору та кіберсистем;

- рівень розвитку і впровадження таких технологій, як: безпілотні та мобільні технології, хмарні та туманні обчислення, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації тощо.

Інші фактори до яких можна віднести стихійні лиха, аварії, катастрофи, військові дії тощо.

Як бачимо поведінку інвесторів на фінансових ринках визначають численні фактори, дія яких може суттєво змінюватись залежно від тих трансформацій, що відбуваються на різних рівнях (місцевому / національному / світовому). Для кожного інвестора результат його інвестиційної поведінки буде вимірюватись по різному, що серед іншого пов'язано із невизначеністю зовнішнього макро-, мезо- і мікросередовища та ризиками, які супроводжують усі стадії інвестиційного процесу.

Крім того, поведінка інвестора на фінансовому ринку в умовах цифрової економіки залежить не тільки від його професіоналізму, а й від властивих йому особистих інтересів, потреб і цінностей, від його мотивації і досвіду, від інтуїції і зацікавленості в інвестиційній угоді. Саме тому, приймаючи рішення щодо інвестування, він буде опиратись на власні відчуття та власний емпіричний досвід.

Список використаних джерел

1. Активізація інвестиційного процесу в Україні: колективна монографія / [Т. В. Майорова, М. І. Диба, С. В. Онишко та ін.]; за наук. ред. М. І. Диби, Т. В. Майорової. Київ : КНЕУ, 2012. 472 с.
2. Балдин, К. В., Передеряев И .И., Голов Р. С. Управление рисками в инновационно-инвестиционной деятельности : учебное пособие . Москва : Дашков и К, 2017. 418 с.
3. Бланк І. О., Гуляєва Н. М. Інвестиційний менеджмент : підручник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 398 с.
4. Борщ Л. М. Інновації і інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку. *Економіка ринкових відносин*. 2008. № 22. С. 44-52.

5. Бутиріна В. М., Чаргазія Т. З. Інвестиційна активність та проактивність в економіці міста. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Экономика и управление*. 2012. Т. 25(64). № 3. С. 46-54.
6. Ванькович Д., Демчишак Н. Інвестиційний клімат в Україні та шляхи його поліпшення: економіко-правовий аспект. *Економіст*. 2007. № 4. С. 79-81.
7. Ворсовський О. Л. Фінансово-інвестиційні ресурси підприємств. URL: www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23262.doc.htm.
8. Гальчинський А., Львовчкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання в Україні. *Економіка України*. 2004. № 6(511). С. 4-11.
9. Гераймович В. Л. Неузгодженості у визначенні сутності економічної категорії «інвестиції». *Молодий вчений*. 2014. № 12(15). С. 98-100.
10. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності : підручник для студ. вузів. Київ : Алерта, 2003. 338 с.
11. Єршова Г. В. Інвестиційна активність підприємств та шляхи її забезпечення. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 4. С. 53-63.
12. Заволока Ю. М., Контурова С. М. Інвестиційна поведінка суб'єктів інвестиційної діяльності за галузями економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 4. С. 13-15.
13. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 3-тє видання, випр. та доповн. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 587 с.
14. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
15. Идрисова А. Р. Сущность инвестиций, инвестиционной привлекательности и роль инвестиционного проектирования в деятельности предприятий. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2008. № 2. Т. 2. С. 174-176.
16. Інвестиції. Фармацевтична енциклопедія. <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3317/investicii>.

17. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій. *Економіка України*. 2007. № 2. С. 4-11.
18. Климова Н. И. Инвестиционные параметры регионального развития. *Регион: экономика и социология*. 2000. № 3. С. 24-41.
19. Ковтун Н. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності : співвідношення основних понять та категорій. *Вісник київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2008. № 101. С. 25-29.
20. Лацк Г. Сутнісно-теоретичні основи фінансових інструментів. *Світ фінансів*. 2009. № 1(18). С. 143-152.
21. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : [навч. посіб.]. Київ : ЦУЛ, 2003, 376 с.
22. Молодченко Д. Г. Теоретичні та методичні засади управління інноваційно-інвестиційним забезпеченням будівельних організацій регіону : автореф. ... канд. екон. наук, спец. : 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Х. : НДЦ індустр. проблем розвитку, 2016. 20 с.
23. Мочерний С. В., Устенко О. А. Основи економічної теорії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академія, 2009. 502 с.
24. Новий словник іншомовних слів близько 40000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк ; за ред. Л. І. Шевченко. Київ : АРІЙ, 2008. 672 с.
25. Пересада А. А., Майорова Т. В. Інвестиційне кредитування. Київ, 2002. 272 с.
26. Психологія економічної поведінки. Поняття «економічна поведінка» та її види. URL: <http://bibl.com.ua/pshologiya/6957/index.html?page=4>.
27. Савлук О. В. Концептуальні підходи до визначення інвестиційної прихильності. *Економічні науки*. 2011. № 5. С. 243.

28. Салимов Л. Н. Сущность инвестиционной активности и ее значение в управлении региональной экономикой. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 9(147). С. 83-88.
29. Старик Д. Э. Как рассчитать эффективность инвестиции. Москва : Финстатинформ, 1996. 92 с.
30. Стефанович Є. А. Інвестиційна діяльність як економічне явище. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 60–64.
31. Третьяк Н. Фактори формування інвестиційного клімату в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 165–170.
32. Федоренко В. Г. Інвестиційний менеджмент : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. Київ : МАУП, 2001. 280 с.
33. Харламова Г. О. Оцінювання привабливості об'єктів інвестування. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 9 (87). С. 73-79.
34. Цапенко В. Ю. Економічна поведінка підприємств як основа для прийняття управлінських рішень. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 313-317.
35. Чаргазія Т. З. Сутність та особливості інвестиційної активності в економіці великого промислового міста. *Інвестиційна економіка*. 2014. № 5. С. 157-162.
36. Черваньов Д. В., Кухта П. В. Управлінські складові здійснення інвестиційної діяльності на підприємствах України. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 11(90). С. 85-87.
37. Череп А. В., Рурка Г. І. Інвестиційна діяльність в Україні: стан та шляхи її активізації. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво* : науково-виробничий журнал. 2011. № 3. С. 48-52.
38. Черненко Л. В. Проблеми інвестиційної привабливості аграрних підприємств у сучасних умовах. *Наука й економіка*. 2009. №2 (14). С. 271-274.
39. Чорна М. В., Глухова С. В. Формування ефективною інвестиційної політики підприємства : монографія. Харків : ФОП Шейніна О.В., 2010. 210 с.

40. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции / пер. с англ. А. Н. Буренина, А. А. Васина. Москва : ИНФРА-М, 2001. 1028 с.

41. Школа І. М., Вдовічен А. А., Верстяк О. М., Соколюк О. В. Інвестиційний менеджмент : навчальний посібник. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ. 368 с.

42. Щербань О. Д. Визначення інвестиційної активності українських підприємств. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 160-165. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/ua/content/download/nayka/monography/invest_men_2015.pdf.

43. Що таке інвестиції звичайними словами. Freedom broker. URL: <https://ffin.ua/blog/articles/investopediia/post/shcho-take-investytsii-zvychainymy-slovamy>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	
1.1. Цифрова трансформація як фактор підвищення конкурентоспроможності регіонів	<p><i>Попело Ольга Володимирівна,</i> доктор економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p><i>Анастасія Геннадіївна Самойлович,</i> здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p>
1.2. Світовий досвід оподаткування в IT індустрії та Startup	<p><i>Хоменко Інна Олександрівна,</i> доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p><i>Горобінська Ірина Владиславівна,</i> кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет</p> <p><i>Брага Олена Віталіївна,</i> здобувач вищої освіти факультету менеджменту, логістики та туризму, Національний транспортний університет</p>
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
2.1. Сучасний розвиток незабезпеченого споживчого кредитування в Україні	<p><i>Дубина Максим Вікторович,</i> доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p><i>Кравченко Андрій Олексійович,</i> здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p>
2.2. Засади макроекономічного відновлення країн та імпаکت-інвестування у постконфліктне відновлення для досягнення стійкого миру (ЦСР 16)	<p><i>Пластун Олексій Леонідович,</i> доктор економічних наук, Сумський державний університет</p> <p><i>Артеменко Аліна Сергіївна,</i> здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Сумський державний університет</p> <p><i>Макаренко Інна Олександрівна,</i> доктор економічних наук, доцент, Сумський державний університет</p>

<p>2.3. Сутність, особливості та функції інфраструктури кредитного ринку</p>	<p style="text-align: center;"><i>Садчикова Ірина Володимирівна,</i> кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Садчиков Віктор Сергійович,</i> кандидат економічних наук, головний фахівець сектору бізнесу фізичних осіб АТ «ПУМБ»</p>
<p>2.4. Розвиток ринку кредитних послуг України</p>	<p style="text-align: center;"><i>Дубина Максим Вікторович,</i> доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Чийнеш Наталія Миколаївна,</i> здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Осторовська Наталія Степанівна,</i> доктор економічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича</p>
<p>РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ</p>	
<p>3.1. Трансформаційні фактори глобального фінансового ринку в умовах розвитку інформаційної економіки</p>	<p style="text-align: center;"><i>Ткаленко Світлана Іванівна,</i> доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»</p> <p style="text-align: center;"><i>Тіпанов Владислав Вікторович,</i> кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»</p>
<p>3.2. Світовий досвід диджитал-трансформації фінансових установ та можливості його імплементації в Україні</p>	<p style="text-align: center;"><i>Холявко Наталія Іванівна,</i> доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Колоток Марія Олегівна,</i> здобувач вищої освіти ступеня магістр спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний університет «Чернігівська політехніка»</p>

РОЗДІЛ 4. ЦИФРОВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	
4.1. Методика експрес-оцінки ризику шахрайства з використанням банківських платіжних карток	<p style="text-align: center;"><i>Боженко Вікторія Володимирівна,</i> доктор економічних наук, доцент, Сумський державний університет</p> <p style="text-align: center;"><i>Кільдей Анастасія Денисівна,</i> здобувач вищої освіти ступеня магістр, Сумський державний університет</p>
РОЗДІЛ 5. ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
5.1. Поведінкові аспекти формування страхової культури в Україні	<p style="text-align: center;"><i>Ільчук Валерій Петрович,</i> доктор економічних наук, професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Шпомер Тетяна Олександрівна,</i> кандидат економічних наук, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Шпомер Андрій Миколайович,</i> здобувач вищої освіти ступеня магістр, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p>
5.2. Використання шаблонів Microsoft Office для формування бюджетів домогосподарств і компаній	<p style="text-align: center;"><i>Тоцька Олеся Леонтіївна,</i> доктор економічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки</p>
5.3. Теоретико-методичні основи формування поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки	<p style="text-align: center;"><i>Шишкіна Олена Вікторівна,</i> доктор економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Кальченко Ольга Миколаївна,</i> кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p> <p style="text-align: center;"><i>Борисенко Ігор Анатолійович,</i> здобувач вищої освіти ступеня магістр, Національний університет «Чернігівська політехніка»</p>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ
ЕКОНОМІКИ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

*За загальною редакцією доктора економічних наук, професора
Дубина Максима Вікторовича*

Підписано до друку 28.12.2022. Формат 60×84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 16,86.
Тираж 300 пр. Замовлення № 17/22.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.